

Lund 1980

Daghemmen jämlikheten och klassamhället

Conny Svenning
Marianne Svenning

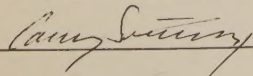

Organisation LUND UNIVERSITY		Document name - DOCTORAL DISSERTATION	
Department of Sociology Pack 220 05 LUND		Date of issue Januari 1980	
		CODEN: LUSADG/(SASO-1007)/001-265/ (1980)	
Author(s) Conny Svenning, Marianne Svenning		Sponsoring organisation Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet	
Title and subtitle CHILD DAY CARE: EQUALITY AND CLASS SOCIETY - a study of strata specific socialisation in Swedish society			
Abstract		A4	A5
The purpose of this study is to clarify the importance of child day care for primary socialisation. Emphasis is placed on the developmental and equality promoting functions of day care in a society characterized by social stratification and an unfair distribution of resources. The empirical part of the study is based upon a structural-process-product-model where the child is seen as the social product of both the home and child day care. The basis for the analysis is provided by interviews with pre-school teachers, children and parents, child observations, documents and records. In conclusion, it is asserted that child day care does not significantly provide any important social complement to the home's upbringing. Child day care forms a part of the structures which assist in strata specific socialisation and of its extension in social, economic and political inequality.			
Key words		A4	A5
Social stratification, strata specific socialisation, sex role socialisation, equality, child day care, distribution of resources, class society, socialisation, social development, pre-school age, social and cultural reproduction			
Classification system and/or index terms (if any)			
Supplementary bibliographical information			Language Swedish
ISSN and key title			ISBN 91-40-30303-9
Recipient's notes	Number of pages		Price
	265 p		
		Security classification	

Distribution by (name and address)

I, the undersigned, being the copyright owner of the abstract of the above-mentioned dissertation, hereby grant to all reference sources permission to publish and disseminate the abstract of the above-mentioned dissertation.

Signature

Date

10/1 - 80

Daghemmen, jämlikheten och klassamhället

En studie av skiktsspecifik socialisation
i det svenska samhället

CONNY SVENNING

MARIANNE SVENNING

AKADEMISK AVHANDLING

som för avläggande av filosofie doktorsexamen vid Samhälls-
vetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet kommer att offent-
ligen försvaras på Sociologiska institutionen, sal 26, Getingevägen
8, Lund, fredagen den 8 februari 1980 kl 13.15.

Lund 1980

Daghemmen, jämlikheten och klassamhället

En studie i daghemmen för barn och ungdomar
i de svenska landsbygderna

Av
Knutson, L.

Daghemmen, jämlikheten och klassamhället

En studie av skiktsspecifik socialisation
i det svenska samhället

CONNY SVENNING

MARIANNE SVENNING

LiberLäromedel Lund

Omslagsfoto: Beppe Arvidsson

© 1979 Conny Svenning, Marianne Svenning
och LiberLäromedel Lund

Gotab, Malmö 1980

ISBN 91-40-30303-9

650-11

Innehåll

Förord 9

1 Inledning 11

2 Undersökningen 15

- 2.1 *Vad vill vi visa?* 15
 - 2.1.1 Daghemmen i samhället 15
 - 2.1.2 Struktur-process-produkt-modellen 16
 - 2.1.2.1 Hemmet 19
 - 2.1.2.2 Daghemmet 19
 - 2.1.2.3 Barnet 20
 - 2.2 *Det empiriska materialet* 20
 - 2.2.1 Insamling och klassificering av data 20
 - 2.2.2 Data och ideologi 26
 - 2.2.3 Socialgruppsindelning och klassanalys 28

3 Socialisationsprocessen 32

- 3.1 *Några grundläggande socialisationsteoretiska resonemang* 34
 - 3.1.1 Arbetsdelning och social skiktning 34
 - 3.1.1.1 Kunskapsförmedling och kunskapsfördelning 37
 - 3.1.1.2 Legitimeringens nivåer och mekanismer 39
 - 3.1.1.3 Människans främlingskap i samhället 42
 - 3.1.1.4 Den mellanmänskliga interaktionen 43
 - 3.2 *Den skiktsspecifika socialisationen* 48
 - 3.2.1 1900-talets familj och dess boendemiljö 49
 - 3.2.2 Vuxenvärld – barnvärld 53
 - 3.2.2.1 Språket 54
 - 3.2.2.2 Utbildning 58
 - 3.2.2.3 Arbete och självuppfattning 63
 - 3.2.2.4 Resursfördelning 65
 - 3.3 *Könsrollsspecifik socialisation* 66
 - 3.3.1 Kvinnans ställning i samhället 68
 - 3.3.2 Kvinnans ställning i familjen 70
 - 3.3.2.1 Familjens inre och yttre världar 71
 - 3.3.2.2 Familjeliv och könsrollsuppfattning 73
 - 3.3.3 Kvinnans ställning på arbetsmarknaden 75
 - 3.3.3.1 Babbage-principen och den kvinnliga arbetskraften 75

- 3.3.3.2 Kvinnors arbete 76
- 3.3.4 Kvinnans ställning inom utbildningen 79
- 3.3.5 Vuxenvärld – barnvärld 80

4 Barntillsyn och daghemsmiljö 82

- 4.1 *Daghemmen i tillsynsutbudet* 82
- 4.2 *Daghemmen i samhällsstrukturen* 86
 - 4.2.1 *Daghemmen i Malmö* 86
 - 4.2.2 *Daghemmens lokalisering i Malmö* 88
 - 4.2.3 *Den sociala segregationen på daghemsnivå* 92
 - 4.2.4 *Iakttagelser och spekulationer* 97
 - 4.2.5 *Exempel på innerstadsdaghem och ytterområdesdaghem* 98
- 4.3 *Daghemmens struktur* 102
 - 4.3.1 *Daghemmen fysiska planering* 102
 - 4.3.2 *En komparativ jämförelse av daghemmens fysiska planering* 104
 - 4.3.3 *Personalen på daghemmen* 107

5 Daghemmens pedagogik och pedagogiska ramar 110

- 5.1 *Strukturernas symboliska pedagogik* 110
- 5.2 *Daghemsverksamheten i barnstugeutredningen* 111
 - 5.2.1 *Förskolan pedagogiska målsättningar* 111
 - 5.2.2 *Barnstugeutredningen och dialogpedagogiken* 114
 - 5.2.3 *Förskolan och samhällsförändringen* 116
- 5.3 *Daghemsverksamheten i praktiken* 119
 - 5.3.1 *En "normaldag" på daghemmet* 119
 - 5.3.2 *"Samlingens" innehåll* 121
 - 5.3.3 *Daghemmen med förskollärarens ögon* 123
 - 5.3.4 *Föräldrarnas syn på barnens daghemsvistelse* 128

6 Boendemiljö 131

- 6.1 *Bostadsområdet som socialisationsresurs* 131
 - 6.1.1 *Segregationens realiteter* 131
 - 6.1.2 *Boendeform och politiska resurser* 137
 - 6.1.3 *Den allmänna bedömningen av bostadsområdet* 139
 - 6.1.4 *Lekmiljön i bostadsområdet* 142
- 6.2 *Bostaden som socialisationsresurs* 149
 - 6.2.1 *Värderingen av bostaden* 149
 - 6.2.2 *Bostadens storlek* 150
- 6.3 *Boendeform och uppväxtvillkor* 153
- 6.4 *Familjen som socialisationsresurs* 157
 - 6.4.1 *När modern förvärvsarbetar* 159
 - 6.4.1.1 *Förvärvsarbetets omfattning* 159
 - 6.4.1.2 *Barntillsyn och materiell verklighet* 162

- 6.4.2 När modern varit hemma 164
- 6.4.3 Några aspekter på hemmiljöns socialisationsformande strukturer 165

7 Hemmets fostran 168

- 7.1 *Värderingar som strukturförmedlare* 169
 - 7.1.1 Föräldrarnas bedömning av idealegenskaper hos barn och föräldrar 170
 - 7.1.2 Mellanmänskliga relationer och värdemässig fostran 175
 - 7.1.2.1 Förvärvsarbete och värderingar 178
 - 7.1.2.2 Socialt skikt och värderingar 181
 - 7.1.2.3 Levnadsvillkor och värderingar 182
- 7.2 *Handlingar som strukturförmedlare* 186
 - 7.2.1 Vem gör i huvudsak vad i familjen? 186
 - 7.2.1.1 "Hemmasfären" 186
 - 7.2.1.2 Den dubbelarbetande kvinnan 189
 - 7.2.2 Barnens aktiviteter 190

8 Barnen 195

- 8.1 *Barnens sociala relationer* 196
 - 8.1.1 Barnens aktiviteter 196
 - 8.1.2 Barnens kamrater 198
 - 8.1.3 Att acceptera det avvikande 201
 - 8.1.3.1 Inställning till invandrare 201
 - 8.1.3.2 Inställning till handikappade 204
- 8.2 *Könsroller* 205
 - 8.2.1 "Farbröder kan allt" 205
 - 8.2.2 Könsrollsbundna leksaker och lekar 208
- 8.3 *Barnens allmänskunskaper* 211
- 8.4 *I skolan* 214
 - 8.4.1 Barnens förkunskaper innan skolstarten 214
 - 8.4.2 Barnens kunskaper efter några månader i skolan 218
- 8.5 *Att inordna sig i systemet* 220
 - 8.5.1 Att sortera och nivågruppera 220
 - 8.5.2 Lydnad som ett grundläggande krav 222
- 8.6 *Tre år senare* 225
 - 8.6.1 Hur gick det bland kamraterna? 227
 - 8.6.2 Könsrollsbundenhet 229
 - 8.6.3 Den kunskapsmässiga utvecklingen 231
- 8.7 *Hade det kunnat bli annorlunda?* 234
 - 8.7.1 Klassamhället som läromästare 234
 - 8.7.1.1 En kortfattad rekapitulation utifrån det specifika – fyra olika boendemiljöer 234

8.7.1.2 Daghempedagogik som metod för samhällsförändring? 238

8.7.2 Makten över strukturerna 239

8.7.2.1 Reproduktionens slutenhet 240

9 Sammanfattning 244

Noter 252

Summary 254

Litteratur 261

Förord

Denna studie har genomförts på Sociologiska institutionen vid Lunds Universitet. Att den gått att genomföra är naturligtvis inte enbart vår egen förtjänst. En sociologisk studie formas och utvecklas i ett nätverk av sociala relationer. Vi är därtför ett stort tack skyldiga alla dem som på olika sätt ställt upp för oss. Ett speciellt tack vill vi rikta till alla förskollärare, föräldrar och barn som deltagit i undersökningen, personalen på Malmö socialförvaltning och Malmö skolkontor, som hjälpt oss med olika praktiska problem, Karin Paulsen och Anders Abelin för deras fina daghemsbeskrivningar, alla intervjuare som hjälpt oss samla in vårt material, Harald Swedner som varit vår handledare genom åren, Margareta Bertilsson och Bengt Gesser för deras konstruktiva kritik, Kerstin Nyström som svarat för utskrifter under arbetets gång, Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet som finansierat undersökningen. Båda författarna svarar för undersökningens uppläggning och innehåll. Conny Svenning bär huvudansvaret för utformningen av kapitlen 4 och 5 samt avsnitten 8.1 och 8.2, Marianne Svenning för kapitlen 6 och 7 samt avsnitten 8.3 till 8.7. Kapitlen 1, 2, 3 och 9 samt avsnittet 8.7 svarar vi för gemensamt.

Lund januari 1980

Författarna

1 Inledning

De senaste decennierna karaktäriseras till stor del av storskalighet. Massproduktion och masskonsumtion har präglat samhällsutvecklingen. I konkurrensen om effektivaste förädling av råvaror, maximering av vinster och tävlan om konsumenterna har produktionsenheterna blivit allt större. Distributions- och konsumtionsledet har genomgått en liknande förändring. En ofantlig mängd varor transporteras dagligen på våra vägar, järnvägar och vattendrag och jättelika varuhus konkurrerar successivt ut småbutikerna. Småskaligheten och närsamhället håller sakta men säkert på att upplösas.

Under industrialismens utveckling har staten spelat en allt mer framträdande roll, som hjälporgan, samordnare och organisatör för produktion, distribution och konsumtion. Man bygger vägar, sörjer för arbetslivets utbildningsbehov, ger ekonomiskt stöd till enskilda företag m m. Efterhand har också ett system byggts upp för att mildra utslagningen på arbetsmarknaden och sörja för att konsumtionen behålls på en acceptabel nivå även sedan individen lämnat arbetsmarknaden och den produktiva åldern.

Samhällsutvecklingen har också på olika sätt fått konsekvenser för barnens socialisation, deras fostran och deras internalisering av samhället. Familjens funktioner och de vuxnas syn på barn och deras behov har förändrats markant under industrialismen. Från att tidigare ha varit både konsumerande och producerande har familjen numera renodlats till en konsumerande enhet. Produktionen har flyttat ut från familjen och in i fabrikena. För barnens del har detta inneburit att arbetet blivit en osynlig del av familjens tillvaro. Förberedelsen för vuxenlivet ligger idag på ett abstrakt plan från att tidigare ha varit en konkret och integrerad del av barnens vardag. Leken för lekens egen skull präglar numera barnens liv.

Från början var arbetslivet, familjens yttre sfär, reserverad för männen. De omskapade samhället medan kvinnorna reproducerade livet, biologiskt, fysiskt såväl som socialt. När sedan kvinnorna gick ut på arbetsmarknaden i allt större utsträckning, skapades ett behov av barntillsyn samtidigt som det uppstod ett krav på ersättning för den kunskaps- och normöverföring som delvis gick förlorad i hemmet.

Kravet på en utökad samhällelig barntillsyn har efterhand blivit allt intensivare. Samhällets engagemang i detta avseende har fått en allt större betydelse och man har på olika sätt försökt svara upp mot behoven, bl a genom att ge kommunerna statliga anordnings- och driftsbidrag för varje inrättad daghemsp plats. Antalet dylika tillsynsplatser har stigit kraftigt under

de senaste årtiondena. År 1955 var antalet daghemspplatser i landet ca 10 000. År 1970 hade antalet stigit till ca 30 000 för att sex år senare vara uppe i ca 75 000 (SCB 1977, tab 310). För att minska de långa daghemsköerna har man under en övergångsperiod kompletterat den kommunala institutionstillsynen med tillsyn i enskilda hem, s k familjedaghem. Dessa uppgick år 1976 till 78 000 men kommunens satsningar har emellertid inte varit tillräckliga för att täcka behovet av barntillsyn.

I en undersökning om tillsynsbehovet, som gjordes i Malmö kommun år 1974, framkom det t ex att den kommunala barntillsynen endast täckte ca 43% av det totala tillsynsbehovet (Svenning och Svenning, 1976). De föräldrar som inte kunde få barntillsyn genom kommunen fick ordna sådan på privat väg. Det sätt man då framför allt löste tillsynsfrågan på var att engagera släkt, vänner eller någon praktikant eller också att föräldrar avlöste varandra i arbetslivet genom skiftarbete eller dylikt. En del barn fick klara sig själva medan föräldrarna arbetade. Om familjerna inte fick kommunal barntillsyn kunde således lösningen på tillsynsfrågan få en ytterst provisorisk karaktär. Redan idag har daghemsverksamheten en stor nationalekonomisk betydelse. Den möjliggör en praktisk hantering av barntillsynsproblemet, samtidigt som den utgör en av förutsättningarna för jämställdhet mellan män och kvinnor.

En annan aspekt av daghemsverksamheten, som har lyfts fram i ljuset under det senaste decenniet, är att daghemmen eventuellt kan ha en utvecklingsfrämjande effekt på barn. I den debatt som uppkommit har man kunnat skönja en viss förhoppning att daghemsverksamheten skulle lyckas där skolan misslyckats, dvs med att utjämna effekterna av barns socio-kulturella bakgrund. Dessa förhoppningar manifesterades i barnstugeutredningens betänkande år 1972.

Undersökningar om utbildningsintresse, skolframgång och yrkesval visar att det fortfarande, trots de utbildningsreformer som genomförts i radikalt socialt utjämnade syften, finns påtagliga skillnader ifråga om studieförframgång och aspirationer beroende på föräldrarnas sociala situation och utbildningsbakgrund.

En av förskolans väsentligaste uppgifter är att ta tillvara utvecklingsmöjligheter och anlag hos barn från alla slags miljöer och låta dem komma till fullt uttryck i samhället (SOU 1972:27, s 17).

I barnstugeutredningens förväntningar på daghemmen ingår också att de skulle kunna motverka de negativa effekterna av familjens könsrollsspecifika socialisation:

Könstillhörighet, att vara man eller kvinna, är på ett speciellt sätt avgörande för utbildnings- och yrkesval. Här är det väsentligt att förskolan stödjer pojkar och flickor i att utgå från en verklig inneboende förmåga, som inte hindras av fördomar och vad som av djupt inrotad tradition betraktas som manligt eller kvinnligt. (SOU 1972:27, s 17).

Förskolan skall alltså utgöra ett *komplement* till daghemsbarnens hemmiljöer:

Det har betonats att förskolan för barnets del bör ses som en kompletterande resurs till familjen och hemmets möjligheter. Detta gäller såväl de mänskliga relationerna som miljön från stimulanssynpunkt. (SOU 1972:27, s 24).

Om man klassificerar daghemmens "barnpassningsfunktion" som den primära och dess "utvecklingsfrämjande funktion" som den sekundära, ligger tyngdpunkten i denna undersökning på den sistnämnda funktionen. De frågeställningar vi behandlar kan sammanfattas på följande sätt:

1. Ingår daghemmens verksamhet i samhällets reproduktion av de sociala och kulturella strukturerna, dvs sorterar förskolan barnen efter deras sociala bakgrund med avseende på anpassning till skolan, eller utgör förskoleverksamheten ett reellt avsteg från denna reproduktion.
2. Utvecklas det en social "hackordning" i lika stor, eller större, utsträckning bland daghemsbarn som bland andra barn, eller innebär daghemsvistelsen en socialt positiv påverkan där barn jämställs i sina sociala relationer.

Den *första frågan* handlar ytterst om hur makt och inflytande kommer att fördelas i det samhälle där dagens barn växer upp. Innebär daghemsvistelsen mer likvärdiga möjligheter för barn till studier och därmed tillträde till samhällets maktpositioner? Barnstugeutredningen hyser uppenbarligen stor tilltro till daghemmens demokratiserande förmåga.

Utredningen har valt att ange det övergripande målet för förskolan på ett sådant sätt att det skall framgå vilka väsentliga personlighetsmässiga resurser som är viktiga att ta fasta på och att pedagogiskt främja. Det väsentliga har varit att betona att förskolan utifrån de psykologiska, pedagogiska och sociologiska bakgrundsbeskrivningarna, som ovan kort sammanfattats, ter sig helt nödvändig för att stödja barnets utveckling till en vuxen, mogen människa, som både kan fungera som självständig individ och i samarbete och samspel med andra människor. *Denna inriktning tillsammans med andra faktorer som betonas i det nedan formulerade målet, utgör dynamiska faktorer, som på sikt skall kunna leda till demokratiskt viktiga sociala förändringar.* (Vår kursivering) (SOU 1972:27, s 23).

Om daghemmen fungerar icke-reproducerande skulle man åtminstone ur kunskapshänseende kunna förvänta sig att de jämställer barn oberoende av social bakgrund. Eventuellt skulle daghemmen kunna förse barn med en metod att förvärva kunskap, som även kommer att göra sig gällande på längre sikt. Med andra ord, daghemmen skulle kunna ge barn likhet i möjligheter. Vi vill gärna poängtera, att detta inte är detsamma som likhet i strukturellt avseende. Likhet i möjligheter innebär i bästa fall att andelen barn som avancerar till samhällets maktpositioner – ledande befattningar inom näringsliv och statsapparat – står i direkt proportion till klassernas storlek. Med likhet i strukturellt avseende menas däremot att klasser och skikt jämställs, vilket i praktiken utesluter ekonomisk och social rang-

ordning i samhället och i produktionsprocessen. Ur ett socialisationsperspektiv kan dock likhet i möjligheter på lång sikt leda till likhet i strukturellt avseende genom att klassernas ackumulerade "kunskapsfond" successivt förändras.

Den *andra frågan* berör mer direkt barnens förhållande till varandra och till sin sociala omgivning. Inom ramarna för denna fråga försöker vi beskriva barnens könsrollsuppfattningar och beteenden, deras inställning till minoriteter etc. Liksom i föregående fråga är vi här intresserade av hur olika socialisationserfarenheter påverkar barnen och då främst vilken inverkan som daghemmen har.

Det bör redan nu sägas att vår studie visar att daghemmen inte lyckas speciellt bra i sina jämlikhetssträvanden. Hindren är många och till stor del en konsekvens av det rådande samhällssystemet och därigenom på olika sätt inbyggda i samhällsstrukturen.

Dispositionen av avhandlingen är i stort följande: Efter kapitel två, som behandlar undersökningens allmänna uppläggning och metoder, följer en teoretisk genomgång av socialisationsprocessen. I kapitel fyra tar vi upp daghemmens struktur och de strukturella ramar inom vilka daghemmen verkar, för att i kapitel fem gå över till en analys av daghemmens pedagogik och pedagogiska förutsättningar. Bostadsområdet, bostaden och familjen utgör tre betydelsefulla faktorer för strukturen i hemmiljön och beskrivs i kapitel sex. I kapitel sju ligger tonvikten på den fostran som förmedlas i hemmen, där föräldrarnas värderingar och handlingar behandlas som strukturförmedlare i socialisationsprocessen. Barnens anpassning till skolan, deras förhållande till kamrater m m behandlas i kapitel åtta och diskuteras i ljuset av den tidigare framställningen.

Till undersökningens övergripande frågeställningar hör även den praktiskt och ideologiskt intressanta frågan om hur slutet respektive öppet samhällets reproduktiva system är. Finns det överhuvudtaget några öppningar? Inbjuder samhället själv till en successiv omformning av strukturerna? Finns det i vårt samhälle en "repressiv tolerans", som gör det möjligt för bl a progressiva lärare och förskollärare att arbeta för en omformning på sikt eller är samhällets reproduktiva system så slutet att ett sådant pedagogiskt arbete i praktiken inte får någon effekt?

2 Undersökningen

2.1 Vad vill vi visa?

2.1.1 *Daghemmen i samhället*

Våra ambitioner med denna undersökning är inte att fastställa huruvida daghemmen är bra eller dåliga utan snarare att påvisa deras möjligheter och begränsningar inom den befintliga samhällsstrukturen.

Man kan särskilja mål på olika nivåer för heltidsförskolan, daghemmen. Det primära målet är sålunda att utgöra en fullgod *barntillyn*, dvs att ta väl hand om barnen fysiskt sett, medan föräldrarna arbetar. En kommunal barntillsyn är en förutsättning för att kvinnan skall kunna jämföras med mannen i arbetslivet. Föräldrars behov av barntillsyn och önskan om en utbyggd daghemsverksamhet uppkom långt innan barnstugeutredningen formulerade sitt betänkande om förskoleverksamheten. Trots detta saknar man en klar samhällsanalys i barnstugeutredningen där man slår fast att förskolans framväxt varit ofrånkomlig på grund av familjens och arbetslivets omvandling i ett historiskt perspektiv. Barnstugeutredningen framställer i stället förskoleverksamheten som ett svar på barns allmänna behov av psykologisk och pedagogisk stimulans.

Eftersom daghemmen är en nödvändighet bör också deras verksamhet utformas så att den *upplevs positivt* av de barn som vistas där. Vårt samhälle är på väg att bli barnfattigt. Barntätheten i vissa bostadsområden är relativt låg och många av dagens barnfamiljer har endast ett barn. Daghemmen kan erbjuda barn kontakter med jämnåriga. I övrigt kan de erbjuda stimulerande lekredskap och utrymmen för motorisk aktivitet.

Därutöver förväntas daghemsverksamheten också vara utvecklande för barnen. Daghemmen förväntas således ha en *utvecklingsfunktion*. Det är främst i denna funktion som barnstugeutredningen och denna avhandling tar sin utgångspunkt.

Enligt barnstugeutredningen skall förskolan utgöra ett komplement till barnens hemmiljöer. Det barnen inte får eller har tillgång till i hemmen skall förskolan kunna ge dem. Tanken som sådan är tilltalande. Teoretiskt sett skulle förskolan kunna utgöra ett resurskomplement ur utvecklings-synpunkt. På daghemmen finns det möjligheter att bygga upp en pedagogisk miljö som tillåter barnen att utvecklas kognitivt, motoriskt och socialt. I hemmen begränsar lägenhetsstorleken ofta barnens lekar och "finrummet" är ofta fortfarande en realitet. Pedagogik kostar pengar och omfattar betydligt mer än enbart leksaker. Det gäller också att på olika sätt vidga barnens

referensramar, vilket kräver mycket tid från föräldrarnas sida. Det finns föräldrar som av olika anledningar överhuvudtaget inte orkar med sina barn och som därigenom skapar en direkt negativ uppväxtmiljö för dem.

I studiens inledningsskede trodde vi att speciellt daghemmen kunde utgöra en betydelsefull socialisationsfaktor, eftersom daghemsbarn i regel vistas lika stor del av sin vakna tid på daghemmet som de gör i hemmet. Daghemsvistelsen kommer dessutom in på ett tidigt stadium för många barn. Detta ger daghemspersonalen unika möjligheter att målmedvetet styra barnens utveckling och på olika sätt vidga deras referensramar. Här är en väl genomtänkt pedagogisk handledning oersättlig för att lära barnen visa hänsyn till andra, visa solidaritet, vara fördomsfria m m. Att knyta samman samtal och samlingar med studiebesök på olika samhällsinrättningar, museer, arbetsplatser och utflyktsmål kan vara ett sätt att ge barnen viktiga erfarenheter.

De faktorer som vi varit speciellt intresserade av när det gäller daghemmens socialisation kan hänföras till frågor som rör daghemmens eventuella jämlikhetsfrämjande effekter. Bidrar t ex daghemmen till att ge barn från olika samhällsskikt likartade utgångspunkter vid skolstarten med avseende på förkunskaper och allmänskunskap, ger daghemmen barn "en vilja att söka kunskap" (barnstugeutredningens ord) som visar sig i skolresultaten på längre sikt, bidrar daghemmen till att minimera barns fördomar och könsrollsstereotypa handlande, underlättar daghemmen det för barn att bli mer socialt expansiva, dvs att utveckla en förmåga till kontakter med andra människor?

Avhandlingens huvudfrågeställningar kan grovt uttryckas så här:

- Ger daghemmen barn mer likartade kunskaper inför skolstarten och förutsättningar att klara skolarbetet?
- Motverkar daghemmen en social differentiering av människor i "bättre" och "sämre" med avseende på bl a etnisk tillhörighet och könstillhörighet?

Den första frågeställningen utgör en grundförutsättning för lika möjligheter till utbildning och för tillträde till de positioner i samhället som är förknippade med makt och inflytande. Den andra handlar om människors värdering av varandra och kan ideologiskt sägas höra ihop med den första. Makt och inflytande *över människor* bör alltid vara förknippad med aktning och respekt *för människor*. Det jämlikhetsperspektiv som vi tar upp här är givetvis relativt snävt och begränsas av de ramar som dagens samhällsstruktur sätter upp.

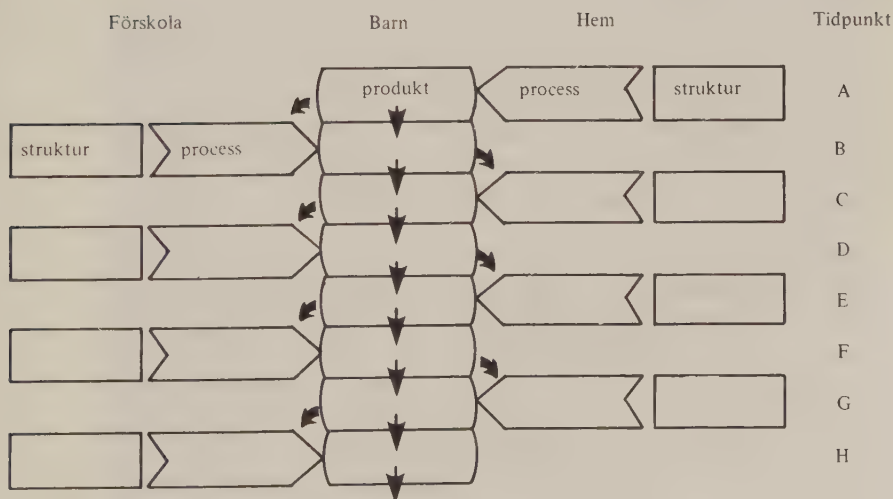
2.1.2 Struktur-process-produkt-modellen

Vi vill hävda att barn är en produkt av den struktur och den fostran som

är förhärskande i de socialisationsmiljöer som de konfronteras med, utifrån en kunskapssociologisk tradition, som anser att människor producerar sig själv i en dialektisk trestegsprocess. Samhället är skapat av människor (externalisering) men framstår som en objektiv verklighet för det uppväxande släktet (objektivering) och påverkar deras socialisation (internalisering) med sin struktur, sina institutioner etc. Samhället ser emellertid olika ut beroende på utifrån vilka sociala positioner i samhället man studerar det, vilket medför att barn internaliserar olika delar av den objektiva världen, framför allt beroende på föräldrarnas klasstillhörighet och barnens kön.

I och med att ett barn vistas på daghem får det teoretiskt tillgång till andra världsbilder än dem hemmet erbjuder. Ur ett kort tidsperspektiv – förskoleåldern – spelar därför växelspelet *mellan miljöer*, eller mellan delstrukturer i samhället, en viss roll. Daghemsbarn får därför ses som en produkt av struktur och process i hem och på institution. Schematiskt kan detta framställas som figur 2:1. Modellen framställdes först av Arne Sjölund i en bibliografi över förskolestudier. Figur 2:1 utgör en lätt modifiering av Sjölund's modell.

Eftersom barnen har behov av tillsyn, bl a beroende på samhällets förändrade karaktär och familjens förändrade funktion, är det de vuxna i samhället som har att ansvara för att detta behov blir tillgodosett. I vårt samhälle har föräldrarna alltmer kommit att ställa krav på en utbyggnad av den kommunala barnomsorgen. Daghemmet i sin tur kan utgöra en kvalitativ förbättring av det enskilda barnets uppväxtmiljö.

Figur 2:1 Struktur-process-produkt-modell för studie av socialisation i hem och förskola

Det är t o m berättigat att anta att förekomsten av en daghemsverksamhet även påverkar icke-daghemsbarnens socialisation, bl a genom en större satsning från experters och kommersiella företags sida att utveckla pedagogiska metoder och pedagogiska lekmaterial. Detta bidrar till en allmän uppfattning om vad som är utvecklande och bra för barn. Vid intervjuer med föräldrar, vars barn inte vistats på daghem, har vi märkt att de gärna jämför "sin" fostran med den som förekommer på daghemmen.

På det individuella planet påverkar daghemsbarnet mer direkt sin miljö genom det beteende, som han/hon förvärvat i hemmet. Barnets individuella beteende utgör grunden för barngruppens kollektiva beteende på ett specifikt daghem, och på så sätt får barngruppen en stämpel som t ex "lätthanterlig", "jobbig", "anpassbar", "har inlärnings svårigheter" etc. Denna uppfattning om resp barngrupp medverkar i sin tur till att styra personalomsättningen, möjligheterna att "ta med sig barnen ut i samhället", aktiviteterna på daghemmet m m och till syvende och sist den pedagogik som är möjlig att bedriva inom befintliga strukturer.

Det successivt socialiserade barnet i fig 2:1 är något annorlunda vid tidpunkt B än vid tidpunkt A, ytterligare annorlunda vid tidpunkt C än vid tidpunkt B etc. Barnet ställer krav på hemmiljön på grundval av sin socialisation på daghemmet och vice versa. Barnens totala socialisation påverkas till viss del av dessa krav men är framförallt beroende av den samhällsstruktur, som daghemsverksamheten och familjen verkar inom och den uttolkning av den objektiva världen som socialisationsförmedlarna har i hem och på daghem.

Detta växelspel utgör således stommen i vår framställning. De empiriska beskrivningarna av det successivt socialiserade barnet går emellertid förlorade. Vi har enbart kunnat beskriva de adderade socialisationserfarenheterna under förskoleåldern och effekten av "*genomsnittsstrukturen*" och "*genomsnittsproccessen*". Orsakerna till detta är bl a tidsbegränsningar för undersökningen (från början av årskurs ett till slutet av årskurs tre) och faktiska svårigheter att följa människor i deras dagliga liv. Vi har dock bedömt det som tillräckligt för våra syften att studera barnen när förskoleålderns socialisation var ett faktum.

Även på andra sätt är socialisationen betydligt mer komplex i verkligheten än vad som framkommer i vår undersökning. Barn i förskoleåldern konfronteras med andra socialisationsagenter än dem de möter på daghem och i hem. Man bör t ex inte underskatta massmedias påverkan på barn, även om den eventuellt kan tänkas ha mindre betydelse i de lägre åldrarna det här är frågan om.

En sociologisk undersökning förenklar verkligheten för att göra den hanterbar. Det är också fallet med denna undersökning. Genom att studera hela kedjan struktur-process-produkt tror vi ändå att vi i grova drag lyckats fånga den verklighet som gäller för daghemsbarnen.

2.1.2.1 Hemmet

Strukturparametern: Denna parameter har visat sig ha ett högt förklaringsvärde i flertalet sociologiska undersökningar och har också i vår socialisations-teoretiska genomgång varit av stor betydelse när det gäller att forma socialisationsprocessen. Familjens plats i den sociokulturella strukturen i samhället materialiseras främst i dess ekonomi, boende och inflytande, vilket i sin tur till stor del bestämmer ramarna för familjemedlemmarnas sociala interaktion inom och utom familjen. De strukturvariabler vi främst lagt vikt vid är familjens klasstillhörighet, ekonomi, boendemiljö och struktur samt barnens lekmiljö.

Processparametern: Strukturparametern bestämmer till stor del familjens fostran. Ramarna är således fastställda av samhället. Det finns trots detta ett ganska stort utrymme för individuella variationer. Dikotomin auktoritär fostran – ”låt gå”-fostran antyder en sådan individuell betoning i socialisationsprocessen. Förmedlingen av ”kvinnlighet” och ”manligt” antyder en annan.

Vi har försökt belysa den svårfångade processparametern genom att bl a ställa frågor till föräldrarna som visar vilka ideal de eftersträvar i sin uppfostran, vilken arbetsfördelning som råder i hemmen och vilka värderingar som de ger uttryck för.

2.1.2.2 Daghemmet

Strukturparametern: Både i barnstugeutredningen, i den allmänna debatten och i denna studie förutsätts strukturparametern i barnens tillsynsmiljö vara betydelsefull för deras socialisation. Den förväntas ”balansera” strukturparametern för barnens hemmiljöer.

Från början arbetade vi med lätt iakttagbara strukturvariabler som daghemmens uppbyggnad och läge, personalens och barngruppens sammansättning och storlek, dvs de variabler som framtonade som betydelsefulla i den allmänna daghemsdebatten.

I januari 1975 kompletterades dessa studier med en studie över daghemsgruppernas socioekonomiska sammansättning. Syftet var att fastställa en eventuell segregation på daghemsnivå. Efterhand som undersökningen fortskred insåg vi också vidden av daghemssegregationen och kunde konstatera, att den utgjorde en av de dominanta strukturvariablerna.

Processparametern: Processen, eller pedagogiken som man föredrar att kalla det inom förskoleverksamheten, begränsas till stor del av strukturella förhållande. Det visade sig t ex att segregationen gav upphov till hög personalomsättning och att vissa daghemsbarn blev socialt och fysiskt isolerade. Även strukturen i övrigt bestämmer ramarna för den pedagogik som man kan bedriva. Den personalhierarki t ex som förekommer på daghemmen

utgör en direkt begränsning för en pedagogik som förmedlar jämställdhet mellan människor.

2.1.2.3 Barnet

Produktparametern – det socialiserade barnet: Barnet socialiseras kontinuerligt hela tiden till högre nivåer, intellektuellt, socialt och motoriskt, varför socialisationsprodukten endast kan sägas vara en "produkt" vid ett givet tillfälle. Det tillfälle i barnens utveckling som vi valt för våra studier är när barnen börjar årskurs ett. Barnen kan då sägas vara en produkt av de samlade socialisationsinfluenserna under förskoleåldern. De produktvariabler vi valt att studera kan hänföras till barnens kunskaper i skolämnen, till deras sociala förmåga, till deras inställning till det motsatta könet, till invandrare och handikappade, deras benägenhet till konformt beteende, språklig uttrycksförmåga m m.

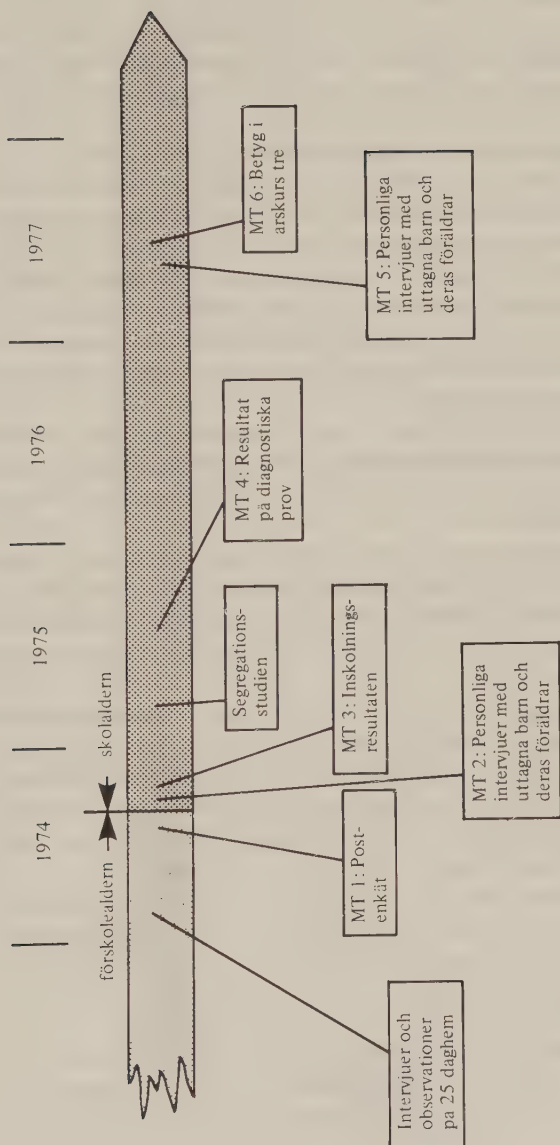
2.2 Det empiriska materialet

2.2.1 Insamling och klassificering av data

Den praktiska uppläggningsen av studien beskrivs lättast med hjälp av en tidsaxel (figur 2). Under våren 1974 utfördes intervjuer med 25 slumpmässigt uttagna förskollärare på 25 slumpmässigt utvalda daghem. Urvalet gjordes i två steg, först valde vi ut daghemmen och därefter uttogs en förskollärare från vardera daghem. Det var endast förskollärare som arbetade i de äldsta barngrupperna som var med i urvalet, eftersom vi framför allt ville ha en beskrivning av den miljö som varit relevant för de daghemsbarn som vi skulle följa under ett par år. Vi studerade också de intervjuade förskollärarnas barngrupper en förmiddag eller eftermiddag. Visserligen en kort period, men våra erfarenheter var ändå till stor hjälp för att förstå förskollärarnas intervjuvar och för att få en uppfattning om atmosfären på de olika daghemmen.

År 1975 utfördes den undersökning som behandlar segregationsproblematiken på daghemsnivå. Anledningen till att studien inte utfördes ett år tidigare, dvs när barnen i vårt material fortfarande vistades på daghem, var framför allt att vi inte uppmärksammade segregationsproblematiken till fullo i undersökningens inledningsskede. Segregationsstudiens allmängiltighet kvarstår dock, eftersom daghemmens intagningsprinciper var oförändrade mellan åren 1974 och 1975.

Segregationsstudien utfördes med hjälp av socialförvaltningens kortregister över daghemsbarnen och deras föräldrar. Materialet omfattar således samtliga barn som vistades på daghem i Malmö kommun, med undantag

Figur 2:2 Insamlandet av undersökningens empiriska material

av de s k sjukhusdaghemmen som inte hade central intagning. Av de 2 474 barn totalt som fanns inskrivna på daghem i februari 1975 när studien genomfördes saknades uppgifter om socioekonomisk status för ca 17%.

Utöver nämnda studier över daghemmen och deras miljö gjordes sex specifika studier av barnen i materialet. Dessa studier är markerade MT 1, MT 2 etc i figur 2:2 vilket skall läsas mättillfälle ett, mättillfälle två osv.

Mättillfälle ett bestod av en inledande enkätundersökning som var förlagd till sommarmånaderna 1974. En enkät sändes ut till samtliga föräldrar i Malmö kommun med barn födda år 1967 – totalt 2 901 målsmän. Efter tre påminnelsebrev och telefonkontakt med vissa föräldrar inkom 2 164 svar. Efterhand fick vi också in uppgifter om barn som börjat skolan vid sex års ålder, barn som flyttat utanför kommunen etc, varigenom 152 barn klassificerades som "ej aktuella". Bortfallet blev 585 stycken (21%) och andelen föräldrar som besvarat enkäten uppgick till 79%, en siffra som får anses acceptabel.

Med hjälp av enkätundersökningen fick vi uppgifter om bakgrundsdata och socialisationsformer för en hel årskull barn. Materialet finns redovisat i rapporten "Tillsynsformer och tillsynsresurser" (Svenning och Svenning 1976).

Postenkäten hade två syften. För det första gjorde den det möjligt att välja ut barn från mer renodlade socialisationsformer för personliga intervjuer, och för det andra gav den föräldrarna tillfälle att i lugn och ro fylla i enkäten. Detta var ganska värdefullt eftersom många frågor var av retrospektiv karaktär.

För att möjliggöra en analys av socialisationsprocessen delades materialet från postenkäten till en början in i två grupper: Barn vars föräldrar förvärvsarbetat under deras förskoleålder och barn med en förälder hemma under denna period. Den förstnämnda gruppen delades ytterligare upp i fyra undergrupper med avseende på vilken form av tillsyn som barnen haft och där daghem utgjorde *ett* alternativ. Gruppen barn med hemmavarande förälder delades in i två undergrupper, en där barnet enbart vistats hemma och en där hemmavistelsen kompletterats med lekskola. Vi fick sålunda fram sex grupper.

Barn vars föräldrar arbetat under barnens förskoleålder:

Barnen har vistats	- på daghem	grupp 1
	- i familjedaghem	grupp 2
	- i familjedaghem och på lekskola	grupp 3
	- inom olika tillsynsformer	grupp 6

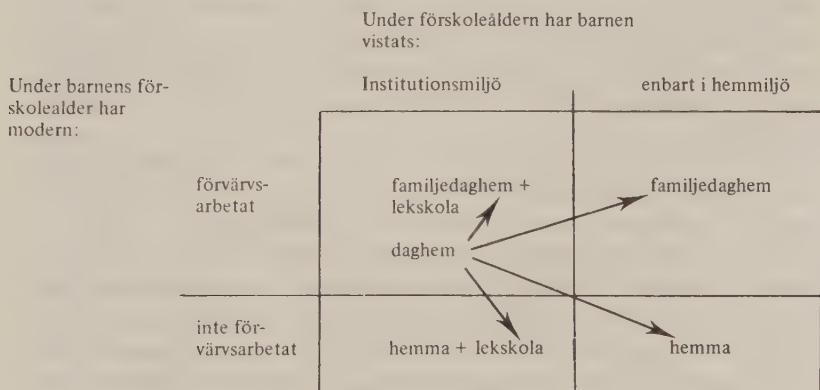
Barn som haft en förälder hemma under hela förskoleåldern:

Barnen har vistats	– enbart hemma	grupp 4
	– hemma och på lekskola	grupp 5

I gruppen familjedaghem inkluderas även de barn som fått tillsyn genom släktingar och vänner. För att underlätta analysen försökte vi hålla grupperna 1–5 så fria som möjligt från andra influenser än vad just grupp-beteckningen anger, dvs om ett barn klassificerats som daghemsbarn har det enbart fått tillsyn genom daghemmets försorg och ett barn som inordnats i hemma-gruppen har enbart vistats hemma under förskoleåldern etc. Det fanns ytterligare två kriterier för grupperna 1–5. Barnen skulle dels ha bott i Malmö sedan år 1970 för att vi skulle kunna överblicka strukturparametern hemmiljö och de skulle dels ha vistats i den tillsynsform som grupp-beteckningen angav under en sammanhängande period innan skolstarten.

De barn som av olika anledningar inte kunde hänföras till någon av grupperna 1–5 hamnade i grupp 6, som blev en grupp barn med högst varierande socialisationserfarenheter. Eftersom ca 50% av barnen klassificerades i denna grupp ansåg vi det väsentligt att ta med den för jämförelse. De andra fem grupperna möjliggör en jämförelse där föräldrarnas förvärvsarbete och barnens institutionsvistelse kan hållas under kontroll i analysen och där daghemsgruppen ur olika aspekter kan jämföras med de andra fyra grupperna enligt figur 2:3.

Från de sex grupperna uttogs sedan ett antal barn för personliga intervjuer tillsammans med sina föräldrar. Av tabell 2:1 framgår stickprovets och de ursprungliga gruppernas storlek.

Figur 2:3 Jämförelsegrupperna i materialet

Tabell 2:1 Antal föräldrar som besvarade postenkäten och antal barn med föräldrar som uttogs för personliga intervjuer hösten -74 fördelade på olika socialisationsformer

Socialisations-	Antal barn		Antal barn och föräldrar som uttagits för personliga intervjuer					
	totalt		totalt		intervjuade		bortfall	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Barndaghem	92	4,2	92	18,4	73	16,4	19	33,9
Familjedaghem	50	2,3	50	10,0	44	9,9	6	10,7
Familjedaghem + lekskola	171	7,7	90	17,9	85	19,0	5	8,9
Hemma	149	6,8	90	17,9	82	18,4	8	14,3
Hemma + lekskola	587	26,6	90	17,9	83	18,6	7	12,5
Blandad grupp	1 155	52,4	90	17,9	79	17,7	11	19,7
Summa	2 204	100,0	502	100,0	446	100,0	56	100,0

Samtliga daghemsbarn och familjedaghemsbarn medtogs för personliga intervjuer på grund av det låga antalet barn i dessa båda grupper. Från vardera av de andra fyra grupperna uttogs 90 barn slumpmässigt. 502 barn och deras föräldrar valdes således ut för intervjuer. Av dessa genomfördes intervjuerna med 446 (89%). Antalet barn och föräldrar som av olika anledningar inte ville delta i undersökningen var 56 stycken (11%).

Intervjuundersökningen (måttillfälle två) påbörjades i slutet av augusti 1974, dvs så snart barnen börjat i årskurs ett. Med hjälp av tolv kvalificerade intervjuare – samtliga med intervjuvana och betyg i beteendevetenskapligt ämne – samlades materialet in på sex veckor. Det var viktigt att få in materialet under en kort tidsperiod för att kunskapsinläringen i skolan inte skulle påverka intervjuaren. För att få en uppfattning om tidsfaktorn eventuellt hade påverkat svaren halverades materialet för en jämförande analys. Det förekom inga markanta skillnader mellan det först och det sist insamlade materialet.

De personliga intervjuerna vände sig således dels till barnen och dels till deras föräldrar. Intervjuformulären utformades av kostnadsskäl så, att endast en intervjuare erfordrades vid varje intervjutillfälle.

Som vi tidigare nämnt erhöles flertalet bakgrundsdata genom postenkäten. Vid de personliga intervjuerna med föräldrarna – som i första hand representerades av modern, i några fall av modern och fadern men sällan av enbart fadern – ville vi bl a få fram en bild av kommunikationsstrukturen i hemmen, en del faktaunderlag om barnens aktiviteter under förskoleåldern samt föräldrarnas upplevelse av sin boendemiljö. Under tiden barnen intervjuades fick föräldrarna själva läsa igenom och besvara likertskalan, som skulle ge oss en uppfattning om deras inställning till fostran, könsroller

och invandrare.¹ Detta var ett sätt att tidsmässigt begränsa intervjun samtidigt som det visade sig vara pedagogiskt riktigt att sysselsätta föräldrarna medan barnen intervjuades.

Avsikten med barnintervjuerna var att få fram barnens allmänna intressen, sociala preferenser, sociala expansivitet, könsrollsuppfattningar, inställning till invandrare och handikappade, allmänskunskaper och benägenhet för konformt beteende.

Intervjun avslutades med att intervjuaren skattade barnets språk och personlighet. Detta moment är naturligtvis mycket subjektivt men har trots allt ett visst informationsvärde. Fem av intervjuerna arbetade som förskollärare och hade god uppfattning om barns förmåga i den aktuella åldern. Vid en jämförelse mellan förskollärarnas och de övriga intervjuernas skattningar fann vi inga större skillnader. Samtliga intervjuare har i stort fördelat sina poäng på samma sätt.

Vid mätillfälle tre samlades resultaten från inskolningsuppgifterna in från skolkontoret. I Malmö använde man sig av speciella inskolningstest under de första skolveckorna för att få en uppfattning om barnens förkunskaper (Ljungblad, Höstproven).

Under försommaren 1975 insamlades resultaten av de diagnostiska prov (mätillfälle fyra) som hade utförts under vårterminen (Lindahls H4 samt DLS-prov).

Nästa mätillfälle (fem) var våren 1977, dvs när barnen i undersökningen gick i slutet av årskurs tre. Vid detta tillfälle intervjuades ett urval barn och deras föräldrar från två av de ursprungliga sex grupperna: daghemsgruppen och hemmagruppen. Populationerna definierades relativt snävt för att socialisationserfarenheterna under förskoleåldern skulle framträda så klart som möjligt. Vi krävde att barnen skulle ha vistats i Sverige under hela uppväxttiden och att daghemsbarnen skulle ha vistats sammanhängande på daghem åtminstone sedan år 1970. Denna reduktion drabbade framför allt daghemsgruppen, varefter hemmagruppen korrigerades till samma nivå (39 barn) genom ett slumpmässigt förfarande. Efter ett bortfall på 9% kom intervjuerna så småningom att omfatta 36 "hemmabarn" och 35 "daghemsbarn".

Intervjuerna 1977 utfördes förutom av oss själva av tre förskollärare med beteendevetenskaplig utbildning. Vi lade särskilt vikt vid valet av intervjuare, eftersom vi använde oss av strukturerade intervjuer med öppna svar. Vi vill även fånga upp mer subtila variationer. I intervjuinstruktionerna fanns vissa minimikrav angivna när det gällde svaren för att möjliggöra en jämförande analys. Intervjuerna blev genomgående av god kvalitet.

Vi var bl a intresserade av hur barnen anpassat sig till skola, inlärnings-situation, kamrater och lärare under sina tre skolår. Det fanns också frågor som avsåg att mäta könsrollsuppfattningar och yrkesrollsvärderingar. Flera

av dessa frågor fanns också med i intervjuundersökningen 1974.

Vid intervjuerna med barnens föräldrar bad vi dem skatta barnens anpassning till skolsituationen. Barn och föräldrar intervjuades separat för att förhindra påverkan föräldrar-barn.

Måttillfälle sex var förlagt till sommaren 1977, då de sista uppgifterna om barnen i materialet samlades in. Genom rektorsexpeditionen för respektive område fick vi in uppgifter om barnens betyg i årskurs tre. Dessa uppgifter sammanställdes för samtliga de 446 barn för vilka vi tidigare fått in uppgifter om inskolningsresultat och diagnostiska prov.

2.2.2 Data och ideologi

Att samhällsforskarens värderingar på olika sätt styr forskningen torde det idag råda relativt stor enighet om. Problemval, iakttagelser, databehandling, analyser m m utgör exempel på undersökningsled där forskarens samhälls- och människouppfattning på olika sätt kan göra sig gällande. Enligt Gunnar Myrdal (1968) skulle man kunna komma tillrätta med objektivitetsproblemet inom samhällsforskningen genom att göra forskarens värderingar explicita. På så sätt får läsaren möjligheter att själv ta ställning till de bedömningsgrunder som forskaren arbetat utifrån.

Vår ambition är inte att förhålla oss neutrala till det ämne vi behandlat, vilket också torde framgå av vårt sätt att ta upp problemet. Studiens utgångspunkter kan i korthet formuleras på följande sätt: Daghemsverksamheten är i en mening positiv, eftersom den gör det möjligt för kvinnorna att gå ut i förvärvslivet och därmed bidrar till att öka förutsättningarna för jämställdhet mellan könen. Sedd i ett historiskt perspektiv är emellertid verksamheten framtvungen efterhand som kvinnans och familjens funktioner förändrats. Daghemsverksamhetens ambitioner att arbeta jämlikhetsfrämjande ser vi som en strävan att mildra klassamhällets avigsidor, en ambition som på olika sätt begränsas av de socio-materiella strukturer som successivt byggs upp inom klassamhällets ramar. I den teoretiska delen kommer vi närmare att granska dessa strukturer och vilka socialpsykologiska konsekvenser det medför.

Statistiska data s k "hårddata", har ofta sammankopplats med den positivistiska forskningstraditionen, som hävdar en "objektiv samhällsvetenskap". Det är främst inom denna forskningstradition som den kvantitativa forskningstekniken utvecklats. Den positivistiska forskningstraditionen har emellertid i olika avseenden fört in begränsningar och tabun inom den sociologiska forskningen. Dess metoder är snarare inriktade på studier av variabler än på studier av strukturer och processer och dess krav på statistisk pregnans kan medföra att forskaren måste "gå ifrån" en problematik som inte erbjuder ett kvantifierbart dataunderlag.

Positivismens kritiker har, så vitt vi kan se, inte heller förmått arbeta

fram någon metodologisk frigörelse. I stället har en icke-empirisk för att inte säga en antiempirisk hållning inom sociologin ofta gjort sig gällande i reaktion mot positivismen. Hårddataundersökningar har ofta bedömts som "positivism" efterhand som den mjukdatabetonade forskningen blivit mer accepterad (2). Det gäller således för sociologin att frigöra sig från olika former av metodologiska tabun som begränsar dess utveckling. Det är framför allt två ståndpunktstaganden som vi vill föra fram i en dylik frigörelseprocess.

1. Kvantitativa data behövs inom sociologin. Data i sig är inte fristående utan kopplade till forskarens ideologi, liksom andra uttolkningar av verkligheten. Ulf Himmelstrand förser oss med en uppsättning meningsfulla begrepp i detta sammanhang. Han menar, att data är utsnitt ur den objektiva världen men kan vara mer eller mindre viktiga beroende på vilka utgångspunkter man har vid bedömningen av dem. Data kan alltså vara "perspektivneutrala" eller "perspektiv-relevanta".

Det finns inom sociologin en mängd undersökningsobjekt från vilka man kan utvinna vad jag kallar perspektivneutrala data eller vad man ibland kallat intersubjektiva giltiga data. Sedan finns det visserligen objekt, som är perspektivneutrala om man utgår från metoden att fastställa deras existens eller antal, men som samtidigt är perspektivrelevanta i den meningen att de är särskilt intressanta eller betydelsefulla i ett eller annat perspektiv. (Himmelstrand, se Ullenhag 1974, s 115).

Hans resonemang kan tyckas stödja den traditionella empiriska forskningstekniken där forskaren ikläder sig en åskådarroll. Men enligt honom själv är detta endast skenbart. "Begränsningarna hos den gamla "åskådarpositivismen" var att den inte förstod nödvändigheten av att *växla* mellan åskådande och deltagande. För att veta vad man skall åskåda och hur man skall förstå det, måste man 'deltaga'."

2. De forskningsmetoder man använder måste underordnas forskningsproblematiken. I sitt kunskapssökande bör forskaren inte dra sig för att gå utanför de metodologiskt accepterade ramarna om det är nödvändigt för att belysa en viss forskningsproblematik. Enligt Feyerabend utgör vetenskapen *en bland många* ideologier som utvecklats av människan för kunskapssökande och inte nödvändigtvis den bästa.

Detta får Feyerabend att proklamera en anarkistisk hållning gentemot de vetenskapliga metoderna. Han anser att vetenskapen har alldeles för höga anspråk på att veta "sanningen" och metoderna att komma fram till denna sanning.

This is how scientists have deceived themselves and everyone else about their business, without any real disadvantage: they have more money, more authority, more sex appeal than they deserve, and the most stupid

procedures and the most laughable results in their domain are surrounded with an aura of excellence. It is time to cut them down in size, and to give them a more modest position in society. (Feyerabend 1978, s 303).

Feyerabends uppfattning om vetenskapen grundar sig på att forskaren inte accepterar att det finns kunskap utanför vetenskapen. Det som i vissa fall kan vara en fråga om ideologi transformeras till vetenskapliga frågor och vetenskapliga sanningar. För att bevara myten om vetenskapens förträfflighet slåss man om metodernas "riktighet" snarare än om sakinnehållet i forskningsuppgiften. Enligt Feyerabend måste metoder och idéer i stället betraktas som likvärdiga. Forskaren måste acceptera att det också finns kunskap utanför vetenskapen och att det inte enbart finns en snäv uppsättning metoder att söka sig fram till denna kunskap.

Den föreliggande undersökningens datamaterial är mycket stort, vilket i många lägen känts som en styrka. En säkerhet som i vissa fall avtagit efterhand som materialet delats in i huvudgrupper och undergrupper. Vi har dock sällan upplevt detta som ett hinder för en fortsatt analys. Statistiska data enligt traditionell terminologi och "mjukdata" har fått komplettera varandra för att förmedla den verklighet vi studerat, daghemmens socialisationsförmedling. För vår del har *förståelsen* av problematiken hela tiden varit det primära. Med hjälp av data på olika nivåer anser vi att vi fått en god bild av hur daghemmen fungerar i samhället och i socialisationsprocessen.

2.2.3 Socialgruppsindelning och klassanalys

Människor möter ofta varandra i det dagliga livet som symbolbärare från arbetslivet i egenskap av murare, ingenjör, kamrer etc, där yrkesbenämningen markerar individens relativa status. Människor som upplever sig stå på ungefär samma nivå i statushierarkin sluter sig ofta samman och bildar referensramar för det individuella handlandet. På så sätt inordnas människor i olika sociala skikt, vilket man för forskningsändamål försökt att spegla i diverse statistiska kategoriseringar.

I den här undersökningen har vi använt oss av en traditionell socialgruppsindelning som bl a användes av statistiska centralbyrån vid 1952 års valstatistik. Efter denna tidpunkt slopades socialgruppsindelningen i den offentliga statistiken. Den nämnda indelningen har emellertid levt kvar främst i olika forskningssammanhang och varit näst intill standard vid sociologiska undersökningar under flera år. Detta är en stor fördel eftersom man kan göra jämförelser mellan olika undersökningar och utredningar.

Det finns ytterligare en fördel med denna socialgruppsindelning, som bidragit till att vi använt den, den är lätthanterlig. Indelningen grundar sig på individens yrkestillhörighet och en detaljerad yrkesförteckning finns redan framtagen. Indelningsgrunderna för de olika yrkena är också explicit

redovisade, varför nya yrkesbenämningar lätt kan föras in.

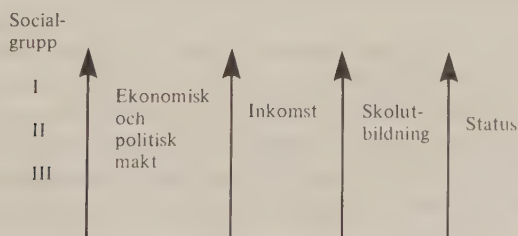
Det finns många invändningar både mot socialgruppsbegreppet som sådant och mot statistiska centralbyråns indelning. Låt oss här endast nämna några. Socialgruppsindelningen kan tyckas vara ett relativt vagt mått för att fånga den sociala skiktningen i samhället. Den innebär att man transformerar en diffus, kontinuerlig variabel till en diskret variabel, vilket kan framstå som ett övergrepp på verkligheten. Beträffande statistiska centralbyråns socialgruppering har det ofta framförts kritik mot att den är för gammal och att den måste kompletteras vid analyser av dagens samhälle. Ett annat argument mot den är att den endast rör sig med tre socialgrupper. En ytterligare uppdelning av socialgrupp II i en övre och en undre medelklass vore mer meningsfullt enligt vissa. Andra anser att även socialgrupp III bör delas in i två grupper, yrkesutbildade respektive icke-yrkesutbildade arbetare.

Det är lätt att hålla med dessa kritiker. Socialgruppsbegreppet *är* vagt. Det är emellertid betydligt svårare att finna meningsfulla alternativ. Dessutom kvarstår faktur: Socialgruppskategoriseringar har hög diskrimineringsförmåga i olika avseenden.

Socialgruppstillhörigheten indikerar individens position på en mångfald betydelsefulla variabler, såsom ekonomisk och politisk makt, utbildning etc i enlighet med figur 2:4. Resursfördelningen är ensidigt riktad uppåt. Detta mönster kvarstår oberoende av vilken typ av socialgruppsindelning man använder sig av och skillnaderna blir endast marginella. En viktig fråga för vår analys är att finna tendenser i förskolans socialisationsförmedling som på sikt stödjer en omfördelning av resurser inom ett i övrigt oförändrat samhällssystem.

Statistiska centralbyråns klassificering bygger på en *social* yrkesgruppering i tre socialgrupper som betecknas I, II och III eller den övre klassen, medelklassen och arbetarklassen (SCB, PM 1952). Eftersom dessa benämningar av de sociala grupperna är väl förankrade i människors medvetande kommer vi att använda dem synonymt.

Visserligen talar man i socialgruppsindelningar om "klasser", men kan de i egentlig mening betraktas som samhällsklasser? Frågan är av närmast teoretiskt intresse men har ändå en viss betydelse för vår framställning

Figur 2:4 Socialgruppsindelning och resursfördelning i samhället

och den använda terminologin. Svaret på frågan blir både ja och nej, beroende på vilken vetenskapsteoretisk utgångspunkt man använder sig av vid definitionen av klassbegreppet. De olika former av klassbegrepp som numera florerar inom samhällsvetenskapen tar förenklat sett sin definitionsmässiga utgångspunkt antingen i produktionsledet eller i konsumtionsledet. Karl Marx och Max Weber brukar räknas som dessa båda inriktningars främsta företrädare. Efterhand som samhället blivit alltmer komplext har klassbegreppen byggts på, omtolkats, förnyats och förtydligats allt efter forskarnas intentioner och teoretiska utgångspunkter. De ursprungliga skiljelinjerna mellan de båda betraktelsesätten kvarstår dock. En aspekt av det weberianska klassbegreppet är fördelningen av livschanser som inordnar människor i klasser och statusgrupper. Människors resurser i form av utbildning, egen- dom, prestige och yrkesskicklighet utgör exempel på faktorer som på olika sätt differentierar människor och ger dem olika ställning på "marknaden". Utifrån detta synsätt utgör ägandet av produktionsmedel endast en av flera faktorer som bestämmer en individs livschanser. Inom denna tradition används ibland begreppet "marknadskapacitet" för att beteckna människors olika förutsättning i livschanser. Anthony Giddens, en sentida uttolkare av Weber säger:

Marx failed to recognize the potential significance of differentiations of market capacity which do not derive directly from the factor of property ownership. Such differentiations, it seems clear, are contingent upon scarcity value of what the individual "owns" and is able to offer on the market. As Weber indicates, possession of recognized "skills" – including educational qualifications – is the major factor influencing market capacity. (Giddens 1974, s 103).

Det marxistiska klassbegreppet utgår primärt från ägandet av produktionsmedlen i sin klassanalys och särskiljer främst två antagonistiska klasser i samhället, bourgeoisin, ägare av produktionsmedlen, och proletariatet, icke-ägare som utgör producenterna men som måste sälja sin arbetskraft till de förra för att överleva. (3) Denna klassmodell är således av tvåklasskaraktär. Det numerärt omfattande mellanskiktet och närstående skikt till de båda ytterpolerna berörs sällan i denna modell. Utifrån denna klassanalys återger socialgruppsindelningen knappast klasserna i samhället.

I stället för att koncentrera analysen till de båda huvudklasserna, som är brukligt inom denna forskningstradition, utsträcker Harry Braverman sin analys till att även omfatta det växande mellanskiktet. Han lägger tonvikten på det faktum att den sociala skiktningen i samhället är en konsekvens av den tilltagande arbetsdelningen under kapitalismen. Kapitalistklassen är försvinnande liten i det avancerade högteknologiska samhället medan den överväldigande majoriteten är löntagare. Det finns emellertid skillnader även inom gruppen löntagare.

De två former av betald anställning som det här är frågan om, å ena sidan arbetarnas, å andra sidan direktörernas, generalernas och biskoparnas, ger uttryck för två totalt olika verkligheter. I det förra fallet har kapitalet lejt en arbetskraft som har skyldighet att utföra beordrat arbete, i de senare fallen har kapitalet genom en viss urvalsprocess inom kapitalistklassen och vanligen inom de egna leden gett någon uppdraget att representera kapitalet och att såsom kapitalets företrädare organisera arbetet för den arbetande befolkningen och övervaka dess utförande.

Så långt är skillnaden klar, men *mellan dessa två motpoler finns en rad mellangrupper som i varierande grad bär drag av å ena sidan kapitalets representanter och å andra sidan arbetarna* (anm: vår kursivering). (Braverman, 1977, s 344).

Socialgruppsindelningen kan sägas spegla den sociala skiktning som vuxit fram ur arbetsdelningen i det kapitalistiska samhället. Empiriskt innebär det marginella skillnader om man säger sig utgå från ett weberianskt eller marxistiskt klassbegrepp. I båda fallen framstår resursfördelningen i samhället som diskriminerande. Det finns dock en viss teoretisk och ideologisk skillnad som kan vara värd att notera. Den marxistiska modellen innebär nämligen explicit och implicit att konkurrensen mellan löntagare på sikt kommer att försvinna medan den weberianska modellen i stort antar att denna konkurrens kommer att bestå.

3 Socialisationsprocessen

Socialisationen är en livslång process, under vilken överföring av värderingar, attityder, beteenden, kunskaper etc sker till en individ från andra individer och grupper i samhället. Denna överföring sker framförallt genom en social interaktion som i sin mest elementära form har "face-to-face"-karaktär. Vilka normer och värderingar som ett barn lär in bestäms av den typ av samhälle det växer upp i. Samhället i sig är en produkt av kulturella traditioner, värderingar, politisk ideologi, ekonomiska förutsättningar etc. Inom varje samhälle finns dessutom uppdelningar i delkulturer. Det är framför allt primärgruppens delkultur som är avgörande för vilka socialisationserfarenheter som ett barn får. Den objektiva världen ser s a s olika ut beroende på vilken position man har i den sociala strukturen.

Man brukar dela upp begreppet socialisation i dels primär dels sekundär socialisation. Den primära socialisationen påbörjas så snart ett barn överhuvudtaget blir medvetet om sin omgivning och är mycket intensiv under förskoleåldern (0–7 år) då språk, färdigheter, normer etc lärs in. Efterhand som den primära socialisationen avtar, med stigande ålder, ökar den sekundära socialisationen i betydelse. Denna pågår sedan i stort sett under resten av livet och innebär bl a en införlivning (internalisering) av samhället och dess institutioner. Omfattningen och karaktären av den sekundära socialisationen bestäms framför allt av samhällets aktuella kunskapsnivå, arbetsfördelning och grad av arbetsdelning.

Socialisationsforskningen erbjuder flera olika teoretiska infallsvinklar. De teorier som vi fortsättningsvis kommer att presentera speglar *vårt sätt* att se socialisationen och utgör ett urval baserat på vår människo- och samhällssyn.

Våra intentioner är inte att beskriva socialisationsprocessen i allmänna termer, lika applicerbara på det medeltida feodalsamhället i Frankrike som på det socialistiska samhället i dagens Kina. Vi tar istället vår utgångspunkt i socialisationsprocessen som den gestaltar sig i den högindustrialiserade västvärlden och då mera specifikt i dagens Sverige.

Det kan kanske i vissa avseenden verka som vi ansåg att Sveriges historia börjar med industrialismen på 1830-talet. Så är emellertid inte fallet. Vi är väl medvetna om att industrialismen hämtat sina förutsättningar från det gamla bonde- och hantverkarsverige. För industrialismens genomförande förutsattes bl a handelskapital, vilket bjöds ut av den burgna köpmannaklassen, yrkeskunskap som hantverkarna bestod med, och mänsklig arbetskraft, som befolkningsöverskottet på landsbygden försåg industrierna med.

Vi är också väl medvetna om att högreståndstraditioner, religiösa föreställningar, renässansens idéer o dyl influerade den begynnande medelklassens värderingar och barnuppfostran samt att dessa och andra ideologiska strömningar fortfarande till viss del lever kvar.

Anledningen till att vi inte närmare går in på detta beror emellertid på att den här undersökningen behandlar den urbaniserade människan i det högindustrialiserade kapitalistiska samhället. Ett samhälle som är helt omdanat i förhållande till 1800-talets Sverige. Människans levnadsbetingelser är annorlunda och nya idéer gör sig gällande.

Vår framställning utgår från arbetsdelningen i det kapitalistiska samhället som utgör grunden för en uppspaltning av människor i överordnade och underordnade, ledare och ledda, makthavare och maktlösa, dvs som differentierar människor i och utanför arbetslivet. I vår teoretiska framställning övergår vi sedan till alltmer konkreta socialisationsteorier där vi framförallt behandlar den skiktsspecifika socialisationen. I detta sammanhang har vi också sökt förklaringar till varför den bestående samhällsordningen legitimeras generation efter generation och framstår som odiskutabel för flertalet människor oberoende av deras position i den sociala strukturen.

Innehållet i den första delen av föreliggande kapitel kan sammanfattas i fem postulat .

- Organiseringen av produktionsprocessen i det kapitalistiska samhället medför en formalisering av mellanmänniskliga relationer.
- Den materiella världen har växt fram ur samfällt mänskligt arbete och speglar framför allt de ledande skiktens intressen. De materiella resurserna i samhället är inte jämt fördelade mellan individer utan är avhängigt individens position i arbetslivet.
- Den materiella världen får konsekvenser för den samhälleliga distributionen av kunskap och människors uppfattning om samhället.
- Barn införlivar oftast den bild av samhället som förmedlas av sociala och materiella strukturer i deras omedelbara närhet. Därigenom uppfattar barn samhället olika beroende på utifrån vilken position i hierarkin de ser det. Den bild av samhället som den ene är väl förtrogen med är för den andre en väl förborgad hemlighet.
- Samhället legitimerar sig själv till stor del genom trögheten i de successivt upbyggda socio-materiella strukturerna.

Som framkommer av våra empiriska data inordnar sig också daghemsverksamheten i de strukturer som differentierar människor.

Den andra delen av kapitlet behandlar den könsrollsspecifika socialisationen, som även den uppvisar ett förhållandevis stabilt mönster generation efter generation. I vuxenvärlden manifesterar sig detta bl a i att männen fortfarande i stort innehar de positioner i samhället som ger makt och inflytande.

I barnvärlden yttrar sig det könsrollspecifika mönstret i barnens attityder till kvinnligt och manligt, pojkleksaker och flickleksaker, och på ett mer institutionaliserat plan i valet av utbildningsvägar. På samma sätt som för den skiktsspecifika socialisationen kan man sammanfatta avsnittets innehåll i ett antal postulat, där vi särskiljer följande mönster i framställningen:

- Det produktiva arbetet som bl a under feodalismen varit en aktiv del av familjelivet flyttade i och med industrialiseringen ut från hemmen och skapade en uppdelning av familjen i en yttre och en inre sfär, vilket i sin tur fick konsekvenser för relationerna mellan män och kvinnor.
- När kvinnorna kom ut på arbetsmarknaden kom deras arbetsuppgifter att präglas av traditionella kvinnoysslor, dvs enkla monotona uppgifter som var nära förbundna med sysslor i familjens inre sfär. Det uppstod en speciell arbetsmarknad med låga löner för kvinnorna. Lika lön för lika arbete har endast marginell betydelse så länge män och kvinnor inte utför samma typ av arbetsuppgifter.
- I ett samhälle där människor värderas efter sin insats i produktionsprocessen blir i regel kvinnornas ställning svag.
- De könsrollsuppfattningar som råder i vuxenvärlden utgör ramarna för barnens internalisering av t ex manligt och kvinnligt.

Även när det gäller den könsrollspecifika socialisationen inordnar sig daghemmen i samhällets differentierande strukturer.

3.1 Några grundläggande socialisationsteoretiska resonemang

3.1.1 Arbetsdelning och social skiktning

Ett samhälles fortbestånd är beroende av samhällsmedlemmarnas samfälliga arbete. Produktionen av livsförnödenheter utgör en av grundvalarna för människans fortlevnad. Genom sitt arbete bemästrar människan naturen och skapar bruksvärden, nyttiga ting, av de råvaror som naturen erbjuder henne. Genom sitt arbete förändrar människan också själva naturen och därmed betingelserna för sin egen existens. Åkermark har skapats ur skogsmark, kanaler har anlagts, samhällen har vuxit upp på eljest otillgängliga platser, bevattningssystem har byggts upp och utgjort förutsättningen för odling på tidigare ofruktbara platser etc.

Arbetet och produktionen har emellertid organiserats olika under olika tidsepoker beroende på produktionens materiella förutsättningar. Med industrialismens, masstillverkningens och den kapitalistiska produktionsordningens införande har särskild vikt lagts vid det mänskliga arbetets organisering och ledning. Genom olika former av samverkan i produktionsprocessen har man funnit att t ex arbetsredskap och maskiner kan utnyttjas

effektivare, än vid individuellt arbete, vilket leder till ökad avkastning och högre profit från företagens sida sett.

I det kapitalistiska samhället är det kapitalisten och inte producenten/arbetaren som äger produktionsmedlen och de framställda produkterna. Arbetskraften uppträder på marknaden som en vara bland andra varor, och förbrukas i produktionsprocessen i större omfattning än till sitt reella bruksvärde, som betingas av arbetskraftens reproduktion. Producenten råder inte längre över produktionsprocessen utan måste underordna sig kapitalistens organisation av denna. *Arbetet delas upp i intellektuellt och manuellt arbete och en arbetsledning skapas.*

Behovet av arbetsledning uppkom redan på ett tidigt stadie av industrialiseringen. Enbart detta att hantverkarna samlas i en gemensam lokal eller verkstad fordrar någon form av samordning och ledning.

Den industriella kapitalismen börjar när ett mera betydande antal arbetare sysselsätts av en och samma kapitalist. Under det första skedet utnyttjar kapitalisten deras arbete sådant det utformats under tidigare produktionsförhållanden. Arbetarna är redan tränade i de traditionella hantverken sådana de praktiserades under feodalismen och skråtiden. Spinna-re, vävare, glasblåsare, krukmakare, grovsmeder, bleckslagare, lås-smeder, mjölnare, bagare etc fortsätter att utöva samma yrken som de tidigare bedrivit som gesäller eller självständiga hantverkare. De verkstäder som nu tillkommer är helt enkelt hopslagningar av äldre och mindre produktionsenheter. De medför obetydliga förändringar av de traditionella arbetsmetoderna. Arbetet förblir under direkt kontroll av arbetarna, som förkroppsligar sina respektive hantverks kunskaper och färdigheter. Men så snart dessa tillverkare började sammanföras i större arbetslag framträdde ledningsproblemet i en första rudimentär form. (Braverman, 1979, s 61).

Den direkta kontrollen och övervakningen av arbetet blir efterhand alltmer betydande i och med att kapitalisternas investeringar i produktionsmedlen ökar. Frederick W. Taylor, den "rationella arbetsledningens" främsta förgrundsfigur, har formulerat de principer som en avancerad planering av industriellt arbete och arbetsutformning sker efter än i våra dagar. I Harry Bravermans analys av "taylorismen" sammanfattas dessa principer på följande sätt (Braverman 1979, s 103):

1. Företagsledningen samlar in och sammanför alla de kunskaper och färdigheter som tidigare varit arbetarens egendom och klassificerar dem och ställer upp dem i tabellform för att sedermera på basis av dessa kunskaper fastställa regler, lagar och formler för hur det dagliga arbetet skall utföras.
2. Allt tankearbete som är förbundet med arbetsuppgifternas utförande överflyttas från verkstaden till en speciell planeringsavdelningen.
3. Varje mans arbete skall planeras av arbetsledningen åtminstone en dag i förväg och eventuellt skrivas ner på ett arbetskort.

Den första principen kan sägas utgöra företagsledningens insamling och klassificering av arbetarens yrkesskicklighet och kunskaper, den andra dessa kunskapers koncentration till en speciell ledningsgrupp och den tredje uttrycker hur det uppkomna kunskapsmonopolet används i det dagliga arbetet.

Efterhand som tekniken blir mer komplex tar maskiner över manuella arbetsmoment och hantverkaren reduceras alltmer till maskinskötare. Den kunskap som tidigare var en naturlig del av det manuella hantverket byggs numera in i maskinerna. Maskinkonstruktörer och produktionstekniker renodlar den intellektuella sidan av hantverket samtidigt som den direkta produktionen fordrar allt mindre yrkeskunnande. Arbetarna blir utbytbara enheter i produktionsprocessen som för övrigt bibehåller produktionskapacitet och produktkvalitet. Yrkenas manuella moment spaltas upp på flera arbetare så att var och en endast utför ett enkelt rörelseschema. Denna form av arbetsfördelning är kvalitativt sett helt skilt från den arbetsfördelning, som förekommer i flertalet samhällen och innebär en uppdelning på yrken. "Medan den samhälleliga arbetsdelningen spaltar upp samhället, spaltar den detaljerade arbetsdelningen upp människan". (Braverman 1979, s 72).

På den nivå som det svenska samhället befinner sig nu är både den horisontella och vertikala arbetsdelningen väl utvecklad. Inom arbetslivet har vi en klar makt/kontrollhierarki och därmed också en klar statushierarki. På toppen av denna hierarki befinner sig företagsledare, arbetsköpare som reglerar arbetstillfällen, har överblick över produktionen och i övrigt framstår som kraftfulla. I botten på denna hierarki befinner sig arbetarna. Arbetare är nödvändiga för att producera, i större eller mindre antal, allt efter konjunkturernas upp- och nedgång och produktionens storlek. Till följd av arbetsdelningen är rollen emellertid föga ansvarsfull eller intellektuellt krävande.

Mellan dessa två ytterligheter återfinns hela skalan av personalchefer, ingenjörer, verkmästare, inspektörer, lagbasar m m, som alla i olika grad kan intervensera i arbetsprocessen och på olika sätt kan påverka produktionsmedlens utnyttjande. På denna mellannivå finns också den ekonomiska ledningen av det enskilda företaget, vilket utgör en speciell gren av den intellektuella arbetsdelningen. Kamrerer, revisorer m m sysslar inte med den direkta produktionen utan med produktionens *ramar* och *förutsättningar*, vilket ger dem en särställning i förhållande till arbetarna i produktionen. Uppdelningen av "dom på kontoret" och "vi på verkstadsgolvet" är en realitet.

Strukturen inom arbetslivet tjänar det specifika syftet att organisera upp arbetsprocessen till högsta möjliga avkastningsnivå. *Organiseringen av produktionsprocessen medför emellertid även en formalisering av de mellanmännsliga relationerna.* Människor tar förvisso intryck av de förhållanden som omger dem. Hög/låg, överordnad/underordnad etc är begrepp som präntas

in i människors medvetande i det praktiska livet tillsammans med tillhörande attribut i arbetsprocessens sociala relationer.

Att vi fått en alltmer betydande arbetsmarknad inom den s k offentliga sektorn, skild från den direkta produktionen, förändrar ingenting i sak. Den offentliga sektorn, där också daghemsverksamheten ingår, har nämligen tagit över principerna för lönesättning m m från den privata sektorn.

3.1.1.1 Kunskapsförmedling och kunskapsfördelning

Viktiga element i samhällets reproduktion och fortbestånd är kunskapsöverföringen från generation till generation och kunskapens fördelning i samhället. Hur genereras kunskap om den objektiva världen, hur är den relaterad till människornas position i de kulturella och sociala strukturerna samt hur väljs den relevanta kunskapen ut för förmedling till barnen? En del av svaren kan vi hämta från kunskapssociologin. Störst inflytande över denna sociologiska gren har förmodligen Karl Mannheim haft. I Mannheims kunskapssociologi är det framförallt den institutionaliserade kunskapen som analyseras. "Most conspicuously in his sociology of knowledge Mannheim treated political, philosophical, religious and other ideas in their intimate relationship with economic and social changes", skriver Zeitlin (1968, s 281) i sin beskrivning av Mannheims arbete.

Den vidareutveckling av kunskapssociologin som Peter L Berger och Thomas Luckman presenterar ligger bl a till grund för vår uppfattning om socialisationsprocessen. Deras kunskapssociologi omfattar inte enbart ideologi, som i Mannheims arbete, utan all slags kunskap, även "vardagskunskapen".

"The theological formulations of reality, whether they be scientific or philosophical or even mythological, do not exhaust what is "real" for the member of society. Since this is so, the sociology of knowledge must first of all concern itself with what people "know" as "reality" in their everyday, non- or pre-theoretical lives. In other word, commonsense "knowledge" rather than "ideas" must be the central focus for the sociology of knowledge. (Berger och Luckman 1962, s 150).

Berger och Luckman utgår i sina teorier från dialektiken mellan den materiella verkligheten och den mänskliga praxisen. I deras modell producerar människan sig själv i en dialektisk trestegsprocess enligt nedan:

1. *Externalisering:* Samhället är en mänsklig produkt. Generationers arbete är nerlagt i det och samhället byggs på och förändras kontinuerligt.
2. *Objektivering:* Då varje enskild människa inte har varit med om att bygga upp samhället uppfattas det som objektivt. Institutioner (i sin vidare samhällsvetenskapliga betydelse), som i flertalet fall är uppbyggda av tidigare generationer, måste legitimeras för nya generationer. Traditioner, institutionernas blotta existens och det faktum att institutioner,

värderingar och normer i ett samhälle verkar vara kongruenta eller framställs som kongruenta utgör de viktigaste legitimeringarna. Institutioner har också ett mer eller mindre utbyggt sanktionssystem till hjälp att utöva auktoritet över samhällets medlemmar, för att definierade regler skall hållas.

3. *Internalisering*: Människan formas av det samhälle hon föds till, hon är en social produkt. Internaliseringsprocessen innebär att individen införlivar samhället, med dess normer och värderingar i sitt kognitiva system.

Eftersom samhället består av en objektiv och en subjektiv verklighet fordrar varje teoretisk förståelse att man tar hänsyn till båda dessa aspekter. Externalisering, objektivisering och internalisering bör således ses som en process där de olika momenten avlöser varandra. Individuella samhällsmedlemmar externaliserar sig själva i samhället, samtidigt som de internaliserar det som en objektiv verklighet. "In other words, to be in society is to participate in its dialectic". (Berger och Luckman 1967, s 129.)

I början av en människas liv är emellertid internaliseringen betydligt starkare och externaliseringen betydligt svagare än senare i livet. Den tidiga internaliseringen är liktydig med den primära socialisationen och under denna period är språkinläringen den viktigaste internaliseringen. Språket utgör grundvalen för fortsatt internalisering och därmed också förutsättningen för legitimeringen i samhället. Genom språket kan kunskap föras över från generation till generation och från samhälle till samhälle. Språket gör så att de gemensamma erfarenheterna i samhället disponibla för alla i den lingvistiska gemenskapen. Nya kunskaper läggs till den gemensamma kunskapsstocken (stock of knowledge).

I realiteten är emellertid kunskapen i samhället inte jämt fördelad. Vi har tidigare beskrivit hur den sociala och specifika arbetsfördelningen i samhället delat upp kunskapen mellan människor. Arbetsdelningen och organiseringen av arbetsprocessen överhuvudtaget har delat upp människor i över- och underordnade, styrande och styrda. Den materiella världen får på så sätt konsekvenser för distributionen av kunskap och människors uppfattning om samhället. Det är de vuxna som uttolkar den objektiva världen för det uppväxande släktet. Personer i barnens direkta närhet, som föräldrar m fl, får naturligtvis en betydligt mer framträdande roll som uttolkare/förmedlare av denna verklighet än andra människor. Barnet identifierar sig med dessa socialisationsagenter, som Berger och Luckman benämner som "significant others" för att beteckna deras relativa status i socialisationsprocessen. "Significant others" verklighetsförmedling till barnet blir en förmedling av "den enda och sanna världen". Ingen annan värld står till barnets förfogande.

Den sekundära socialisationen bygger på den primära socialisationen. Den

utgår således från ett redan etablerat "jag", varför världen i regel internaliseras i kongruens med den primära socialisationen. Nya intryck sorteras in i det kognitiva systemet enligt "givna mallar". I vissa fall brister det emellertid i konsistensen mellan den primära och sekundära socialisationen. Denna inkonsistens kan antingen lösas genom att individen omvärderar sin primära socialisation i ljuset av sina nyvunna erfarenheter, eller att individen helt eller delvis förkastar den sekundära socialisationen.

3.1.1.2 Legitimeringens nivåer och mekanismer

Språket har en legitimerande funktion i socialisationsprocessen. Ett barn lär sig att ett annat barn är en kusin samtidigt som det lär sig ordet kusin. Berger och Luckman menar att man kan finna legitimeringar på olika nivåer, varav den i exemplet ovan är på en enkel, icke-teoretisk nivå ("incipient legitimation"). Legitimeringar innehåller både kognitiva och normativa element. Ett släktskapsförhållande är t ex inte legitimerat enbart genom att referera till incestförbud o dyl. Det måste först vila på någon form av kunskap. Man måste känna till sin egen roll i strukturen, där identifiering av övriga medlemmar är ett viktigt moment, för att därefter kunna tillgodogöra sig de normativa delarna av legitimeringen. Ett sådant normativt element kan t ex vara att man inte får gifta sig med nära släktingar.

Den andra legitimeringsnivån innehåller teoretiska påståenden i rudimentär form. På denna nivå finner vi högst pragmatiska handlingsföreskrifter som direkt refererar till konkreta handlingar, t ex moraliska grundsatser, ordspråk och sagor.

Den tredje nivån utgörs av explicita teorier om institutionella sektorer. Kunskapen är ofta överlämnad till "specialister" på denna legitimeringsnivå. Utvecklade teorier om t ex "föräldrarätt", föräldrars rättigheter, förpliktelser och rutiner sköts av jurister, vetenskapsmän, psykologer etc. På denna nivå lever ofta teorierna, om en viss institutionell sektor, sina egna liv.

Den fjärde legitimeringsnivån, det symboliska universumet, innefattar alla teorier, institutioner etc i ett samhälle och knyter samman allt till en helhet. Alla mänskliga aktiviteter anses äga rum *inom* detta universum (Berger och Luckman 1967, s 92-128).

När ett barn börjar internalisera samhället framträder hela denna komplexa sociala ordning, vilket gör ett massivt objektivt intryck på barnet. Språket är nyckeln till denna sociala ordning och utgör, genom uttryck, begrepp, uppbyggnad etc på samma gång, en legitimering av samhällsordningen. Den bild som barnet får av samhället bekräftas dagligen i dess interaktion med andra människor. Språket framstår därför som bevarare av den bestående samhällsordningen.

Under socialisationsprocessens gång, allt eftersom barnet växer upp, legitimeras olika institutioner som det möter. Barnet är till viss del förberett

på vad det skall möta genom att institutionerna är socialt uppbyggda av roller, där varje roll medför ett socialt definierat vetande. Genom legitimeringsprocessen är rollen redan definierad, dvs rollen är något som individen måste anpassa sig efter.

För att använda teaterspråket, varifrån begreppet roll kommer, kan vi säga att samhället tillhandahåller manuskriptet för alla "dramatis personae". De enskilda aktörerna behöver alltså bara slinka in i de roller som redan tilldelats dem innan ridån går upp. (Berger 1969, s 89).

Även yrkesrollen blir vad den är socialt definierad att vara. I vårt samhälle har de olika yrkesrollerna mejslats fram under industrialismens uppkomst och kännetecknas därför av de värderingar som varit rådande under denna process.

Vi har hittills talat om socialisationsprocessen som en entydig och lätt-definierad process. I själva verket innehåller den flera olika processer som samverkar för att forma individens identitets- och världsuppfattning. Socialisation innebär att man införlivar de för hela samhället gemensamma normerna och värderingarna, samtidigt som den egna personligheten formas. Den *interna socialisationen*, till familj, skola o dyl, bygger oftast på den *externa socialisationen*, till samhället. Familjen lär alltså oftast ut samhällets normer och värderingar samtidigt som den lär ut "sin egna" normer och värderingar. Samhällets förhållningsregler finns på så sätt mer eller mindre implicit i familjens socialisation. Det är dessutom viktigt att påpeka att människor ser samhället på olika sätt beroende på deras specifika läge i den sociala strukturen. Detta medför att de poängterar och understryker skilda delar av den objektiva verkligheten i sin socialisationsförmedling.

När barnet börjar skolan måste det införliva denna institutions normer och värderingar, en ny intern socialisation påbörjas. Även denna socialisation utgår från samhällets normer och värderingar. Varje institution i ett givet samhälle förmedlar således samhällets normer och värderingar samtidigt med de specifika regler som är nödvändiga för institutionens egen fortlevnad.

Redan under den primära socialisationen skapar sig barnet ett rudiment till en identitet, en plats i den sociala världen. Denna identitetsuppfattning får barnet genom interaktion med föräldrar och med andra människor som är närstående till barnet. Identitetsuppfattningen finns på så sätt implicit i "significant others" socialisationsförmedling.

Enskilda familjer kan emellertid vara mer eller mindre integrerade i samhället och dess norm- och värderingssystem. De mindre integrerade kommer att lägga mindre vikt vid den externa socialisationsförmedlingen än de välintegrerade. När barn från förstnämnda miljöer börjar skolan utsätts de ofta för en kulturkonfrontation då de mer intensivt möter samhällets krav, förmedlade genom skolan. Skolstarten för barn till välintegrerade föräldrar innebär däremot endast en fortsättning på den externa socialisation som

förmedlats i hemmen. Den interna socialisationen till skolans värld innebär inte heller några problem för dessa barn, eftersom denna bygger på samma principer som den interna socialisationen i familjen. Den externa socialisationen som den förmedlats av skolan och den interna socialisationen till skolan kan bli mer besvärlig för vissa barn från arbetarklassen. Vi återkommer till detta längre fram.

Ibland misslyckas samhället i sin externa socialisation genom skolan. Barnen införlivar inte de samhälleliga målen och medlen. Detta kan bero på flera faktorer, t ex att antalet barn med liknande "avvikande" socialisationsmönster dominerar. Likaså kan man från skolans sida ha svårt att nå föräldrar i de som man anser mest fundamentala frågorna som uppmärksamhet, skötsamhet, prestationskrav etc. Den interna socialisationen till gänget stämmer kanske bättre överens med den grundläggande socialisation som ett skoltrött barn fått. Resultatet av kulturkonfrontationen kan också visa sig i en inåtvändighet hos barnet som eventuellt leder till psykiska och/eller psykosomatiska störningar. Samhällets representanter kan då intensifiera sina försök att korrigera i socialisationsprocessen. Inom skolan har man t ex möjligheter att koppla in skolpsykolog, skicka barnet till specialklass eller t o m koppla in socialvården för utredning av barnets hemförhållanden.

Under hela socialisationsprocessen kan man spåra samhällets försök till korrigeringar av avvikande beteende. I förskoleåldern talar man om samhällets skyldighet att finna barn med särskilda behov och i skolåldern träder skolans representanter in. I tonåren kan ungdomsvårdsskolor och andra institutioner användas i korrigeringssyfte och i vuxen ålder finns kriminalvård, nykterhetsvård, mentalvård etc att tillgripa. Under varje tidpunkt i socialisationsprocessen ser man också hur korrigeringssträvanden framför allt drabbar människor från arbetarklassen, vilket bl a visar sig i obs-klassernas och barninstitutionernas socialgruppsmässiga sammansättning.

I USA pågår för närvarande ett flertal försök med tidig intervention i socialisationsprocessen från samhällets sida. Denna typ av intervention sätts in under barnens första år. Med hjälp av en "expert" gör man hembesök och tillsammans med familjen går man igenom barnets utveckling och behov för att familjens själv bäst skall kunna stödja barnet. Dessa program kompletteras under olika tidpunkter. Urie Bronfenbrenner har sammanfattat resultatet från några av dessa undersökningar i ett effektivt "long-range intervention program":

1. Preparation for parenthood-child care, nutrition, and health training;
2. Before children come – adequate housing, economic security;
3. The first three years of life – establishment of a child-parent relationship of reciprocal interaction centered around activities which are challenging to the child; home visits, group meetings, to establish the parent as the primary agent of intervention;

4. Ages four through six – exposure to a cognitively oriented preschool program along with continued parent intervention;
5. Ages six through twelve – parental support of the child's educational activities at home and at school, parent remains primary figure responsible for the child's development as a person. (Bronfenbrenner 1975, s 348).

Det får alltså betraktas som en utvecklingstrend att samhället intervenerar i socialisationsprocessen på ett så tidigt stadium som möjligt för att garantera att samhällets normer och värderingar överförs. Som i allt socialt arbete finns här en dubbelhet. Det uttalade syftet med en specifik verksamhet är naturligtvis att hjälpa individen.

I Sverige har man, oss veterligt, inte haft något liknande genomarbetat program. Det finns dock tendenser åt samma håll. En föräldrautbildning i samhällets regi har diskuterats under lång tid och kommer förmodligen att realiseras inom en snar framtid. Likaså de senaste årens försök med hemma-hos-verksamhet i socialvårdens regi går i samma riktning.

3.1.1.3 Människans främlingskap i samhället

Begreppet anomi och alienation intar en central plats inom den moderna sociologin.

Israel (1971) urskiljer tre förhållanden i det kapitalistiska samhället som gör människan främmande inför sitt eget arbete och ytterst till samhället. Privatägda produktionsmedel, arbetsdelningsprocessen och det faktum att det mänskliga arbetet blivit en vara som kan säljas och köpas på en allmän marknad. Dessa förhållanden gör människorna främmande för arbetet som process, men också för arbetets produkter och för sina sociala relationer.

Både Durkheim och Marx betonar arbetsdelningens stora betydelse för de sociala relationerna. Durkheim menar dock att arbetsdelningen i "normala" fall leder till harmoni på grund av den "organiska solidaritet" som utvecklas mellan människor. Den utveckling som kännetecknar kapitalismens uppkomst betecknade Durkheim som abnorm. Att det inte råder harmoni i det kapitalistiska samhället beror på att samhällsförändringen gått för snabbt. Det har därmed uppstått en diskrepans i produktionsprocessens snabba utveckling och moralnormernas långsamma utveckling. Det är denna "cultural-lag" som skapar anomi, normlöshet.

Ett viktigt begrepp är *reifikationsbegreppet*. Detta ansluter till *legitimeringsprocessen* i samhället och ger en förklaring varför människor accepterar sin plats i strukturen. Redan hos Marx finner vi resonemang om begreppet i en rudimentär form. Han talar om "Verdinglichung", vilket innebär att arbetet antagit en varuform. Det är emellertid Georg Lukacs som sedermera har lyft fram begreppet ur den marxistiska teorin och gett det en modern

sociologisk klädedräkt.

För Lukacs (1971) är "klassmedvetande" ett centralt begrepp i analysen av reifikationen. Han anser att proletariatet genom samhällets reifierade struktur hindras från att utveckla ett klassmedvetande – ett medvetande om sin historiska situation. Detta har sin orsak i varuproduktionen, ett fenomen som är specifikt för det kapitalistiska samhället så tillvida, att hela samhällslivet påverkas. I kapitalismen inriktas produktionen på bytesvärden i stället för bruksvärden. Varuformen blir universell för samhällets strukturer och får en alltmer dominerande inverkan på arbetsliv och samhällsorganisation. Samhället framstår inte längre såsom uppbyggt av sociala relationer. De ekonomiska förhållandena mister sin sociala karaktär och ger sken av att vara relationer mellan ting. Dessa relationer kännetecknas av sin egen okontrollerbara lagbundenhet. Människan konfronteras med sin egen verksamhet, sitt eget arbete, som ett objekt skilt från och oavhängigt av henne själv, vilket ändå behärskar henne genom sina egna, främmande lagar.

3.1.1.4 Den mellanmännskliga interaktionen

Vi övergår nu till ett socialpsykologiskt perspektiv, de konkreta mellanmännskliga relationernas värld. Vi har i stort skisserat ramarna för denna interaktion och skall nu uppehålla oss vid deras form och innehåll.

Inom sociologin har det under senare tid funnits ett intresse för teorier om jagets och medvetandets uppkomst med utgångspunkt från människors sociala relationer. Dessa teorier har inordnats under beteckningen "Symbolisk interaktionism" och grundar sig i stort sett på tidiga amerikanska interaktionister som Charles Cooley och Georg Herbert Mead. Nyare teorier har efterhand tillförts den symboliska interaktionismen, där speciellt Basil Bernsteins kodteori har fått en framskjuten plats. Enligt L-E Berg (1975) kan interaktionismens grundläggande antaganden beskrivas på följande sätt:

1. Det sociala samspelet föregår och skapar individens medvetande och jaguppfattning.
2. Det sociala samspelets viktigaste förutsättning är språket; medvetandets utveckling hos individen är intimt förbunden med språkets utveckling.

Språket utgör således ett centralt begrepp i den symboliska interaktionismen. Det är framför allt med hjälp av språket som människor interagerar med varandra och det är i dessa relationer som människor skapar en bild av sig själva och blir medvetna om sin existens. Denna självuppfattning bildar grundvalen för fortsatt interaktion, som i sin tur hjälper individen att få en klarare bild av sig själv. Inom den symboliska interaktionismen tillskrivs människan ett självmedvetande, vilket skiljer sig från den interaktionism som utvecklats av behaviourister som t ex Georg Homans. Denne ser män-

niskan som direkt formad av en komplex miljö. Den symboliska interaktionismen hävdar att vi aldrig möter omgivningens stimuli direkt eller oförmedlat.

Mellan stimulus och respons ligger tolkningen som i princip aldrig är automatisk, hur begränsad den än är av biologiska och sociala förutsättningar. Detta beror på att människor ha en förmåga som de andra djuren och de döda tingen saknar: förmågan att vara medveten om sin egen existens. (Berg 1975, s 23).

Dessa resonemang är speciellt relevanta när man beskriver hur barn internaliserar samhället och en bild av sig själv. Socialisationen förutsätter att någon uttolkar samhället för barnet. Härigenom blir denna uttolkares (i våra tidigare resonemang benämnt "significant others") självmedvetande också förmedlat till barnet.

Låt oss ta ett exempel på en relativt okomplicerad nivå, när barnet lär sig ett första rudiment till en identitet, sitt eget namn. Mead skiljer på "me" och "I" vid individens skapande av en identitet. "Me" kan sägas representera individens samlade personhistoria i medvetandet, medan "I" utgör den direkt agerande delen av jaget. När individen får en ny upplevelse genom "I" passerar den direkt ner i "me" för katalogisering och uttydning. Jaget formas således successivt efterhand som individen gör egna sociala erfarenheter.

The self has a character which is different from that of the physiological organism proper. The self is something which has a development; it is not initially there at birth but arises in the process of social experience and activity, that is, develops in the given individual as a result of his relations to that process as a whole and to other individuals within that process (Mead 1969, s 199).

Det är "I" som gör de direkta sociala erfarenheterna och "me" som utgör den erfarenhetsinsamlade delen av jaget. Språket utgör ett medel att samla in och organisera erfarenheter.

När ett barn lär sig sitt namn (ex från Berg m fl 1975) sammankopplar det i första hand ett ljud (namnet) med ett objekt (barnets kropp) i behaviouristisk mening. Det sker alltså en betingning. Ett *medvetande* om det egna jaget skapas däremot först genom att föräldrarna på olika sätt bryter in i den automatiska stimuli-respons reaktionen hos barnet. Barnet hör t ex föräldrarna säga "Anna" samtidigt som de på olika sätt sysselsätter sig med det. På samma sätt upprepar barnet namnet "Anna" när det själv sysslar med sin kropp. Föräldrarna å sin sida bekräftar och uppmuntrar barnets ord "Anna" i olika situationer. Denna enkla betingning övergår så småningom till medveten handling hos barnet. Det "*förstår*" att "Anna" är barnet själv. Här finns sedan ett underlag för barnets jagmedvetande.

Det är viktigt att påpeka, att barnet inte själv hittat på namnet "Anna". Namnet har det fått av sina föräldrar. Enligt Mead (1969) är det här frågan

om en "attitydöverföring" från föräldrar till barn. Den primära socialisationen utgörs till stor del av en attitydöverföring från föräldrar till barnet men också från andra "significant others" till barnet. Barnet lär sig t ex att "Anna" är snäll mot hunden när hon betar sig på ett speciellt sätt mot familjens hund. Åter är det föräldrarna som bryter in i barnets enkla införlivning av verkligheten och bekräftar "Annas" identitet. Människan är således socialt *skapad* i samspelet med andra, inte enbart på den enkla nivå som beskrivits här utan även på högre nivåer. I samspelet med andra skapar vi signifikanta symboler genom att ge och ta attityder. Signifikanta symboler innebär att vi lägger samma betydelseinnehåll i språket eller andra former av interaktion. De signifikanta symbolerna utgör underlag för en fortsatt interaktion och för en förståelse av varandra. De signifikanta symbolerna införlivas i individens medvetande och ställs i ett reflexivt förhållande till det egna jaget. Att människan har ett medvetande och kan ställa sig själv i ett reflexivt förhållande till sina erfarenheter (vi betraktar oss själva som objekt) särskiljer henne från djuren.

För att människan skall kunna utveckla ett jag i en djupare mening är det emellertid inte tillräckligt att "överta" de människors attityder som hon råkar träffa i sitt dagliga liv eller som hon observerar i interaktion med andra. Hon måste också samtidigt ta dessa individers attityd gentemot den allmänna sociala aktivitet utifrån vilken de handlar i egenskap av medlemmar i ett organiserat samhälle

Getting these broad activities of any given social whole or organized society within the experiential field of any one of the individuals involved or included in that whole is, in other words, the essential basis and prerequisite of the fullest development of that individuals self – only insofar as he takes the attitudes of the organized social group to which he belongs toward the organized, co-operative social activity or set of such activities in which that group as such is engaged, does he develop a complete self or possess the sort of complete self he has developed. (Mead 1969, s 219).

Å andra sidan är det organiserade mänskliga samhället endast möjligt om flertalet individer som ingår i det kan "överta" de generella attityder som råder i samhället. Dessa attityder av en "högre ordning" kallar Mead för "the generalized other". "The generalized other" framträder bl a för individen i egenskap av de olika roller, som samhället är uppbyggt av. Det är i form av "the generalized other" som samhället kan utöva kontroll över sina medlemmar. Rollerna är således färdiga att träda in i för individen, vilket också Mead poängterar.

Meads teorier om jagutvecklingen och attitydövertagande, som denna summariska genomgång naturligtvis inte kunnat ge full rättvisa åt, förklarar på vilket sätt medvetandet, jaguppfattning och samhälle interagerar. Den förklarar också relativt klart betydelsen av konsistens i barnets attitydtagande. Omgivningen definierar barnets handlingar. Om detta sker på olika

sätt från gång till gång berövas barnet möjligheten till att konsolidera en identitet. "Inkonsistent uppfostran är liktydig med identitetsberövande". (Berg m fl 1975, s 64).

Meads symboliska interaktionism är, som tidigare påpekats, skilt från den klassiska behaviourismen genom att människan förutsätts ha en medvetenhet och att hon kan reflektera över sitt handlande. Behaviourismen bygger på en direkt miljödeterminism. Människan formas av sin miljö med hjälp av enkla inlärningsprocesser.

Däremot är det svårare att dra en gränslinje mellan Meads attitydtagande och vidareutvecklingen av behaviourismens inlärnings teorier som betecknas sociala inlärnings teorier för att betona deras sociala hänsynstagande. Bandura och Walters (1968) redovisar en utförlig inventering av dessa teorier. De sociala inlärnings teorierna betonar den "operanta" eller "instrumentella" betingningen. Responsen är inte längre en enkel reflex. Man rör sig fortfarande liksom i den klassiska behaviourismen med termer som straff och belöning, men "straffet" behöver inte vara uttalat. Det kan tex rör sig om att en förälder tillfälligt fråntar barnet tryggheten. Föräldern uttrycker därmed, genom en gest, ett minspel etc, att den ogillar barnets beteende. Mer betydelsefull för de sociala inlärnings teorierna är dock deras betoning av belöning för och förstärkning av önskvärt beteende. Barnet belönas stegvis efterhand som det lär in rätt beteende. Processen benämnes "successiv approximation". Man belönar genom att uttrycka sitt gillande – "nu var Anna duktig" – genom minspel eller gester. Även viljan och de första försöken till inlärnin belönas. Efterhand som barnet lär in ett adekvat beteende höjs kraven för att belöning skall utgå.

Vid modellinlärnin – dvs barnets inlärnin av socialt beteende genom imitation av sin sociala omgivning – är det inte enbart det som utspelar sig mellan barn och modell som är av vikt. Det är också betydelsefullt hur modellen bemöts av andra. Bandura och Walters (1969) påvisar, att barn som observerar en aggressiv modell som får beröm för sitt aggressiva beteende lättare tar upp imitativ aggression i sitt eget agerande än barn som observerar en aggressiv modell som bestraffas. Det är således viktigt, enligt de sociala inlärnings teorierna, vilka normer och värderingar som den sociala omgivningen, och då främst den omedelbara sociala omgivningen, uppvisar i sin helhet. Enligt Bandura och Walters, är det nu tid att revidera den gamla hypotesen inom socialpsykologin, att aggression skulle vara en icke-inlärd respons på frustration. Även aggressivt beteende är inlärt. Enligt de sociala inlärnings teorierna kan man således socialisera ett barn till aggressivt beteende genom att enbart exponera det för aggressiva modeller och belöna det för aggressivt beteende.

Under socialisationsprocessen bygger barnet successivt upp en självkontroll, som en produkt av den tidigare modellinlärnin (jfr Meads begrepp "me"). Modellinlärnin är speciellt betydelsefull under barndomen, då

barnet ännu inte förvärvat några självreglerande mekanismer, som t ex moralbegrepp, rudiment till en ideologi.

Såvitt vi kan se tangeras Meads teorier till stora delar av de sociala inlärningsteorierna. De sistnämnda återfinns emellertid hela tiden på det observerbaras plan. Vad som kognitivt händer i individen berörs knappast. Anknytningen till samhällets materiella struktur i form av dess organisering, institutioner och roller lämnas också därhän. Vi uppfattar därför Meads symboliska interaktionism som mer omfångsrik – dvs den förklarar mer än de sociala inlärningsteorierna.

På en punkt bidrar även de sociala inlärningsteorierna till förståelsen av socialisationsprocessen. De understryker nämligen det faktum, att föräldrar likaväl som t ex lärare och förskollärare *aktivt* försöker påverka barn i en viss riktning i det dagliga livet.

Inlärningsteorierna ger även förklaring till hur och varför ett barn väljer ut vissa aspekter av verkligheten, som kan vara oberoende av föräldrarnas position i den sociala strukturen. De kan också t ex förklara vissa speciella former av modellinlärning där modell och observatör aldrig står i direkt förbindelse med varandra, där kommunikationen är enkelriktad. Detta är speciellt relevant i vår moderna massmediakultur, där bl a kommersiellt uppackade artister utgör modeller för barn. Artisternas ideal och livsstil fungerar som förebilder för stora grupper av barn och ungdomar. Enligt de sociala inlärningsteorierna kan *alla*, som definieras som framgångsrika enligt de normer och värderingar som observatören införlivat, tjäna som modell.

En tredje teoriinriktning, som vi skall ta upp, är de kognitiva utvecklingsteorierna. Dessa betonar i första hand barnets inre förutsättningar och begränsningar för utveckling. Man skall inte begära mera av ett barn än det är moget för. Det största namnet inom denna utvecklingspsykologiska gren är Jean Piaget, vars teorier huvudsakligen är inriktade på kognitiv utveckling. För att till fullo förstå socialisationsprocessen skall vi här kort beskriva Piagets stadieteori (se Beard 1970).

Piaget antar att barnet inte har några logiska tankestrukturer från födseln utan att dessa utvecklas efterhand som barnet införlivar erfarenheter (assimilering) med tidigare beteendemönster. De erfarenheter barnet införlivar anpassas till nya krav från barnets omgivning (ackommodering). Den tankemässiga utvecklingen sker alltså stegvis. Med hänsyn till tankarnas och beteendets organisationsnivå kan individens utveckling indelas i fyra huvudperioder.

Den första perioden, de sensori-motoriska processernas period, sträcker sig från födseln fram till det att språket börjar utvecklas, dvs ungefär de första 18 månaderna i människans liv. Under denna period upptäcker barnet att objekt är beständiga, de söker t ex efter försvunna föremål. De börjar också föreställa sig omvärlden genom att utnyttja och utveckla sitt minne.

Den andra perioden, som sträcker sig fram till 6-7-årsåldern, kallas de "primitiva symbolprocessernas period". Under denna period börjar barnet att utveckla och använda ett symbolsystem. Barnet lär sig t ex att imitera modeller som inte är närvarande, inte minst genom rollerkar. Det lär sig också att utveckla ett språk och att använda sig av enkla kategoriseringar. De primitiva symbolprocesserna har också ett starkt begränsat perspektiv. Barnet handlar utifrån sin egen ögonblickliga synvinkel, dvs egocentriskt.

Den tredje perioden, som sträcker sig från 6-7-årsåldern upp till 11-12-årsåldern, benämns "de konkreta symbolprocessernas period". Barnet förmår nu att se världen, inklusive sig själv, på ett mer generellt sätt, genom "the generalized others". Barnet upptäcker att det existerar "absoluta sanningar", dvs sanningar som gäller oberoende av person, situation och önskingar. Dessa sanningar är givetvis helt beroende av den sociala miljö där barnet växer upp. En typ av sanningar är de moraliska "sanningarna". I dessa åldrar börjar barnet förvärva vissa moralbegrepp, en känsla för vad som är "rätt och riktigt". Det är också under denna period som barnet lär sig utföra konkreta operationer i klasser, relationer och mängder.

De "formella symbolprocessernas period" utgör den fjärde perioden och börjar i 11-12-årsåldern. Enligt Piaget är den färdigbildad ca tre år senare. De formella symbolprocesserna innebär en utvidgning av det mentala livet. Barnet kan nu distansera sig från en faktisk situation och från faktiskt föreliggande fakta och kan därför tänka sig varierande utfall på situationen, dvs rent hypotetiska möjligheter. Under denna period lär sig barnet att vara neutral, saklig och skeptisk i sina iakttagelser. De formella symbolprocesserna utgör en förutsättning för att en människa skall kunna inta en filosofisk eller vetenskaplig hållning till ett problem.

3.2 Den skiktsspecifika socialisationen

Den kapitalistiska produktionsformen har skapat förutsättningen för uppkomsten av de olika sociala skikt som vi har i dagens samhälle och som bl a återspeglas i socialgruppsindelningen. Vi har svarvare, ingenjörer, kamrerer, sekreterare, verkmästare, förmän m m m m. Beroende på deras ställning i produktionen hänför man människor till tre och ibland fler socialgrupper eller sociala skikt. Denna skiktning behandlas ofta mer summariskt, bl a i engelsk och amerikansk forskning, där man nöjer sig med en indelning i arbetare och tjänstemän. Den specifika socialisationen som förmedlas inom resp skikt benämner vi här "skiktsspecifik socialisation".

Med skiktsspecifik socialisation åsyftar vi bl a de faktorer som medverkar till att arbetarbarn blir arbetare och tjänstemannabarn blir tjänstemän. Detta faktum blir oväsentligt i det läge där arbetarna har lika stor makt och inflytande över sin situation i produktionen och i samhället som andra sociala

skikt. I dagens samhälle där makt och resurser är fördelade efter skikt-tillhörighet är det däremot av stort intresse. Det är möjligt att medbestämmandelagen, eventuella löntagarfonder, olika former av "participation" o dyl kan utgöra embryot till en viss förändring på lång sikt, men för närvarande ser vi inga tecken på en jämnare maktfördelning mellan skikten.

3.2.1 1900-talets familj och dess boendemiljö

Innan industrialiseringen sköt fart på allvar hade familjen så gott som oinskränkt makt över barnens fostran. Efterhand har emellertid denna direkta makt försvagats alltmer. Samhället, mediaindustrin, den mer eller mindre påklistrade barn- och ungdomskulturen har emellertid i allt högre utsträckning tagit över den direkta påverkan av barnen.

Industrialiseringen har bl a medfört att arbetsplatserna inte längre ligger i anslutning till bostäderna. Produktionsfunktionen har avskiljts från familjen. Numera producerar man för en marknad i stället för till den egna familjens direkta konsumtion. Arbetet blir inte längre en synlig och naturlig del av barnens uppväxtmiljö.

Den kraftiga urbanisering som följde av industrialiseringen har bl a under den senare delen av 1900-talet medfört att bostadsområdena blivit alltmer specialiserade på enbart boende. De moderna förorterna är sterila och saknar historia. Invånarna i dessa områden kommer ofta från olika delar av landet. Likaså är andelen invandrare här relativt hög. De moderna förortsområdena saknar så gott som genomgående en gemensam kultur.

Näringslivets koncentrations- och lönsamhetskrav ökade omflyttningen i landet. Den geografiska och sociala rörligheten ledde till en fortgående hushållsminskning parallellt med framväxten av stora sociala enheter och befolkningskoncentration i stadsregioner.

Den stora skalan tar över: de stora arbetsplatserna de jättelika sjukhusen, storvaruhusen och de stora centralskolorna. Specialiseringen och storleken gör miljöerna ensidigare. Avstånden ökar och kräver resurser för att övervinnas.

Flyttningsfrekvensen är hög. Familjer med barn bryter speciellt ofta upp ur sina hembygder. De lämnar släkt och vänner, det invanda och välkända, och söker sig tillrätta i anonyma och historielösa bebyggelser. (Liljeström 1976, s 28).

De moderna förortsmiljöerna är lika främmande för de uppväxande barnen som för deras föräldrar. Föräldrarna har ingen kunskap om denna "hembygd" att överföra till sina barn. Både föräldrar och barn är rotlösa. På grund av "välfärdsutvecklingen" och bostadsområdenas struktur finns det knappast heller någon anledning för föräldrarna att lära känna sitt område. För barnens del blir situationen emellertid annorlunda. Genom gårdslekarna utforskar de sina bostadsområden och får så småningom en större "områdeskunskap" än sina föräldrar. Detta bidrar till att vuxenkultur och barn-

kultur ofta skiljer sig åt i vissa nya bostadsområden.

Den skisserade utvecklingen drabbar emellertid inte alla barn och deras föräldrar. Man kan nämligen köpa en bra boendemiljö likaväl som man kan köpa en bra barnmiljö, dvs om man har ekonomiska resurser. Bostäderna i en svensk stad bildar i regel en statushierarki, där de dyrbaraste, privata villorna, ligger högst upp på skalan och bostäderna i de privata och kommunala hyreshusen ligger längst ner. Ju större ekonomiska resurser, desto dyrare bostad kan man ha. På så sätt sker en selektion på bostadsmarknaden efter inkomst. Att människor verkligen flyttar till områden som motsvarar deras ekonomiska resurser framgår mycket tydligt i figur 3:1 på sid 51. Kartan är indelad i statistikområden, där invånarnas medelinkomst i resp område framkommer. Inom varje statistikområde är bebyggelsen vanligen enhetlig. Invånarna med de högre medelinkomsterna återfinns i de västra delarna av staden, medan de med lägre medelinkomster framför allt återfinns i de östra delarna (kartan ur Svenning och Svenning 1975). Man kan i stort göra en grov uppdelning av Malmö i villaområden och bostadshusområden. Villorna ligger i de västra delarna av Malmö, närmast Öresund, medan hyreshusen framför allt finns i de östra delarna. Bland bostadshusen kan man också särskilja bostadsrättslägenheter och hyreslägenheter. I stort svarar inkomstklassen F på kartan för villabebyggelse, medan inkomstklasserna B och C huvudsakligen svarar mot hyreshusbebyggelsen. Bostadsrättslägenheterna återfinns i inkomstklasserna D och E. (Medelinkomsterna på kartan avser inkomstuppgifterna från 1972.)

Det finns också ett direkt och otvetydigt samband mellan utbildning, makt och resursfördelning i samhället. Hög utbildning ger vanligen ett arbete med hög lön och hög status, medan låg utbildning oftast ger ett arbete med låg lön och låg status. Sambandet mellan utbildning och inkomst framgår av tabell 3:1.

Tabell 3:1 Samband mellan utbildning och medelårslön

Utbildning	Relativ årslön i procent av medelårslönen	
	Män	Kvinnor
Enbart folkskola	85,5	87,0
Folkskola + yrkesutbildning	98,3	97,6
Realexamen el motsv	107,6	103,7
Realexamen + yrkesutbildning	121,8	115,3
Studentexamen	133,8	138,0
Studentexamen + yrkesutbildning	153,6	160,3
Akademisk examen	204,2	207,7

Källa: Söderström i Nordenstam m fl 1972, s 107.

Figur 3:1 Inkomstfördelningen i Malmö kommun

Det bör dock påpekas, att den taxerade inkomsten inte säger allt om den individuella ekonomiska situationen. Avdragsmöjligheterna på deklarationen ökar t ex kraftigt med stigande inkomst, vilket ger höginkomsttagarna större möjligheter att placera pengar i t ex småhus, pensionsförsäkringar. Ett villaköp innebär på så sätt både en ekonomisk investering och en investering i levnadsstandard. Av figur 3:1 framgår att de attraktivaste villaområdena i Malmö bebos av höginkomsttagare.

Selektionen på bostadsmarknaden blir en selektion efter skiktillhörighet. Bostadsmarknaden är således kraftigt segregerad, där de relativt set sämre bostadsområdena och bostäderna är reserverade för arbetarklassen. Det är inte bostadsområdenas fysiska miljö i sig som skapar sociala problem, men den accentuerar däremot områdesinvånarnas totala sociala situation, som bl a framgår av Rosengårdsrapporten (Gasslander m fl 1974).

Bostadssegregationen medför att de olika skiktens fostran hålles åtskilda från varandra samtidigt som den bidrar till direkt kvalitativa skillnader i socialisationsprocessen. Kommunikationen mellan olika bostadsområden försvåras bl a genom de stora trafikstråk som ofta omger nyare bostadsområden. Man håller sig således inom "sitt" område, där också affärer, daghem, lekskolor, skolor och andra former av service i regel finns. Bostadssegregationen utgör på så sätt en förutsättning för andra former av social segregation, som daghems- och skolsegregation.

De olika bostadsområdenas kvalitét och struktur återverkar på barnens utveckling, och blir speciellt kännbar för barnen i de barnrika ytterområdena. De föräldrar som förvärvsarbetar lämnar dessa områden på dagtid, medan barnen ofta vistas där dygnet runt. Eftersom bostadsområdena är barnrika finns det också underlag för daghem och skola inom området. Barnen har således inga större anledningar att lämna sina bostadsområden innan de gått ur grundskolan, allt finns inom området. Bostadsområdenas fysiska och sociala karaktär får därigenom en mycket stor betydelse för barnens införlivande (internalisering) av verkligheten. Kvalitativa skillnader i bostadsmiljön bidrar till kvalitativa skillnader i socialisationsprocessen. Skillnader i boendemiljö understryker i sin tur de olika skiktets betingelserna. Individualismen i medelklassen och överklassen kommer klarast till uttryck i villaområdena, där det mesta är individuellt ordnat och friheten att förändra den direkta närmiljön är stor. Befolkningstätheten är betydligt större i bostadshusområdena liksom anonymiteten. Allt som är individuellt ordnat i villaområdena är här kollektivt ordnat, som t ex utemiljö, tvättstuga, parkeringsplats. I bostadshusområden är man beroende av andra människors beslut för att få förändringar till stånd. Miljöerna är prefabricerade och sterila. Invånarna i bostadsrättsområden har däremot något större möjligheter att påverka sin yttre och inre miljö än invånarna i hyresrättsområden. De förra har sina bostadsrättsföreningar, yttre och inre fonder för underhåll och förbättringar, medan de senare är helt hänvisade till privata och kommunala

hyresvärdars gottfinnande.

Barnens uppväxtvillkor blir klara och entydiga. Arbetarna lär sig i allt de ser att människor i grunden är maktlösa och hänvisade till myndighetspersoners beslut, medan medelklassbarnen i större utsträckning lär sig att det mesta går att förändra om man vet vart man skall vända sig. Den värld som områdena och dess invånare erbjuder barnen framstår som den enda och sanna världen.

3.2.2 *Vuxenvärld - barnvärld*

Som tidigare framgått sätter familjens socioekonomiska status till stor del upp ramarna för barnens socialisation. Överallt i sin omgivning söker barn modeller men urvalet är begränsat. Den sociala segregationen förhindrar att olika delkulturer blandas, varför den skiktspecifika socialisationen blir relativt likartad från generation till generation.

I detta avsnitt skall vi mer konkret ge exempel på faktorer som har speciell relevans för den skiktspecifika socialisationen – resursfördelningen i samhället, sambandet mellan arbete och självuppfattning samt utbildning och språk.

Att behandla makt- och resursfördelning, utbildning, språk och självuppfattning var för sig innebär egentligen att göra våld på verkligheten. Dessa faktorer hänger intimt ihop. Hög utbildning ger makt, ett optimalt utnyttjande av resurser, ett språk som stämmer väl överens med samhällets krav och tilltro till sig själv.

Dessa faktorer "dyker" inte upp i tur och ordning. De existerar sida vid sida i det dagliga livet, både på det individuella och på det allmänna planet. De samverkar och påverkar barnet under socialisationen. Dessutom utgör de viktiga förutsättningar för och mått på att "lyckas" respektive "inte lyckas" enligt samhällets definitioner. Samtidigt är samhället och dess institutioner och organisation uppbyggda kring dessa faktorer. Ett språk som inte premieras av samhället och dålig skolunderbyggnad leder så gott som undantagslöst till monotona, lågavlönade arbeten, dåliga bostäder, torftiga fritidssysselsättningar, dåligt självförtroende, maktlöshet m m. Värderingen av den enskilda människan, både i monetära och socialpsykologiska former utgår således från ovan relaterade faktorer. Sambandet mellan dessa olika faktorer står emellertid inte klart för alla och envar – allra minst för de uppväxande barnen. Av bl a pedagogiska skäl föredrar vi att beskriva de uppräknade faktorerna var för sig.

3.2.2.1 Språket

Ett expansivt forskningsområde inom socialvetenskaperna är sociolingvistik, den samhällsrelaterade språkforskningen. En bidragande orsak till detta är kanske främst Basil Bernsteins grundläggande arbeten i ämnet, som lockat till debatt, kritik och fördjupade studier.

Bernsteins teorier beskriver framför allt språkanvändningen i arbetarklass och medelklass. Intresset för denna problematik vaknade när han arbetade som lärare i ett arbetarklassdistrikt i London och iakttog att barn från detta distrikt ofta hade dåliga studieresultat och undvek högre utbildning. Han antog att dessa skillnader till största delen härrörde från olika språkbruk i arbetarklassen och medelklassen. Medelklassens språk stämde bättre överens med det språk som användes i skolorna än arbetarklassens språk.

I Bernsteins teorier är begreppet "kod" grundläggande och syftar på de kognitiva regelsystem som styr språkanvändningen. Bernstein förklarar begreppet kod på följande sätt: När individ A säger något till individ B bedömer denne det sagda, den yttre situationen och A:s hållning, utifrån sin egen verbala och icke-verbala referensram. Bernstein använder begreppet "orientation" om själva "scanning-processen", då B letar efter huvudinnehållt i A:s meddelande och begreppet "association" då B väljer ut lämpliga svar – på grundval av huvudinnehållet i A:s meddelande – som är lika med hans verbala och icke-verbala referensram. Slutligen sätter B samman ett svar till A på grundval av de föregående processerna.

Detta tredje kognitiva moment kallar Bernstein för "organization". Begreppet kod inbegriper, enligt Bernstein, de principer som reglerar dessa tre processer. Man kan på så sätt se en interaktion mellan två individer som kontinuerliga kognitiva "coding-" och "decoding-"processer (Bernstein 1973, s 80).

Bernstein särskiljer två typer av koder, dels en begränsad (restricted) och dels en utvecklad (elaborated) kod. Den begränsade koden är vanlig i arbetarklassen och utmärks bl a av situationsbundenhet, vilket medför bristande allmängiltighet, begränsat ordförråd och ett sämre utnyttjande av språket rent grammatiskt. Medelklassspråket utmärks av allmängiltighet, icke-situationsbundenhet, stort ordförråd och ett bättre grammatiskt utnyttjande av språket.

Värdet med Bernsteins arbeten ligger framför allt i att han betonar att orsakerna till arbetarklassens bristande framgång i skolan inte beror på lägre intelligens utan på hur olika grupper använder sig av språket. Skolan både premierar och är uppbyggd kring den språkanvändning som medelklassen har, varför arbetarbarn ofta kommer till korta i skolsituationen.

Bernsteins tidiga arbeten har haft stort inflytande på senare års forskning inom området och har också bidragit till missuppfattningar om de olika språkens karaktär. Arbetarklassbarnens språk har tolkats som en förenklad

och sämre variant av medelklassbarnens språk. Utifrån dessa antaganden har myndigheter, skolplanerare och forskare sedan konstruerat en uppsjö av s k kompensatoriska utbildningsprogram.

På senare tid har de kompensatoriska utbildningsprogrammen erhållit en kraftig kritik för "kulturell enögdhet", inte minst från Bernstein själv. De kompensatoriska programmen för uppmärksamheten bort från skolans interna organisation och utbildningsmiljö och fokuserar den i stället på vissa "understimulerade" barn och deras familjer. Genom det kompensatoriska tänkandet får man intrycket av att allt är bra inom utbildningsväsendet och att skolan gör allt vad den kan för att kompensera de barn som vuxit upp i "dåliga miljöer".

If only the parents were interested in the goodies we offer; if only they were like middle-class parents, then we could do our job. Once the problem is seen even implicitly in this way, then it becomes appropriate to coin the terms "cultural deprivation", "linguistic deprivation", etc. And then these labels do their own sad work (Bernstein 1973, s 192).

Huvudinnehållet i kritiken mot de kompensatoriska programmen är att arbetarklassbarnen inte skall särbehandlas. I stället bör skolmyndigheter och lärare utgå från att den erfarenhet som barnen för med sig när de börjar skolan är valid och signifikant och att barnen också får uppleva det i undervisningen. Detta innebär att läraren måste ta del av arbetarklassbarnens kultur och behandla den som likvärdig med medelklassbarnens kultur. Undervisning, böcker, förklaringar osv måste givetvis ha en förankring i samtliga barns föreställningsvärld för att utbildningen som sådan skall vara stimulerande. Att sedan introducera barnen till en universell symbolvärld, som bl a är en förutsättning för fortsatta studier, måste vara utbildningens roll.⁴

I sina senare arbeten har Bernstein alltmer börjat betona de kontextuella ramarna för språket (de situationer och sammanhang, som ger upphov till den språkliga yttringen), vilket vittnar om ökad förståelse för orsakerna till de skilda språkbruk som arbetarklassbarn och medelklassbarn använder sig av. Arbetarklassbarnens språk är mera uppbundet till en specifik kontext än medelklassbarnens. Verbaliseringen av kontexten och kontexten själv bildar en enhet. Betydelseinnehållet framstår således även om man inte har tillgång till kontexten.

L-E Berg m fl (1975) pekar på att mödrar från arbetarklassen tillåter ett större situationsberoende, "indexikalitet", i barnens språk än mödrar från medelklassen. Vid barnets inläring av språket är det inte endast barnet som imiterar modern utan modern korregerar också barnets språk genom att upprepa vad barnet sagt och därvid fylla i de funktionsord som fattas. Därpå upprepar barnet i bästa fall meningen med mindre grad av reduktion, dvs gör sin mening mindre beroende av kontexten. Medelklassmödrar tränar barnen mer aktivt och belönar en språklig avkontextualisering mer än ar-

betarklassmödrar.

När barnen från arbetarklassen börjar skolan blir det oftast en helt ny språklig värld som möter dem. Skolutbildningen bygger nämligen på att barn förvärvat ett avkontextualiserat språk innan de börjar skolan, dvs medelklassens språkbruk. "Formellt avgränsade kontexter (tex en bildserie: vår anm), som används för att framlocka kontextoberoende, universalistiska betydelseinnehåll, kan hos arbetarklassens barn framkalla begränsade talvarianter därför att arbetarklassbarnen har svårt att klara de rollrelationer, som sådana kontexter kräver. Problemet kompliceras ytterligare när sådana kontexter har betydelseinnehåll som ligger långt utanför barnets kulturella erfarenheter" (Bernstein 1976, s 74).

I sina analyser tycks Bernstein däremot inte ha tryckt så hårt på orsakerna till att arbetarklass och medelklass faktiskt har två olika språkvarianter med avseende på kontextberoende. Det är här viktigt att betona, att de kunskaper som människor får i sitt dagliga liv, genom interaktion med andra, genom yrkeslivserfarenhet etc också formar deras språk.

William Labov visar med en serie undersökningar i Harlem i New York att språket är en funktion av den miljö man växer upp i. Arbetarklassens språk är minst lika logiskt och välfungerande i *arbetarklassmiljöer* som medelklassens språk i medelklassmiljöer. I vissa avseenden är arbetarklassens språk t o m överlägset medelklassens språk, enligt Labov.

Är Bernsteins utvecklade kod verkligen så "flexibel, detaljrik och subtil" som somliga psykologer tror (Jensen 1968, s 119)? Är den inte också svulstig, omständig och tom? Är den inte snarare en utvecklad *stil* än en överlägsen kod eller ett överlägset system?

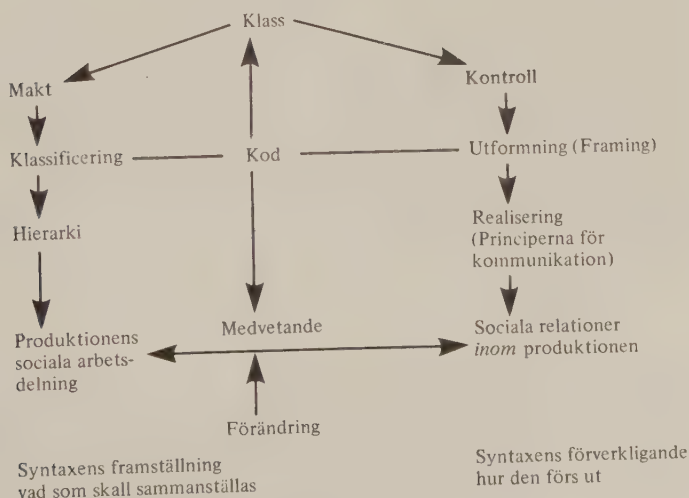
Vårt arbete i talgemenskapen har gjort den pinsamt klart att medlemmar av arbetarklassen är mera effektfulla berättare, resonörer och debattörer än många representanter för medelklassen som är mångordiga och svävande och tappar bort ämnet i en massa irrelevanta detaljer. Många akademiska författare försöker befria sig från den del av medelklassens uttryckssätt som är tom anspråksfullhet och behålla den del som behövs för precisionen. Men den genomsnittstalare ur medelklassen som vi träffar på gör inga dylika ansträngningar; han sitter fast i flödet av ord, ett offer för sociolingvistiska faktorer som ligger utanför hans kontroll (Labov, se Loman 1974, s 197).

I och för sig står Labovs undersökningar inte i konflikt med Bernsteins teorier. Bengt Loman påpekar tex att Bernstein själv gång på gång understrukit att de klassmässiga språkskillnaderna inte ligger i kompetensen utan i utförandet. Dvs varje människa har en rik språklig potential, men yttre omständigheter som utbildning, yrke och klasstillhörighet leder människan att använda denna potential på olika sätt efter olika miljöer och situationer. Konflikterna uppstår först vid övergången från en kod till en annan, från en social roll eller identitet till en annan (Loman 1974 s 25).

I Bernsteins senare formulering av kodteorin (Bernstein 1977) betonas kodens relation till makt och kontroll i samhället. De specifika koderna

bestäms av arbetsfördelningen i samhället och individens relation till sin materiella bas. Ju mindre komplicerad (eller motsatsen: ju komplexare) arbetsdelning och ju mer specifik (alt abstrakt) individens relation är till sin materiella bas, desto mer *direkt* (alt indirekt) blir relationen mellan *betydelse* och den specifika materiella basen och desto mer begränsad (alt utvecklad) blir koden. Den abstrakta formen för kommunikation – inom parentes i definitionen ovan – har stöd i och legitimeras av den formella undervisningen, vilket ytterligare stärker dess framskjutna position som officiellt språkbruk i vårt samhälle. De ledande skikten i samhället har makten och kontrollen över den officiella koden, vilket yttrar sig i *klassificeringen* av världen och uppställningen av *ramarna för kunskapens framförande*. Bernstein begrepp för detta är "classification" och "framing", vilka kan översättas med "klassificering" och "inramning". Av figur 3:2 framgår hur Bernstein tänker sig att klassificeringen och inramningen är relaterade till makt och kontroll och till samhällsstrukturen i övrigt.

Figuren fordrar en viss förklaring. Med begreppet "härskande klass" avser Bernstein den grupp av individer som dominerar produktionen, genom att de beslutar över produktionsmedlen, produktionens inriktning och möjligheter. Med nödvändighet har denna klass en *direkt relation till produktionen men även en indirekt relation till utbildningen* och den kulturella reproduktionen. Denna klass har främst sin intresseriktning på systemrelationerna mellan utbildning och produktion och vidmakthållandet av produktionens klassbaserade sociala relationer.

Figur 3:2 Begreppsrelationerna i Bernsteins kodteori

Bernstein anser att man kan urskilja två huvudgrupper inom medelklassen. Den ena fraktionen är direkt relaterad till produktionens organisering (ingenjörer, verkmästare etc) och den andra är involverad i olika former av kulturell reproduktion (främst lärare). Det är framför allt den sistnämnda som är av intresse för våra resonemang. Bernstein menar att denna senare fraktion har en *direkt relation till den kulturella reproduktionen men också en indirekt relation till produktionen*. Denna klassfraktion accepterar de grundläggande klassificeringarna i samhället och är i huvudsak intresserade av principerna för kontroll.

Det tycks således finnas en uppdelning av samhället mellan "den dominerande makten" (produktionen) och "den dominerande kontrollen" (kulturell reproduktion) där den förra begränsar den senare. Figur 3:2 är applicerbar både på produktionen och utbildningen. Den dominerande makten i samhället klassificerar världen genom att fastställa den hierarkiska relationen mellan kunskap och olika sociala agenter, vilket yttrar sig i den sociala arbetsdelningen inom produktionen. Det bör här noteras att Bernstein använder begreppet "social arbetsdelning" vilket går tillbaka till Durkheims behandling av ämnet. I text Bravermans analys innebär detta begrepp mer specifikt en *arbetsfördelning* av uppgifter i samhället medan uppspaltningen av arbetsprocessen benämns *arbetsdelning*. Bernsteins begrepp innefattar tydligen båda dessa aspekter.

Den dominerande kontrollen fastställer kommunikationens allmänna inramning (framing) och därmed de sociala relationerna *inom* produktionen (vem vänder sig till vem etc, en process som också bestämmer över- och underordning). De konsistent utformade koderna består av de relationer och värderingar som upprättas vid klassificeringen och den inramning som utövat av makt och kontroll får konkret i människors medvetande.

I figur 3:2 innefattas även begreppet "förändring". Bernstein anser att förändringar som är pålagda "uppiifrån" främst syftar till förändringar i den kontrollerande utövningen medan däremot förändringar som är framtvingade "underifrån" syftar till förändringar av maktens fördelning.

Bernsteins kodteori, speciellt i sin senare utformning, är på en hög abstraktionsnivå. I nästföljande avsnitt kommer vi att behandla utbildningen på en mer konkret nivå.

3.2.2.2 Utbildning

Utbildningens innehåll och längd är till stor del avgörande för barnets liv. Flertalet föräldrar är medvetna om att utbildning är en förutsättning för att deras barn i framtiden skall få ett arbete som är givande – både innehållsrikt och ekonomiskt. Ändå skiljer sig andelen barn från olika socialgrupper åt när det gäller att fortsätta till högre utbildning. I dagens utvecklade skolform fortsätter 80% av alla grundskoleelever till någon ut-

bildning efter grundskolan. Valen är emellertid olika beroende på om man kommer från socialgrupp I, II eller III. Tabell 3:2 avser val till fortsatt utbildning efter grundskola fördelat på elevernas socialgruppsstillhörighet.

82% av barnen från socialgrupp I fortsätter till gymnasium, som är en plattform på vägen till de mer "givande" arbetena och maktfunktionerna i samhället, medan 46% av barnen från socialgrupp II och endast 25% av barnen från socialgrupp III väljer denna utbildning. Bra betyg är nyckeln till fortsatta studier. De elever som valde gymnasium hade 3,59 i medelbetyg, de som valde fackskola 3,00 och yrkesskola 2,64. Medelbetyget för dem som valde arbete, dvs slutade skolan helt, var 2,43 (SOU 1971:61, s 38). För att studera vidare krävs att man har relativt bra förkunskaper i skolämnen. Vi kan konstatera, att arbetarbarn i regel har lägre medelbetyg än medelklass- och överklassbarn. Med även vid likvärdiga betyg tenderar emellertid ett större antal barn från överklass och medelklass att söka till gymnasieutbildning än arbetarklassbarn. Av de elever som slutade årskurs 9 – 1968 – och hade ett medelbetyg på 3,25–5,00, valde 98% från socialgrupp I gymnasium medan motsvarande för eleverna från socialgrupp III var 58%. "För elever på samma prestationsnivå är således sannolikehten betydligt större att elever från socialgrupp I väljer gymnasium än att elever från socialgrupp III gör det" (SOU 1971:61, s 39).

Gymnasiet utgör emellertid endast en första utsällning av elever med arbetarklassbakgrund. Snedrekryteringen till den postgymnasiala utbildningen vid universitet och högskolor förstärks ytterligare. Enligt Bengt Gesser skrevs ca 79% från socialgrupp I in vid universitetet i slutet av 60-talet, motsvarande siffror från socialgrupp II och III var 20% resp 9% (SOU 1971:61, s 144).

Bengt Gesser och Eva Fasth (1973) konstaterar i en senare rapport att andelen barn från arbetarhem, av de nyinskrivna vid filosofisk fakultet, visserligen har ökat från 13% år 1960 till 21% år 1972, men att denna ökning inte alls har kommit barn från de minst privilegierade skikten tillgodo. Andelen barn till icke-yrkesutbildade arbetare uppgick endast till 6% både år 1960 och år 1973.

Det finns således en klar tendens att arbetarklassungdom, speciellt från de resurssvaga hemmen, successivt sorteras bort i utbildningsmaskineriet

Tabell 3:2 Val av skolform efter grundskolan inom olika socialgrupper

Social-grupp	Gymnasium	Fackskola	Yrkes-skola	Arbete	Övrigt	Totalt
I	82	10	6	2	—	100%
II	46	21	20	7	6	100%
III	25	21	34	13	7	100%

Källa: SOU 1971:61, s 37.

och att det framför allt blir barn från resursstarka hem som når högre utbildningsnivåer.

Nils Christie drar följande slutsatser av den genomgångna typen av statistik i sin debattbok "Om skolan inte fanns".

Undersökning efter undersökning visar precis detsamma: att social position, mätt med föräldrarnas ställning, är av central betydelse för vilken skolgång barnen kommer att fullfölja, vilket återigen blir av central betydelse för vilken social position dessa barn tack vare sin uppnådda skolgång kommer att få som vuxna. Denna cirkel är så sluten och har så få undantag att det är frestande att säga att det vore lika bra om man vore utan den (skolan, vår anm). Så skulle det verkliga sammanhanget mellan arv och status klarare framträda. Då skulle det inte döljas av ett system som bara skenbart är öppet. (Christie, 1972, s 51.)

Orsaken eller orsakerna till att arbetarbarn får sämre betyg i skolan än barn från andra sociala skikt får sökas på olika nivåer. Skolan är väl integrerad i samhället och anpassad till dess norm- och värderingssystem. Som vi konstaterat tidigare är det medelklassnormerna som är förhärskande i skolan. Dessa normer accepteras visserligen också av arbetarklassen, men som vi sett har de svårt leva upp till dem.

Vi har redan konstaterat att språkanvändningen skiljer sig åt mellan olika samhällsklasser. Arbetarklassbarnen behärskar inte tillfullo det språk som premieras av samhället och skolan. De har inte heller kognitivt förberetts på skolstarten på samma sätt som barn från andra socialgrupper.

Arbetarbarnen har således ett handikapp i förhållande till medelklass- och överklassbarn redan när de börjar skolan. Ett handikapp som skolan knappast har några möjligheter att avhjälpa. Frågan är snarare om inte skolan genom sin formella och informella nivågruppering av eleverna förstärker dessa barns handikapp.

I skolan skall barnet tillbringa större delen av tio års dagtid. Vad som händer där, eller rättare sagt, hur barnet upplever skolan, har större betydelse genomsnittligt sett för barnets IQ än någon annan faktor. Om barnet från början hamnar i den bättre hälften av klassen, eller i den stora gruppen medelmåttiga elever, behövs kanske inga särskilda åtgärder. Men om motsatsen skulle vara fallet: Om fröken meddelar att lille Per tyvärr är lite efter sina jämnåriga kamrater. Då är det genom själva skol-systemets struktur risk för att han kommer att stanna kvar i positionen som relativt sett mindre intelligent än sina jämnåriga till skolgångens slut. I skolan får de från början intellektuellt överlägsna barnen mer uppmärksamhet, mer beröm, mer respekt, än de andra (Ljungman 1972, s 196).

Skolkarriären är i princip bestämd redan från det att barnen börjar skolan. Skolans funktion blir i stället att undan för undan skärpa de formella kunskapsskillnaderna mellan de sociala skikten. Som framkom tidigare sällas fler och fler från arbetarklassen bort ju högre i utbildningshierarkin man

kommer. Skolan medverkar alltså till samhällets reproduktion av de sociala och kulturella strukturerna.

I ett samhälle där möjligheten att nå sociala privilegier alltmer beror på rätta examina och betyg, säkrar utbildningssystemet således inte bara en diskret arvsföljd för överklassens rättigheter, som inte längre kan överföras direkt och uttalat. Utbildningssystemet, som är det borgerliga samhällstänkandets ypperligaste ideologiska instrument och ger de privilegierade det högsta privilegiet att inte framstå som privilegierade, lyckas också bevisa att de vanlottades sociala och utbildningsmässiga bara beror på deras brist på begåvning eller meriter. Ett fullständigt kulturellt berövande utesluter ju en medvetenhet hos dem om att de blivit berövade någonting. (Bourdieu och Passeron, se Berner m fl 1977, s 76.)

Thord Erasmie visar på ett övertygande sätt hur uppsorteringen av barn efter social bakgrund sker redan i grundskolan. Genom att studera hur språkfärdigheterna utvecklas för en grupp barn mellan åren 1963 och 1972 visar han att socialgrupp I och II generellt sett förbättrar sina kunskaper, medan barnen från socialgrupp III relativt sett försämrar sina kunskaper (Erasmie 1977, s 62).

Arbetarföräldrarna har också svårt att stötta upp barnen i deras skolgång, eftersom de oftast själva inte har någon utbildning efter folkskolan. Rita Liljeström menar, i en sammanfattning av olika forskningsresultat på området, att tjänstemannaföräldrar oftare samtalar med barnen om deras framsteg och svårigheter i skolan än arbetarföräldrar. De tror också mera på sina möjligheter att bistå sina barn med läxhjälp o dyl. De skapar gynnsamma yttre betingelser för studier. Rätt atmosfär för studier anses värdefullt. Här kan det också vara på sin plats att nämna att arbetarfamiljer ofta har mindre bostadsyta än medelklass- och överklassfamiljer. Barnets möjligheter till eget rum, vilket underlättar studier, minskar därför avsevärt. Enligt Rita Liljeström är tjänstemannaföräldrar också mer insatta i vad som händer barnen i skolan och de har lättare för att vända sig till skolan. Tjänstemannaföräldrar har också bättre kunskap om sambanden mellan olika skolämnen och de krav som olika yrken ställer, dvs vilken betydelse som olika skolämnen har (Liljeström 1974, s 186).

Den tyske sociologen Kurt Huch anser, att den s k "informationsdistansten" mellan de högre och lägre sociala skikten är ett av de viktigaste hindren för arbetarbarn att nå den högre utbildningen (Huch 1977, s 69). Arbetare och tjänstemän har så gott som ingen kunskap om varandras livsvillkor. För tjänstemännens del spelar detta inte någon roll för barnens utbildning. Tjänstemännens barn får hjälp av föräldrarna i yrkes- och utbildningsval utan att de för den skull behöver veta något om texten på arbetsplatsen eller en murares yrken. Föräldrarna är väl förtrogna med den värld som rör den högre utbildningen och det är tillräckligt. Om arbetarnas barn skall studera vidare krävs emellertid att föräldrar och barn sätter sig in i tjänstemannayrken och vilka utbildningsvägar som fordras. Arbetarföräldrar har

i praktiken inte denna kunskap (Huch 1977, s 70).

När arbetarbarn söker till högre utbildning väljer de oftare facklinjer som utmynnar i ett yrke inom produktionen (verkmästare, tekniker, ingenjörer) än utbildningslinjer som ger administrativa eller symbolorienterade yrken. Arbetarföräldrarna känner bättre till produktionssfären än de andra sfärerna i samhället.

Vi har sett att barn med arbetarklassbakgrund inte fortsätter till gymnasium lika ofta trots att deras betyg skulle berättiga dem till det. Även om det finns stimulans i hemmet för skolarbetet och även om barnet de facto presterar bra i de olika ämnena så stämmer inte barnets/familjens aspirationer överens med fortsatta teoretiska studier på gymnasium. Jarl Bengtsson (SOU 1971:61) har visat, att arbetarbarnen hellre väljer någon av de praktiskt inriktade skolformerna – fackskola eller yrkesskola – eller att de börjar arbeta i stället för att välja fortsatta teoretiska studier på gymnasium.

Lena Johansson tar upp ytterligare en faktor som visar på utbildningens kulturella reproduktion. Graden av kritisk skolning av eleverna varierar med skolform och utbildningsnivå. Således anses kritisk skolning vara mest relevant för eliten inom den högre utbildningen och minst relevant för yrkesutbildningen. Nedanstående citat är hämtat ur låginkomstutredningen.

Kritisk skolning som målsättning finns klart uttalad för grundskolan, mer preciserad för gymnasiet och intar givetvis en central plats vid alla målformuleringar rörande universitetet. Fackskoleutredningen nämner i förbigående att till den allmänna utbildningen bör höra att "kritiskt pröva och granska", medan yrkesutbildningsberedningen inte ens i förbigående antytt att en sådan målsättning kunde existera för yrkesskolans räkning.

Om man ser kritisk skolning som förmåga att ifrågasätta det självklara och berättigade i det samhälle man lever i och dess institutioner och i de föreställningar av ideologisk art som skänker det legitimitet, kan man hävda att de som borde ha största nyttan av kritisk skolning är de i samhället minst gynnade... Yrkesskoleeleverna har större chanser att hamna i situationer, där de har anledning att ifrågasätta det berättigade i samhällets institutioner, men de kommer att ha betydligt sämre redskap för ett sådant ifrågasättande än de studenter som bedriver kritiska studier...

Att ge den blivande eliten en viss träning i kritiska tänkesätt är fördelaktigt; det är de som skall stå för samhällets förnyelse, och man måste ha en vid marginal för avvikande tänkesätt, om några konstruktiva tankar skall komma fram. Att däremot ge majoriteten av medborgare tillfälle till ett mer systematiskt ifrågasättande av samhället kan vara farligt för dess stabilitet; för grund-, fack- och yrkesskoleeleverna läggs därför tonvikten vid att lära sig acceptera, medan för gymnasister och universitetsstuderande en något större tonvikt läggs vid att lära sig ifrågasätta. (Johansson 1970, s 24.)

3.2.2.3 Arbete och självuppfattning

Något förenklat kan man säga, att en människas identitet (hennes totala jaguppfattning) är summan av hennes roller med olika värde för olika roll. Människans identitet står i ett dialektiskt förhållande till hennes sociala omgivning. Identiteten formas av sociala processer och när den en gång är utkristalliserad, vidmakthålles, modifieras och skärps den genom sociala relationer. Yrkesrollen är av största betydelse för identiteten, eftersom den ofta avgör vilka roller som aktören skall spela även i andra sammanhang – än i den direkta arbetssituationen.

Under ett barns socialisation internaliseras rollbegreppen i sina institutionaliserade sammanhang. Rollen "barn" lär det sig genom direkt interaktion med rollerna "mamma" och "pappa", rollen "elev" lär det sig genom interaktion med rollen "lärare" etc.

Rita Liljeström (1974) skiljer på direkta och bevittnade relationer i förhållande vuxen-barn. I de direkta relationerna deltar barnet själv, det "spelar" själv en roll. I dessa relationer blir barnets upplevelser också direkta. De positiva och negativa konsekvenserna som följer av barnets handlande styr dess framtida beteende. I de bevittnade relationerna så iakttar barnet hur andra människor reder ur olika relationer. Barnet får härigenom insikter om hur andra roller och andra relationer fungerar genom att observera konsekvenserna av de observerade människornas beteende. Enligt Liljeström, framkommer dessa två huvudvägar vid socialisationen. Vi vill emellertid tillägga, att de bevittnade relationerna inte nödvändigtvis måste vara visuellt bevittnade relationer. Med hjälp av språkliga koder kan nämligen andras relationserfarenheter överföras till barnet. Roller som inte är tillgängliga för barnet själv men som det har vissa föreställningar om kan internaliseras genom rollerkar o dyl.

På så sätt internaliserar barnen den rådande sociala och kulturella strukturen och lokaliserar sin egen position i denna struktur på grundval av sina "significant others" positioner. Nya "bitar" läggs kontinuerligt till detta "pus-sel". Berättelser från föräldrarnas arbetsliv, deras konfrontationer med överordnade och underordnade, deras besvikelser, maktlöshetskänslor, kraftfullhet, styrka, svagheter etc läggs till och formar successivt barnets bild av familjen och sig själv.

Dessa processer är allt för komplexa för att låta sig fångas med enkla mätinstrument och metoder. De fordrar ingående studier och kunskaper om olika socialisationsmiljöers materiella förutsättningar och framför allt ett stort mått av förståelse för olika delkulturers speciella utgångspunkter i sin världsbildsförmedling. Dagens forskning har framför allt inriktat sig på att beskriva att olika samhällsklasser har olika metoder och principer i sin uppfostran av barnen, men går mer sällan in på underbyggda förklaringar till varför dessa metoder och principer skiljer sig åt.

En forskare som har försökt att komma något längre i sina studier av den skiktspecifika uppfostran än att enbart beskriva vilka uppfostringsmetoder man använder i olika samhällsklasser, är Melvin L. Kohn. I hans uttorkningar utgör värderingarna i de olika samhällsklasserna en bro mellan föräldrarnas position i den sociala strukturen och deras beteende gentemot sina barn. Uttorkningsmodellen ser alltså ut på följande sätt: klasstillhörighet – levnadsbetingelser – värderingar – beteende gentemot barnen.

Kohn (se Bronfenbrenner och Mahoney, 1975) menar att medelklassens arbetsuppgifter skiljer sig från arbetarklassens i åtminstone tre avseenden. För det första handskas medelklassmänniskan mer med interpersonella relationer, idéer och symboler i sitt arbete än arbetaren. Den senare handskas mer med ting. För det andra ger medelklassyrken utrymme för självbestämmande i arbetet, medan arbetaryrken i större utsträckning är standardiserade till sitt innehåll liksom de oftare är föremål för övervakning. För det tredje så beror framgångar i medelklassyrken på individens eget handlande, medan framgångar för arbetaren är beroende på kollektivt handlande, vilket oftast avser förbättrade arbetsvillkor.

Utifrån dessa skillnader kan man härleda vilka egenskaper som krävs av arbetare resp tjänstemän för att de skall vara framgångsrika inom sina resp yrkesroller. Av tjänstemännen krävs självkontroll och av arbetaren följsamhet till givna regler som satts upp av auktoriteter. Det är dessa egenskaper som formar de människors värderingar som skall fylla ut resp roll, en "bra" tjänsteman eller en "bra" arbetare.

Arbetare får en återkommande erfarenhet av socialt samspel, där det är i förväg bestämt att andra har läget under kontroll. Arbetarna är sålunda indragna i ett stort antal asymmetriska relationer... Anhopningarna av situationer som är kontrollerade av andra och där man har att lyda, att anpassa sig, leder till att yttre kontroll, yttre auktoritet och att lyda order blir viktiga erfarenheter, generaliserade och bekräftade i otaliga interaktionssituationer, och det viktiga blir förmedlar till barnet... Tjänstemännen får, i jämförelse med arbetare, återkommande erfarenhet av att det personliga initiativet premieras. Att de institutionaliserade rollerna ger utrymme för personliga variationer. Att det lönar sig att planera och att satsa på framtiden. Det är individen själv som faller avgörandet i viktiga frågor. Denna tro på individen och den egna kontrollen blir förmedlad till barnen i en uppfostran som kännetecknas av målmedvetenhet, rationalitet och avsevärda ambitioner. (Liljeström 1974, s 190.)

Den identitet och de värderingar som arbetare och tjänstemän förvärvar genom sin yrkeslivserfarenhet har de således även utanför sin yrkesverksamhet. De av yrkeslivets värderingar som anses viktiga inom resp klass sammankopplas med andra värderingar som även de skiljer sig med avseende på skiktstillhörighet, vilka går att härleda till skillnader i säkerhet, inkomst, inkomstens stabilitet och social prestige. Detta komplex av värderingar genomsyrar hemmen och förmedlas till barnen under socialisationsprocessen.

3.2.2.4 Resursfördelning

Vi har tidigare tagit upp vad hög inkomst betyder för boendemiljön i form av stora utrymmen, möjligheter till avskildhet likaväl som för "vilda lekar" samt ökade möjligheter att själv utforma sin fysiska miljö.

Goda ekonomiska resurser bidrar givetvis också till en totalt högre konsumtion än dåliga. En hög lön ger utrymme för konsumtion av kultur och bildning, liksom den ger utrymme för konsumtion av en "pedagogisk" miljö för barnen. Den ekonomiska tryggheten blir också större med högre lön.

Givetvis borrar inte enbart de materiella villkoren för en god barnmiljö. En sådan miljö ställer framförallt krav på de sociala kontakterna. Men ändå, de materiella villkoren bestämmer till stor del barnens utveckling. Utlandssemestrar, teater- och biobesök m m, som enligt hushållsbudgetundersökningen är vanligare ju högre inkomst man har, utgör inte enbart rekreation och nöje. *För barn innebär det också upplevelser och vidgade referensramar och underlättar koppling mellan skolans teoretiska framställning och verkligheten.* Stor bostadsyta innebär att enskilda familjemedlemmar har möjlighet att vara på "dåligt humör" utan att det går ut över den övriga familjen. Det innebär också eget rum för barnen där de kan syssla med "sina" intressen utan att bli störda, liksom det för skolbarnet innebär en avskild "läxläsningssvrå".

Det finns emellertid även en annan aspekt på resursfördelningens relation till den skikt-specifika socialisationsprocessen. Den rådande uppdelningen av resursstarka och resurssvaga i samhället på grundval av utbildning och social härkomst samt värderingar som är förknippade med detta överförs genom socialisationsprocessen till nya generationer. Barnen lär sig, oavsett vilket samhällsskikt de växer upp i, att resursfördelning och skikt-tillhörighet samvarierar – ju "högre" samhällsskikt desto mer resurser. De lär sig också genom ett väl utbyggt legitimeringssystem, att denna ordning är odiskutabel. Det gäller i stället för var och en att nå så högt som möjligt på samhällsstegen. Paolo Freire har följande erfarenheter att förmedla från sitt arbete inom fattiga befolkningsgrupper i Latinamerika.

Å andra sidan känner de förtryckta vid ett bestämt tillfälle i sin existentiella erfarenhet en oemotståndlig dragning mot förtryckarna och deras sätt att leva. Att dela detta sätt att leva blir till en överväldigande längtan. I sitt främlingskap vill de förtryckta till varje pris likna förtryckaren, imitera honom och följa honom...

Att förringa sig själv är ett annat kännetecken hos de förtryckta. Det kommer av att de gör den uppfattning förtryckarna har om den till sin egen. De hör så ofta att de inte duger någonting till, inte vet någonting och är ur stånd att lära sig något, att de är sjuka, lata och improduktiva, att de till sist blir övertygade om sin egen oduglighet. (Freire 1972, s 59.)

Visserligen är skillnaden mellan Latinamerika och Sverige mycket stor, men principerna är desamma. Vi har inget uttalat förtryck i Sverige men vi har en social och ekonomisk skiktning av befolkningen som gynnar den resursstarke och missgynnar den resurssvaga.

Om vi i stället för begreppen förtryckare och förtryckta sätter in begreppen resursstarka och resurssvaga så framstår det allmängiltiga i Freires resonemang klarare. Det är inte underligt att de resurssvaga vill efterlikna de resursstarka, eftersom dessa är starka – i makthänseende, ekonomiskt hänseende etc. I de lägen då samhällsordningen uppfattas som oföränderlig så finns det inga andra möjligheter att nå de resursstarkas skara än att konkurrera på systemets premisser. Från generation till generation förmedlas också en legitimering för de resursstarkas rätt till bättre livsvillkor. De resursstarka är ju människor som har "lyckats i livet" i motsats till de resurssvaga.

Tyvärr har vi ingen forskningstradition att referera till som mer utförligt tagit upp de materiella uppväxtvillkorens betydelse för barnens införlivning av verkligheten, varför detta område än så länge är relativt öppet för spekulationer. Åtskilliga undersökningar har gjorts om resursfördelningen både i det svenska samhället och andra samhällen, men dessa har inte knutit an till hur barnen värderingsmässigt och identitetsmässigt påverkas av denna resursfördelning.

3.3 Könssrollspecifik socialisation

Det är framför allt två faktorer, som bildar grunden för ett barns socialisation, skiktstillhörighet och könstillhörighet. Vi har i det föregående behandlat den skiktspecifika socialisationen och kommer här att ta upp den könssrollspecifika.

Att vara född till pojke eller flicka medför olika fysiska och fysiologiska skillnader som även får socialpsykologiska konsekvenser. I ett samhälles gemensamma kunskapsfond finns de manliga och kvinnliga rollerna väl definierade. Det förväntas t ex att... "pojkar och män skall vara aktiva, dominerande, prestationsinriktade. De förväntas vara intresserade av sport, mekanik, jakt, fiske osv. Flickor och kvinnor förväntas vara passiva, fogliga och fria från strävan efter makt och anseende. De förväntas intressera sig för stickning, broderi, matlagning och barn... Allmänt förväntas att mannen skall vara kvinnans beskyddare och försörjare". (Hessellund 1972, s 35.)

Identitet "man" eller "kvinna" medför också olika jaguppfattningar i anslutning till de olika roller man tvingas spela just beroende på könstillhörighet. Vissa av könssrolldifferentieringarna i det sociala livet är betingade av fysiologiska skillnader mellan män och kvinnor, medan andra däremot bygger på traditionellt tänkande. Havandeskap och barnafödande

utgör exempel på det förstnämnda, medan barnafödandets sociala konsekvenser får exemplifiera det sistnämnda. Att uppfostra och vårda barn faller i stort sett på kvinnan trots att hon inte är mer fysiskt lämpad för detta än mannen.

Fram till år 1974 var det enbart kvinnan som kunde ta ut ledighet i samband med föräldraskap. Detta har ändrats och från den 1 januari 1974 råder formell jämställdhet, dvs båda föräldrarna har rätt till föräldraledighet. Diskrepansen mellan formell och reell jämställdhet är däremot stor. Det är endast ett fåtal män som tagit tillvara den rättighet som föräldrapenningen ger. I de fall där fadern varit föräldraledig har det dessutom varit under betydligt kortare tidsperioder än modern.

Föräldrarna ser noga upp med att deras barn utvecklas på ett "könsriktigt" sätt. "Rätt" beteende belönas och "felaktigt" fördöms. Pojkar och flickor får tex olika leksaker, kläder och färger på kläder, de lär sig olika lekar och olika beteenden i sociala situationer. Från föräldrarnas sida är förmodligen könsrollsöverföringen många gånger omedveten. Man lär helt enkelt ut det som man en gång själv lärt. Med andra ord har vi samma förklaringsvariabler för könsrollsspecifik socialisation som för skiftspecifik.

Från början har ett förhållande vuxit fram med praktisk förankring i en historisk period, dvs ett förhållande har institutionaliserats och vidmakthålles sedan genom en serie legitimeringar. Dessa legitimeringar medför att varje enskild människa inte "behöver" fundera över en institutions berättigande eller över olika rollers inbördes relationer. När barn väl har förvärvat värderingar om vad som är manligt resp kvinnligt och blivit medvetna om sitt eget kön, tenderar de att i större utsträckning observera människor av samma kön. De observerar också det egna könets objektiva relationer till det andra könet, både i vuxenvärlden och i barnvärlden. Ett klart könsrollsspecifikt beteende kan observeras hos barn redan i tre-fyraårsåldern för att ett par år senare vara fullt utvecklat. Ofta blir det fråga om kraftiga överbetoningar i barns könsrollsbeteende innan de lärt sig behärska sina förvärvade kunskaper för att dra gränser för tex vad som är "pojksaker och flicksaker". Det finns barn som överhuvudtaget vägrar att leka med barn av det motsatta könet och isolerar sig med kamrater av samma kön, vilket i sin tur bidrar till att befästa barnens könsrollsuppfattning.

Liksom för den skiftspecifika socialisationen har det mänskliga medvetandet och den därav betingade könsrollsspecifika socialisationen sin grund i den materiella världen. Således kommer vi även nu till stor del att söka våra förklaringar i det mänskliga arbetet, i produktionen och i samhällets institutioner. Om vi jämför den könsrollsspecifika socialisationen med den skiftspecifika så visar det sig, att varken bostadssegregationen eller den sociala segregationen i övrigt har ett relevant förklaringsvärde för den relativa diskrimineringen av kvinnan.

Däremot har utbildning och speciellt arbete ett stort förklaringsvärde, både när det gäller skiktsspecifik och könsrollsspecifik socialisation. Genom kvinnornas speciella ställning på arbetsmarknaden får arbetet ett dubbelt förklaringsvärde. I förhållande till männen tilldelas kvinnorna sämre arbeten samtidigt som de inte har samma förväntningar på sig att bjuda ut sin arbetskraft. Detta medför att familjesfären/hemmet får ett speciellt förklaringsvärde för den könsrollsspecifika socialisationen, dvs vad som betraktas som manligt resp kvinnligt. Familjen och hemmet har i vårt samhälle betraktats som kvinnans värld. En värld som hon blivit tilldelad snarare än valt själv.

3.3.1 *Kvinnans ställning i samhället*

Kvinnans ställning i samhället har förändrats markant under de senaste hundra åren. En historisk tillbakablick underlättar förhoppningsvis förståelsen av synen på kvinnan som den bäst lämpade att sköta sysslor förknippade med hem och barn och att underordna sig mannen i hem såväl som på arbetsplats.

Kvinnan har inte haft rösträtt i mer än ca 60 år. Samtidigt som kvinnan fick rösträtt avskaffades mannens målsmannaskap över henne samt hans tidigare lagliga rätt att bestämma över hennes arbetskraft. Att kvinnan varit omyndigförklarad så långt in i vår tid får naturligtvis konsekvenser för jämställdheten mellan könen. De viktigaste könsrollspolitiska besluten sedan år 1872 återges här i kronologisk ordning (hämtat ur Kvinnobulltinen nr 3-4, 1973).

- 1872: Avskaffades giftomannaskapet och den ogifta kvinnan blev fullt myndig vid 25 års ålder. Om hon gifte sig före 25 måste hon fortfarande ha förmyndares tillstånd.
- 1874: Infördes en lagändring, som gav den gifta kvinnan rätt att genom äktenskapsförord själv förvalta sin enskilda egendom samt råda över det som hon förtjänade genom eget arbete.
- 1884: Blev den ogifta kvinnan myndig vid 21 års ålder. Samma år stiftades Fredika Bremerförbundet.
- 1910: Förbjöds preventivmedel i lag. (Användningen av dem ökade trots detta, speciellt inom överklassen och medelklassen.)
- 1919: Kom riksdagsbeslut på kvinnans rösträtt.
- 1921: Blev gift kvinna myndig vid 21 års ålder och fick rätt att själv föra talan inför domstol. Genom den nya giftermålsbalken upphävdes mannens målsmannaskap över hustrun och makarna blev likställda i ekonomiskt och personligt hänseende. Mannens husbondevälde uphörde också. Han hade inte längre rätt att bestämma över hustruns arbetskraft. (Tidigare hade alltså mannen laglig rätt att tvinga hustrun att utföra arbeten vare sig hon ville, kunde

eller orkade det.) Både mannen och kvinnan är enligt lagen underhållsskyldiga mot varandra och familjen.

- 1923: Likställde behörighetslagen kvinna och man beträffande rätten att inneha statstjänst och undantog endast därifrån sådana tjänster som krävde utövning av våld, t ex militärtjänster. Inskränkningen gällde även kvinnliga präster och domare.
- 1936: Fick statligt anställda kvinnor rätt till tjänstledighet med sjuklön vid havandeskap och barnsbörd.
- 1937: Infördes behovsprövad rätt till mödrahjälp och bidragsförskott.
- 1938: Upphävdes förbudet att använda preventivmedel.
- 1939: Kom en lag med förbud att avskede kvinnor på grund av trolovning, giftermål, havandeskap och förlösning. Tidigare innebar ett havandeskap att kvinnan kunde berövas möjligheten att sörja för barnet. Kvinnorna kunde fram till 1939 sägas upp om de gifte sig.
- 1949: Fick vi en föräldrabalk genom vilken BÅDA föräldrarna blev förmyndare för minderårigt barn. Tidigare var kvinnan förmyndare endast om mannen var död eller hon var ogift. I denna balk har också för första gången bestämmelser om barn inom och utom äktenskapet sammanförts.
- 1951: Gav en ny lag om medborgarskap kvinnan rätt att förbli svensk medborgare om hon gifter sig med en utlänning. Den utländska kvinnan däremot erhåller först efter viss tid svenskt medborgarskap om hon gifter sig med en svensk man.
- 1963: Tillsattes familjeberedningen för att utreda framför allt barnfamiljernas situation.
- 1964: Lade familjerättskommittén fram sitt förslag till ändring av den nuvarande äktenskapsrätten.
- 1971: Infördes särbeskattning vilket innebär att kvinna och man beskattas som enskilda individer oberoende av deras inbördes relationer.

I flertalet kända kulturers historia har kvinnans underordnade ställning varierat med arvsrätten. I patriarkaliska samhällen som t ex vårt, hör kvinnan efter äktenskapet till mannens familj. Namn och egendom går i arv på mannens sida.

I matriarkaliska samhällen är förhållandena däremot annorlunda. Egenheten följer kvinnans släkt och kvinnan och hennes barn stannar även efter äktenskap hos hennes släkt. I dessa kulturer får barnen moderns namn.

I Sverige har man under de senaste årtiondena kunnat märka en tendens till ett försvagat patriarkaliskt förhållande. Bland annat har de ensamstående mödrarnas ställning stärkts genom att samhället tagit större ekonomiskt och socialt ansvar för denna grupp. Juridiskt har det också skett en viss jämställdhet mellan samboende och gifta föräldrar i samma takt som samboendet ökat. Samhället har genom olika lagförslag stött en utveckling mot

ökad jämlikhet mellan könen. Kvinnan har successivt frigjorts från mannen samtidigt som hon formellt jämställts med honom i juridiskt och politiskt avseende. Principen om lika lön för lika arbete är införd på den statliga arbetsmarknaden och arbetsmarknaden i stort liksom all yrkesutbildning och högre utbildning formellt även står öppen för kvinnor. Mödraledigheten efter barnsbörd har omvandlats till föräldraledighet, som redan från början av föräldraskapet möjliggör en mer rättvis ansvarsfördelning inom familjen. Exempelen på samhällets insatser i jämställdhetsfrågor kan mångfaldigas. Samhället verkar formellt för en jämställdhet mellan könen och frågan har efterhand blivit tämligen opolitisk.

Jämställdhet mellan män och kvinnor är inte längre en kontroversiell fråga i vårt samhälle. Åtminstone inte om jämställdhetsbegreppet tolkas snävt så att det inte rör sig om ett fördelningsproblem och båda könen tillgång till befintliga arbetsmöjligheter. En tydlig viljeinriktning speglas också i de formella åtgärder som vidtagits under senare år: Jämställdhetskommitténs tillkomst och verksamhet, jämställdhetsförordningen för statlig anställning och jämställdhetsavtal för privat anställning, de fackliga centralorganisationernas handlingsprogram för jämställdhetsarbetet, förslag till lag om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet. (Ur förordet till Riksbankens Jubileumsfond 1979:3.)

Varför förekommer det då fortfarande en kraftig relativ diskriminering av kvinnan i arbetslivet och familjen som bl a återspeglar sig i den könsrolls-specifika socialisationen vilket vi t ex upplevt intensivt vid våra intervjuer med barn och föräldrar? Samhällets åtgärder har hittills endast anammats på en formell nivå. I Sverige har man med andra ord infört en *formell jämställdhet* mellan könen. Jämställdhet i formellt avseende resulterar emellertid inte automatiskt i en *faktisk jämställdhet*.

3.3.2 Kvinnans ställning i familjen

Äktenskapet är den lott samhället av tradition bjuder kvinnan. Ännu idag är de flesta kvinnor gifta, väntar att bli det eller lider av att inte vara det. Det är i relation till äktenskapet som den ogifta kvinnan beskrivs, hon må vara frustrerad, avog eller ligkiltigt inställd till institutionen. Vi måste alltså fortsätta våra undersökningar med en analys av äktenskapet. (Beauvoir 1976, s 250.)

Så inleder Simone de Beauvoir sin analys av den gifta kvinnans situation, väl medveten om att kvinnans historia och nuvarande ställning är präglad av och genom äktenskapet. Inom äktenskapet har kvinnan i århundraden mött det patriarkaliska samhället personifierat i mannen och dagligen upplevt sin underlägsna ställning. Även om familjen förändrats historiskt från en större producerande enhet till en mindre konsumerande enhet så har kvinnans knytning till familjen genom äktenskapet inneburit kvinnans underkastelse under mannen. Som framgick av föregående avsnitt har emellertid

kvinnans ställning i samhället förändrats radikalt i formellt avseende under 1900-talet. Förtrycket inom äktenskapet existerar inte längre med stöd av samhällets lagar och förordningar. Där förtrycket ännu existerar inom äktenskapet ligger det mer på det socialpsykologiska planet, med stöd av de normer och påbud som finns inom oss i våra medvetanden och är således mer osynligt.

3.3.2.1 Familjens inre och yttre världar

Vi har tidigare berört familjens ändrade funktion i samband med att produktionen flyttades utanför familjen. Med detta ändrades också familjens funktion och de mellanmänskliga relationerna inom familjen. Speciellt relationen mellan mäns och kvinnors aktiviteter förändrades radikalt. Det *produktiva arbetet* som tidigare varit en aktiv del av familjelivet flyttades i industrialismens inledningsskede ut från familjen. Produktionen förekom nu i betydligt större utsträckning än tidigare för en marknad. Konsekvenserna för familjen blev att den nu måste köpa det som den tidigare själv producerade. Familjen förvandlas från en producerande till en konsumerande enhet. Industrins tunga arbeten samt mannens tidigare orientering mot den yttre sfären bidrog till att produktionslivet och rollen som försörjare tillföll mannen. Därmed kom familjens *reproduktiva* funktion – att sörja för det uppväxande släktet – att tillfalla kvinnan. Familjen har alltså delats upp i en "inre" och en "yttre" sfär, där kvinnan tillhör den inre och mannen den yttre sfären.

Denna uppspaltning av livet i en arbetsdel och en familje/fritidsdel är historiskt sett ny. Under speciella omständigheter och i några yrkesområden har den förekommit tidigare: i militärväsendet under krig, för långfärdssjöfolk och djuphavsfiskare, karavanförare, rallare... Men det är industrialismen som gjort detta till det "normala". (Kyle 1979, s 51.)

Dessa förändringar i och utanför familjen inträffade samtidigt med andra förändringar, som i grunden också var betingade av industrialiseringen. Jordbrukets produktion anpassades till en marknad. I Sverige tillkom enskifteslagstiftningen år 1803 som gjorde slut på den resterande medeltida agrarstrukturen. Praktiskt taget all jord privatiserades och jordbruken blev företag. Därmed var grunden till storjordbruk och rationell odling lagd, vilket var ytterst betydelsefullt för industrialismens fortsatta tillväxt. Ännu i mitten av 1800-talet var tre fjärdedelar av befolkningen fortfarande knutna till jordbruket och dess binärningar. I och med jordbrukets rationalisering och ökade avkastning blev en strukturomvandling möjlig.

Med bättre levnadsförhållanden, hygien, bostäder m m sjönk barnadödligheten kraftigt under 1800-talets första del, vilket resulterade i stora barnakullar. Ännu i början av 1800-talet uppgick Sveriges befolkning till ca 2,4 miljoner för att hundra år senare vara mer än dubbelt så stor, trots

koleraepidemier och emigration. Den kraftiga befolkningsökningen skapade ett befolkningsöverskott på landsbygden av främst lantarbetare, som antingen sökte sig till städerna och industrin, emigrerade till Amerika eller satsade på ett torparrende eller eget – med knappt försörjningsunderlag. Industrin var fortfarande under senare delen av 1800-talet i sitt initialskede, trots en kraftig utbyggnad, men en stor arbetsmarknad var på väg att växa upp kring industrialiseringen. Stat och kommun gick samman i satsningar på samhällets infrastruktur och förutsättningen för den industrialiseringsgrad vi har idag grundlades. Man byggde hundratals broar, vägnätet utökades kraftigt, järnvägsräls lades ut, kanaler grävdes, hamnar muddrades upp etc. (Historieskrivningen bygger till stor del på Guteland m fl, 1975.) Handel och samfärdsel ökade i takt med industrialiseringen. Allt detta skedde i männens värld, i familjens yttre sfär. Männen förändrade världen och kvinnorna reproducerade livet. Långt in på 1900-talet var kvinnans förvärvsintensitet låg. Ännu år 1930 var det knappt 10 % av de gifta kvinnorna som förvärvsarbetade (Armburster m fl 1974, s 15).

Det som hände i familjens yttre sfär fick återverkningar i dess inre sfär. Boendeformen förändrades radikalt under industrialiseringsprocessen och städer av aldrig tidigare skådad storlek växte upp. Samtidigt som dessa utgjorde underlaget för en marknad för industrialismens produkter så omöjliggjorde livet i städerna råvaruproduktion på familjebasis. Reträttvägarna var således blockerade. Det fanns dock fortfarande mycket att göra för kvinnorna i hushållen. Tillredning av mat, tvätt, städning och barnskötsel var fortfarande tunga sysslor. T o m inköpen av födoämnen tog lång tid i anspråk. Efterhand ökade också mekaniseringen i familjen, vilket avlastade kvinnan från de tyngre arbetsuppgifterna. Men det var inte enbart på detta område som kvinnornas uppgifter i hemmen minskade. Samhället övertog också en stor del av de sociala uppgifter som tidigare vilat på kvinnan och hemmet. Skolväsendets, åldringsvårdens, sjukvårdens liksom de sociala systemens utbyggnad tillsammans med hushållens mekanisering avlastade kvinnan i stor utsträckning.

Efterhand som industrin behövde mer arbetskraft försökte man genom opinion och propaganda värva kvinnor till produktionen. Kvinnorna kom således ut i produktionen i ett sent skede av industrialiseringen och har ännu inte kommit upp i männens förvärvsintensitet. Därför betraktas männen som de *naturliga producenterna* och familjens yttre sfär tillhör till största delen alltjämt dem. Fortfarande utgår man, i vardagslivet såväl som i det politiska livet, från kvinnans rätt att vara hemma, dvs hemmet är kvinnans värld. Vill hon skall hon dock ha möjligheter att komplettera (inte byta ut) den med arbetets värld.

3.3.2.2 Familjeliv och könsrollsuppfattning

Innan jag gifte mig var jag stansoperatris. Ja, först började jag som vanlig kontorist på bokföringen men så skulle systemet läggas om och då fick jag erbjudande att lära mig hålkort. Jag var med från starten och vi var bara en liten avdelning, chefen, pojken som skötte maskinen och så jag. Och det var väldigt roligt. Jag trivdes med det. Sen gifte jag mig och när jag då fick Anders så slutade jag. Visserligen trodde jag att jag skulle börja igen men det har jag aldrig gjort. Jag har aldrig haft någon lust. Min chef har ringt flera gånger för att höra om jag haft intresse av att börja igen men jag kan inte tänka mig att gå ut och arbeta igen. Det gick mig helt ur hågen när jag fick Anders. Nej jag kan inte tänka mig det såvida jag inte blir alldeles tvungen för ekonomins skull... Min man tycker absolut inte att jag skall arbeta. Han vill inte höra talas om det. Han tycker att det är underbart att jag är hemma. Förr fick vi ju hjälpas åt mycket mera. Nu är det mycket skönare för honom också. Nu gör jag allting. (Intervju i Mannheimer 1974, s 24.)

Intervjun ovan exemplifierar i stort tidigare resonemang. Kvinnan har större möjlighet än mannen att gå ut och in på arbetsmarknaden. Hennes identitet är inte lika uppbunden till yrkeslivet som mannens. Trots att den intervjuade kvinnan trivdes med sitt arbete föredrog hon att stanna hemma när hon fick barn. För en man skulle det vara näst intill en katastrof att förlora arbetets värld – såsom rollen "man" är definierad i vårt samhälle. Hans identitet skulle gå förlorad. För kvinnan däremot är hemmet det centrala, det är utifrån hemmet hon formar sin identitet. Den tidigare, av praktiska skäl genomförda arbetsfördelningen mellan män och kvinnor, lever fortfarande kvar i våra medvetanden genom legitimeringar, långt efter att de reella betingelserna försvunnit.

Den intervjuade kvinnans man har ingenting emot kvinnans val. Tvärtom: Han "vill inte höra talas om" att kvinnan skulle ut i arbetslivet igen. Den antydning till förklaring som nämns är, att mannen "tycker det är underbart" att kvinnan är hemma, eftersom han då inte behöver ta del av hemmets bestyr.

När ett mönster väl utkristalliserats – pappa arbetar och mamma är hemma – utgör det en aktiv del i det relationsmönster som barnet möter i socialisationsprocessen. Könsrollsmönstret ingår i det symboliska universumet och får stöd av andra strukturer i samhället. Vi har tidigare poängterat att de materiella förhållandena återverkar på mänsklig praxis. Detta gäller i stort såväl som i smått.

Att en förälder är hemarbetande får också återverkningar på de normer och värderingar föräldrarna överför till barnen. Harriet Holter har i en norsk undersökning visat, att könsrollsstereotypa normer förekom i större omfattning hos *både män och kvinnor* i de familjer där kvinnan ej förvärvsarbetade. I undersökningen redovisas intervjuer med gifta kvinnor och män som tagit studentexamen 25 år tidigare. Resultatet återges i tabellerna 3:3 och 3:4.

Tabell 3:3 Könsrollsnormer hos husmödrar med studentexamen 1940 och olika grader av förvärvsarbete

De tillfrågades sysselsättning	minst tradi- tionella	Könsrollsnormer		inget svar	totalt %	N
		neutrala	mest tradi- tionella			
Husmödrar utan förvärvsarbete	8	34	52	6	100	200
Husmödrar m yrk arb på deltid	20	64	14	2	100	136
Husmödrar m yrk arb på heltid	45	43	9	3	100	129

Kvinnans underordnade ställning i samhället har en mycket lång tradition, medan kampen för kvinnans frigörelse endast räknar några decennier. Utan att förfalla till mer pessimistiska utsagor kan vi dock konstatera, att de könsrollsstereotypa värderingarna är relativt fast förankrade i samhället. Det är inte endast inom familjens sfär som kvinnan måste slåss för sin rätt utan kanske framför allt inom utbildningen och på arbetsmarknaden. Vi skall i det följande beröra kvinnans ställning inom dessa båda samhälls-sektorer.

Tabell 3:4 Könsrollsnormer hos gifta män med studentexamen 1940, vilkas hustrur har olika grad av förvärvsarbete

De tillfrågades sysselsättning	minst tradi- tionella	Könsrollsnormer		inget svar	totalt %	N
		neutrala	mest tradi- tionella			
Gifta med yrk arb hustrur	30	60	10	—	100	83
Gifta män vilkas hustrur arbetar i hemmet	4	31	63	2	100	613

Källa: Holter 1973, s 77 och 78.

3.3.3 Kvinnans ställning på arbetsmarknaden

3.3.3.1 Babbage-principen och den kvinnliga arbetskraften

Fredrick Taylor är en av industrialismens förgrundsfigurer. Genom att introducera den rationella arbetsledningen bidrog han till en ökad produktivitet såväl som till en social differentiering på och utanför arbetsmarknaden. Det Taylor kan sägas ha gjort för den sociala differentieringen har engelsmannen Charles Babbage gjort för den könsspecifika arbetskraftens utnyttjande i industrin. I sin bok "On the Economy of Machines and Manufactures", som utkom 1832, formulerade han en princip som kan uttryckas på följande sätt (bygger på Braverman, 1979): I ett samhälle som bygger på att vissa köper medan andra säljer sin arbetskraft, innebär en uppsplätning av arbetet i mindre delar att kostnaderna för de enskilda delarna blir lägre. För att åskådliggöra sin princip använde han Adam Smiths klassiska exempel från knappålsmanufakturen. Babbage delade in arbetskraften – Smiths exempel – efter kön, ålder och lön för de olika operationer som ingick i knappålstillverkningen enligt följande:

Draga tråden	Man	3 s 3 d/dag
Sträcka tråden	Kvinna	1 s 0 d/ "
	Flicka	0 s 6 d/ "
Spetsa nålen	Man	5 s 3 d/ "
Forma och klippa huvud	Man	5 s 4,5 d/ "
	Pojke	0 s 4,5 d/ "
Påläggning av huvud	Kvinna	1 s 3 d/ "
Polering av nålen	Man	6 s 0 d/ "
	Kvinna	3 s 0 d/ "
Uppläggning av nålbrev	Kvinna	1 s 6 d/ "

Av uppställningen framgår att om man vid en arbetsdelning inte nyttjar en dyrare arbetskraft än vad som absolut är nödvändigt för det enskilda momentet i arbetsprocessen resulterar detta i att manufakturägaren bara behöver betala halva kostnaden för arbetskraften mot vad han fått göra om en enda man skött hela tillverkningen. Som framkommer av lönekostnaden i uppställningen utgöres den billiga arbetskraften av kvinnor och barn.

Babbage-principen anammades redan i industrialismens inledningsskede och resulterade bl a i ett kraftigt utnyttjande av barn i tex spinnerier, för kolsortering i gruvindustrin m m. Barnarbetet stoppades emellertid efterhand i den industrialiserade världen, men däremot fortsatte man att använda kvinnor för arbeten, där det av olika anledningar inte var nödvändigt med män.

Gunnar Qvist menar att kvinnans frigörelseprocess delvis dikterats av ekonomiska intressen. Genom att undanröja formella hinder kunde man få ut kvinnorna på arbetsmarknaden och därmed få tillgång till billig arbetskraft. Från statsmaktens sida anåg man det också fördelaktigt att an-

vända kvinnor i sina nyinrättade verk. Det stora folkskoleprojektet ansågs t ex omöjligt att genomföra utan de lågavlönade lärarinnorna (Qvist 1978, s 99). Varken inom fackföreningsverksamheten eller arbetarrörelsen som helhet upplevde man den könsdiskriminerande lönesättningen som märklig i början av 1900-talet. Det var helt "naturligt" att tänka på kvinnor som varelser med en lägre grad av materiella behov. Även delar av arbetarrörelsen – som KF – tillämpade en lönesättning som var starkt könsdiskriminerande.

År 1947 fastslogs likalönsprincipen i statlig tjänst och år 1960 gjordes en överenskommelse mellan LO och SAF att avskaffa begreppet "kvinnolön". År 1962 anslöt sig Sverige till ILO:s internationella likalönskonvention (Armbruster 1978, s 12). Lika lön för lika arbete var därmed formellt genomfört. I realiteten kvarstår dock kvinnorna fortfarande som en låglönegrupp i förhållande till männen. Anledningen till detta är att män och kvinnor har olika arbetsuppgifter. På grund av arbetsdelningen, enligt Babbage-principen, har det utvecklats en speciell arbetsmarknad för kvinnor. Av de 300 yrken som förekommer idag, återfinns 75% av de förvärvsarbetande kvinnorna inom 25 yrken, medan 85% av männen är verksamma inom 275 yrken (Armbruster m fl 1974, s 15).

Efterhand som kvinnorna i större omfattning sökt sig ut på arbetsmarknaden har den fortgående arbetsdelningen inom arbetslivet kontinuerligt fått fram speciella arbetsmoment åt kvinnorna. Bokföringen inom bankväsendet var t ex länge ett manligt arbete, men i och med att bokföringsmaskinerna infördes har antalet kvinnor ökat väsentligt. Ann-Mari Sellerberg (1973, s 137) använder begreppet "feminisering" för att beskriva denna process. Feminisering av ett yrke karakteriseras förutom av att andelen kvinnor ökar kraftigt också av en avsevärd mekanisering och rutinisering av yrkets arbetsuppgifter. Samtidigt som kvinnorna tagit hand om de rutiniserade arbetsmomenten vid arbetsdelningen har männen frigjorts för mer överordnade sysselsättningar.

Den kvinnliga arbetsmarknaden har sin ursprungliga grund i familjens uppdelning i en inre och en yttre sfär. Kvinnorna kom ut på arbetsmarknaden i ett sent skede och fick till en början ungefär samma typ av arbetsuppgifter som de tidigare utfört i hemmet – vårda sjuka, sköta barn och gamla, undervisa, tvätta, sy etc – fast i betydligt större skala. När administrationen och förvaltning började expandera tillföll rutinsysslorna kvinnorna. Rutiniseringen innebar en ökad "ersättbarhet" av arbetskraften och var ett sätt för arbetslivet att möta kvinnornas in- och uttåg på arbetsmarknaden, bl a i samband med barnsbörd.

3.3.3.2 Kvinnors arbete

Enligt uppgifter från den senaste folk- och bostadsräkningen från 1970 förvärvsarbetade ca 3,4 miljoner av Sveriges invånare minst 20 timmar per

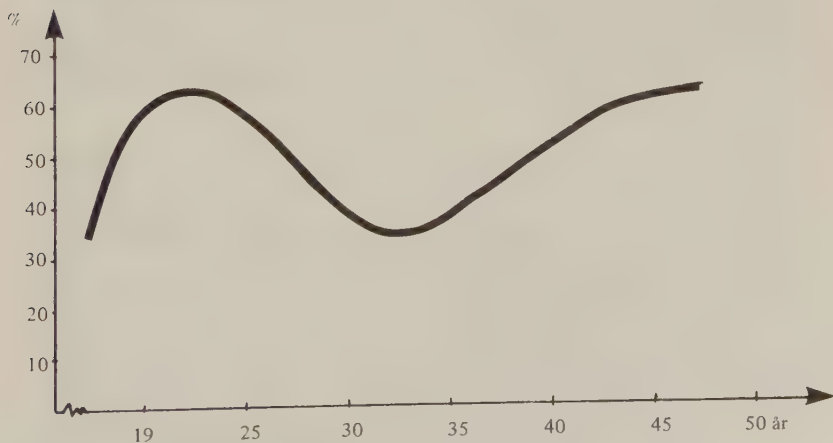
vecka. Av dessa utgjorde 35% kvinnor och 65% män, vilket innebär att 49% kvinnor resp 88% män i arbetsför ålder förvärvsarbetade (SCB 1977, tab 15 och 28). Trots att andelen förvärvsarbetande kvinnor ökat sedan dess överväger dock männen fortfarande starkt på arbetsmarknaden.

Det är uppenbart att barnafödande och barnaskötsel är bidragande orsaker till att kvinnorna är underrepresenterade på arbetsmarknaden. Som framgår av figur 3:3 förvärvsarbetar kvinnor mest frekvent i åldersgrupperna 20–24 år och 40–44 år. Däremellan sker en kraftig nedgång i förvärvsintensiteten, som är lägst för åldersgruppen 30–34 år.

Kurvan antar sitt högsta värde vid 20–24 års ålder med ca 63%. Andelen förvärvsarbetande kvinnor går således aldrig upp till mer än 63% av andelen kvinnor totalt i arbetsför ålder. Föräldraskapet förklarar således inte allt. Andra troliga orsaker till den relativt låga andelen kvinnor på arbetsmarknaden är dels kvinnornas svårigheter att få arbete, dels en benägenhet hos både män och kvinnor att primärt betrakta kvinnor som hemarbetande och först i andra hand som förvärvsarbetande.

Som vi tidigare tagit upp återfinns kvinnorna inom speciella yrken på arbetsmarknaden. Andelen kvinnor inom några karakteristiska "kvinnoyrken" (SCB 1977, tab 31):

- 98% av sjukvårdsbiträdena, sjuk- och undersköterskorna
- 82% av förskole- och klasslärarna
- 98% av butiks- och restaurangkassörskorna
- 95% av sekreterarna, stenograferna och maskinskriverskorna
- 80% av butiksbiträdena

Källa: SCB 1977, tab 14 och 27.

Figur 3:3 Kvinnors förvärvsintensitet i olika åldersgrupper

97% av köksbiträdena
89% av städarna
99% av telefonisterna
97% av konfektionssömmerskorna

Det som är utmärkande för den "kvinnliga arbetsmarknaden" är låga löner, arbetsuppgifter som ofta går att härleda till "traditionellt kvinnliga" sysslor och som har en vårdande och underordnande ställning. Det finns ytterligare en faktor som särskiljer mäns och kvinnors insatser på arbetsmarknaden. Kvinnorna arbetar deltid i betydligt större utsträckning än männen. Av de 142 000 kvinnor som är statsanställda är det t ex 39 % som är deltidsarbetande (SCB 1977, tab 261). Deltidsarbete i sin tur ger kvinnan en särställning i arbetslivet, som medför direkt negativa konsekvenser, som enligt Britta Stövling kan sammanfattas på följande sätt:

- Deltidsanställda kan utnyttjas vid toppbelastning på arbetsplatsen, ställas åt sidan vid lågsäsong och sättas in vid julruschen.
- Flera sociala förmåner är beroende av arbetstidens längd och årsinkomsten. Genom anpassning av arbetstiden kan arbetsköparen slippa utgifter för sociala förmåner. Att så sker visar att den genomsnittliga arbetstiden för deltidsarbetande 1970 var bara 16,2 tim/v.
- Ingen deltidsanställd kan idag få en rimlig pension, med den uppbyggnad ATP systemet har. Många når inte ens upp till basbeloppet, f n 7 300 kr/år.
- Grupplivförsäkring med grundbelopp och barntillägg faller ut bara efter den som arbetat minst 18 tim/v. Har man arbetat kortare tid får efterlevande bara begravningshjälp.
- Om man arbetar mindre än 8 dagar i månaden får man ingen semester.
- Man blir inte arbetslöshetsförsäkrad om man inte arbetar minst hälften av "normal" arbetstid.
- Inom handeln är arbetstiden allt oftare anpassad så att de som arbetar där går miste om alla dessa förmåner (Stövling 1974, s 17).

Kvinnornas svaga ställning på arbetsmarknaden förstärks ytterligare genom deras låga deltagande i fackliga och politiska beslutsorgan.

Enligt statistisk årsbok är kvinnorna fackligt *anslutna* i lika stor utsträckning som männen, men däremot har kvinnorna låg fackligt aktivitet vilket, enligt Gunhild Kyle, beror på att familjen prioriteras. Arbete och facklig verksamhet går således inte att förena med ett normalt familjeliv för en kvinna. "Resultatet blir att *ettdera av två alternativ uppstår*: den fackligt verksamme arbetaren "offrar" familjen för facket eller den arbetande kvinnan "offrar" facket för familjen (Kyle 1979, s 96).

Enligt Gunnar Qvist har inte heller facket och arbetarrörelsen engagerat sig i någon större omfattning för att komma tillrätta med dessa problem.

Om man delar in kvinnorörelsen i en borgerlig och en proletär gren och ser den i ett historiskt perspektiv, så framstår kvinnorna inom den proletära grenen som svikna av de egna leden.

Fackföreningsrörelsen, med sin programmatiska målsättning att skapa ett nytt samhälle byggt på jämlikhet och solidaritet, gjorde alltså inte ens några allvarliga försök att upphäva kvinnodiskrimineringen på sin sektor av arbetsmarknaden. Vid emancipationsepokens slut (vid det sista hindrets avskaffande för kvinnornas formella jämställdhet i samhället, rätten till högre statliga tjänster: vår anm) kunde arbetarkvinnorna fortfarande avläsa sig som halvvarer i lönetabeller och fackliga matriklar. Medan många "borgarkvinnor" i statlig tjänst kunde lyfta samma lön som sina manliga kolleger. (Qvist 1978, s 205.)

3.3.4 Kvinnans ställning inom utbildningen

Eftersom kvinnornas arbetsuppgifter av tradition varit förknippade med familjesfären, har det inte ansetts nödvändigt att ge dem utbildning. När folkskolan infördes i mitten på 1800-talet så gavs det t ex utrymme i folkskolestadgan att reducera flickornas skolgång, en paragraf som levde kvar till början av 1900-talet. Det var först på 1920-talet som flickorna fick tillträde till de allmänna läroverken, dessförinnan hade de varit hänvisade till avgiftsbelagda flickskolor.

Efterhand har antalet kvinnor inom utbildningsväsendet ökat, men de utbildningsvägar som kvinnor väljer idag följer i stort samma traditionella mönster som återfinns inom arbetslivet. Utbildningslinjer som leder till arbeten med människor (sjukvård, socialvård, undervisning etc) och rutinerade kontorssysslor har en hög andel kvinnor, medan de utbildningslinjer däremot som syftar till en teknisk utbildning och arbete i produktionen har en låg andel kvinnor.

Tabell 3:5 Andelen kvinnor inom olika utbildningslinjer år 1976

92% av eleverna på gymnasieskolans	vårdlinje
71% - " -	social linje
83 % - " -	humanistisk linje
80 % - " -	distributions- och kontorslinje
1,8% - " -	fordonstekn linje
1,2% - " -	bygg och anläggnings- tekn linje
2,8% - " -	naturvetenskapliga linje

Källa: SCB 1977, tab 379.

Likaväl som man talar om en "arbetsmarknad för kvinnor" så kan man också tala om "utbildningsvägar för kvinnor". Eftersom utbildningen speglar arbetsmarknaden följer att kvinnorna inte når lika högt i utbildningshierarkin som männen. Detta framgår klart av material som redovisas i statistisk årsbok. År 1976 var de studerande på universitet och högskolor i Sverige fördelade på följande utbildningsnivåer:

Tabell 3:6 Andel män och kvinnor i högre utbildning vid universitet och högskolor år 1976

	Män	Kvinnor
Första gången inskrivna	52,6	47,4
Förberedande examina	54,1	45,9
Grundexamina	60,3	39,7
Högre examina	74,6	25,4

Källa: SCB 1977, tab 387 och 389.

Andelen män och kvinnor som skrivs in till högre utbildning är relativt jämt fördelat. Ser man däremot till hur stor procentandel som avlägger grundexamen är skillnaderna mellan män och kvinnor relativt stora. Går man ytterligare ett steg, till högre examina, förstärks denna skillnad.

3.3.5 Vuxenvärld – barnvärld

De vuxnas värld är också barnens värld. I det föregående har vi beskrivit de vuxnas värld och syftet har varit att dra upp ramarna för barnets internalisering av könsrollerna. Hur skall barn kunna internalisera en annan värld än den vi erbjuder dem:

Männen innehar fortfarande praktiskt taget alla positioner som ger makt och inflytande i samhället. De har ledningen i politiken, i förvaltningen, i näringslivet, i de fackliga organisationerna. På arbetsmarknaden dominerar kvinnorna stort inom låglöneyrkena, i skolväsendet återfinns det stora flertalet på linjer som leder till dessa redan intagna arbetsområden. I de fackliga organisationernas topporgan är de våldsamt underrepresenterade. I det politiska livet har blott ett fåtal kvinnor kunnat göra sig gällande. (Qvist 1978, s 164.)

Barnet har inte själv överblick över den värld som vi beskrivit i detta kapitel, familjens yttre sfär, arbetets och utbildningens värld. Det är föräldrarna som talar om hur den världen är beskaffad, som "vet" vad som är manligt och som är kvinnligt och vad som är "passande" och "opassande" för pojkar resp flickor. Det är föräldrarna och andra närstående vuxna som förmedlar en bild av världen till barnen och barnens identitet formas med hjälp av ett oändligt antal sociala relationer.

Även massmedia som TV, radio, serietidningar, veckotidningar etc understryker detta genom att i stort förmedla samma syn på vad som är manligt och kvinnligt som barnet mött tidigare. Efterhand placerar barnet in sig själv i ett "könsriktigt" sammanhang och skapar sig en identitet som "pojke" eller "flicka".

Ansvaret för den könsrollspecifika socialisationen ligger primärt hos de vuxna i barnets närhet. Frågan är egentligen inte varför barn förvärvar ett könsrollspecifikt beteende utan varför de vuxna i samhället håller fast vid och förmedlar könsrollspecifika normer och värderingar. För kvinnans del resulterar den könsrollspecifika socialisationen i en svag ställning på arbetsmarknaden och frånvaro av makt och inflytande i samhället. Varför fostrar då föräldrar de facto sina döttrar till underordning? Svaret har till viss del antytts i den inledande teorienomgången. De vuxna är i stort "låsta" av samhällsstrukturer och har svårt att se den objektiva världen som skapad av människor. Samhällets institutioner, normer och värderingar framstår som givna och oföränderliga.

I förhållande till den skiktspecifika socialisationen är den könsrollspecifika ytterligare komplicerad. I det förra fallet är kunskaps- och världsbildsförmedlingen olika i olika skikt. Varje skikt förmedlar sin sociokulturella position, även om denna förmedling sker i relation till den allestädes närvarande "generalized other". Inom varje familj förmedlas således en enhetlig världsbild. När det gäller den könsrollspecifika socialisationen är emellertid varje familj, oberoende av klassgränser, presumtiva förmedlare av en *dubbel världsbild*, en för flickor och en för pojkar. Så länge föräldrarna accepterar sin plats i familjen och i samhället blir denna dubbla världsbildsförmedling konfliktfri. I de fall kvinnan upplever sig ha en underordnad roll och vägrar att acceptera denna uppstår konflikter inom familjen, men också mellan kvinnan och "the generalized other", representerat av vänner, massmedia och samhällets institutioner. Konflikten kan leda till kvinnans *individuella* frigörelse, men i förhållande till sina barns socialisation kan förändringarna vara marginella.

Vid en intervjuundersökning med forskollärare framkom t ex, att de ofta uppfattade pojkarna till ensamstående mödrar som mer könsrollsstereotypa än andra barn, trots att modern ensam svarade för världsbildsförmedlingen och trots att det var hon som hade ansvaret för försörjningen. Anledningen till detta kunde man förmodligen söka i att dessa barn helt identifierade sig med massmedias "supermaskulina" mansideal i avsaknad av närstående förebilder.

4 Barntillsyn och daghemsmiljö

Socialisationsprocessen och då framför allt den skikt- och könsrollsspecifika socialisationen kan teoretiskt tänkas få ett vidgat innehåll när barnen konfronteras med andra delstrukturer och processer i samhället än de möter i hemmet. Å andra sidan har vi konstaterat att skolan, som faktiskt erbjuder barn detta, snarare verkar nivågrupperande och sorterande. Vad är det då som talar för att daghemmen skulle fungera på ett annat sätt?

I detta och nästföljande kapitel skall vi granska den struktur och den process som daghemmen erbjuder. I kapitlet sex och sju går vi därefter in på den struktur och den process som hemmen erbjuder. Vi hoppas därmed kunna vidga förståelsen för daghemmens möjligheter och begränsningar, en förståelse som är nödvändig inför det avslutande kapitlet om daghemsbarnens kapacitet i förhållande till andra barns.

Daghemmen är primärt institutioner för barntillsyn medan föräldrarna förvärvsarbetar och som sådana utgör de *en* bland många tillsynsformer. Vi börjar med att betrakta daghemmen i relation till övriga tillsynsformer.

4.1 Daghemmen i tillsynsutbudet

I de fall då modern förvärvsarbetar under barnens förskoleålder måste familjen ordna någon form av tillsyn för sitt eller sina barn. Det är så gott som uteslutande moderns förvärvsarbete som avgör om barnen behöver tillsyn eller ej. Vad man väljer beror dels på föräldrarnas värderingar av olika tillsynsformer och dels på tillgången på olika tillsynsalternativ.

I och med att barnet regelbundet vistas utanför den egna familjen öppnar sig nya möjligheter för att inhämta kompletterande och alternativa erfarenheter. Nya människor och nya miljöer utgör potentiella resurser att förse barnen med nya verktyg för att utforska världen.

Genom en enkätundersökning, som utfördes sommaren 1974, kunde vi relativt utförligt kartlägga tillsynsformer och tillsynsbehov för en hel årskull barn – 2 164 stycken – från barnens födelse fram till skolstarten år 1974.

Vi kunde särskilja sju olika tillsynsformer under barnens förskoleålder.

1. Barndaghem	Administreras och organiseras av kommunen. Tillsynen sker i institutionsmiljö
2. Familjedaghem	Administreras och organiseras av kommun. Barntillsynen sker i hemmiljö
3. Tillsyn med hjälp av släkting eller bekant	Påminner om familjedaghemmen, men anordnas mer informellt och privat
4. Tillsyn genom modern som arbetar som dagbarnvårdare	Faller egentligen under familjedaghemsvksamheten, men särskiljes från denna på grund av sin speciella karaktär. Modern har löst barntillsynsproblemet genom att förvärsarbeta som dagbarnvårdare
5. Tillsyn med hjälp av praktikant eller hembiträdare	Tillsynen sker i det egna hemmet i privat regi genom avlönad praktikant eller hembiträdare
6. Tillsyn med hjälp av familjen	Består i att fadern eller något syskon ser till barnet medan modern har kvälls- eller nattarbete. Två föräldrar med alternerande skiftarbete förekommer också
7. Övrig tillsyn	Tillsynen i denna kategori – eller brist på tillsyn – är relativt heterogen. Flera olika varianter förekommer, varav den vanligaste är att barnet följer med modern till arbetsplatsen. Modern arbetar då ofta som lokalvårdare eller i någon mindre verkstad, ateljé, kontor etc. I några fall har barnet fått klara sig självt medan modern arbetat. I något enstaka fall har lekskolevistelse utgjort tillsyn, medan modern arbetat, en tillsynsform som får anses acceptabel, till skillnad från de andra i denna kategori.

Valet av tillsynsform bestäms av flera olika faktorer. Utan att göra anspråk på fullständighet tror vi att nedanstående faktorer har avgörande betydelse vid individuella val av tillsynsform:

- Tillgången på kommunal barntillsyn
- Eventuella möjligheter till förtur
- Tillgången till alternativ barntillsyn
- Kostnaderna för olika tillsynsalternativ
- Föräldrarnas ekonomiska situation
- Föräldrarnas värderingar av olika tillsynsformer
- Barnets psykiska och fysiska status
- Den egna referensgruppens praxis
- Arbetstidens längd
- Arbetstidens förläggning
- De olika barntillsynsformernas lättillgänglighet

Preferenserna utfaller olika för olika familjer. Det som kan uppfattas som marginella faktorer för en del kan för andra vara helt avgörande vid valet av tillsynsform. Holmgren och Lanz nämner t. ex. att avgiftstaxan för kommunal barntillsyn i Hudiksvall höjdes år 1972 från 2–29 kr per barn och närvarodag till 5–49 kr. "Efter höjningen minskade efterfrågan kraftigt. Flera familjer övergick också till andra tillsynsformer" (Holmgren och Lanz 1975, s 49).

Den mest använda tillsynsformen för de äldre förskolebarnen i vårt material var daghemmen. Fördelningen av de 1 204 barnen med förvärvsarbetande mödrar (ca 56 %) efter olika tillsynsformer våren 1974 framgår av tabell 4:1.

Tillsynsfrågan har till 43 % lösts med hjälp av kommunal barntillsyn. För de återstående har således barntillsynen ordnats privat. En något speciell grupp utgör de barn vars mödrar förvärvsarbetat som dagbarnvårdare. Den egna barntillsynen har lösts genom moderns förvärvsarbete.

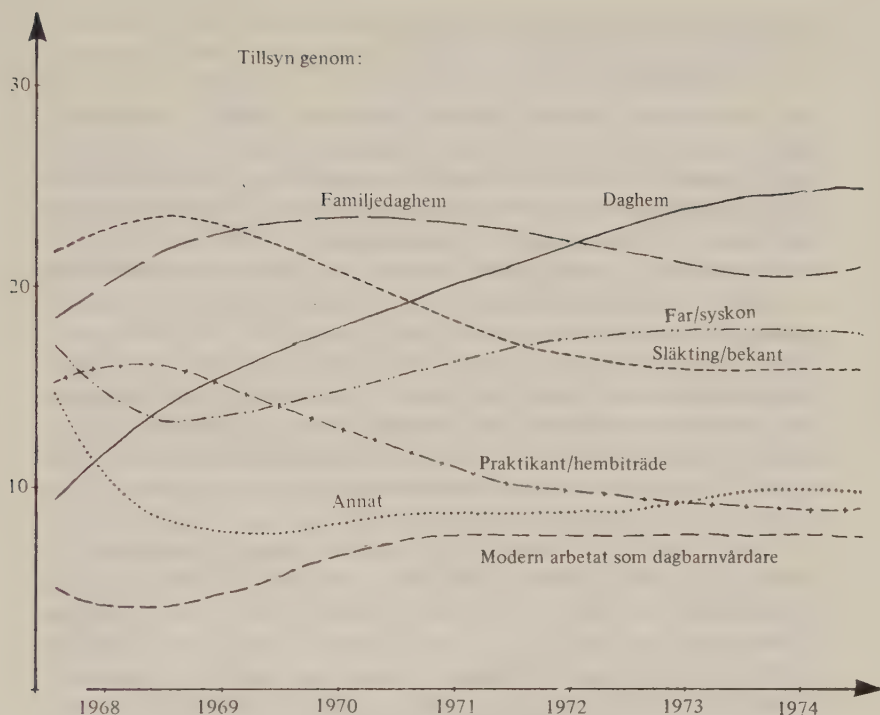
När samhället inte haft resurser och familjen inte kunnat ordna tillsynen privat har barnet, där det varit möjligt, fått följa med modern till arbetsplatsen eller helt enkelt fått klara sig själv och haft egen nyckel (elva av sex-åringarna i vårt material uppgavs klara sig själva under den tid föräldrarna förvärvsarbetade).

I de fall då inte någon av ovanstående möjligheter funnits har kvinnor fått avstå från förvärvsarbete, vilket för ensamstående ofta har lett till socialhjälsberoende. Holmgren / Lanz (1975, s 121) anger att 70 % av de ensamstående mödrar som övergår från direkt hemarbete eller studier till förvärvsarbete dessförinnan var beroende av socialhjälp. Ett förhållande som inte alls gäller för gifta/sammanboende kvinnor. Om det endast är avsaknaden av barntillsyn som skapat socialhjälsberoendet är det beklämmande.

Föräldrarna föredrog också olika tillsynsformer under olika perioder av barnens förskoleålder. Tillsynsbilden ser helt annorlunda ut när barnen är i spädbarnsåldern än strax innan de börjar skolan. Barndaghemmen är den tillsynsform som hör till de minst använda under barnens första år för att därefter bli alltmer nyttjade. Proportionellt sett används släktingar mer som tillsynshjälp under barnens första år än under den senare delen av förskoleåldern. Detsamma gäller tillsyn genom praktikant/hembiträde. (Se figur 4:1.)

Tabell 4:1 Tillsynsformerna för barnen i materialet med förvärvsarbetande mödrar under våren 1974. Kategoriindelning – se s 83

Tillsynsform	Antal barn	Andel barn (%)
1. Barndaghem	268	22,3
2. Familjedaghem	252	20,9
3. Släkting	184	15,3
4. Modern dagbarnvårdare	86	7,1
5. Praktikant/hembiträde	102	8,5
6. Familjen	196	16,3
7. Övrig tillsyn	116	9,6
	1 204	100,0

Figur 4:1 Tillsynsformer för barn i materialet under perioden 1967–1974

Vid en uppsplättning på socialgruppstillhörighet framgår det ganska klart att olika samhällsklasser har olika möjligheter. Det är speciellt utmärkande för tillsynsformen "praktikant/hembiträde". 41 % av de barn som fått denna form av tillsyn kommer från familjer i socialgrupp I. Som jämförelse kan nämnas att 8 % av daghemsgruppen består av barn från socialgrupp I, en siffra som ligger relativt nära socialgruppsfördelningen i Malmö som helhet. Minst andel barn från socialgrupp I finns i gruppen "modern arbetat som dagbarnvårdare". Här är emellertid socialgrupp III överrepresenterad.

4.2 Daghemmen i samhällsstrukturen

4.2.1 Daghemmen i Malmö

I och med att den allmänna förskolan infördes 1 juli 1975 ålades kommunerna att upprätta särskilda förskoleplaner som dels visar behovet av förskoleplatser, och dels på vilket sätt kommunen avser att tillgodose detta behov. Planerna görs upp för en femårsperiod och skall justeras varje år med hänsyn till nyproduktion och bostadssanering. Ett av kommunernas viktigaste moment i förskoleplaneringen är behovsanalysen av tillsynsplatser, som dels utgör en beräkning av det nuvarande behovet, och dels en prognos över det framtida behovet.

När man sedan beskriver hur den beräknade heldagstillsynen skall tillgodoses fördelar man behovet på daghem och familjedaghem, eftersom daghemsplatserna inte räcker till. Familjedaghemmen får alltså främst ses som ett komplement till daghemmen för att temporärt tillgodose barntillsynsbehovet. Efterhand som daghemsutbyggnaden ökar är det således tänkt att familjedaghemmens verksamhet skall avta.

I Malmö räknar man – enligt 1978 års barnomsorgsplan för åren 1980–86 – med att bygga ifatt behovet av daghemsplatser fram till 1985, under det att antalet familjedaghemsplatser hålles konstant. Den planerade utbyggnaden framgår av tabell 4:2.

1978 års barnomsorgsplan bedömdes av många som otillräcklig. Man hade önskat en snabbare utbyggnad. Tillsynsbehovet kan också beräknas på olika sätt. I barnomsorgsplan för 1981–1987 (Malmö kommun) är samtliga siffror korrigerade nedåt. År 1978 visade det sig att antalet platser blev 122 färre än vad som beräknats i förra barnomsorgsplanen. På sikt innebär detta,

Tabell 4:2 Planerad utbyggnad av barntillsynen i Malmö, samt behovstäckningen för åren 1978–1985

År	Daghem	Familjedaghem	Servicenivå	Andel barn i Malmö med tillsynsbehov
1978	3 871	2 700	72,1 %	53,4 %
1979	4 397	2 700	75,7 %	54,6 %
1980	5 043	2 700	80,4 %	55,8 %
1981	5 657	2 700	84,0 %	57,2 %
1982	6 303	2 700	87,8 %	58,3 %
1983	7 115	2 700	92,0 %	59,6 %
1984	8 020	2 700	96,0 %	60,6 %
1985	8 886	2 700	100,0 %	61,9 %

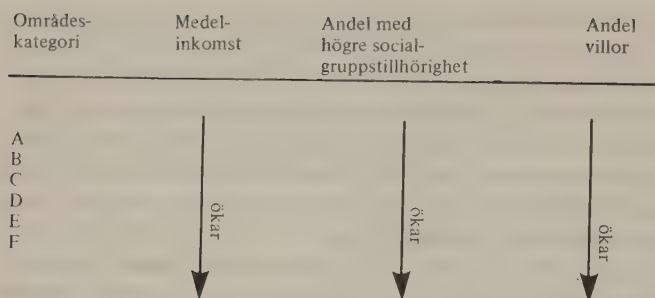
Källa: Förslag till barnomsorgsplan 1980–1986, Malmö kommun

att antalet beräknade daghemsplatser för år 1985 blir 1 314 färre enligt beräkningarna i barnomsorgsplanen från år 1979 än från år 1978. Under de senaste åren har flera kommuner fått omfattande ekonomiska problem. I detta läge har daghemsutbyggnaden trots ett visst anordnings- och driftsbidrag från staten, blivit en kostsam affär och en fråga om politiska prioriteringar. Många av dem som förespråkar en ökad daghemsutbyggnad anser att daghemmen har ett rent ekonomiskt berättigande och att kvinnorna själva skapar detta utrymme genom att övergå från obeskattat till beskattat arbete. Denna bedömning är dock inte helt riktig. Som framkommit tidigare har många barn med förvärvsarbetande föräldrar idag en direkt otillfredsställande tillsyn. I första hand måste dessa barn få kommunal barntillsyn. Det är inte heller självklart att de kvinnor som går ut i förvärvslivet bidrar till en reell inkomstökning för kommunen, eftersom deras förvärvsarbete kan påverka underlaget för skatteutjämningsbidrag. Drygt 70 % av landets kommuner har så svagt skatteunderlag att de erhåller statligt skatteutjämningsbidrag, men detta bidrag minskar i samma omfattning som skatteintäkterna ökar (Holmgren & Lanz, 1975, s 60).

Daghemsfrågan borde i stället behandlas som en ideologisk fråga. I ett samhälle där man proklamerar jämställdhet mellan könen är det rimligt att kvinnorna ges samma möjligheter att förvärvsarbeta som männen, oberoende av kostnaderna för barntillsynen.

För att beskriva de förhållanden som rådde när barnen i vårt material var i förskoleåldern använder vi oss av segregationsstudien. När studien genomfördes fanns det 2 484 barn totalt på Malmö daghem, men andelen daghemsbarn var inte lika stor för alla delar av staden. Figur 3:1, s 51 visar att Malmö är uppdelat med avseende på invånarnas medelinkomst. I bostadsområden med hög medelinkomst är andelen villor störst. Analogt är andelen hyresbostäder störst i områden med låg medelinkomst, medan bostadsrättslägenheterna mest frekvent förekommer i de mittersta kategorierna. Områdena är således inordnade i de olika kategorierna A–F med avseende på inkomst och till följd av detta ökar också andelen villor och andelen individer från högre sociala skikt som framgår av figur 4:2. Man kan således tala om högstatus- och lågstatusområden.

Om vi använder den ovan beskrivna områdeskategoriseringen som underlag för analysen av daghemsbarnens rekryteringsområden finner vi att övervägande delen av daghemsbarnen kommer från områdeskategorierna C och D (se tabell 4:3). Detta är barn- och folkrika bostadsområden med ett stort underlag för barnstugeverksamhet. Ser vi till de relativa talen är däremot *andelen daghemsbarn från området* högst i början av tabellen och lägst i slutet av tabellen.

Figur 4:2 Schematisk framställning av de utmärkande attributen för områdeskategorierna A–F enligt karta, fig. 3:1

Andelen förvärvsarbetande mödrar varierar inte i någon större omfattning mellan de olika områdeskategorierna. Det visar sig att barn från områden med högre socio-ekonomisk status nyttjar daghemmen i mindre utsträckning än barn från områden med lägre socio-ekonomisk status. Andelen är troligtvis att de förstnämnda föredrar andra tillsynsformer.

Tabell 4:3 Daghemsbarnens rekryteringsområden indelat i områdeskategorier efter medelinkomst/inkomsttagare

Medel- inkomst	Områdes- kategori	Antal barn i åldern 0–6 år i området	*Antal dag- hemsbarn i området	Andel barn i området som vistas på daghem	Andel dag- hemsbarn i social- grupp III
låg	A	842	211	25 %	40 %
	B	296	42	14 %	44 %
	C	9 960	1 310	13 %	50 %
	D	6 164	756	12 %	37 %
	E	870	79	9 %	13 %
↓	F	786	64	8 %	5 %
hög		–	22	–	–
Uppgifter saknas		–	–	–	–
		18 918	2 484		

* Enligt befolkningsstatistik 1 jan 1975, Malmö kommun

4.2.2 Daghemmens lokalisering i Malmö

I barnstugeutredningen säger man, att: "Avståndet mellan barnets bostad och förskolan bör inte vara långt. Det är viktigt att förskolan finns i barnets boendemiljö och utgör en integrerad del av livet där" (SOU 1972:27 s 151). Detta är den officiella policyn, förskolan skall i princip vara områdesanknuten.

I realiteten är det emellertid enbart de nyare ytterområdena som har tillräckligt barnunderlag för ett daghem. Detta medför att vissa daghem får ett snävt upptagningsområde. Barnen kommer i princip från det kvarter där daghemmet är lokaliserat. Andra daghem däremot har hela staden som upptagningsområde, då det saknas barnunderlag i de bostadsområden som gränsar till daghemmet.

Den förstnämnda typen av daghem kallar vi "områdesanknutna daghem" och den sistnämnda "icke områdesanknutna". Av nödvändighet blir dessa beteckningar ganska flytande, eftersom områdesanknytningen är en kontinuerlig variabel. Vi är emellertid inte i behov av någon exakt definition för kommande resonemang, varför vi nöjer oss med att definiera områdesanknytningen med hjälp av genomsnittsvärdet för andelen barn från daghemmens lokaliseringskvarter. År 1975, när segregationsstudien utfördes, kom i genomsnitt 33 % av barnen från samma kvarter som daghemmet var beläget. Enligt vår operationella definition får daghem med mer än 33 % barn från lokaliseringskvarteret betraktas som "områdesdaghem" och vice versa. Av figur 4:3 framgår, att flertalet områdesdaghem finns i de sydöstra delarna av Malmö. De icke-områdesanknutna daghemmen däremot återfinns framför allt i de västra delarna och i innerstaden.

Eftersom daghemmen i innerstaden är speciellt intressanta för vårt syfte kan det vara på sin plats att identifiera dem. Med "innerstad" avses de centrala delar av Malmö, som kännetecknas av äldre bebyggelse, stort kommersiellt utbud, hög medelålder på de boende, lågt barnantal, och som är klart avskilt från Malmös övriga delar genom stora, starkt trafikerade gator.

Så gott som samtliga innerstadsdaghem är icke-områdesanknutna. Av de sju daghemmen i innerstaden var det endast ett, Västra barnstugan, som hade mer än 33 % barn från lokaliseringsområdet.

Även utanför innerstaden finns det äldre bostadsområden med sviktande barnunderlag. Detta gäller i lika stor utsträckning villaområden som bostadshusområden. De nybyggda villaförorterna i kommunens periferi t. ex. har för närvarande ett stort barnunderlag.

Andelen barn från daghemskvarteret utgör ett grovt mått på vidsträcktheten i daghemmets upptagningsområde. En låg andel barn från kvarteret indikerar ett vidsträckt upptagningsområde och en hög andel barn ett snävt upptagningsområde. De tre kartorna i figur 4:4 visar hur upptagningsområdena ser ut för tre olika daghem i materialet. "Lärkträdet" ligger i innerstaden, "Ellstorp" återfinns i ett äldre bostadsområde utanför innerstaden och "Ulricedal" är beläget i ett av Malmös nyare ytterområden. Det sistnämnda daghemmet har således ett snävt upptagningsområde, medan de båda andra barnstugorna i princip tar barn från hela staden.

Figur 4:3 Malmö kommun med innerstad enligt definition

Varje prick motsvarar
ungefär 5 % av daghemmets
barn

Figur 4:4 Upptagningsområden för tre typer av daghem

4.2.3 Den sociala segregationen på daghemsnivå

I och med bostadssegregationen får daghemmens områdesanknytning även konsekvenser för barngruppernas sociala sammansättning. Det är endast inom de stora arbetar- och lägre medelklassområdena i stadens utkanter som det finns barnunderlag för ett daghem. Dessa barngrupper blir därför mer socialt homogena än andra. I praktiken innebär det, att barngrupperna på daghem inom de mer eller mindre utpräglade arbetarområdena till övervägande delen består av arbetarbarn, medan barngrupperna på daghem inom medelklassområden framför allt utgörs av barn från medelklassen. Överklassbarnen däremot samlas ofta på de mer centralt belägna daghemmen.

Under januari-februari år 1975 utförde vi en segregationsstudie, då vi med hjälp av socialförvaltningens kortregister samlade in bakgrundsdata för de 2 848 barn i Malmös kommun som var inskrivna på daghem. Som tidigare nämnts undantogs de s k sjukhusdaghemmen från undersökningen. Föräldrarnas socialgrupps tillhörighet varierade kraftigt på de 50 daghem som fanns i Malmö vid undersökningstillfället.

Socialgruppsfördelningen för barnens föräldrar var i stort densamma som för Malmös befolkning som helhet. Den socialgruppskategorisering som använts stöder sig på traditionella metoder (SCB:s valstatistik från 1952), vilket gör att materialet kan jämföras med andra undersökningar. Giftna och sammanboende har jämförats i analysen och faderns yrke har använts som klassificeringsunderlag förutom i de fall modern varit ensamstående. Totalt fördelade sig materialet enligt tabell 4:4.

Från tidigare undersökningar vet man att andelen målsmän där sysselsättningen ej angivits till största delen kan hänföras till socialgrupp III. Vid en undersökning år 1970 i Malmö kommun beträffande antalet re-

Tabell 4:4 Segregationsstudiens fördelning på socialgrupp samt den ung socialgruppsfördelningen i Malmö

	Antal målsmän inom resp kategori	%-andel målsmän inom resp kategori	%-uell för- delning i Malmö 1964 *
Socialgrupp I	234	9,4	10,0
Socialgrupp II	938	37,8	43,0
Socialgrupp III	862	34,7	47,0
Arbetslös el omsk	58	2,3	
Sysselsättn ej ang	392	15,8	
	2 484	100,0	100,0

* Framtagen av H Swedner i "Rapport med resultat från biblioteksundersökningen i Malmö", Lund 1965 (stencil)

gistrerade barn hos barnavårdsnämnden framkom t ex, att 96,4 % av de målsmän som saknade yrkesuppgift i mantalslängderna hade en bruttoinkomst mellan 0 och 20 000 kronor (Svenning och Svenning 1970). Daghemsbarnens socialgruppsfördelning avviker därmed inte nämnvärt från socialgruppsfördelningen i Malmö som helhet.

I tabell 4:5 har samtliga daghem (med undantag av sjukhusdaghemmen) i Malmö kommun tilldelats en socio-ekonomisk kvot, som framtagits enligt följande formel:

$$\text{Socio-ekonomisk kvot } Q = \frac{a + 2b + 3c}{a + b + c} \cdot 5$$

där a, b och c anger andelen barn från socialgrupperna I, II och III. Kvoten kan variera mellan ett och tre. Ett värde nära ett anger att andelen barn från socialgrupp I är stor och ett värde nära tre att andelen barn från socialgrupp III är stor. Som jämförelse kan nämnas, att genomsnittsvärdet för materialet som helhet är 2,31.

Den socio-ekonomiska kvoten anger ett genomsnittsvärde för respektive daghems sociala sammansättning och utgör därmed en omskrivning av det aritmetiska medelvärdet $\bar{x} = \frac{\sum fx}{n}$

Värdet Q anger var tyngdpunkten i den sociala sammansättningen ligger men säger ingenting om hur varje socialgrupp är representerad. Ett givet Q-värde kan antingen innebära att alla observationer är samlade i Q eller att de är spridda kring Q. Trots dessa begränsningar anser vi att Q-värdet möjliggör en god och översiktlig relationsbeskrivning av daghemmens sociala struktur.

I tabell 4:5 är Malmös daghem ordnade efter sina Q-värden. Det mest frapperande med tabellen är daghemmens geografiska gruppering. Daghemmen i början av tabellen återfinns framför allt i de västra delarna av staden, i innerstaden och i villaområden utanför Malmös stadsgräns. Daghemmen i den nedre delen av tabellen är framför allt lokaliserade till de östra delarna av staden. Tidigare resonemang visade att de områdesanknutna daghemmen i huvudsak finns i Malmös östra delar. I tabellen har vi förutom den socio-ekonomiska kvoten också angivit andel barn från respektive daghems lokaliseringskvarter. De daghem som är belägna i de nybyggda villaförorterna utanför Malmö är något speciella. Den socio-ekonomiska kvoten ligger lägre än genomsnittet, dvs andelen barn från socialgrupp I och II överväger, men ändå är andelen barn från daghemmens lokaliseringsområden relativt stor. För daghemmen i övrigt finns ett relativt klart positivt linjärt samband mellan socio-ekonomisk kvot och andelen barn från lokaliseringskvarteret ($xy = 0.62$ bortsett från de tre villaförortsdaghemmen Ängsdal, Oxiegården och Oxie).

Detta förhållande kan åskådliggöras relativt enkelt. Tabell 4:5 är indelad i tre ungefär lika stora delar (16+17+17 daghem). Andelen barn från daghemmens lokaliseringskvarter i tabellens första tredjedel är i genomsnitt 16,3 % och den socio-ekonomiska kvoten 1,98. Här ingår fem av innerstadens sju daghem. I den andra tredjedelen av tabellen är andelen barn från lokaliseringsområdet 27,9 % och den socio-ekonomiska kvoten i genomsnitt 2,33. Motsvarande värden för den sista tredjedelen av tabellen är 47,5 % av barnen från lokaliseringskvarteret och en socio-ekonomisk kvot på 2,62.

Andelen barn från daghemmens lokaliseringsområde ökar således med ökad socio-ekonomisk kvot. Det är således framför allt arbetarbarnen som har sitt daghem på gården, medan barn från andra samhällsklasser oftast har längre avstånd till sina daghem. I den sista tredjedelen av tabellen är samtliga daghem – med undantag för Sofielund – ytterområdesdaghem med hög andel barn från lokaliseringskvarteren.

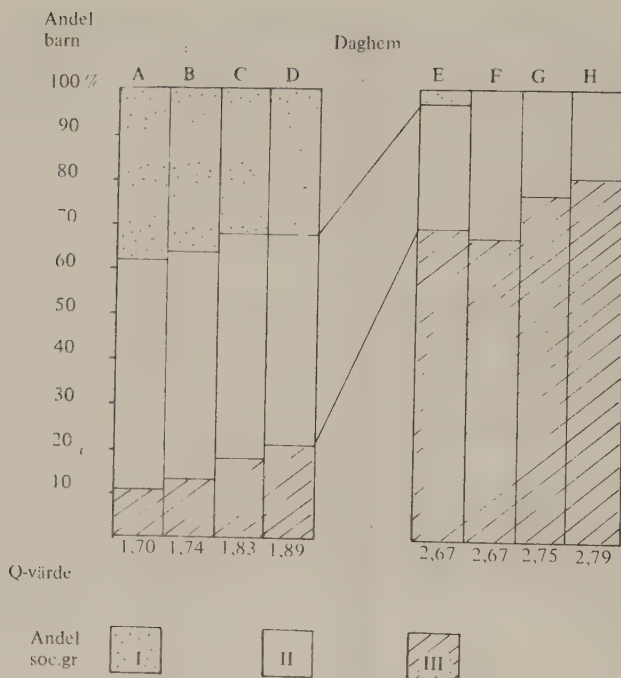
För att klart åskådliggöra problematiken redovisar vi i figur 4:5 den relativa socialgruppsfördelningen för de fyra första och de fyra sista daghemmen i tabellen. De stora skillnaderna i barngruppernas socio-ekonomiska sammansättning på daghemmen löper annars stor risk att försvinna i de relativt abstrakta Q-värdena.

Tabell 4:5 Barndaghemmen i Malmö kommun ordnade efter socio-ekonomisk kvot

Barndaghem	Socioekonomisk kvot	Andel barn från det kvarter där daghemmet är lokaliserat (%)
S:t Gettrud	1,70	23,8 *
Bellevue	1,74	10,3
Ängsdal	1,83	56,9 *
Älggården	1,89	14,6
Bellevuegården	1,90	5,7
Mariehage	1,91	11,3 *
Björkhagen	1,93	18,9
Oxiegården	2,02	48,9
Pildammstaden	2,06	4,8
Blekingsborg	2,06	5,7
V:a barnstugan	2,08	40,6
Södertorp	2,09	17,7
Lugnet	2,10	7,5*
Lärkträdet	2,12	1,7
Stensjön	2,13	23,0
Mattisgården	2,17	-
Videdal	2,18	14,8
Rörsjön	2,19	18,4*
Limhamn	2,22	18,9

Ellstorp	2,28	17,0*
Sorgenfri	2,28	10,7*
Oxie	2,28	46,2
Almgården	2,29	49,0
Bohus	2,33	27,8*
Södervärn	2,35	17,5
Rostorp	2,35	3,5
Söderkulla	2,37	47,6
Sofieholm	2,38	72,3
Fosiedal	2,38	58,2
Almviksgården	2,40	65,5
Dalaplan	2,42	5,0
Fosie	2,42	22,7
Högatorp	2,42	52,4
Augustenborg	2,43	40,7
Höja	2,50	51,2
Nydala	2,50	41,8
Trekanten	2,50	41,2
Sofielund	2,54	11,4*
Gullviksborg	2,54	63,6
Ellenborg	2,54	35,5
Lindängehus	2,55	63,0 *
Högaholm	2,58	41,1
Mellanbäck	2,58	70,2
Törnrosen	2,61	31,1
Pilevallen	2,65	34,3 *
Holma	2,66	75,0
Motetten	2,67	52,4
Segevång	2,67	70,6
Linden	2,75	20,7
Ulricedal	2,79	75,6

* anger att den högsta andelen daghemsbarn finns i angränsande områden till det där daghemmet är placerat.

Figur 4:5 Andelen barn från olika socialgrupper på de fyra första resp fyra sista daghemmen i tabell 4:5

Sammanfattningsvis kan vi konstatera följande:

1. Det finns en uttalad daghemssegregation i Malmö kommun, där barngrupperna på vissa daghem framför allt består av överklass- och medelklassbarn, medan barngrupperna på andra daghem mestadels består av arbetarbarn. Denna typ av daghemssegregation är förmodligen även generaliserbar till andra större kommuner med utpräglad bostadssegregation.
2. Daghem med stor andel arbetarbarn har snävtare upptagningsområden än andra daghem. Barn från arbetarklassen har oftare än medelklass- och överklassbarn daghemmet i samma kvarter som bostaden. Daghem med överrepresentation av barn från de övre samhällsskikten har ofta vidsträckt upptagningsområden och är ofta centralt belägna i staden. De sk innerstadsdaghemmen har socialt homogena barngrupper med övervikt av barn från socialgrupperna I och II.

4.2.4 Iakttagelser och spekulationer

Ålminstone en av daghemssegregationens effekter verkar uppenbar: den begränsar i viss mån arbetarbarnens referensramar. Vi kan för ett ögonblick studera de båda extremerna "innerstadsdaghem" och "ytterområdesdaghem". Barnen på innerstadsdaghemmen kommer, som vi visat, ofta från andra delar av staden än där daghemmet är lokaliserat. Detta kan till viss del vara negativt, eftersom kamraterna på daghemmet inte blir desamma som barnen har hemma och inte heller samma som de sedermera kommer att få som skolkamrater. Sett ur ett socialisationsperspektiv kan det emellertid vara positivt. Nya miljöer och nya sociala kontakter vidgar barnens referensramar. Inne i centrum är det också nära till allting, parker, muséer, bibliotek, simhall, hamnen, torgen m m m m. Allt det här finns inom gångavstånd. Några förskollärare förklarade också spontant vid intervju tillfället våren 1974, att föräldrarna till barn på innerstadsdaghem och ytterområdesdaghem förhåller sig olika när de hämtar barnen efter arbetet. Barnen på innerstadsdaghemmen blir ofta hämtade innan föräldrarna uträttat sina ärenden på t ex bank, post, affärer, innan de far hem, vilket givetvis ger barnen erfarenheter och direktkontakter med sådana institutioner. De lär sig hur dessa fungerar genom direkt observation.

Barnen på områdesdaghemmen däremot är relativt sett mer fysiskt och socialt isolerade. De vistas inom "sitt" bostadsområde dygnet runt. Ytterområdena är i jämförelse med innerstaden mer torftiga. Här finns inga arbetsplatser, inga torg etc. Ytterområdena är mer eller mindre avfolkade på dagen. Barnen hämtas också något senare, eftersom föräldrarna oftast uträttat sina ärenden på väg hem från sina arbeten.

Föräldrarna till barnen på de mer centralt belägna daghemmen verkar också enligt förskolelärarna vara mer benägna att för egna medel dryga ut daghemskassan för utflykter, ridning mm än föräldrarna på ytterområdesdaghemmen, något som i och för sig inte är så underligt, eftersom föräldrarna på de förstnämnda daghemmen generellt har större ekonomiska resurser än föräldrarna på de sistnämnda. Den relativa orättvisan blir emellertid ännu större i och med att de kommunala anslagen fördelas lika oberoende av var daghemmen är placerade.

Det verkar också finnas andra skillnader mellan de centralt belägna daghemmen och ytterområdesdaghemmen, skillnader som kan ha stor betydelse för daghemmens funktion. Föräldrarna till barn på de centrala daghemmen är t ex mer aktiva, i bl a föräldraföreningar. Som exempel kan nämnas ett daghem, där föräldrarna inte var nöjda med uteplatsen, varför de gemensamt utarbetade ett förslag, vilket de senare förelade socialförvaltningen tillsammans med en kostnadskalkyl. I andra fall har föräldrar skiftats om att ställa upp som chaufförer för barnen vid utflykter o dyl eller praktiskt hjälpt till att utföra ändringar på daghemmen, både i innemiljön och utemiljön.

På några ytterområdesdaghem har barngrupperna betraktats som arbetssamma av personalen. Följden har blivit att dessa daghem haft en relativt hög personalomsättning, vilket givetvis går ut över kontinuiteten i pedagogiken.

4.2.5 Exempel på innerstadsdaghem och ytterområdesdaghem

Inför FN:s barnår blev vi ombedda av en arbetsgrupp på socialdepartementet att med utgångspunkt från segregationsstudien beskriva segregationen på daghemsnivå som ett av underlagen till rapporten "Segregationens konsekvenser för barn" (Forsberg & Petersson, 1978 a). Eftersom man även önskade en beskrivning från fältet kontaktades två förskollärare, som arbetade på två olika typer av daghem – ett innerstadsdaghem och ett ytterområdesdaghem. Tillsammans drog vi upp ramarna för deras beskrivningar, som vi enades om skulle omfatta barnen, föräldrarna och personalen. (Beskrivningar återges i sin helhet i Forsberg & Petersson, 1978 b.)

Detta är ett bra exempel på ett samarbete mellan forskare och yrkesverksamma på fältet. Traditionellt sett genereras all kunskap genom forskaren. Men de människor som har daglig kontakt med problematiken bör vara de som har störst förutsättningar att göra de mer initierade och levande beskrivningarna. Vi börjar med att jämföra de båda förskollärarnas beskrivningar av sina daghem. Redan vid presentationen av de båda daghemmen märker vi kvalitativa skillnader. Så här beskrivs miljön där ytterområdesdaghemmet är beläget:

Daghemmet ligger centralt beläget mitt i ett bostadsområde. Bostadshusen och daghemmet byggdes 1967–74. Strukturen i bostadsområdet kan kortfattat beskrivas som : Husen förhållandevis hopträngda på ett litet område. Dålig kommersiell och kommunal service. Det finns låg- och mellanstadieskola, daghem och fritidshem. Dåliga kommunikationer. Tråkig, för att inte säga obefintlig vegetation bestående av några små buskar, små träd och nedtrampade rabatter. Det finns inga arbetsplatser i området om man bortser från dagis, skola och två affärer. Bostadsområdet är klart segregerat. Dels i jämförelse med övriga stadsdelar och dels inom området. Det finns en HSB-del och en kommunal. Vårt dagis har sin största del barn från den kommunala delen. Barn och föräldrar har gångavstånd till daghemmet. (Förskollärare/ytterområdesdaghem)

Beskrivningen står i bjärt kontrast till den beskrivning av yttermiljön som förskolläraren på innerstadsdaghemmet ger av sitt daghem:

Min arbetsplats är på ett innerstadsdaghem. Vi har Folkets park (med lekhus, dockteater och djur på sommaren), flera parker, lekplatser, kyrkor, bibliotek, kyrkogård, konsthallen, torghandel, många olika arbetsplatser och stadens centrum inom gångavstånd. Till hamnen, centralen, museum, tekniska museet, stranden och simhallen åker vi buss på kort-polett och utan att behöva byta buss. När vi är ute på promenad passerar

vi många olika sorters hus och affärer, hus som rivs och hus som byggs. Vi ser gatuarbeten och mycket trafik som vi lär oss att se upp med. Vi träffar många olika sorters människor, som ibland pratar med oss ... (Förskollärare/innerstadsdaghem)

På grund av områdenas sociala sammansättning kommer personalen på de båda daghemmen att möta olika typer av problem i sitt arbete med barn och föräldrar. Daghemmen i ytterområdena har ofta en stor andel invandrare. I jämförelse med de mer etablerade bostadsområdena är även andelen socialhjälsberoende större i vissa av dessa områden. Därtill kommer att invånarnas ekonomiska resurser ofta är knappa. Det förekommer också en klar statusskillnad mellan bostadsrättsområden och hyresrättsområden. Varje område har sina barninstitutioner, som daghem och skola. Barn som är problembelastade hemifrån tar naturligtvis med sig problemen till daghemmen.

Förskolläraren på ytterområdesdaghemmet beskriver en av barngrupperna där:

Sju av barnen har annat modersmål än svenska (totalt finns 13 barn i gruppen – vår anm). Av dessa är tre barn spansktalande från Latinamerika. Övriga språk är isländska (ett barn) och danska (tre barn).

Den jobbiga arbetssituationen med stora inslag av aggressiva beteenden gjorde att vi, personalen, började undersöka möjligheterna att få nedskrivet barnantal. Personalen och även föräldrarna skrev skrivelser till socialförvaltningen. Vi ville inte 'peka' ut något bestämt barn, utan ansåg att hela gruppen hade gemensamma problem. De största problemen var, som vi upplevde det, de aggressiva inslagen mellan barnen. Dessutom var personalomsättningen stor, vilket belyses senare. Språksvårigheterna är en av anledningarna till aggressivitet. Barn som inte kan förstå eller göra sig förstådda för andra barn och personal 'blir' ofta aggressiva ...

Många barn på vårt dagis har av olika anledningar fått förtur till dagisplatser. Dessa är barn med s k 'behov av särskilt stöd och stimulans'. I en del fall har de trassliga familjeförhållanden. Skilsmässor och problem med vårdnadsrätten av barnen blir ofta slitsamma för inblandade. I barngruppen har vi åtta barn som har ensamstående förälder ...

Vi fick alltså till slut en nedskärning av antalet barn till 13 (vanligen finns 16 barn i en barngrupp – vår anm). Det har vi haft i snart ett halvt år. Har det gjort någon skillnad? Ja, vi upplever att aggressiviteten har minskat. Personal och barn har mer tid för varandra. Barnen leker ihop i grupp och i rollerkar, något som nästan aldrig hände förut. (Förskollärare/ytterområdesdaghem)

Barngruppen på innerstadsdaghemmet ser däremot något annorlunda ut:

Alla barnen på vår avdelning pratar svenska. Två av barnen har annat modersmål, men deras föräldrar kom till Sverige innan barnen föddes och föräldrarna pratar själva bra svenska ...

Barnen kommer övervägande från över- och medelklassen, endast två barn tillhör arbetsskassen – en sned fördelning jämfört med genomsnittet för befolkningen. För vår arbetssituation betyder det en hel del. Få av barnen har uttalade behov av 'särskilt stöd och stimulans'. De är oftast

välmotiverade hemifrån till att lära sig saker, de är vana vid att lyssna och att kommunicera genom att prata. De har fått vara med föräldrarna på olika aktiviteter, många har rest en del, de får följa med på bibliotek, i affärer, på muséer, på teater. De flesta av barnen har besökt sina föräldrars arbetsplatser. De har många leksaker hemma och mycket att syssla med där. De har oftast egna rum och föräldrar som är intresserade av att stimulera barnen så att de utvecklas, mår bra och är aktiva. Några av barnen får lära sig läsa och skriva hemma och tränas i allehanda färdigheter. De får gå på simskola och tennisskola. Någon har ett riktigt instrument. De här barnen är ofta väl orienterade i sin omvärld. Trånga bostäder, ekonomiska problem, smutsiga bullriga arbetsplatser och arbetslöshet ligger bortom horisonten. Många av de här barnen får så mycket hemifrån. Vad de oftast saknar är kamrater, i likhet med de flesta barnen i förskoleåldrarna. Där kan vi på dagis fylla en viktig funktion. Hos oss får de många kamrater och lär sig fungera i grupp tillsammans med andra människor. (Förskollärare/innerstadsdaghem)

Barngrupperna på ovanstående typ av daghem blir ofta lättarbetade. Inga mer synbara och påträngande problem i barnens hemmiljö gör sig gällande. Förskolläraren påpekar i citatet: "Trånga bostäder, ekonomiska problem, smutsiga bullriga arbetsplatser och arbetslöshet ligger bortom horisonten". Detta innebär inte att problem saknas, men de är ofta annorlunda än på ytterområdesdaghemmen. I och för sig kan överkrav hemifrån, få kamrater i hemmiljön etc vara nog så problematiskt för barnen. Daghemsmiljön innebär faktiskt i dessa fall en säkerhetsventil, ett komplement till hemmiljön. Det här försummas helt i daghemsdebatten: daghemmen kan utgöra ett komplement *både* till barn från resursfattiga och resursrika hemmiljöer. Frågan är t o m om inte daghemmen, som de fungerar för närvarande, utgör ett bättre komplement till överklassbarnens hemmiljöer än till arbetarklassbarnens.

Förskolläraren på innerstadsdaghemmet nämner flera exempel, där daghemmet faktiskt blir ett komplement till barnens hemmiljöer. trots hemmens relativa resursstyrka. Vi nöjer oss med att återge följande från förskollärarens beskrivning:

Vi upplever att ett par barn i vår grupp har så många krav hemma på att bete sig ordentligt, inte smutsa ner sig, vara någorlunda tysta och sysselsätta sig själv med pedagogiska leksaker, inte säga svordomar och 'runda ord', etc, att de på daghemmet släpper alla krav och riktigt rasar ut. Barnen blir stökiga, och stojiga hos oss och ibland springer de bara omkring och gör bus och stör oss andra. Men de behöver slippa de många kraven, få leva ut, de orkar inte sitta och pyssla och vara slitiga på dagis också. Våra små lokaler, dåliga akustik och andra barn och vuxna som behöver lugn och ro gör att vi oftare än vi skulle vilja måste hindra dem. (Förskollärare/innerstadsdaghem)

Även barnens föräldrar agerar olika på de två typerna av daghem. Förskollärarna på innerstadsdaghemmet tar t ex upp, att föräldrarna är villiga att dryga ut daghemmets låga anslag med tio kronor per månad och förälder.

Eftersom anslagen från kommunen är lika för alla daghem, 40 kr/barn och år, medför ett sådant tillskott att den relativa orättvisan mellan daghemmen blir större. Förskolläraren kommenterar: "Situationen är nu den att det är skillnad på våra möjligheter i innerstadsdaghemmen, där föräldrarna har större ekonomiska möjligheter, och ytterområdesdaghemmen, där föräldrarna har en helt annan ekonomisk situation. Vissa daghem har fått tusentals kronor av föräldrarna". Även inom andra områden skiljer sig föräldrarna åt. På ytterområdesdaghemmen uppfattar föräldrarna ofta personalen som experter och är tacksamma för att de överhuvudtaget fått en daghemsplats. På innerstadsdaghemmet däremot har föräldrarna en helt annan säkerhet, som de förvärvat genom uppfostran och yrkesverksamhet.

Föräldrarnas kunskaper, inställning, medvetenhet och kontakter är oss till stor hjälp på dagis. De frågar ibland om vår verksamhet, ställer en del krav och har idéer om hur det borde fungera. Oftast delar de våra åsikter och upplever vi problem med ett barn, så är föräldrarna tacksamma om vi berättar det för dem och de ställer då upp och pratar med och påverkar barnet tillsammans med oss personal. Detta är ett väldigt stöd för oss och en trygghet för barnet att föräldrar, personal och barn kan resonera tillsammans och komma överens. (Förskollärare/innerstadsdaghem)

Personalens ofta förekommande osäkerhet om hur vi skall göra med ett visst barn eller i vissa situationer är svår att redovisa för föräldrarna. Likadant är det med föräldrarnas osäkerhet visavi oss. Ofta anar man, och får höra av barn, att det är trassligt hemma. Föräldrar anar väl också att vi vet, men kanske försöker hålla uppe ett sken av att allting är bra. Det är lättare så i början ... Då är det svårt för oss att ta upp problem som vi har med hans/hennes barn på dagis, som kan vara orsakade av problem hemma. Vi håller också uppe ett sken. (Förskollärare/ytterområdesdaghem)

De båda förskollärarna i vårt exempel är väl medvetna om de strukturella problemen, och på ytterområdesdaghemmet har man försökt minska den stora personalomsättningen. Några citat från förskollärarnas beskrivningar:

På vårt daghem har de flesta bland personalen arbetat i flera år ... Vi har alltså en relativt låg personalomsättning, vilket förmodligen till stor del beror på att vi mest har barn från medel- och överklassen, barn som är välmotiverade och lätta att 'ta hand om'. Att personalen stannar länge har naturligtvis många fördelar. Alla känner varandra ganska väl och har lärt sig fungera och acceptera varandras för- och nackdelar. Man bryr sig om varandra och stöttar varandra. Har man lärt sig samarbeta och alla känner till det mesta på daghemmet, så känner också alla mer ansvar ...

Men det är inte bara fördelar med att personalen har arbetat länge på daghemmet. Traditioner, 'så brukar vi göra', bromsar många gånger anammandet av andra idéer och sätt att arbeta. (Förskollärare/innerstadsdaghem)

Det blev på vårt dagis, som på så många andra, i liknande områden, en stor och ökande personalomsättning. En 'ond cirkel' startade som

är väldigt svår att bryta. Den kan beskrivas som: Krävande barngrupper → personal som slutar → problem i barngrupperna ökar → fler personal slutar → problemen ökar →... Personalrekryteringen blir svår, arbetsplatsen får dåligt rykte och personalen går på korta vikariat 'för att komma vidare till andra ställen'. Hos oss gick det så långt att föräldrarna som de sa: 'lämnade barnet på morgonen till en helt ny personal för att hämta det hos en annan helt ny personal på kvällen'. En del föräldrar tog kontakt med förvaltningen och ifrågasatte om det kunde få gå till på detta sätt. Föräldrarna kunde konstatera, att barnen blev rädda och osäkra av daghemsvistelsen. Problem som sömnsvårigheter, sängvätning och vägran att gå till dagis uppstod och ökade. Personalen upplevde främst att aggressiviteten ökade. (Förskollärare/ytterområdesdaghem)

Genom att minska antalet barn i grupperna och själv rekrytera personal på basis av värdegemenskap lyckades man efterhand vända den negativa trenden av ständiga personalbyten på detta ytterområdesdaghem.

4.3 Daghemmens struktur

4.3.1 *Daghemmens fysiska planering*

När barnen i vårt material var i förskoleåldern var daghemmen så gott som undantagslöst uppbyggda för barngrupper i åldersklasserna ett-tre, tre-fem och fem-sju år. Daghemmens planlösning var utformad på ett sätt som försvårade kontakterna mellan de olika barngrupperna, eftersom det fanns ett otal dörrar mellan de olika avdelningarna och inga naturliga träffpunkter. Dessutom bröts positiva vänskapsband mellan yngre och äldre barn inom de befintliga åldersgrupperingarna när de vid tre respektive fem års ålder flyttades upp i nästföljande grupp. Ytterligare en nackdel var att många pedagogiska moment och aktiviteter upprepades i de olika åldersgrupperna, vilket ibland medförde att barn som vistats på daghem under många år blev "daghemströtta", något som i och för sig kan tänkas påverka attityderna till skolan.

Numera byggs daghemmen efter andra principer. Man har anammat barnstugeutredningens förslag om s k "syskongrupper", där småbarnsgruppen ett-tre år hålls intakt, medan de två äldre grupperna slagits samman till en "syskongrupp" omfattande åldrarna tre-sju år.

Syskongruppen, som kan bestå av från tio och upp till högst 20 barn, kan med fördel delvis sammanföras med en annan syskongrupp. De skall således med fördel, i enlighet med vad som ovan angivits som en planmässig utgångspunkt, kunna ha ett gemensamt område. Detta gemensamma område kallas *lekhall med olika aktivitetsområden för bibliotek, laborativa lekar, verkstad, musik, terapi* samt ett s k *miljörum* för låtsaslekar. Viktigt är också att lekhallen anslutes på ett sådant sätt till förskolans kök att barnen kan delta i olika köksaktiviteter. Lekhallen

med dess aktivitetsområden avses således kunna fungera för två syskongrupper med exempelvis

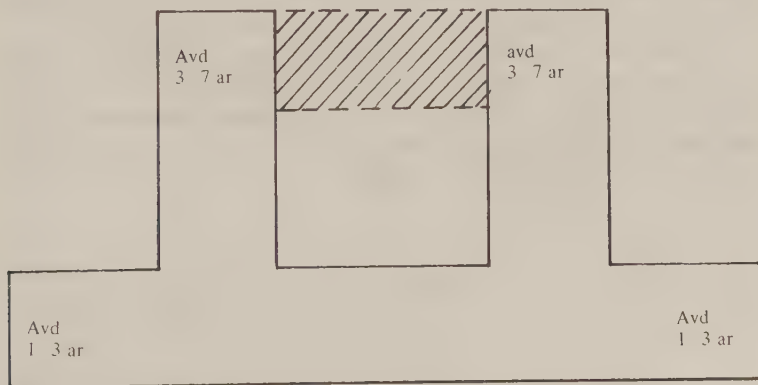
1. 10 + 10 barn, eller
2. 15 + 15 barn, eller
3. 20 + 20 barn.

Speciellt i det senare fallet (3) rekommenderas en integrering av deltidsbarn. (SOU 1972:27, s 154)

Även gamla daghem har i görligaste mån börjat byggas om efter dessa principer. Två syskongrupper t ex delar på en lekhall, en träffpunkt. Kontakten mellan syskongrupperna blir stor men fortfarande saknas ofta kontakt mellan de minsta barnen och syskongrupperna.

Som exempel kan nämnas den sk Skånelängan, som är en vanlig daghemstyp i Malmö och fortfarande framhålles denna daghemsform som ett bra exempel (se IMU, 77:1). Byggnaden består i princip av fyra "vingar", där en barngrupp vistas i var vinge, se figur 4:6. Efter ombyggnaden är två av vingarna sammanbyggda med en gemensam lekhall (streckade delen i figuren). Dessa två avdelningar är avsedda att inrymma daghemmets båda syskongrupper, medan de två småbarnsgrupperna fortfarande är intakta, dvs de ligger lika långt från de andra avdelningarna efter som före ombyggnaden. Under hösten 1978 gjorde man vissa försök i Malmö och lät syskongrupperna omfatta samtliga åldrar från ett till sju år. Ännu är endast ett par daghem involverade, men man räknar med att utvidga försöken.

Utemiljön på daghemmen varierar också mycket, både i uppbyggnad och kvalitet. De nyare daghemmen är relativt likartade med avseende på utemiljö, medan de som är något äldre ofta har för små lekplatser och otillräckligt med lekmaterial. På vissa daghem har man delvis kunnat kompensera den dåliga utemiljön med en mer utåtriktad verksamhet och genom att nyttja stadens parker.

Figur 4:6 "Skånelängan", en vanlig daghemstyp, kompletterad med lekhall (streckade delen av fig)

4.3.2 En komparativ jämförelse av daghemmens fysiska planering

När vi utfört segregationsstudien ställde vi oss osökt frågan, om daghemmens fysiska planering skilde sig åt för "arbetarklass"-, "medelklass"- och "överklass"-daghem. Vi var tämligen övertygade om att det inte hade någon större betydelse om den inre daghemsmiljön var ny eller gammal. Vi hade sett exempel på hur gamla daghemslokaler kunde utnyttjas flexibelt. Ju äldre lokaler, desto mer tycktes det vara tillåtet för personal och barn att själv prägla miljön med hjälp av färg, väggdekorationer, skärmväggar etc. Alla daghem i en viss åldersklass är byggda i samma stil oberoende av var de är lokaliserade. Man har således alltmer använt sig av typhus i daghemsproduktionen.

Däremot var det rimligt att tänka sig, att skillnaderna i daghemmens utemiljö till viss del skulle kunna inverka på barnens socialisation. Små gårdar och undermåliga redskap i de isolerade ytterområdena skulle ytterligare försämra arbetsklassbarnens uppväxtmiljö relativt sett i förhållande till överklass- och medelklassbarnens uppväxtmiljöer.

Vid en intervjuundersökning med förskollärare frågade vi om de var nöjda med daghemmets inre- och yttre miljö. Svaren spaltades sedan upp efter vilken typ av daghem som de arbetade på. Indelningen gjordes utifrån "segregationsstudien". I tabell 4:5 listades daghemmen i Malmö efter Q-värde och delades in i tre lika stora delar. Den första delen sträcker sig från $Q_D = 1,70 - Q_D = 2,17$. Den andra delen omfattar $Q_D = 2,18 - Q_D 2,42$ och den tredje delen $Q_D = 2,43 - Q_D = 2,79$.

Genom att använda samma indelning i den fortsatta analysen bör eventuella variationer i den fysiska miljön framträda med avseende på lågstatus- och högstatusdaghem. Den första delen av tabell 4:5 omfattar de daghem som var mest socialt homogena i riktning mot socialgrupp I, medan daghemmen i den sista delen av tabellen var mest homogena mot socialgrupp III. I mellangruppen var den socialgruppmässiga sammansättningen antingen heterogen eller hade en överrepresentation av medelklassbarn.

I tabellerna 4:6 och 4:7 redovisas förskollärarnas uppfattning om daghemmens inre och yttre miljöer, uppspaltat på de tre daghemskategorierna. Tabellerna grundar sig på intervjusvar från 23 förskollärare. Av tabellerna framkommer inga märkbara skillnader varken i den yttre eller inre miljön mellan de olika kategorierna av daghem.

Tabell 4:6 De 23 slumpmässigt uttagna förskollärarnas bedömning av sina daghems planlösning. Förskollärarna arbetar på olika daghem

Förskollärarnas bedömning av daghemmens planlösning	Avgivna svar			Totalt
	Daghemskategori *			
	1	2	3	
Nöjd med planlösning	1	2	–	3
Ej nöjd – för liten plats för grovmotorisk lek	6	4	2	12
Ej nöjd – saknar smårum för enskild lek, s k mysrum	2	5	2	9
Ej nöjd – saknar specialrum för snickeri, vattenlek o dyl	1	–	1	2
Ej nöjd – dålig kontakt mellan avdelningarna	–	–	1	1
Ej nöjd – diskbänk, spis o dyl för lågt	2	2	2	6
	12	13	8	33

* se text

Anm: 9 förskollärare arbetade på kategori I-daghem, 9 på kategori II-daghem och 5 på kategori III-daghem

Tabell 4:7 De 23 slumpmässigt uttagna förskollärarnas bedömning av sina daghems yttre miljö. Förskollärarna arbetar på olika daghem

Förskollärarnas bedömning av daghemmens yttre miljö	Avgivna svar			Totalt
	Daghemskategori *			
	1	2	3	
Nöjd med utemiljön	3	2	–	5
Ej nöjd – för liten plats	3	4	2	9
Ej nöjd – för få eller för dåliga lekredskap	2	7	2	11
Ej nöjd – för lite gräs, träd och buskar	2	1	1	4
Allt dåligt	–	–	1	1
	10	14	6	30

* se text

Anm: 9 förskollärare arbetade på kategori I-daghem, 9 på kategori II-daghem och 5 på kategori III-daghem

Eftersom Malmö socialförvaltning (1974-05-15) utvärderat daghemmens yttre miljö använde vi detta material för en sekundäranalys. Deras undersökning omfattar 40 daghem. Sju av Malmös daghem, Segevång, Nydala, Augustenborg, Västra barnstugan, Oxie, Mellanbäck och S:t Gertrud, undantogs från utredningen, eftersom man här redan planerat eller påbörjat en omläggning av utemiljön. Tre av daghemmen var s k sjukhusdaghem och ingick således inte i vår segregationsstudie. De resterande 37 daghemmen kategoriserades enligt segregationsstudiens tre daghemstyper.

I figur 4:7 finns tre bedömningar av daghemmens utemiljö angivna: lektyta /tomtyta, markförhållanden och planteringar, samt lekredskap. Bedömningen av markförhållanden/planteringar/lekredskap har skett efter en fyragradig skala: mycket bra, bra, acceptabelt och dåligt.

De olika ytangivelserna i figur 4:7 syftar på officiella normer. År 1965 utfärdade socialstyrelsen rekommendationer att daghemmens effektiva lektyta inte borde understiga 20 kvm/barn (Råd och anvisningar nr 184, 1965). Barnstugeutredningen angav vissa minimimått på daghemmens tomtyta (inklusive den tomtmark som själva daghemsbyggnaden stod på). Tomtytan per barn borde inte understiga 50 kvm om utemiljön enbart var avsedd för daghemmets egna barn. För att barnens lekbehov bättre skulle tillgodoses och för att även bereda lekmöjligheter för andra barn från bostadsområdet, rekommenderades en tomtyta på 80 kvm/barn (SOU 1972:27).

Med hänsyn till daghemstomtens storlek och beskaffenhet, samt lekredskapens skick, indelades daghemmen i fyra grupper, en där förhållandena var acceptabla och tre där man rekommenderade förändringar. För de sistnämnda avsåg man att renovera och iordningställa daghemstomterna efter angelägenhetsgrad.

Som framgår av figur 4:7 är de daghem som klassificerats i kategori III, med avseende på socio-ekonomisk kvot, inte mer missgynnade än de andra daghemmen med avseende på den yttre miljön. Tvärtom flertalet av de mindre daghemstomterna och lekytorna finner man bland daghemmen i kategori I, till följd av att dessa daghem ofta är äldre och belägna i äldre bostadsområden.

Lekredskapen i daghemskategori III har däremot klassificerats som dåliga i större utsträckning än för de båda andra kategorierna. På mer än hälften av de undersökta daghemmen i kategori III bedömdes lekredskapen som dåliga, (dvs lekredskapens totala skick) mot ca en tredjedel av daghemmen i kategori II och en sjundedel av daghemmen i kategori I.

Vid intervjuer med förskollärare uppgav tre från undersökningens fem daghem i kategori III, att vandaliseringen av daghemmens lekplatser var omfattande. Klätterrep, gungor o dyl skars ofta sönder. En av förskollärarna uppgav också upprepade vandaliseringar inne på daghemmet, då barn från bostadsområdet brutit sig in på daghemmet efter stängningsdags. Ingen av förskollärarna på daghemmen i kategorierna I och II upplevde sådana pro-

Figur 4:7 Daghemstomter i prioriteringsgrupper enligt Malmö socialförvaltnings utredning om daghemmens utemiljö. Daghemmen ordnade efter socio-ekonomisk kvot*

Institution nr	Socio-ekonomisk kvot Kategori I													Socio-ekonomisk kvot Kategori II													Socio-ekonomisk kvot Kategori III												
	4	8	10	12	16	17	37	42	49	52	53	60	1	2	3	7A	18	30	34	38	39	40	41	46	53	73	5	6	31	32	43	45	47	48	56	63	71		
Lekyta/barn < 20 m ²	X	X	X	X	X	X																					X	X											
Tomtyta/barn < 50 m ²	X	X	X	X	X	X								X	X	X	X			X	X				X		X	X		X									
Tomtyta/barn < 80 m ²	X	X	X	X	X	X								X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			
Markfh/planering "daligt"	X	X			X									X	X		X			X	X					X	X												
Lekredskap "accetabelt"	X	X			X									X	X		X			X	X					X	X												
Lekredskap "daligt"	X	X			X									X	X		X			X	X					X	X												

1

Lekyta/barn < 20 m²
och/eller mark 4 + lekred 4

2

Tomtyta/barn < 50 m² i komb med
mark 4 el lekred 3-4. Enbart
komb.mark 4 + lekred 3-4

3

Enskilda kriterier
tomtyta/barn < 50 m²
lekred 3 4

12 st prioriteringsgrupp 2

11 st prioriteringsgrupp 2

11 st prioriteringsgrupp 3

1 Lektyta/barn < 20 m² och/eller mark 4 + lekred 4

2 Tomtyta/barn < 50 m² i komb med mark 4 el lekred 3-4. Enbart komb.mark 4 + lekred 3-4

3 Ensaka kriterier tomtyta/barn < 50 m² lekred 3 4

12 st prioriteringsgrupp 2

10 st prioriteringsgrupp 2

11 st prioriteringsgrupp 3

Källa: Malmö socialförvaltning "Daghemmens utemiljöer", 1974-05-15, sid 62

* se text
* se appendix

blem. Ett par förskollärare nämnde däremot att föräldrarna på deras daghem medverkat till att förbättra den yttre miljön i något avseende.

4.3.3 *Personalen på daghemmen*

Daghemmen har potentiella möjligheter att utgöra ett komplement till barnens hemmiljöer. Daghemmens styrka ligger i att de kan vidga barnens referensramar genom att föra fram alternativ. Men även i dessa avseenden är daghemmens möjligheter, som vi tidigare påpekat, starkt kringskurna. Dessa begränsningar visar sig också i personalens sammansättning och interaktion på daghemmen.

Den attidmässiga påverkan som barnen får på daghemmen måste ha en förankring i barnens närmiljö, men här brister det framför allt på två punkter. Daghemspersonalens könsfördelning är mycket sned. Trots försök med könskvotering (1971) vid förskoleseminarierna är fortfarande andelen manliga förskollärare försvinnande liten. Detta gäller även för vårt material. Av de 25 slumpmässigt utvalda förskollärarna som uttogs för intervjuer år 1974 var inte en enda man. På de 25 daghemmen fanns det totalt två män – en föreståndare och en praktikant.

Orsakerna till daghemmens sneda könsfördelning är troligen könsrollsstereotypiskt tänkande och barnstugepersonalens låga socio-ekonomiska status. Det är svårt att uttala sig om vilken betydelse könsfördelningen har på daghemmen för barnens uppfattning om könsroller och jämställdhet, men den bör inte underskattas. För barn till ensamstående mödrar är det av stor betydelse att även ha manliga identifikationsobjekt i sin närmiljö. Av de 25 intervjuade förskollärarna ansåg 11 att det var viktigt för alla barn som vistades på daghem att även ha manliga förebilder, medan åtta uppfattade det som mer betydelsefullt för barn med ensamstående mödrar. Enligt några förskollärare skulle ett större antal män på daghem också medföra högre löner (4 förskollärare) och bättre atmosfär på daghemmen rent allmänt (4 förskollärare).

Den andra svårigheten att arbeta efter en jämlikhetsmodell beror på den interna statushierarki som råder på daghemmen. Barndaghemmen utgör en arbetsplats där yrken med olika status är representerade och denna arbetsplats är barnens första kontakt med arbetslivet. Statusskillnader beroende på utbildning, ansvar och löneförmåner är exempel på attityder, som barnen intuitivt lär in, något som även barnstugeutredningen konstaterat (SOU 1972:26, s 132). Accepterar man förskolan som ett medel att uppnå ökad jämlikhet – vilket barnstugeutredningen tycks göra – bör givetvis statusskillnaderna avlägsnas. Som det nu är bildar föreståndare, förskollärare, barnsköterskor, köks- och ekonomipersonal en tydlig statushierarki på varje daghem. Vid intervjuer med förskollärare framkom att det i vissa fall rådde

ett spänt förhållande mellan förskollärare och barnsköterskor, beroende på att de sistnämnda kände sig statusmässigt underlägsna. En del förskollärare ansåg att barnsköterskorna borde finna sig i att förskollärarna ensam planerade den pedagogiska verksamheten, eftersom de hade pedagogisk utbildning. På några barnstugor hjälptes förskollärare och barnsköterskor åt med det pedagogiska arbetet, men även detta kunde ibland stöta på problem. Barnsköterskorna tyckte då inte att de blev uppskattade för sitt pedagogiska arbete, varken lönemässigt eller socialt. Ytterligare en svårighet för barnstugepersonalen är att personalgrupperna tillhör olika fackföreningar.

5 Daghemmens pedagogik och pedagogiska ramar

5.1 Strukturernas symboliska pedagogik

Nu försiggår nästan all samvaro mellan människor med hjälp av olika slags ting, som har utformats för att tjäna människors syften. En vägskylt är ett enkelt exempel. Tack vare vägskylten slipper vi fråga någon om vägen, vägskylten ersätter människor. Samhället vimlar av skyltar och tecken av olika slag – vilka ingår som ett slags deltagare i samhällslivet. Som en av sociologins upphovsmän, Durkheim, säger är det därför "inte riktigt att samhället uteslutande består av individer. Samhället omfattar också de materiella ting, som spelar en viktig roll i människornas gemensamma liv". Men detta citat avser inte bara tecken och skyltar, utan också redskap, byggnader och alla slags bruksföremål. Som en samlande beteckning på dem kan ordet "materiell" användas, och det är viktigt att öva sig i att tänka på att *sociala strukturer i allmänhet också framträder som materiell-strukturer*. En social struktur är nästan alltid en *socio-materiell struktur*, där människorna uppträder som ett slags ting och tingen som ett slags människor. (Østerberg 1972, s 72).

De mellanmännsliga relationerna är förankrade i den materiella världen. Enligt Østerberg är en social struktur nästan alltid en socio-materiell struktur. Pedagogiken på daghemmen ingår i en specifik socio-materiell struktur, som på olika sätt drar upp ramarna för vad som är möjligt. Detta innebär att det som förmedlas verbalt på daghemmen saknar betydelse om det inte är förankrat i handling och struktur. Könscrollsmönster och social status förmedlas direkt till daghemsbarnen via den socio-materiella strukturen. Som framgick av föregående kapitel så utgör segregationen en direkt begränsning av vad som överhuvudtaget kan förmedlas till daghemsbarnen. Segregationen medför således begränsade ramar för vissa barn och vidgade för andra.

Detta innebär också att de reformer som berör den pedagogiska praktiken på daghem och i skolor kan vara betydelselösa så länge de institutionella strukturerna och de strukturer som institutionerna verkar inom är oförändrade. När reformerna väl förts ner på basplanet, på t ex daghem och i skolor, stör de inte de inrutade rutinerna i någon nämnvärd utsträckning. Eva-Marie Köhler beskriver dessa pedagogiska realiteter som en konflikt gentemot det dominerande sättet att behandla barnfrågor, dvs en konflikt mellan ett materialistiskt och ett idealistiskt betraktelsesätt:

En uppgörelse med den dominerande psykologiska traditionen att behandla barnfrågor innebär samtidigt en uppgörelse mellan ett idealistiskt

perspektiv kontra ett materialistiskt. Grundläggande i en sådan uppgörelse är att det inte är möjligt att ta sin utgångspunkt i vad olika samhälleliga institutioner såsom förskola, skola etc *säger* sig göra utan *vad som faktiskt sker* och vad som blir resultatet av den verksamhet som pågår. (Köhler 1978, s 89)

Det är svårt att förankra reformer på basplanet och det är mycket som begränsar reformernas praktiska tillämpning. I det här kapitlet skall vi försöka klargöra *vad man egentligen gör på daghemmet* hela dagarna. Först inleder vi emellertid med en redogörelse av barnstugeutredningens pedagogiska målsättningar med förskoleverksamheten, dvs vad man från statligt håll *säger sig vilja göra med förskoleverksamheten*. I anslutning till denna redogörelse tar vi också upp något av den kritik som framförts gentemot barnstugeutredningens målsättningsdiskussion. Vi granskar alltså den teoretiska rimligheten i förskolans pedagogiska utgångspunkter.

5.2 Daghemsverksamheten i barnstugeutredningen

5.2.1 Förskolans pedagogiska målsättningar

I barnstugeutredningens första betänkande, Förskolan del 1 (SOU 1972:26) presenteras ett antal utvecklingsteorier, från vilka man sedan gör ett urval för att få en teoretisk ram till förskolepedagogiken. Den "integrationsmodell" man så småningom lägger fram innefattar tre teorier, neurofysiologisk (främst molekylärbiologisk) teori, Piagets kognitiva teori och Erik H Eriksons psykodynamiska teori. De båda psykologiska utvecklingsteorierna speglar barnets mentala utveckling. I den kognitiva utvecklingsteorin betonas den kognitiva utvecklingen och i den psykodynamiska utvecklingsteorin ligger tonvikten främst på den sociala och emotionella utvecklingen. Enligt barnstugeutredningen behandlar Piagets utvecklingsteori *formerna* för den tankeässiga utvecklingen, medan Eriksons utvecklingsteori tar upp *innehållet* i vart och ett av skisserade utvecklingsstadier.

I den sålunda framtagna "integrationsmodellen" särskiljer man tre "kompetensområden" hos det uppväxande barnet, där Eriksons och Piagets teorier förklarar den gryende kompetensen hos barnet. Enligt barnstugeutredningen ligger de neuro-fysiologiska teorierna i bakgrunden och innefattas i både Eriksons och Piagets teorier. De tre kompetensområdena är:

- Jaguppfattning
- Begreppsbildning
- Kommunikation

Enligt barnstugeutredningen är det främst dessa tre kompetensområden som barnet utvecklar under förskoleåldern. Dessa tre kompetensområden vidareutvecklas av barnstugeutredningen och i kapitel två har man en något

annorlunda ansats än i kapitel ett. Man kallar nu "kompetensområdena" för *delmål*. De uppsatta huvudmålen med förskoleverksamheten utgör *ett* av underlagen för den teoribildning som lett fram till de tre kompetensområdena/delmålen.

Enligt barnstugeutredningen bör förskolans *övergripande mål* vara följande:

- Förskolan bör sträva efter att i samarbete med föräldrarna ge varje barn bästa möjliga betingelser att rikt och mångsidigt utveckla sina känslor och tankemässiga tillgångar.
- Förskolan kan därigenom lägga grunden till att barnet utvecklas till en öppen, hänsynsfull människa med förmåga till inlevelse och till samverkan med andra, i stånd att komma fram till egna omdömen och problemlösningar.
- Förskolan bör hos barnet lägga grunden till en vilja att söka och använda kunskap för att förbättra såväl egna som andra levnadsvillkor. (SOU 1972:26, s 63)

De *tre delmålen* beskrivs i sammanfattande form på följande sätt:

- Förskolan skall gemensamt med föräldrarna *ge förutsättningar* för att barnet utvecklar och stabiliserar *en uppfattning om sig självt som individ*. Det är grunden för att barnet senare skall kunna samverka med andra i olika avseenden.
- Förskolan skall *ge förutsättningar* för att barnet successivt utvecklar *kommunikationsförmåga* i sitt samspel med omgivningen. Barnet bör i stigande grad bli medvetet om alla sina inneboende uttrycksmöjligheter och använda sig av dem i ord, ljud, rörelse och bild.
- Förskolan skall *ge förutsättningar* för att en gynnsam *begreppsbildning* växer fram hos barnet, som gör att det före skolinträdet förstår grundläggande begrepp, förstår viss växelverkan mellan begrepp och enkla systemrelationer. Barnet inhämtar inte i första hand kunskaper utan lär sig en metod att lära. (SOU 1972:26, s 64)

De tre delmålen är relativt lätta att tyda, medan de övergripande målen säger allt och inget. Låt oss i alla fall ge dem en välvillig tolkning. De övergripande målen innebär då att förskolan skall göra det möjligt för barnet att utvecklas optimalt – kognitivt, emotionellt och socialt. Vidare skall denna utveckling vara relaterad till den sorts människa man önskar fostra – en självständig individ, som inte enbart tänker på att förbättra sina egna levnadsvillkor utan även andras.

Hur man lyckats transformera de övergripande målen till kompetensområden och delmål utan att beröra samhällsutveckling, klassrelationer, reproduktion och utslagning är svårförståeligt. Jaguppfattning, kommunikation och begreppsbildning är i högsta grad formade av samhällsstrukturen (jfr kapitel 3, "Socialisationsprocessen").

Två år efter barnstugeutredningen lagt fram sina båda delbetänkanden utkom boken *Miljö och material* i förskolan, utgiven av socialstyrelsen. Den riktar sig till förskolepersonalen och får sägas visa på svårigheterna att föra ut speciella socialisationsnormer i den konkreta daghemsverksamheten.

Denna bok har tillkommit i samarbete mellan socialstyrelsen och lek- miljörådet. Den är tänkt att tjäna som en handledning för förskolans personal och förvaltande myndigheter i kommunerna. Boken bör även kunna bli en viktig handledning för andra barnavårdande institutioner dit även bör räknas t ex familjedaghemmen. . . . En viktig källa vid tillkomsten av denna bok om lekmaterial i förskolan har varit 1968 års barnstugeutrednings betänkande *Förskolan del 1 och 2*. (Socialstyrelsen och lekmiljörådet 1974, s 5)

Innehållet i boken består emellertid enbart av en *uppräknings* av aktiviteter och material. Aktiviteterna är ordnade efter utvecklingsnivå, dvs går från "det lättare till det svårare". "Materialet måste tillgodose olika utvecklingsstadiers speciella behov. Över hela åldersspannet i förskoleåldern behövs material som tillåter barn att gå från det lättare till det svårare. Gången i utvecklingen är densamma för alla barn, men takten och stegstorleken kan variera." (Socialstyrelsen & Lekmiljörådet 1974, s 9). Inte någonstans i denna skrift finns antydningar till att koppla samman aktiviteterna med ideologi och normer i syfte att förmedla en speciell människo- och samhällssyn till barnen.

Genom att *sammankoppla aktiviteter och teman* kan man lära barnen något om samhället eller den fysiska världen *samtidigt* som de aktiveras. Ett av de enklare teman som vi stött på ute i daghemsverksamheten är "elden". Där tar man upp det farliga och det nyttiga med elden tillsammans med en mängd aktiviteter – från besök på brandstationen till korvgrillning på daghemsgården. Det finns också teman som mer direkt berör barnens människosyn och samhällssyn. Ett sådant tema presenteras längre fram i detta kapitel.

I boken nämns inte heller något om *Lekens och aktiviteternas materiella grunder* för formandet av olika människoideal: Vissa aktiviteter t ex befordrar konkurrenständande, medan andra inte gör det. Aktiviteter kan också befästa eller försvaga fördomar mot etniskt och kulturellt avvikande, mot kroppsarbete och intellektuellt arbete osv. Man nämner ingenting om hur olika aktiviteter kan användas och vilken syften de kan tjäna. Vilka ideal och värden man bör sträva efter lämnas över till förskolepersonalen.

Om förskolan har reella mål att förverkliga så borde förskolans aktiviteter, material och miljö underordnas dessa mål.

Vår kritik är inte på något sätt unik. Liknande kritik har framförts vid ett flertal tillfällen av olika forskare. Gunilla Ladberg konstaterar t ex i sin bok:

Om daghemmens främsta uppgift vore att utgöra en bra barnmiljö skulle det också förutsätta målsättningar som styrde verksamheten. Det skulle bestämma personalens roll: deras uppgift skulle vara att förverkliga målen. Men nu finns inga sådana mål. Det enda som klart bestämmer personalens uppgift är daghemmets funktion som förvaringsplats. Fröknarna skall sörja för barnens fysiska behov och trygghet och ersätta föräldrarna som är borta. (Ladberg 1974, s 108)

Den relativa normlösheten är lika utbredd på officiell och administrativ nivå som i den praktiska daghemsverksamheten. Det senare följer naturligtvis av det förra, men har även en annan orsak: I vårt land är det ett obestridligt faktum att det är föräldrarna som ensamma bestämmer hur deras barn skall fostras. Då vårt samhälle är pluralistiskt så frodas olika åsikter om hur barn skall fostras och vilka ideal man skall eftersträva.

Detta medverkar till att förskolepersonalen inte vill "styra" barnens fostran. Följden blir att man ofta ägnar sig åt "pysselverksamhet" under tiden man "passar" barnen. Förskolepersonalen har numera fått dialogpedagogiken som förlaga för sitt arbete. En pedagogik som på papperet "tillåter" barnen att utveckla sig själva och söka sina egna ideal.

5.2.2 Barnstugeutredningen och dialogpedagogiken

Barnstugeutredningens pedagogiska resonemang är svårförståeliga och abstrakta och inte lämpade som handlingsföreskrifter. Detta styrks ytterligare av att tyngdpunkten i resonemangen ligger inom målbeskrivningsområdet. De konkreta medlen för att uppnå målen är mer diffust presenterade. Ett av de förordade medlen var den s k "dialogpedagogiken". Förmodligen utgör denna pedagogik det mest bestående intrycket av barnstugeutredningens betänkade ute i den konkreta barnstugeverkligheten.

Den dialogpedagogiska modellen utgår från att det bör försiggå en kontinuerlig dialog mellan barn och vuxna, på både ett inre och ett yttre plan, som gäller ett ömsesidigt givande och tagande i fråga om känslor, upplevelser och kunskaper. Målet för detta slag av pedagogik kan sägas vara att individen successivt skall arbeta sig fram till de värderingar och normer den så småningom vill hävda och själv efterleva . . . I stället för att barnet lär sig att det finns rätta svar på frågor och en viss lösning på ett problem liksom definitiva kunskaper att inhämta, bör det lära sig att utifrån en kritisk inställning samla nya fakta att själv ta ställning. (SOU 1972:26, s 46)

Förskollärare med självaktning vill naturligtvis arbeta efter en dialogpedagogisk modell. Den sätter synbarligen barnens frihet från normförtryck i centrum. Samtidigt utgör barnstugeutredningens dialogpedagogik ett osäkerhetsmoment i barnstugornas vardag. Hur skall man egentligen arbeta för att inte påverka barnen? Är barnen kapabla att utveckla egna normer och värderingar? Är det överhuvudtaget önskvärt att inte påverka barnen? Svar på dylika frågor finns inte att hämta i barnstugeutredningen. Dialog-

pedagogiken framstår snarast som en mekanisk förhållningsregel utan något egentligt innehåll. Man förklarar endast att de kognitiva utvecklingsteorierna liksom de psykodynamiska teorierna stämmer väl överens med dialogpedagogikens innehåll. På vilket sätt överlämnar man åt läsaren.

Att enbart marknadsföra dialogpedagogiken som en "demokratisk" eller "frigörande" pedagogik innebär också en fara. Förskollärare liksom lärare har en styrande funktion. De utgör en social kontroll med förankring i de rådande samhällsnormerna. Basil Bernstein har myntat begreppet "den osynliga pedagogiken" (Bernstein 1977). Enligt honom utmärks den osynliga pedagogiken av diffusa klassificeringar, otydliga ramar och en internaliserad social kontroll som i huvudsak drabbar barn från arbetarklassen. Den osynliga pedagogiken syftar till att utveckla individen och inte gruppen, varför den i huvudsak utgör en del av det kulturella och sociala reproduktionssystemet. I den moderna pedagogikens demokratisering mot medbestämmande i klassrummen, aktiverande undervisningsmetoder m m finns i själva verket en osynlig styrning mot vissa bestämda mål.

Thord Erasmie menar att det ligger nära till hands att sätta likhetstecken mellan Bernsteins osynliga pedagogik och dialogpedagogiken:

Jag delar Bernsteins oro och påstår att man ofta i dialogpedagogikens namn i själva verket utvecklar en pedagogik som inte leder till frigörelse utan till beroende. (Erasmie 1972, s 50)

Erasmie, som dock inte är negativ till dialogpedagogiken som princip, fortsätter:

Alla lärare bör få klart att den äkta dialogpedagogiken är svår att genomföra och att det finns många hinder i t ex skolorganisation och kursplaner för att praktiskt kunna tillämpa den. Dessutom är dialogpedagogiken intimt förbunden med en utbildningsideologi som är radikal i den meningen att den utgår från att människans inneboende krafter skall användas för att förändra verkligheten. Det vore naivt att tro att lärare genom en studiedag eller en rekommendation från utbildningsmaffian plötsligt skulle ansluta sig till den radikala ideologi som är förutsättningen för dialogpedagogik. (Erasmie 1977, s 52)

Dialogpedagogikens eventuella förtjänster är alltså helt avhängiga den person som praktiserar metoden. En av dialogpedagogikens främsta kritiker, Daniel Kallós (1979) menar att dialogpedagogiken kan ses som ett exempel på det han kallar "den nya pedagogiken" i det monopolkapitalistiska samhället. Han utgår från att dialogpedagogiken och andra varianter av den nya pedagogiken är ett nytt sätt att föra fram den borgerliga ideologin, anpassat till nya krav om människans fria utveckling. Den borgerliga ideologin överförs till det uppväxande släktet i lika stor utsträckning som tidigare men framstår som framvuxen hos barnet i samverkan med andra. Klasskonflikter transformeras till individuella konflikter som kan lösas i smågrupper bara man "kommer till tals" med varandra.

5.2.3 Förskolan och samhällsförändringen

Det är uppenbart att barnstugeutredningen även har andra intentioner med förskolan än den rent barnpassande. Detta framgår också av målformuleringarna i barnstugeutredningens betänkande. Genom att arbeta i enlighet med de uppsatta målen förväntas t o m att förskolan "*på sikt skall leda till demokratiskt viktiga sociala förändringar*". Denna förhoppning grundar man dels på tanken att förskolan skall utgöra ett komplement till hemmiljön, framför allt för de hem som saknar nödvändiga resurser – materiellt och/eller socialt – för att vara utvecklande och dels att förskoleåldern utgör en viktig utvecklingspsykologisk period i människans liv.

I Förskola, del 2, sammanfattar barnstugeutredningen än en gång målen och inleder målformuleringarna:

Det har framgått att förskoleåldern sedd från utvecklingspsykologisk utgångspunkt är den period i livet då barnets fortsatta utveckling i en rad avseenden mer eller mindre bestäms. Det har vidare påvisats att förskolebarnens uppväxtvillkor i dagens samhälle måste uppmärksammas på ett annat sätt än vad som hittills skett. Förutom åtgärder som stöder föräldrarnas möjligheter att fungera väl i sina föräldraroller krävs åtgärder i övrigt som direkt tillgodoser barnens såväl allmänna som speciella individuella behov.

Förskolan har sålunda en funktion att fylla för både individen och familjen. Denna dubbla funktion där både barns och föräldrars behov tillgodoses måste bilda utgångspunkt för förskolans övergripande mål. Detta bör utgå från att varje barn bör ha rätt att erhålla sådana livs-betingelser att det ges förutsättningar att utveckla sina möjliga tillgångar. Målet för förskolan bör också innefatta vad fostran av barnet bör leda till på sikt, för individens del, för individen i förhållande till andra individer och i relation till det samhälle individen skall leva och medverka i.

Utredningen har valt att ange det övergripande målet för förskolan på ett sådant sätt att det skall framgå vilka väsentliga personlighetsmässiga resurser som är viktiga att ta fasta på och att pedagogiskt främja. Det väsentliga har varit att betona att förskolan utifrån de psykologiska, pedagogiska och sociologiska bakgrundsbeskrivningarna, som ovan kort sammanfattats, ter sig helt nödvändig för att stödja barnets utveckling till en vuxen, mogen människa, som både kan fungera som självständig individ och i samarbete och samspel med andra människor. Denna inriktning tillsammans med andra faktorer som betonas i det nedan formulerade målet, utgör dynamiska faktorer, som på sikt skall kunna leda till demokratiskt viktiga sociala förändringar. (SOU 1972:27, s 23)

Man anser således att förskolan kan utgöra en *demokratiskt viktig institution*. Inte enbart när barnen är små utan även sedan de blivit vuxna.

Eva-Marie Köhler drar ut konsekvenserna av dessa målformuleringar och kommer fram till att målformuleringarna i barnstugeutredningens betänkande går längre än den gällande lagstiftningen för föräldrauppföstran.

Vad är det i princip som säger att mål av det slag som här angivits (förskolans övergripande mål och delmål – vår anm), och som antagits

för förskolan, inte skall gälla för alla barn, utan bara för vissa barn, nämligen dem som går i förskolan? I konsekvens med utredningens skrivning kan man undra över varför inte alla svenska barn skall få en uppfostran, som siktar mot dessa mål. Antingen borde då förskolan vara obligatorisk eller hemmen ges de uppgifter som utsägs i målen, eventuellt genom andra stödåtgärder! (Köhler 1978, s 112)

För att hårdra det, om förskolan skulle kunna förverkliga sina mål, kommer den att fostra en elit, som i framtiden kommer att genomföra viktiga samhällsförändringar och som i nuläget kommer att vara mönsterelever i skolan och sociala föredömen för sina kamrater, som inte är daghemsfostrade. Är en sådan elitutbildning önskvärd?

Enligt Köhler kan man å andra sidan även föra ett rakt motsatt resonemang. Om förskolan skall betraktas som en uppfostrande institution, varför bör då dess målsättning avvika från den som gäller fostran i hemmet? Är inte föräldrabalkens formuleringar med lämpliga konsekvensändringar tillräckliga för förskolan? Frågorna är polemiska. "De uttalade målen kommer naturligtvis inte att förverkligas" avslutar Köhler sina resonemang.

Heinsohn och Knieper (1978) går ett steg längre i sin kritik av barnstugepedagogiken. Deras kritik avser visserligen tyska förhållanden men bör också till stor del kunna appliceras på svenska förhållanden. Författarparet menar att ytterst är daghemmen framtvingade genom förändrade produktionsförhållanden. Föräldrar behöver daghem för att förvara sina barn på medan de själva förvärvsarbetar. De pedagogiska fördelarna med daghemsfostran är påklistrade i efterhand för att legitimera den uppkomna utvecklingen.

När man säger att daghemsfostran är överlägsen familjefostran beträder man egentligen okända områden, eftersom fostran på daghem sker inom helt andra strukturer än i familjen. Förutom att strukturerna är annorlunda är de också nya och ännu inte utforskade. Generellt innebär den samhälleliga småbarnsfostran att barnens socialisation sker på en mer symbolisk nivå. Daghemsmiljön är artificiell och barnen hindras från att erhålla en konkret kunskap om den objektiva världen. Barnens sysselsättningar, som i tidigare samhällen i mångt och mycket innebar att de delade de vuxnas vardag och hjälpte till med olika arbetsmoment, har i vårt samhälle reducerats till "renodlad lek". Lek för lekens egen skull. I ett sådant läge har det inte lika stor betydelse om uppfostran vilar på familj eller institution.

När de vuxnas löneberoende framtid blir oberoende av de egna barnen och när barnens framtida yrke inte längre kan bestämmas av vuxna, verkar innehåll i barnens lekar inte längre direkt ha något att göra med de vuxnas intresse utan blir "renodlad lek", som man inte riktigt vet varför man skall respektera. Att småbarnen finns med inom de löneberoendes reproduktionsområde blir då enbart störande och något som man värjer sig mot med uppmaningar som "lek inte här", eller "det där är väl ingen leksak,, Den löneberoende uppfostraren skiljer sig från föräldrarna genom att han utför sin fostrargärning som ett betalt

yrke. Han måste alltså befatta sig med ett så "meningslöst" arbetsobjekt som "lekmänniskan". (Heinsohn och Kniepen 1978, s 35)

Den samhälleliga uppfostraren, vars yrke och försörjning i huvudsak består av att fostra andras barn, kan t o m vara helt ointresserad av sin uppgift.

I sin bok *Förskolans sociala roll* konstaterar Sture Henrikson, liksom Eva-Marie Köhler, att man inte kan förvänta sig att kunna förändra de sociala strukturerna i samhället genom pedagogik. Han pekar på hur skolan misslyckats i detta avseende, trots officiella förhoppningar på skolans möjligheter att minska klasskillnaderna och bidra till ett jämlikt samhälle i samband med reformeringen av grundskolan på 50-talet. Att skolan varken har lyckats minska klasskillnaderna eller bidragit till ett jämlikt samhälle är vi väl medvetna om. Skolan föder konkurrens snarare än samarbete. Utslagningen i samhället börjar tidigt inom skolsystemet och eleverna "skiktas" på ett raffinerat sätt efter kunskaper och anpassbarhet men ytterst efter social härkomst. Henriksson menar att de förhoppningar man tidigare hade på skolan numera flyttats över på förskolan. Genom att samhället kommer in på ett tidigare stadium i barnens utveckling skulle man få en reell chans att "korrigera" en ojämlig fostran att ge barn samma utvecklingsmöjligheter. Men enligt Henriksson är även detta att ställa förhoppningarna för högt. Idag syftar man också till att nå barnens föräldrar i en s k "föräldrautbildning".

Idag befinner vi oss mitt i en diskussion om vad föräldrautbildning är för något, dess syfte och hur den skall organiseras. Men föräldrautbildningen kan inte bilda en egen organisation vid sidan av förskolan utan måste bli en del av förskolans verksamhet. Men inte heller föräldrautbildningen kan lösa strukturella problem.

Kanske skulle det vara bättre att formulera det så, att föräldrautbildningen skulle kunna utgöra förskolans vuxna del. Med både barn och vuxna engagerade skulle man kunna förhindra att förskolan utvecklas till ett isolat. Förskolan skulle kunna bli en del av samhällets sociala liv där vuxna träffades inte bara för att prata om barn (Henriksson 1978, s 22).

Henrikssons förhoppningar står på en mer realistisk nivå. Under andra former skulle föräldrautbildning till viss del kunna bryta daghemmens och vuxenvärldens isolering. Förskolan skulle då utgöra "bas" för föräldrarnas studiecirklar o dyl. Naturligtvis kan inte de strukturella problemen utbildas bort, men man kan skapa diskussionsklimat och därmed också förutsättningar för föräldrarna att gå samman och ställa krav.

Den konkreta daghemsverkligheten ser emellertid något annorlunda ut. Kontakten mellan föräldrar och personal betecknas visserligen ofta som god, men begränsar sig till hämtnings- och lämningsituationerna. Djupare kontakter och diskussioner saknas däremot. Gunilla Ladberg (1974) förklarar detta fenomen med att både fröknarna (Ladbergs benämning på förskolepersonalen) och föräldrarna betraktar fröknarna som experter på barn:

För föräldrarna innebär det att de lättare kan förneka problem: om man lämnar barnen till experter kan man utgå från att de blir omhändertagna på bästa sätt. Man behöver inte diskutera med fröknarna, eftersom de vet vad som ska göras, och man kan lämna alla initiativ till dem. I sin osäkerhet kan man också lämna över uppfostran av barnen till personalen, som kan sådant bättre.

Men detta medför att om föräldrarna skulle vilja ändra på något har de inte mycket att komma med gentemot personalens kunskaper. De blir underlägsna i samarbetet och frågor och önskemål känns som intrång på personalens område. . . .

För fröknarna kan expertrollen dölja den maktlöshet de inte vill känna, för både sig själva och föräldrarna. Föräldrarnas uppskattning av daghemmet bygger till stor del på att de ser personalen som experter, och den uppskattningen är fröknarna beroende av för att kunna bortse från sin maktlöshet och konflikterna i sin roll.

Expertrollen innebär också ett visst anseende. Daghemspersonalens yrkesstatus i samhället är låg, trots att de har ett så stort ansvar. Därför måste det vara frestande att försöka leva upp till expertrollen för att känna sig mer betydelsefull. (Ladberg 1974, s 113)

5.3 Daghemsverksamheten i praktiken

5.3.1 En "normaldag" på daghemmet

Då vi intervjuade förskollärare 1974 fick de beskriva rutiner och aktiviteter på daghemmet en vanlig dag. I stort förlöpte dagen på följande sätt: Daghemmen öppnade halv sju. Några daghem en kvart tidigare för att släppa in något enstaka barn. Under morgontimmarna "droppade" barnen in allt eftersom. Leken var ofta stillsam och lågmäld fram till frukosten, som serverades klockan åtta på samtliga daghem. Vid halvniotiden, när frukosten var avslutad, var det fri lek igen. Denna företogs antingen inom- eller utomhus, beroende på vädret. Samtidigt med den fria leken brukade det även förekomma någon form av organiserad aktivitet för de barn som så önskade. Den fria leken pågick i regel fram till den s k "samlingen" mellan nio och tio. Ett par daghem hade förlagt samlingen till eftermiddagen, men inget daghem hade uteslutit den. Samligen var *det enda planerade, pedagogiska momentet* på de undersökta daghemmen. Den pågick ca en halvtimme, ofta mindre, beroende på att barnen hade svårt att sitta stilla. Om man lyckades fånga barnens intresse för samlingens innehåll kunde den ibland vara längre. Man tog upp olika teman, som t ex väder, årstider, klockan, barn i andra länder osv. Vi får anledning att återkomma till innehållet i samlingen längre fram.

Efter samlingen vidtog fri lek fram till middagen, som så gott som genomgående serverades halv tolv. Därefter var det tid för vilostund. Utformningen varierade en del från daghem till daghem, varför det är svårt att generalisera "hur det brukade gå till". På vissa daghem vilade barnen under så lång

tid som det tog att berätta en saga, lyssna på en skiva eller ett band. På andra daghem fick de som somnade under "sagostunden" sova vidare någon timme, medan de andra barnen sysselsatte sig med "tysta" aktiviteter, som att läsa böcker, lägga pussel, rita etc.

På en del daghem släckte man ljuset under en viss tid för att alla skulle vila. En annan variant var att barn över sex år fick vara uppe under vilostunden, medan de övriga låg och sov eller vilade. På ett daghem uppgav förskolläraren att alla – både personal och barn – sov under en timmes tid. Man ansåg att det behövdes för att man skulle orka med varandra under eftermiddagen.

Vilostunden varade till ett-halv två, då den fria leken tog vid igen. Även under eftermiddagen organiserade personalen aktiviteter för de barn som ville. Man klippte och klistrade, sydde, målade med fingerfärger osv. Den fria leken avbröts vid tretiden för mellanmål. Därefter brukade de första barnen hämtas. Vid halvfemtiden satte man på TV:n. I vårt material hade 20 av de 25 daghemmen TV.

Sätten att disponera dagen på daghemmen skiljer sig inte åt märkbart. Däremot framkommer skillnader mellan daghemmen i "atmosfären", personalens förhållningssätt till barnen, barngruppens storlek och socio-ekonomiska sammansättning, innehållet i sysselsättningar och samlingar m.m.

Daghemmens fysiska planering är i regel utformad för att tillgodose behoven av olika typer av aktiviteter samtidigt genom att avdelningarna är uppdelade i "bullerrum" och "matrum" för stillsam aktivitet. Vi har inte märkt några tendenser från personalens sida att styra den fria leken på de daghem vi gjort intervjuer och observationer. Observationerna var visserligen inte speciellt omfattande tidsmässigt – sammanlagt ca 100 timmar – men genom samtal med personalen verifierades våra iakttagelser. Barnen bestämde således själva sina aktiviteter. Det var de själva som valde vilda eller stillsamma aktiviteter, likaså om de skulle delta i den organiserade sysselsättningen eller själva konstruera sina lekar. Det är rimligt att anta, att barnen för med sig de lekmönster som är giltiga på "hemmagården". Vilket lekbeteende det är beror till stor del på strukturen i hemmiljön. Bostadsområden med barnrika gårdar ger större förutsättningar för "vilda lekar", medan barnfattiga villaområden ger mer utrymme för konstruktiva och stillsamma lekar. På daghemmen kan aktiviteterna var ganska "vilda". Man får inte heller glömma, att daghemmen många gånger ger barnen en rörelsefrihet som de inte kan få hemma.

Däremot försummas de stillsamma aktiviteterna för vissa barn, medan andra får väl avvägda proportioner av olika aktiviteter. Risken finns också att daghemmen även renodlar "ensidiga" barn genom bristande styrning. På så sätt verkar daghemmen som "drivhus" för barnens speciella lekpreferenser, dvs man utvecklar speciella "legobarn", "dockvråbarn", "krigslekarbarn", "pusselbarn" etc.

Följande utdrag från ett observationsprotokoll demonstrerar en accentuerad uppdelning mellan barn med "vilda" respektive "stillsamma" aktiviteter. Enligt förskolläraren för barngruppen var detta en vanlig företeelse på det här daghemmet:

Det verkar som om några barn sluter sig närmare ihop än andra. Barngruppen är uppdelad i två delar. Den ena hälften håller till i "bullerrummet" medan den andra spelar spel – schack, domino o dyl – i "matrummet". Ett par pojkar sitter strax framför mig och tycks leka ganska bra ihop. Fröken sitter tillsammans med ett par barn vid ett annat bord. Inne i "bullerrummet" blir ljudnivån allt högre. Barnen inne i rummet har nu stängt dörren och byggt upp en barrikad. Vissa barn släpps in medan andra körs bort. En av flickorna i "bullerrummet" verkar mycket dominant och aggressiv. Hon heter Linda och är i sexårsåldern. En flicka från "matrummet" vill ha tag på Mikael som är i "bullerrummet", men motas bort av Linda och dörren stängs. Barnen i "matrummet" sitter mycket koncentrerade alltmedan Linda leder de vilda aktiviteterna – s k cirkus – i andra rummet. Plötsligt rusar Linda ut i "matrummet" och slår till ett av barnen. Peter, den lille schackspelaren försöker jaga ut Linda men får en spark på benet. Linda springer åter in i "bullerrummet" och dörren barrikaderas.

Vid samtal med personalen efteråt fick jag bekräftat mina misstankar att de båda grupperna är relativt väl uppdelade. Alla leker således inte med alla. Det framkom också att Linda och Peter var två ledartyper. Gruppen i "bullerrummet" var speciellt svårhanterlig, och personalen (en förskollärare och en barnsköterska) ansåg att detta till stor del berodde på att barngruppen var för stor (18 barn totalt). (Utdrag ur observationsprotokoll.)

5.3.2 "Samlingens" innehåll

Samlingens tidsmässiga omfattning varierar inte nämnvärt mellan de olika daghemmen. Ambitionerna med samlingen däremot skiljer sig relativt mycket mellan daghemmen men är inte förknippade med daghemmens kategoriindelning.

Samlingen på de intervjuade förskollärarnas daghem klassificeras med avseende på sitt innehåll i sju grupper:

1. Social omvärldsorientering (12 daghem)

- Familjebildningar
- Samhälle (uppbyggnad och funktion) och samhällsinstitutioner
- Social service
- Yrken
- Barn i andra länder
- Pengar: dess funktion och betydelse

2. Förberedande skolkunskaper (3 daghem)

- Läsa, skriva, räkna
- Lära sig sitta stilla

3. *Trafikkunskap* (3 daghem)
 - Hur man uppträder i trafiken
4. *Fysikaliska fenomen* (5 daghem)
 - Färg, form
 - Vatten, luft
5. *Fysiologi/naturkunskap* (10 daghem)
 - Djur(olika slag, utseende, levnadsvanor)
 - Människan (kroppsdelar och hur man ser ut inuti)
 - Årstidernas växlingar
6. *Allmän begreppsbildning* (5 daghem)
 - Klockan
 - Dag/månad
 - Almanackan
 - Kläder (funktion och vård)
7. *Avslappningsövning* (7 daghem)
 - Dans, rytmik, dramatik
 - Sång, musik

En del förskollärare har endast uppgivit ett exempel på samling, vilket beror på att vissa daghem haft långsiktiga teman, som sträckt sig över en vecka /fjorton dagar. På andra daghem däremot har man haft olika teman varje dag. I det förstnämnda fallet har man enbart uppgivit det pågående temat, medan man i det sistnämnda givit några exempel på teman under de senaste dagarna. Klassificeringen är således långt ifrån exakt, men ger ändå läsaren en uppfattning om samlingen och dess innehåll.

De största skillnaderna mellan daghem finner vi bland dem som uppgivit teman inom gruppen "social omvärldsorientering". Om vi går tillbaka till den daghemskategorisering som gjordes i segregationsstudien, dvs med avseende på i vilken tredjedel av tabell 4:5 som de olika daghemmen befinner sig, återfinner vi sju av de tolv daghemmen med social omvärldsorientering i den första tredjedelen av tabellen, två i den andra och tre i den tredje.

Daghemmens pedagogik har förändrats under årens lopp. Stukåt och Sverud menar att man inom förskoleverksamheten i allt större utsträckning har tryckt på den intellektuella utvecklingen hos barnen. Från 1920-talet och fram till 1940-talet omfattade förskolans målsättning framför allt barnens fysiska hälsa. Men efterhand började man betona barnens socio-emotionella utveckling för att på 1960-talet inordna den intellektuella utvecklingen i förskolans målsättning (Stukåt och Sverud 1972, s 85).

Som framkom vid klassificeringen av samlingen var det enbart tre förskollärare som spontant uppgav läs-, skriv- och räkneträning. På vår direkta fråga om det förekom dylika träningsmoment svarade tio av förskollärarna

jakande, det förekom en enklare form av träning. De resterande förskollärarna ansåg inte att det fanns någon regelmässig träning utan endast det som barnen eventuellt lärde sig i samband med spel och lekar. Att man inte mer planmässigt tränade barnen i dessa färdigheter berodde framför allt på att man var rädd att lära ut på fel sätt. Ett par förskollärare hade, vid askultationer på skolor, blivit ombedda att inte lära barnen de färdigheter som de senare skulle lära sig i skolan, eftersom detta kunde "blockera" för en fortsatt inläring.

Det "samlingsstema" som vi fann mest intressant svarade ett "överklassdaghem" för och var "barn i andra länder". Målet var att informera om hur barn har det i andra länder, hur de lever, deras seder, deras vardag, hur deras land ser ut. Förskolepersonalen ville också förmedla kunskap om världens uppdelning i rika och fattiga länder, och likaså diskutera vad barnen i Sverige kan göra för att hjälpa invandrabarn tillrätta. Programmet sträckte sig över en hel månad och utgör ett bra exempel på hur en medveten personal kan skapa förutsättningar för en solidaritet mellan barn av olika kulörer och kulturell bakgrund. Programmet sändes också ut till barnens föräldrar dels för att informera och dels för att få synpunkter och hjälp med material och idéer.

5.3.3 *Daghemmen med förskollärares ögon*

De sociala relationerna på ett daghem kan indelas i följande:

1. personal – personal
2. personal – barn
3. personal – föräldrar
4. barn – barn
5. föräldrar – barn

Vid intervjuundersökningen med förskollärare frågade vi om deras relationer till annan personal, till barnen och till barnens föräldrar. Eftersom vi inte själva hade möjlighet att täcka upp relationen barn-barn och barn-föräldrar bad vi förskollärarna göra vissa bedömningar av relationerna inom barngruppen, som senare kompletterades med egna observationer av barngruppen. Relationen personal-personal delade vi upp i två komponenter – den yrkesmässiga och den personliga. Vi anser att båda komponenterna har stor betydelse för den pedagogik man bedriver. De yrkesmässiga relationerna beskriver hur man lyckas samarbeta, utarbeta program m m, medan de personliga relationerna mer utgör modeller för barnens socialisation. Barnen lär sig ju ett socialt beteende bl a genom att imitera vuxna.

19 av de 25 förskollärarna uppgav att relationerna mellan personalen såväl som mellan personal och barn var goda. Av de återstående sex förskollärarna

var det två som ansåg att det var en dålig anda mellan personalen och barnen. Enligt förskollärarna berodde den dåliga kontakten på arbetssamma barngrupper och för lite personal.

Fyra förskollärare upplevde relationerna inom personalgruppen som dåliga. För två av dem var det framför allt personliga relationer som verkade störande på samarbetet, medan de två andra menade att man varken fungerade tillsammans personligt eller yrkesmässigt. Anledningen till den dåliga personliga andan ansåg man vara "nollställdhet mellan personalen", "snäsighet", "grinighet" o dyl. En förskollärare nämnde den lilla ytan att samsas på som orsak till de dåliga relationerna. De två förskollärarna som varken upplevde den personliga eller yrkesmässiga relationen tillfredsställande motiverade det med bl a: "Här är få kritiska diskussioner om vilken pedagogik som skall bedrivas", "Det är motsättning mellan barnsköterskor och förskollärare. Barnsköterskorna uppfattar ofta förskollärarna som lite förmer. Det måste finnas yrkesmässiga skillnader, men detta uppfattas ofta som personligt". Det sistnämnda citatet är viktigt. Även en del av de förskollärare som uppgav positiva relationer mellan personalen tyckte ändå att det rådde ett spånt förhållande mellan förskollärare och barnsköterskor. Som orsak uppgav man att barnsköterskorna kände sig statusmässigt underlägsna. En del förskollärare ser det således som ett problem, medan andra inte ger det samma relevans som relationsstörning. Oberoende av hur man uppfattar problematiken utgör emellertid spänningarna inom personalgruppen en spegling av samhällets arbetsdelning och den därav betingade indelningen av människor i hög och låg, överordnad och underordnad med åtföljande monetär belöning. Daghemmen är en arbetsplats och klassamhället blir till viss del visuellt för barnen i personalens relation till varandra.

Konflikter finns, både på det mellanmännsliga planet, ideologiskt och yrkesmässigt. De 25 förskollärarna representerar vardera en barngrupp på ett daghem. Att deras svar har stor betydelse inser man när man betänker att i varje barngrupp finns i regel en förskollärare, en barnsköterska och 18 barn. Barnen är således direkt beroende av relationerna mellan barnsköterska och förskollärare och dessas relationer till barnen.

Den samarbetsmässiga relationen personal-föräldrar bedömdes i stort sett som god av förskollärarna. Endast en av dem uppfattade samarbetet som direkt dåligt. Hon upplevde sig ännu inte ha fått någon kontakt med föräldrarna, trots att hon arbetat i barngruppen i ett och ett halvt år. "Svårt med föräldrakontakten. Försöker prata med föräldrarna med de svarar endast ja och nej," Enligt Gunilla Ladberg är många förskollärare nöjda med ett sådant beteende från föräldrarnas sida. Man vill framstå som auktoritet inför föräldrarna, för att dölja sin egen osäkerhet. Man vill således inte att föräldrarna skall ställa "obehagliga frågor", ifrågasätta förskollärarens kompetens och blanda sig i hur man sköter barnen på daghemmet. Det förekommer egentligen inte något direkt samarbete mellan förskollärare och

föräldrar, trots att förskollärarna i materialet uppgav sig vara nöjda med det befintliga samarbetet.

Samtliga förskollärare ansåg att förhållandet vuxna-barn borde uppfattas som ett ömsesidigt givande och tagande. Det bör vara ett kamratförhållande där hänsynstagande och förtroende kommer i första hand. Om förskollärarna lyckas infria dessa förhoppningar i verkligheten låter vi vara osagt.

Vi frågade om de uppfattade någon skillnad mellan relationerna förskollärare-barn och föräldrar-barn. Endast två förskollärare ansåg att det i grunden var samma typ av relationer. Tolv förskollärare ansåg att det blir en bättre emotionell kontakt i hemmet än på daghemmet, eftersom barnen mer utgör en grupp än individuella individer för förskollärarna. På daghemmet är det gruppen som styr. Anpassningen till gruppen är viktig, bl a för att minimera arbetsbelastningen för förskolläraren.

Gruppen är således viktig som styrmekanism på daghemmet. Grupplekar och anpassning till gruppen, till andra barn, ansåg samtliga förskollärare som betydelsefull. Tolv av de 25 förskollärarna betecknade t o m detta som förskolans viktigaste funktion.

Är det möjligt, eller ens önskvärt, att styra gruppen? Som framgått av tidigare redogörelser från barnobservationerna kan barnstugepersonalen ha vissa svårigheter att styra barngruppernas aktiviteter. Vid samtal med förskollärarna och enligt de officiella målsättningarna anses det inte heller speciellt önskvärt. Den fria leken har sin egen styrning.

En annan intressant fråga är då, om barnens fria lek leder till att en

Tabell 5:1 Förskollärarnas uppfattning om skillnader i relationerna barn/föräldrar och barn/förskollärare

	Antal
Inga skillnader:	
Samma förhållande i båda fallen	2
Skillnad:	
Större emotionell kontakt mellan föräldrar / barn. Barnen är mer en grupp för förskolläraren. Gruppen styr	12
Barnen ser förskolläraren mer som en auktoritet och rättar sig lättare efter denna än efter föräldrarna	3
Förskolläraren behandlar barnen i större utsträckning som kamrater. Föräldrarna är mer auktoritära	3
Barnen känner mer förtroende och trygghet i hemmet. Detta måste arbetas fram på daghemmet	2
Annat	3
	25

"massmentalitet" slår igenom, dvs att gruppens impulsiva handlande styr de enskilda individerna eller är en individuell utveckling ändå möjlig. På vår direkta fråga om detta svarade drygt hälften av förskollärarna, att de trodde att massmentaliteten ändå slog igenom.

En av orsakerna till "massmentaliteten" får enligt flera förskollärare tillskrivas tidsbristen – för många barn per vuxen, vilket försvårar personalens arbete med att främja den individuella utvecklingen. Det konforma beteende som "massmentaliteten" föder kan ibland få direkt otrevliga följder för enskilda barn, som av en eller annan orsak ställs utanför gruppen eller i värsta fall blir mobbade. Följande berättelse från ett daghem belyser hur lätt gruppen kan styras i en eller annan riktning beroende på gruppens informella ledare. I varje barngrupp tycks finnas en eller flera ledare. Det är någon som man hyser respekt för, ser upp till, som har initiativförmåga m m. Ledaren kan tecknas som positiv eller negativ beroende på i vilken riktning han eller hon styr gruppen. På ett daghem berättade man om en pojke som man betraktade som en positiv ledare. Han aktiverade barnen, var snäll och hjälpsam. När han var frånvarande tog en annan ledare vid. Denna pojke betecknades som en negativ ledare. Moralen i barngruppen sjönk snabbt och speciellt ett av barnen blev mobbat. När den förstnämnde ledaren kom tillbaka upphörde alla trakasserier. Sådana gruppmeکانismer kan vara svåra för personalen att bemästra.

Det är möjligt att man skulle komma tillrätta med dylika problem genom en mer pragmatisk ideologisk ledning av förskoleverksamheten. Barnens inre kontroll av sitt beteende skulle främjas men inte i individualistiskt utan i kollektivistiskt avseende. Dvs i stället för att man tillåter barn att gömma sig bakom kollektivets handlande skulle man kräva individuellt ansvar för och bedömning av kollektivets handlande.

Konflikter uppstår naturligtvis i leksituationen. Att dessa konflikter där-

Tabell 5:2 Förskollärarnas uppfattning om det är möjligt att främja en individuell utveckling inom daghemsverksamheten

	Antal
Daghemmen ger barnen möjlighet till en individuell utveckling	8
Daghemmen försöker främja en individuell utveckling men IP tror ändå att massmentaliteten slår igenom	10
Massmentaliteten slår igenom på daghemmen	4
Både / och. Barnen tar efter varandra på gott och ont men lyckas ändå främja en individuell utveckling där de kan hävda egna åsikter	3
	25

emot bottnar i gruppskillnader är ganska ovanligt. Fem förskollärare uppgav dock att det förekom mobbning på deras daghem. Det var endast i ett fall som ett invandrarbarn var utsatt. På de daghem som ingick i stickprovet fanns det totalt 28 barn av utomnordiskt ursprung, varav tre färgade. Fyra av de förstnämnda uppgavs klara sig dåligt i barngruppen. Två av dem på grund av språksvårigheter och två på grund av aggressivt beteende. Inga av dessa barn var färgade. Det invandrarbarn som utsattes för mobbning gjorde detta främst på grund av sitt eget aggressiva beteende.

Tre barn hade någon form av fysiskt handikapp. Samtliga uppgavs klara sig fint i barngrupperna. Däremot var det endast tre av sex barn med psykiskt handikapp som uppgavs anpassa sig bra i barngrupperna. De tre andra hade mer eller mindre själva stängt ute yttervärlden. Ett av dessa barn tillhörde de fem barn som blev mobbade mer kontinuerligt. Invandrarbarn och barn med fysiskt handikapp är relativt väl integrerade i barngrupperna, medan barn med psykiskt handikapp oftare står utanför.

Vi frågade också förskollärarna om det förekom skillnader mellan pojkars och flickors val av aktiviteter och sätt att leka och om man i så fall ansåg dem berättigade. Enligt intervjusvaren uppskattade pojkarna krigsböcker, serietidningar etc mer än flickorna, vilka däremot ofta föredrog "snällare" böcker typ Pippi Långstrump och hade dessutom ett mer allsidigt bokval. I leken tycktes det finnas speciellt stora skillnader mellan pojkar och flickor, enligt förskollärarna. Pojkarna betecknades framför allt som mer konstruktiva och mer "vilda" i sina lekar än flickorna.

I sina lekar tycktes pojkar ofta ha en stor passion för uniformsyrken, som polis, militär och brandman. På flera daghem uppgav man att pojkarna mycket ofta lekte krig och att det inte hjälpte att sätta upp förbud mot leksaksvapen o dyl.

Tabell 5:3 Skillnader i pojkars och flickors sätt att leka

	Antal
Ingen skillnad	1
Mycket liten skillnad	1
Pojkar leker mer vilda lekar än flickor	13
Pojkar är mer vilda och konstruktiva i sina lekar än flickor	4
Pojkar är mer konstruktiva i sina lekar än flickor	1
Pojkar leker med traditionella pojkleksaker (typ bilar) och flickor leker med traditionella flickleksaker (typ dockor)	4
Pojkar är bättre på att leka i stora grupper än flickor, som ofta kommer i bråk när många leker ihop	1
	25

Utöver ett könsbundet beteende i lekarna tyckte 17 förskollärare att man i övrigt kunde skönja en maskulinisering och femininisering i barnens beteende. Pojkarna grät inte så ofta som flickorna, däremot slogs de mer. Flickorna var mer intresserade av kläder än pojkarna och de ville också oftare passa barnen på småbarnsavdelningen. Tretton förskollärare ansåg inte de könsbundna lekarna berättigade, medan tio däremot tyckte att de hade ett visst berättigande. "Barnen lär sig verkligheten genom att imitera", som en förskollärare uttryckte det.

Vi frågade också förskollärarna vid vilken ålder de ansåg det lämpligast för barn att börja på daghem. Samtliga var eniga att det var olämpligt före ettårsåldern. Flertalet upplevde treårsåldern som bra. Den främsta anledningen var att barnet dessförinnan behövde *en* människa att identifiera sig med och att det egentligen inte kan tillgodogöra sig gruppssamvaron förrän efter tre års ålder.

Tabell 5:4 Förskollärarnas uppfattning om när och varför det är lämpligt att barn börjar på daghem

Motivering	Lämplig ålder						
	-1 år	1 år	2 år	3 år	4 år	5 år	Åtminstone
Ej mogna att umgås i grupp innan denna ålder	-	-	2	8	2	1	13
Behöver ha ett mindre antal människor att identifiera sig med innan denna ålder. Behöver först lära sig hemmiljön	-	-	3	5	-	1	9
Det finns inte material och metodik för mindre barn	-	1	-	1	-	-	2
Om de enbart är på daghemmet halva dagen så kan de börja vid denna ålder. Annars senare	-	1	-	-	-	-	1
	0	2	5	14	2	2	25

5.3.4 Föräldrarnas syn på barnens daghemsvistelse

Vid föräldrantervjuerna hösten 1974 visade det sig att föräldrarna i allmänhet var nöjda med barntillsynen. Detta oberoende om man löst barnpassningen med hjälp av daghem eller familjedaghem. Det var endast ett fåtal föräldrar som var missnöjda.

Våren 1977 när barnen gått i skolan i tre år återkom vi till familjerna

för en uppföljningsintervju. Vi frågade föräldrarna vilken betydelse de tillmätte barnens daghemsvistelse respektive hemmavistelse i förskoleåldern. Vi hoppade få en någorlunda saklig bedömning från föräldrarna hur de ansåg att barntillsynen under barnens förskoleålder hade påverkat barnens fortsatta utveckling.

Från första intervjutillfället var vi medvetna om att frågan daghem/ icke-daghem var relativt kontroversiell, men antog att de tre åren som förflutit sedan barnen börjat skolan hade mildrat föräldrarnas inställning. Så var det emellertid inte. För vissa av föräldrarna var frågan minst lika brännande nu som då. "Hemmabarnens" föräldrar intog ofta en försvarsställning, som naturligtvis inte främjade en objektiv bedömning. Enligt den förskoledebatt som varit är det utvecklande för barnen att vistas på daghem. När föräldrarna uttalade sig om vilken betydelse det haft för barnen att de vistats hemma under förskoleåren jämförde de osökt med daghem och lekskola. Man svarade då gärna utifrån relationer som "lika bra", "bättre" eller "sämre" än institutionsvistelse. För daghemsbarnens föräldrar gällde samma sak fast tvärtom. Dessa utgick också från daghemsdebatten, vilket färgade vissa av svaren. Man svarade i termer som daghemsdebatten angav. Fyra föräldrar uppgav t ex att daghemsvistelsen varit utvecklande för barnens anpassning till kamrater men längre fram i intervjun uppgav dessa föräldrar att barnen haft kamratproblem i skolan.

Trots ovanstående reservationer kan det vara intressant att studera hur föräldrarna ser på barntillsynen under förskoleåldern tre år efter den är avslutad.

Tabell 5:5 Föräldrarnas bedömning av hemmavistelsens betydelse för barnen under förskoleåldern. Bedömningen gjordes under vårterminen 1977

Föräldrarnas motivering	Antal	%-fördelning
Det har varit lugnt och tryggt för barnet på ett annat sätt än om det vistats på daghem	19	54,3
Har varit utvecklande både för barnets anpassning till skola och till kamrater	1	2,9
Det har varken varit bättre eller sämre för barnet att ha vistats hemma under förskoleåldern	8	22,8
Tror att det hade varit bättre för barnet om det fått komplettera hemmavistelsen med lekskola eller daghem – men fanns ej ekonomiska möjligheter till detta	5	14,3
Barnet har haft vissa svårigheter som kan ha berott på att barnet vistats hemma under förskoleåldern	2	5,7
	35	100,0

Tabell 5:6 Föräldrarnas bedömning av daghemsvistelsens betydelse för barnen under förskoleåldern. Bedömningen gjordes under vårterminen 1977

Föräldrarnas motivering	Antal	%-fördelning
Har varit utvecklande för barnets anpassning till kamrater	15	44,1
Har varit utvecklande för barnets anpassning till skola och kamrater	9	26,5
Har varit utvecklande för barnets anpassning till skolan	2	5,9
Har varit utvecklande kunskapsmässigt, socialt och språkligt	3	8,8
Daghemmet har varit bra rent allmänt (ospec)	1	2,9
Har varken varit positivt eller negativt för barnet	2	5,9
Tror att det varit bättre för barnet om det fått vara hemma under förskoleåldern	2	5,9
Antal intervjupersoner som ej besvarat frågan	1	
	35	100,0

Hemmabarnens föräldrar betonar i första hand *tryggheten*, medan daghemsbarnens föräldrar lägger tyngdpunkten på *utveckling*. Det är endast en av "hemmabarnens" föräldrar som anser det varit utvecklande för barnet att vistas hemma under förskoleåldern, medan 29 daghemsföräldrar (ca 83%) nämner daghemsvistelsen som utvecklande för barnen. I vardera gruppen finner vi två föräldrar som tyckte det varit bättre om barntillsynen skett på annat sätt.

6 Boendemiljö

6.1 Bostadsområdet som socialisationsresurs

6.1.1 Segregationens realiteter

Bostadssegregationen är, som vi tidigare påpekat, starkt uttalad i Malmö. I princip är staden uppdelad i en högstatusdel i de västra delarna – närmast Öresund – och en lågstatusdel i de östra delarna – inåt landet, ett segregationsmönster som återfinns i flertalet svenska städer, som ligger vid vatten, där bostad med havsutsikt brukar vara reserverad för överklassen. Men även i städer utan anknytning till vatten förefaller bostadssegregationen vara tämligen vanlig i vårt samhälle. Vilka mekanismer är det som styr en sådan utveckling? Skall man söka orsakerna till bostadssegregationen i samhällets struktur eller i individuella preferenser? Det är förmodligen många faktorer som samverkar och vi skall endast ta upp några av de viktigaste.

Redan på planeringsstadiet kan man få en uppfattning om ett områdes karaktär, bl a beroende på hustyp och upplåtelseform. Dessa båda faktorer är inte oberoende av varandra utan snarare samverkande. Produktionskostnaderna för tex småhus/villor ligger högre än för flerfamiljshus, likaså ligger kostnaderna för låghus av flerfamiljstyp högre än motsvarande för höghusbebyggelse. Dessa ekonomiska aspekter är mycket betydelsefulla eftersom kostnaderna för den färdiga bostaden bestäms av och varierar med hustyp.

I stort sett blir månadskostnaden för villaboende högre än för lägenhetsboende och dessutom tillkommer en engångssumma när man flyttar in i en villa eller en bostadsrättslägenhet. Detta utgör två selektionsmekanismer som båda går i samma riktning. För att ha en reell valfrihet när det gäller boendeform fordras goda ekonomiska resurser.

Arnell-Gustavsson (1975) anser att man kan dela in och betrakta segregationens orsaker utifrån tre "huvudskolor", den ekologiska, den socio-kulturella och den politiskt-organisatoriska. Enligt det ekologiska betraktelsesättet, som inom sociologin främst representeras av den sk "Chicagokolan" är det enbart individens ekonomiska resurser som är avgörande för valet av bostad. Det innebär att vissa bostadsområden och vissa geografiska lägen rent generellt har fördelar framför andra områden och lägen. Det är alltså en självklarhet att alla strävar efter att bosätta sig i de bästa områdena. De individer som lyckas i detta avseende är de som har bäst ekonomiska förutsättningar. Människor med medelgoda ekonomiska för-

utsättningar konkurrerar om boendemiljöer i medelgoda bostadsområden, medan de ekonomiskt resurssvaga tvingas att bo i de sämsta områdena. Bostadssegregationen uppkommer därmed som en naturlig följd av denna konkurrens.

Företrädare för den socio-kulturella skolan reagerar mot ekologernas syn på en enhetlig värdeskala som skulle omfatta alla människor. I stället lägger dessa tonvikten på individernas sociala val. Eftersom människor i olika samhällsklasser har olika värderingar varierar också bostadsområdenas attraktionskraft mellan klasserna. Här betonar man att individen är motiverad av kulturellt betingade böjelser och värderingar.

Den tredje skolan, den politiskt-organisatoriska, betonar planeringens betydelse för segregationens uppkomst. De anser att bostadssegregationen i hög grad är en direkt följd av stadsplaner och områdesplanering likaväl som av hur redan färdigställda områden sköts och administreras. De fria marknadskrafterna skjuts således i bakgrunden när det gäller att förklara bostadssegregationen. Däremot anser de att man i stället bör lägga vikt vid och studera själva planeringsprocessen, hur beslut fattas, vilka organisationer som är inblandade, maktrelationer mellan olika intressegruppers mål och värderingar etc.

När man försöker fånga in verkligheten i enhetliga förklaringsmodeller får man oftast bara fram en del av sanningen. Vi uppfattar därför de tre betraktelsesätten på bostadssegregationen som kompletterande snarare än konkurrerande. De två förstnämnda skolorna förklarar varför olika grupper väljer olika områden, medan den sistnämnda ger en uppfattning om hur segregerade områden uppkommer. Av den verklighet vi ser runt omkring oss framgår det klart att människor är uppdelade på olika bostadsområden efter ekonomiska förutsättningar. Men detta står inte i strid mot att denna verklighet faktiskt kan vara planerad, dvs man reserverar attraktiva bostadsområden och luxuösa boendeformer för de välbeställda och torftiga miljöer för de ekonomiskt resurssvaga. Individens aspirationsnivå i sin tur är oftast anpassad efter dessa förhållanden.

Människors olika värderingar och ambitioner kan oftast härledas till olika klassers ekonomiska förutsättningar generationer tillbaka. En individ socialiseras till aspirationsnivåer som ligger inom samhällsklassens ekonomiska ramar, vilka också bestämmer individens referensramar. Samhällsklassens tradition underlättar det således för den enskilde individen att placera in sig i ett system. De välbärgade tex har alltid bebott byns eller stadens bättre hus. En bostadstradition som föräldrarna överför till sina barn, som tillsammans med barnens förmåga att realisera sina önskemål är utslagsgivande vid deras framtida val av boendemiljö.

Arbetarklassens bostadstradition däremot är helt skild från den ovan citerade. För denna samhällsklass gäller i stort, att tidigare generationer haft en betydligt sämre boendemiljö än den aktuella generationen, vilket ofta

medfört att individen varit nöjd i och med att den fått det bättre än föräldrarna. Av tradition har man således en relativt sett låg aspirationsnivå.

Dessa realiteter som har befästs under flera generationer, återverkar på samtliga i ett samhälle, även på dem som utför planeringen. För många är denna ordning odiskutabel. Under 60-talet, när industrin behövde arbetskraft till etableringsregionerna, inskränkte sig t ex syftet med planeringen till att i snabb takt bygga bostäder åt de nyinflyttade arbetarna. Rationaliseringstänkande, tävlingsförfarande vid nyprojektering m m blev allt vanligare.

Svagheten i de senaste decenniernas bostadspolitik har framför allt varit att man byggt jättelika områden. Likaså har man oftast renodlat upplåtelseformen i de olika bostadsområdena. Man bygger t ex områden med enbart villabebyggelse, bostadsrättslägenheter eller hyreslägenheter. Dessa nybyggda områden uppförs i städernas periferi, utan anslutning till tidigare bebyggelse eller arbetsplatser och saknar helt "bygdetradition". Den segregande bostadspolitikens medför att de människor som flyttar in i de olika bostadsområdena resursmässigt är ganska homogena.

För att i möjligaste mån motverka bostadssegregationen måste man redan på planeringsstadiet forma en boendemiljö som drar till sig människor från olika samhällsskikt. Därmed fordras ett nytänkande både med avseende på fysisk och social utformning men framför allt när det gäller bostädernas upplåtelseform. Av vår undersökning framkom bl a att familjerna – oberoende av klasstillhörighet – ofta ville bo nära marken och ha barnsäkra områden med cykelstråk och gångstigar inom området och bra lek- och sysselsättningsmöjligheter för barnen.

Det är dock tämligen klart att man inte enbart kan bygga villaområden, inte bara med tanke på dess segregande effekt, utan även för dess mark- och energislöseri.

I dagens läge framstår förmodligen villaboendet något idealiserat och som en bjärt kontrast till de många problemfyllda höghusområdena som byggdes i slutet på 50-talet och början av 60-talet. Men om några år kommer vi förmodligen att få belägg för att villaområden som vuxit upp i slutet av 60-talet och början av 70-talet, i områden runt storstäderna, är behäftade med lika mycket problem – om än av annan karaktär – som de höghusområden som byggdes på 50- och 60-talet.

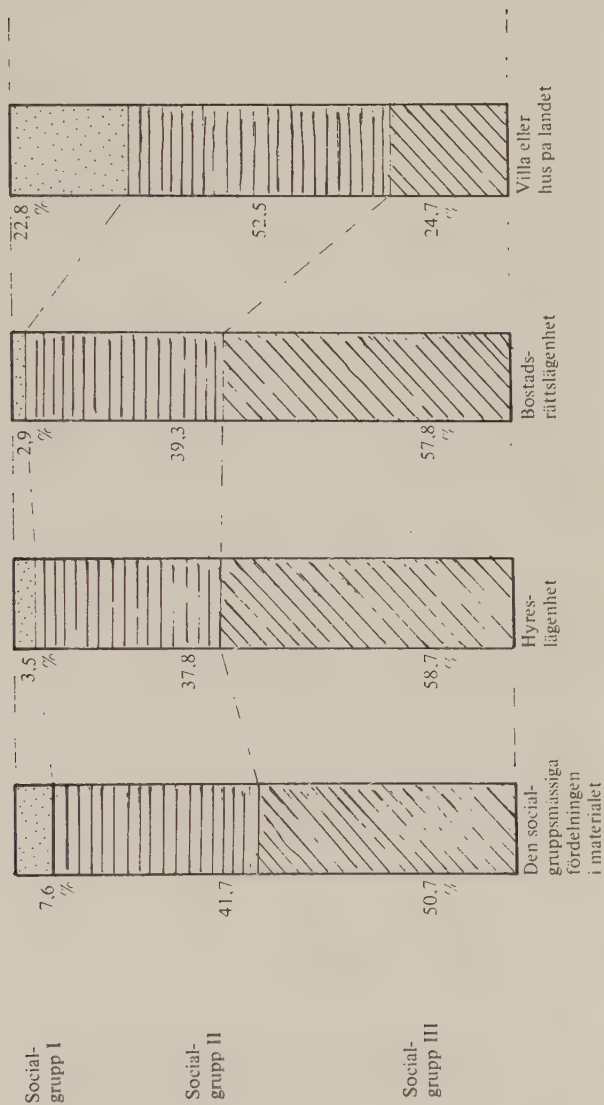
Segregationen på bostadsmarknaden ytrar sig i en segregation mellan olika boendeformer. Speciella livsstilar och människoideal renodlas i villaområden likaväl som i bostadsrätts- och hyresområden. Medelinkomst och social status är högst i den förstnämnda typen av områden och lägst i den sistnämnda. I sin studie över småhusområdet Viksjö har Uno Dahlén visat att det går att fingradera ytterligare. Medelinkomsten ligger högre i områden med friliggande villor än i områden med kedje- och parhus, som i sin tur ligger högre än radhusområden, där invånarna i sin tur har en högre me-

delinkomst än de som bor i områden med flerfamiljshus (Dahlén 1977, s 70). Samma typ av fingeradering kan även göras över bostadsområden med flerfamiljshus.⁶ I den fortsatta framställningen nöjer vi oss emellertid med en indelning av boendeformerna i villa-, bostadsrätts- och hyresområden.

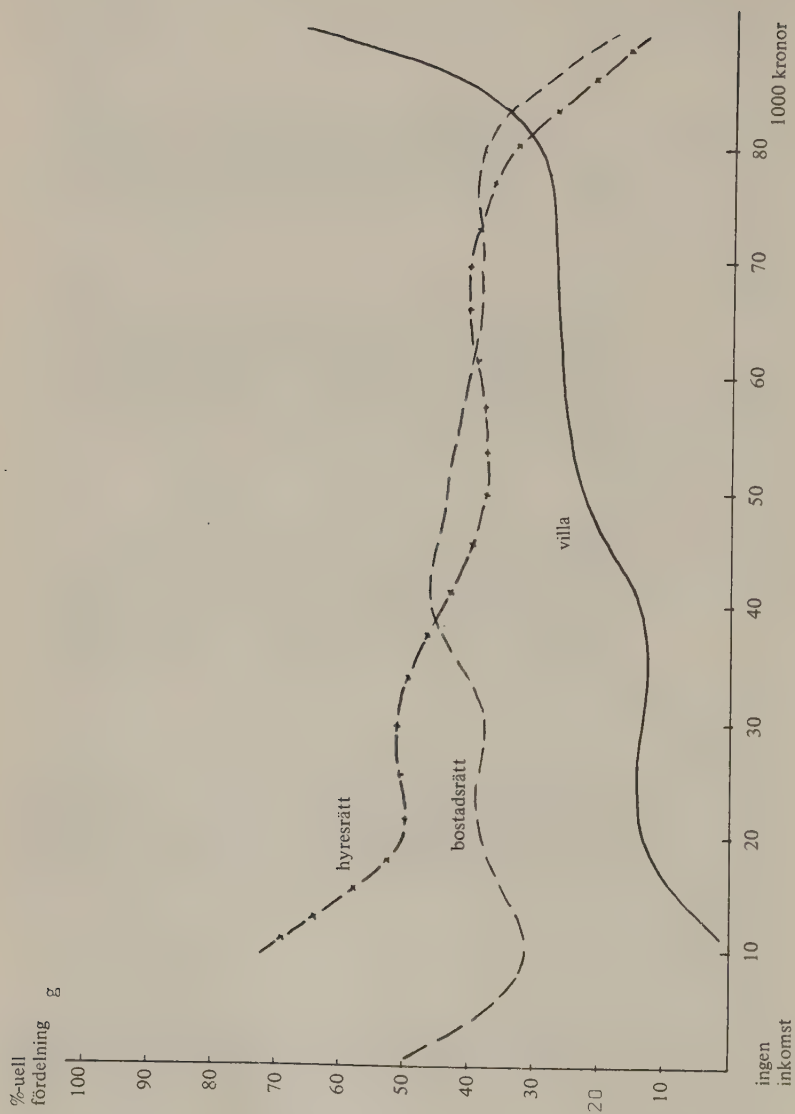
Av de familjer som intervjuades hösten 1974 bodde ca 23% (101 familjer) i villa eller hus på landet, 39% (173 familjer) i bostadsrättslägenhet och 38% (172 familjer) i hyreslägenhet. De familjer som bodde i villa hade högre socialgruppsstillhörighet än de som bodde i flerfamiljshus. Se figur 6:1. Av vårt material framkommer att andelen villaboende ökar med ökade ekonomiska resurser. Se figur 6:2. Detta verkar rimligt eftersom socialgrupps-tillhörighet och inkomst är variabler som samvarierar.

Bland en mängd faktorer som skiljer invånarna åt i de olika bostadsområdena kan man bl a urskilja variationer i antalet sociala kontakter i bostadsområdet. De sociala kontakterna tenderar att vara mer livliga i högstatusområden än i lågstatusområden. Åke Dauns förklaring till denna förekomst är, att skillnader i den fysiska miljön även medför skillnader i sociala kontakter i villaområden respektive områden med flerfamiljshus. I villaområden är trädgården en naturlig anledning till att vistas utomhus vilket underlättar för människor att komma i kontakt med sina grannar. Det egna huset och trädgården bildar underlaget för kommunikation grannar emellan (Daun 1976, s 178).

Arnell-Gustavsson (1975) visar i sin undersökning att de sociala kontakterna är fler för medelklassen än för arbetarklassen, även om man jämför fysiskt likartade högstatus- och lågstatusområden. Hon frågade bl a invånarna i olika flerfamiljshusområden hur många grannar de kände till namnet. I det arbetarområde där invånarna hade lägst antal grannkontakter svarade 30% av familjerna att de kände åtta eller fler grannar till namnet. I det medelklassområde som uppvisade högst antal grannkontakter var motsvarande siffra 63%. Familjerna i arbetarområden uppgav oftare än familjerna i medelklassområden att det var svårt att få grannkontakter (s 121). En av förklaringarna till detta kan vara att föreningsaktiviteten är högre i medelklassområden, något som också Arnell-Gustavsson antyder (s 174). Vid en genomgång av tidigare gjorda undersökningar inom forskningsområdet konstaterar hon att det finns undersökningar som motsäger att socialgrupp I skulle ha flest grannkontakter. I det här sammanhanget nämns en undersökning av Segerstedt och Lundqvist från 1955, som snarare visar att arbetarklassens grannkontakter är mer omfattande än medelklassens (s 34). Den undersökning Arnell-Gustavsson refererar till är emellertid gjord på 50-talet. Samhällsutvecklingen har gått snabbt under efterkrigstiden, inte minst i materiellt avseende. Tekniken har gått framåt och levnadsstandarden har ökat – på gott och ont. Det är inte förrån på 60-talet som TV:n på allvar brutit in i människors liv. Jämsides med denna utveckling har iso-

Figur 6:1 Boendeform och socialgruppstillhörighet för de intervjuade föräldrarna

Figur 6:2 Boendeform och inkomst för de intervjuade föräldrarna

leringen och normlösheten i samhället ökat. Frågan är om det inte är arbetarklassen som förlorat på denna utveckling. Under efterkrigstiden var arbetarrörelsens stora mål "välfärd" och förmodligen uppnåddes denna alltför snabbt i materiellt avseende, kanske på bekostnad av de mellanmännsliga relationerna och gemenskapen.

6.1.2 Boendeform och politiska resurser

Även politisk aktivitet är nivågrupperad: med hög socio-ekonomisk status följer oftast hög politisk aktivitet, medan låg socio-ekonomisk status oftast medför låg politisk aktivitet. I låginkomstutredningen tar man upp en del sifferexempel över politisk aktivitet för att belägga de socialgruppsmässiga skillnaderna. Där framkommer att ca hälften av de offentligt anställda tjänstemännen och en tredjedel av företagsledarna och de ledande tjänstemännen någon gång skrivit en artikel som varit införd i en tidning eller tidskrift. Andelen från socialgrupperna II och framför allt III uppgår endast till några få procent (Johansson 1971, s 72). Även när det gäller att yttra sig på ett möte eller att hålla ett anförande är skillnaderna mellan de olika skikten stora. Ser vi däremot till andelen fackligt organiserade i olika socialgrupper och vilka som deltagit i demonstrationer är tendensen omvänd.

När det gäller sammansättning av politiska nämnder och beslutande organ kan den relateras till rollfördelningen i familjen. Fortfarande är inflytandet från det förflutna starkt vad beträffar rekryteringen till politiska uppdrag, vilket bidrar till kvinnornas passivisering. Det visar sig också att den politiska passiviteten är störst bland hemmafruar i socialgrupp III.

Ett annat sätt att studera fördelningen av politiska resurser är att utgå från hur människor kan tillvarata sina intressen i förhållande till myndigheter. Hur många kan t ex formulera en skrivelse och överklaga ett beslut om de upplever sig orättvist eller felaktigt behandlade? Enligt låginkomstutredningen klassificeras personer som inte kan författa en inlägga till en

Tabell 6:1 Andel inom resp socialgrupp som yttrat sig på ett möte och/eller hållit ett anförande

Socialgrupps- tillhörighet	Yttrat sig på möte	Hållit ett anförande
I	71 %	55 %
II (undantag bönder)	40 %	20 %
III	20 %	10 %

Källa: Johansson 1971, s 72.

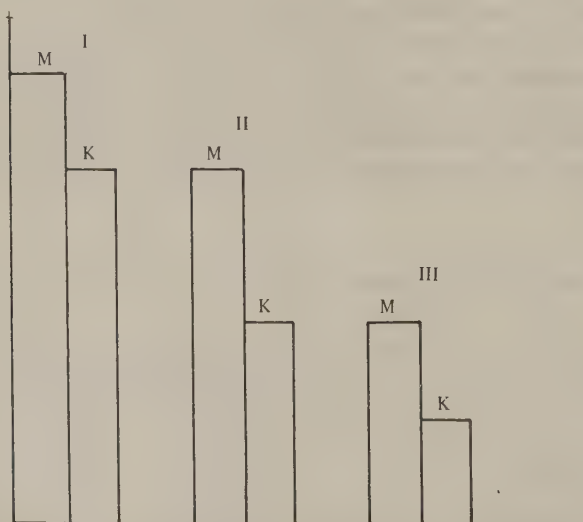
myndighet och inte heller känner någon som de kan vända sig till för att få hjälp som "politiskt fattiga". Figur 6:3 illustrerar hur möjligheterna att skriva en inläga till en myndighet är fördelad efter socialgrupp och kön.

Även i detta avseende är skillnaderna mellan de olika skikten stora och socialgrupp III har sämre möjligheter till att på detta sätt tillvarata sina intressen än de båda andra socialgrupperna. Genomgående har männen inom respektive socialgrupp större politiska resurser än kvinnorna. De som är mest politiskt fattiga är således kvinnorna i socialgrupp III. Kvinnorna i socialgrupp I t ex har större politiska resurser än männen i socialgrupp III, däremot kan kvinnorna i socialgrupp II och männen i socialgrupp III jämföras i detta avseende.

Det bör dock noteras, att ovanstående data "haltar" i vissa avseenden. Mäter man verkligen människors politiska resurser? Utgår inte dylika resonemang från ett individualistiskt medelklassideal?

För att besvara den sistnämnda frågan först: Vi anser att de "politiska resurser" man bl a tar upp i låginkomstutredningen utgår från ett individualistiskt medelklassideal. Att författa inlagor, hålla anföranden etc är uppgifter som ingår i typiska medelklassyrken. Ändå är dessa färdigheter inte irrelevanta för arbetarklassen, eftersom de är en nödvändighet i den typ

Figur 6:3 Andel män och kvinnor i olika socialgrupper som kan författa en inläga till en myndighet

Källa: Låginkomstutredningen 1971, se Liljeström 1974, s 179.

av samhälle som vi har. För att få upprättelse i olika sammanhang, för att kunna protestera och göra sig hörd måste man kunna använda det tillvägagångssätt som är sanktionerat av samhället.

Ur detta perspektiv har således arbetarklassen mindre inflytande och är mer maktlösa än medelklassen och överklassen. På grund av den sociala segregationen är maktlöshet och politiska resurser jämsides med social isolering och social expansivitet sammankopplad med olika bostadsområden. Utgångsläget för en kollektiv upprättelse för arbetarklassen ter sig inte speciellt ljus i detta perspektiv. Man kan inte förvänta sig att de mer resursstarka i samhället skall föra arbetarklassens talan. Invånarna i villaområden t ex – som blir allt fler – har på olika sätt bundit upp sig materiellt. Att de skulle använda sina politiska resurser för att förändra samhället till de resurssvagas förmån skulle innebära att de "tummade" på sin egen välfärd, eller som Uno Dahlén uttrycker det om invånarna i småhusområdet Viksjö:

De som bor i Viksjö är välavlönade och välutbildade. De besitter vad man i låginkomstutredningens termer kallar politiska resurser. Men risken är att man inte utnyttjar dessa resurser, annat än till att värna om den egna familjen. (Dahlén 1977, s 196.)

6.1.3 *Den allmänna bedömningen av bostadsområdet*

Vid intervjuerna hösten -74 fick föräldrarna göra en bedömning av "sina" resp bostadsområden längs en skala nöjd – missnöjd, samt motivera varför man tyckte på det ena eller andra sättet.⁷ Samma typ av frågor ställdes också beträffande den specifika lekmiljön i området och för bostaden. Barnen tillfrågades om lekpreferenser; val av aktiviteter och lekkamrater. Svaren på dessa frågor skulle ge oss en uppfattning om områdenas resurser, möjligheter och begränsningar såsom områdesinvånarna upplevde det. Till att börja med uppehåller vi oss vid föräldrarnas bedömning av bostadsområdet.

I stort sett var flertalet familjer av (ca 77 %) nöjda med de bostadsområden som de var bosatta i. Endast 33 familjer (ca 7 %) ansåg sig vara direkt missnöjda. 16 % av familjerna var varken nöjda eller missnöjda.

I tabell 6:2 redovisas de två först nämnda anledningarna till varför familjerna var nöjda med sina bostadsområden. Begreppet "bostadsområde" har egentligen fått en relativt vid innebörd, eftersom det innefattar både fysiska och sociala element. Vi har således inte försökt att styra svaren i den ena eller den andra riktningen utan intervjupersonerna har redovisat det som de spontant uppfattat som positivt eller negativt.

Vid motiveringen till varför de var nöjda med "sina" bostadsområden beskrev de ofta fördelarna i allmänna termer. Svar som "här är i lugnt och trivsamt" uppgav 29 % av de föräldrar (345 stycken) som var nöjda med bostadsområdet. Andelen intervjuade som upplevde bostadsområdets

Tabell 6:2 Föräldrarnas spontana motivering till varför de var nöjda med bostadsområdet

Motivering	Antal föräldrar som uppgav motive- ringen i:		Svar totalt	
	1:a hand	2:a hand	f	%
Ingen motivering	8	—	8	1,4
Området är bra planerat	60	46	106	18,6
Områdets storlek är bra	8	4	12	2,1
Storleken på husen är bra	3	4	7	1,2
Här är lugnt och trivsamt	158	10	168	29,5
Bra grannar	13	31	44	7,7
Områdets läge är bra	33	24	57	10,0
Området är bilfritt eller lite trafikerat	21	27	48	8,4
Grönområden i området	25	44	69	12,1
Barnvänligt område	9	2	11	1,9
Bra område, inte så mycket busstreck	6	7	13	2,3
Annat	1	26	27	4,8
Summa	345	225	570	100,0
Totalt antal intervjuade: 446				

planering positivt var 18 %. Det som därefter uppskattades mest var bostadsområdets grönområde.

Spaltar man upp materialet på olika boendeformer visar det sig att de föräldrar som bodde i villaområden något mer frekvent nämnde att områdets läge var bra och att området var bra rent allmänt, dvs det förekom inte så mycket busliv. Familjer som bodde i områden med bostadsrättshus och hyreshus refererade i större utsträckning till att områdets planering var bra.

Något som vi upplevde som förvånande var att så få föräldrar relaterade till grannkontakter. Endast åtta procent uppgav "bra grannar" som förklaring till att de var nöjda med bostadsområdet. Om detta kan bero på att det endast är ett fåtal som upplever sig ha bra grannar eller om man inte känner sina grannar är svårt att säga. En annan möjlig förklaring kan vara att de intervjuade framför allt utgick från den fysiska planeringen vid bedömningen av bostadsområdet, dvs en bra fysisk miljö är liktydigt med ett bra område. Denna förklaring tycks dock inte gälla för de föräldrar som var missnöjda med bostadsområdet.

De flesta missnöjesyttringarna procentuellt sett orsakades av områdets utformning. (Här ingick inga familjer från villaområden.) Föräldrarna moti-

verade bli missnöjet med att deras område var sterilt, kallt och stelt och gav intryck av "grå vardag".

För de föräldrar som var missnöjda med bostadsområdet tycktes den sociala miljön vara av mer avgörande betydelse. 16% menade att det var "för mycket blandning av folk" i deras område. De föräldrar som hade denna uppfattning bodde dels i saneringsområden i innerstaden och dels i ytterområdet, där invandrarna utgör en stor boendekategori. Likaledes var det 16 % av föräldrarna som upplevde området som socialt oroligt. Det finns ytterligare två svars kategorier, som betecknar sociala orsaker: dels de med motiveringen "barnen i området är stygga mot varandra" och dels "det finns för lite barn i området". Den första kategorin omfattar 12 % och den andra 8 % av svaren från de missnöjda föräldrarna. Vid en upp-
spaltning av materialet på boendeform visar det sig att de sociala faktorer som relaterats ovan framför allt uppgavs av familjer i områden med flerfamiljshus och med en överrepresentation av föräldrar i hyreshusområden. Med hänsyn tagen till antalet föräldrar inom olika boendeformer uppgår procentandelen missnöjesyttringar till 3 % i villaområden, 5 % i områden med bostadsrätt och 9 % i hyreshusområden.

Om man ser till upplåtelseformerna så framstår föräldrarna i villaområdena och bostadsrättsområdena något mer nöjda med sina områden än föräldrarna i hyresområdena. Ca 86% av föräldrarna i de båda förstnämnda kategorierna

Tabell 6:3 Föräldrarnas spontana motivering till varför de var missnöjda med bostadsområdet

Motivering	Antal föräldrar som uppgav motive- ringen i:		Svar totalt	
	1:a hand	2:a hand	f	%
Ingen motivering	1	—	1	2,0
Barnen i detta område är stygga mot varandra	4	2	6	12,3
Området socialt oroligt	6	2	8	16,3
För lite barn i området	4	—	4	8,2
För mycket blandning av folk	6	2	8	16,3
Områdets utformning dålig	9	3	12	24,5
Områdets storlek är inte bra	1	—	1	2,0
Husens storlek är inte bra	1	3	4	8,2
Annat	1	4	5	10,2
Summa	33	16	49	100,0
Totalt antal intervjuade: 446				

Tabell 6:4 Boendeform – nöjd / missnöjd med bostadsområdet

Boendeform	Nöjd		Varken/ eller		Missnöjd		Summa	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Hyreslägenhet	109	63,4	45	26,2	18	10,4	172	100,0
Bostadsrättsläg	148	85,5	13	7,5	12	7,0	173	100,0
Villaboende	82	86,3	10	10,5	3	3,2	95	100,0
Annat	6	100,0	–		–		6	100,0
Summa	345	77,4	68	15,2	33	7,4	446	100,0

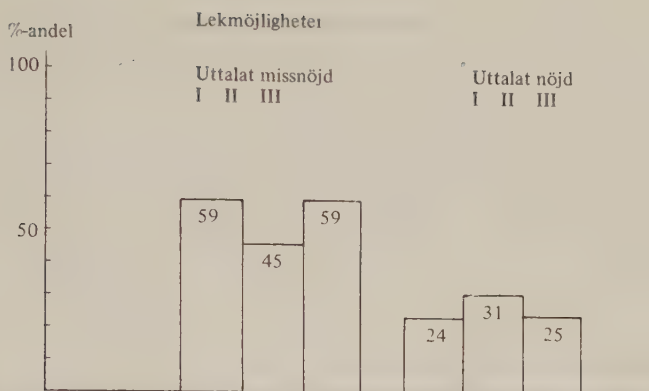
förklarade sig nöjda med området mot 63% av föräldrarna i hyreshusområdena. Denna trend förstärks ytterligare om man tar hänsyn till de intervjuades gradering i "mycket nöjd" och "nöjd". I villaområdena upplevde sig 50% av de intervjuade som "mycket nöjda". Motsvarande för bostadsrättsområdena var 38% och hyreshusområdena 21%. De föräldrar som bodde i hyreshusområden var också mer frekvent "nollställda" vid bedömningen av bostadsområdet än föräldrarna i de båda andra bostadsformerna, dvs de svarade att de varken var nöjda eller missnöjda med bostadsområdet. Detta gäller 26 % av föräldrarna i hyreshusområden mot 8 % av föräldrarna i bostadsrättsområden och 11 % i villaområden.

6.1.4 Lekmiljön i bostadsområdet

Som framkommit tidigare har familjerna i socialgrupperna I och II i genomsnitt en bättre boendemiljö än familjerna i socialgrupp III. Procentuellt sett upplevde sig dock de intervjuade familjerna i socialgrupperna I och III som lika nöjda med barnens lekmöjligheter i bostadsområdet. Detta kan bero på att olika samhällsklasser har olika uppfattningar om och värderingar av barns behov samtidigt som de utgår från de lekresurser som är aktuella i det specifika bostadsområdet. Av figur 6:4 framgår familjernas inställning till barnens lekmöjligheter uppdelat på socialgruppstillhörighet.

Drygt hälften av de intervjuade föräldrarna var nöjda med sina barns lekmöjligheter.

Det föräldrarna framför allt värdesatte var en välutrustad lekplats med utrymme för olika aktiviteter (30%). Man ansåg det också positivt att bollplan och lekplats låg i närheten (14 %), likaså att det fanns möjligheter till olika aktiviteter (14 %) och att det var grönområde och ej asfalt inom bostadsområdet (14 %). Det sistnämnda betonades framför allt av familjer i områden med flerfamiljshus.

Figur 6:4 Inställning till barnens lekmöjligheter – socialgrupperat

När vi spaltade upp materialet efter socialgruppstillhörighet framkom endast små differenser. Det var t ex något fler familjer i socialgrupp II som nämnde en välutrustad lekplats med utrymme för olika aktiviteter (25%) än det var i socialgrupperna I och III (18% resp 21%). Detsamma gällde för grönområde inom bostadsområdet, som nämndes något mer frekvent av socialgrupp II (12%) än socialgrupp I (5%) och socialgrupp III (10%). Den största socialgruppsmässiga skillnaden som framkom var vid familjernas uppskattning av "egen trädgård", där socialgrupp I naturligtvis var överrepresenterad. Det var endast ett fåtal familjer som bodde i marklägenheter med bostadsrätt eller hyresrätt. De familjer som har egen trädgård har också möjligheter att själv ordna lekredskap åt barnen typ sandlåda, gunga, klätterställning etc. Man är således inte lika beroende av kommunalt ordnade lekplatser när barnen är små.

En av nackdelarna med villaområden är dock att de mindre barnen ofta blir isolerade. Statistiskt sett har de betydligt färre lekkamrater än de barn som bor i flerfamiljshus. Jämför man andelen invånare / ytenheten för ett villaområde med andelen invånare / ytenheten för ett område med flerfamiljshus framstår möjligheterna att få kamrater i ungefär samma ålder som betydligt större för barn i den sistnämnda typen av område.

20% av de tillfrågade föräldrarna var varken nöjda eller missnöjda med barnens lekmöjligheter. En del föräldrar hade ingen uppfattning om vilka lekmöjligheter som fanns i området. De visste inte heller vad deras barn helst ville göra. Detta, att vissa föräldrar har så liten kännedom om sitt bostadsområde får betraktas som relativt nytt historiskt sett och är framför allt utmärkande för den vuxna delen av befolkningen i de nyare bostadsområdena. De vuxna har således sämre kunskap om sitt bostadsområde än barnen.⁸

Andelen föräldrar som var uttalat missnöjda med barnens lekmöjligheter uppgick till 27%. Anledningen till föräldrarnas missnöje var oftast att det saknades aktiviteter för de äldre barnen (36%). Andelen missnöjesyttringar är procentuellt sett något högre för föräldrarna i socialgrupp I än för de båda andra socialgrupperna, men differenserna är mycket små. Därefter fick "dåligt utrustad lekplats" flest missnöjesyttringar (22%). Av de föräldrar som var missnöjda tyckte 20 % att lekplatsen var för liten och att utrymmet för lekar och aktiviteter var för begränsat. Föräldrarna klagade också över att lekplatsen saknade redskap. Om vi slår ihop de svarskategorier som sammanhänger med lekplatsen hamnar 50 % av klagomålen inom denna kategori.

De förekommer inga direkta skillnader mellan olika socialgrupper. Där-
emot framträder vissa skillnader om man gör en jämförelse mellan olika typer av boendeformer. Om man tar hänsyn till antalet familjer totalt i de olika boendeformerna uppgår andelen föräldrar som var missnöjda med lekmöjligheterna till 12 % i villaområden, 17 % i området med bostadsrätt och 26 % i hyreshusområden, som framgår av tabell 6:7.

När man spaltar upp materialet på boendeform framkommer samma typ av mönster beträffande föräldrarnas inställning till barnens lekmöjligheter som för deras inställning till bostadsområdet i stort. Föräldrar i hyreshus-

Tabell 6:5 Föräldrarnas spontana motivering till varför de var nöjda med lekmöjligheterna i bostadsområdet

Motivering: nöjd med	1:a hand	2:a hand	Svar totalt	
			f	%
Ingen motivering	11	—	11	3,1
Lekplats och bollplan ligger nära	35	11	46	13,0
Stor lekplats	11	3	14	4,0
Bra utrustad lekplats med utrymme för div akt	95	12	107	30,3
Uppsikt över lekplatsen	5	—	5	1,4
Ej asfalt — grönområde	24	24	48	13,6
Flera aktiviteter i området	19	30	49	13,9
Bra lekkamrater	3	10	13	3,7
Egen trädgård	18	6	24	6,8
Annat	19	17	36	10,2
Summa	240	113	353	100,0
Totalt antal intervjuade: 446				

Tabell 6:6 Föräldrarnas spontana motivering till varför de var missnöjda med lekmöjligheterna i bostadsområdet

Motivering: missnöjd med	1:a hand	2:a hand	Svar totalt	
			f	%
Inga aktiviteter för större barn	32	30	62	36,3
Oroligt klimat	–	1	1	0,6
Lite kamrater	2	–	2	1,2
För mycket trafik	–	3	3	1,8
Lekplats och lekreskap saknas	16	–	16	9,3
För liten lekplats, lite utrymme för lekar o dyl och för lite sysselsättn	29	5	34	19,9
Dåligt utrustad lekplats	34	3	37	21,6
Annat	7	9	16	9,3
Summa	120	51	171	100,0
Totalt antal intervjuade: 446				

Tabell 6:7 Boendeform – nöjd / missnöjd med lekmöjligheter för barnen

Boendeform	Nöjd		Varken eller		Missnöjd		Summa	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Hyreslägenhet	77	44,8	35	20,3	60	34,9	172	100,0
Bostadsrättsläg	97	56,1	32	18,5	44	25,4	173	100,0
Villaboende	61	64,2	19	20,0	15	15,8	95	100,0
Annat	5	83,3	–		1	16,7	6	100,0
Summa	240	53,8	86	19,2	120	27,0	446	100,0

områden är mer missnöjda med lekmöjligheterna än föräldrar i bostadsrätts- och villaområden.

Barnen, som intervjuades vid samma tillfälle som föräldrarna, tillfrågades bl a om vad de tyckte var roligast att göra. I tabell 6:8 återges svaren kategoriserade. De tre först nämnda aktiviteterna klassificerades för varje barn.

De aktiviteter som var mest populära var olika typer av rörelselekar som cykla, springa, sparka fotboll etc. Det tyckte 33 % av barnen. Den aktivitet som kom näst därefter var "stillsam lek", såsom leka med bilar, läsa tidningar

etc. Den tredje mest frekvent förekommande aktiviteten var "skapande verksamhet", där målning, bygga med lego och mekano etc inordnades. De två sistnämnda kategorierna samlade vardera 15–16 % av barnens preferenser. Som framgår av tabell 6:8 förekommer det inga direkta skillnader mellan barn i olika boendekategorier. Detta är kanske något egendomligt med tanke på att olika typer av bostadsområden erbjuder olika möjligheter. Det är dock tänkbart att en närmare granskning av innehållet i olika typer av aktiviteter skulle påvisa skillnader. En sådan granskning är emellertid omöjlig att göra eftersom klassificeringen gjordes direkt vid intervjutillfället. Man kanske i stället bör tyda materialet så att barn har ungefär samma behov av rörelselek, stillsam lek etc oberoende av boendeform, dvs det är endast innehållet i aktiviteterna som varierar.

Däremot förekommer vissa skillnader mellan barn i olika områden vad beträffar att leka ensam eller tillsammans med andra. Efter föregående fråga ställdes en följdfråga för var och en av barnens tre uppräknade aktiviteter, dvs om barnet utförde de nämnda aktiviteterna ensam eller tillsammans med någon. Barnen i villaområden lekte inte lika ofta med andra barn som barnen i områden med flerfamiljshus. De förstnämnda lekte oftare ensamma och tillsammans med sina föräldrar. Skillnaderna är dock små. Barnen i bostadsrättsområden uppgav mer frekvent att de lekte tillsammans med andra barn än barnen i områden med hyreshus. En skillnad som vid första anblicken kan synas något märklig, men som troligtvis dels kan förklaras med att det fanns en del äldre "barnfattiga" hyreshusområden i materialet och dels att barmiljön i vissa fall var hårdare i områden med hyreshus än med bostadsrätt. Detta framgick bl a vid föräldrarnas bedömning av bostadsområdet. Några av de barn som bodde i hyreshusområdena var mer eller mindre frivilligt avskärmade från barnkontakter, trots att det fanns många barn på gården. De var rädda för flertalet av dem. Andra barn var utestängda från gemenskapen. På några ställen där inslaget av invandrarbarn var stort på gården blandade sig inte barn av olika nationaliteter i gemensamma lekar.

Tabell 6.9 Antal barn som utförde aktiviteten ensam / tillsammans med andra barn,
inom olika boendeformer

	Boendeform						Summa	
	Hyresrätt f	%	Bostadsrätt f	%	Villa f	%	Annat f	%
Mest ensam	113	22,0	102	19,6	73	25,6	4	22,2
Lika mycket ensam som tillsammans med andra	66	12,9	55	10,5	34	11,9	2	11,1
Mest tillsammans med andra kamrater	281	54,8	316	60,5	144	50,5	11	61,1
Mest tillsammans med föräldra	27	5,3	26	5,0	22	7,8	1	5,6
Annat	15	2,9	13	2,5	10	3,5	-	-
Vet inte	1	0,2	1	0,2	-	-	-	-
Inget angivet	10	1,9	9	1,7	2	0,7	-	-
Summa	513	100,0	522	100,0	285	100,0	18	100,0
								1 338 100,0

6.2 Bostaden som socialisationsresurs

6.2.1 Värderingen av bostaden

I föregående avsnitt har det framkommit hur invånarnas värderingar av bostadsområdet och lekmiljön varierade med boendeform. Även när det gäller bostaden tycks denna faktor vara starkt särskiljande. Av de resultat som redovisas i tabell 6:10 framgår att föräldrar som bor i villa är mer nöjda med sin bostad än de som bor i bostadsrättslägenhet, vilka i sin tur är mer tillfreds med sin lägenhet än de föräldrar som bor i hyreslägenhet. Återigen är det således invånarna i hyreshusområden som förklarade sig minst positiva till sin bostad, dvs i huvudsak arbetarfamiljer med relativt låg inkomst.

De familjer som förklarade sig tillfreds med bostaden refererade framför allt till lägenhetens storlek och att lägenheten rent allmänt var trevlig. De som var missnöjda klagade övervägande på för liten bostadsyta. Familjerna i de olika boendeformerna uppskattade ungefär samma saker och missnöjet med lägenhetsstorleken återfanns till största delen i områden med hyreshus. Lägenhetens storlek har bl a en avgörande betydelse för barnens typ av aktiviteter i hemmen.

Vi övergår till att närmare studera hur bostadsstorlek varierar med socialgruppstillhörighet. I den fortsatta framställningen läggs således tonvikt på klasstillhörighet i stället för på boendeform. Klasstillhörighet och boendeform hör relativt intimt ihop, men detta utesluter inte att en arbetare kan bo i villa likaväl som att en tjänsteman kan bo i hyreslägenhet. Oberoende av klasstillhörighet så delar familjerna samma fysiska ytermiljö.

Som framgår av tabell 6:11 upplevde sig familjerna i socialgrupp I mer tillfreds med bostaden än de i socialgrupp II, vilka å andra sidan var mer nöjda än familjerna i socialgrupp III. 44% i socialgrupp I uppgav sig t ex vara "mycket nöjda" medan motsvarande för socialgrupp III var 27%. Det

Tabell 6:10 Föräldrarnas bedömning av sin bostad. – Uppspaltat efter boendeform

	Nöjd		Varken/ eller		Missnöjd		Summa	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Hyreslägenhet	111	64,5	41	23,9	20	11,6	172	100,0
Bostadsrättsläg	138	79,8	26	15,0	9	5,2	173	100,0
Villaboende	83	87,3	9	9,5	3	3,1	95	100,0
Annat	6	100,0	–		–		6	100,0
Summa	338	75,6	76	17,0	32	7,2	446	100,0

Tabell 6:11 Föräldrarnas bedömning av sin bostad – socialgrupperat

Socialgrupps- tillhörighet	Mycket nöjd		Nöjd		Varken/ eller		Missnöjd		Mycket missnöjd		Summa	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
I	15	44,1	12	35,3	6	17,7	1	2,9	–	–	34	100,0
II	53	28,5	91	48,9	27	14,5	15	8,1	–	–	186	100,0
III	60	26,5	104	46,0	42	18,6	14	6,2	6	2,7	226	100,0
Summa	128	28,7	207	46,4	75	16,8	30	6,7	6	1,4	446	100,0

var en större andel i socialgrupperna II och III som var uttalat missnöjda med sin bostad än i socialgrupp I. Även när vi socialgrupperat materialet utgör bostadsytan den främsta anledningen till missnöje med bostaden. Låt oss därför studera lägenhetsstorleken närmare i de olika socialgrupperna.

6.2.2 Bostadens storlek

Bostaden utgör i mångt och mycket familjens bas. Det är här man vilar ut efter dagens förvärv och det är här familjemedlemmarna i huvudsak konfronteras med varandra.

För barn i de lägre åldrarna innebär bostaden än mer, eftersom de ofta vistas mer inomhus än utomhus. Bostaden blir den första värld de internaliserar, en värld som så småningom vidgas till att även omfatta bostadsområdet och samhället. Därmed sätter bostaden också till viss del upp ramarna för barnens utveckling. En liten yta begränsar på olika sätt deras aktiviteter. Trångboddhet begränsar bl a barnens motoriska aktiviteter liksom sysselsättningar som fordrar större mått av koncentration. Stor bostadsyta och eget rum öppnar dörrarna för en mängd olika aktiviteter. Möjlighet till avskildhet från föräldrar och syskon underlättar eftertanke, musik- och litteraturupplevelser. Stor bostadsyta möjliggör också mer "vilda" och skrymmande lekar.

Psykologiskt innebär även en stor yta att barn och föräldrar inte nöter på varandra i lika stor utsträckning. Det finns utrymme för både avkoppling och "dåligt humör". Bostaden betyder speciellt mycket när mor och barn vistas hemma hela dagarna och framför allt har kontakt med varandra. Men även för de förskolebarn som vistas på daghem o dyl har bostadsutrymmet stor betydelse. Daghem kan – som de nu är byggda – i stor utsträckning tillgodose barnens rörelsebehov men knappast deras behov av avskildhet. Därför kompletterar daghem i regel bättre de hem där barnen har möjlighet till en avskild vrå. Tillfälle till rörelselekar och mångsidiga

sociala kontakter på daghemmet blir då ett utmärkt komplement till avskildheten i hemmet.

Som framgår av tabell 6:12 var det arbetarfamiljerna som i genomsnitt hade minst bostad. De hade i genomsnitt en lägenhetsstorlek på 3 rum/familj, medelklassfamiljen 4 rum och överklassfamiljen i genomsnitt 5 rum/familj.

I vårt material hade familjerna i socialgrupp I något fler barn än i familjerna i de båda andra socialgrupperna. I socialgrupp I utgjorde andelen "ettbarnsföräldrar" endast 9%, medan motsvarande för socialgrupperna II och III var 26% respektive 22%. Medelklassfamiljerna i vårt material hade minst antal barn. Även när man tar hänsyn till antalet barn per familj kvarstår skillnaderna i lägenhetsstorlek mellan socialgrupperna. I tabell 6:13 är antalet rum per familjemedlem redovisat – kök och vardagsrum oräknat.

Familjerna i socialgrupp I hade i det närmaste ett rum per familjemedlem, medan de i socialgrupp III i stort kunde räkna två personer per rum. Detta medförde således att barnen i socialgrupp III mer sällan hade eget rum, medan barnen i socialgrupp I däremot så gott som alltid hade det.

Trångboddheten drabbar framför allt arbetarfamiljer. Hela 27% i socialgrupp III, mot 9% i socialgrupp II och 6% i socialgrupp I var trångbodda enligt den sk norm 2. Dessutom var lägenhetsstorleken för 32% av familjerna i socialgrupp III två personer per rum medan motsvarande för socialgrupp I var 9%. Det bör påpekas att den stipulerade normen för trångboddhet är så snävt tilltagen att den mer sällan tillåter barn eget rum. Den

Tabell 6:12 Socialgruppstillhörighet och bostadsstorlek

Social grupp	2		3		Antal rum				Totalt		
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
I	2	5,9	4	11,8	8	23,5	20	58,8	34	100,0	$\bar{X}=4,9$
II	11	5,9	91	48,9	46	24,7	38	20,5	186	100,0	$\bar{X}=3,7$
III	39	17,3	122	54,0	48	21,2	17	7,5	226	100,0	$\bar{X}=3,2$

Tabell 6:13 Antal rum i genomsnitt per familjemedlem – kök och vardagsrum oräknat. Socialgrupperat

	Socialgrupp		
	I	II	III
Antal rum/person	0,93	0,73	0,54

Tabell 6:14 Antal familjer som var trångbodda enligt normen: två personer/ rum, vardagsrum och kök oräknat. Socialgrupperat

	Socialgruppstillhörighet							
	I		II		II		Summa	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Antal familjer som var trångbodda	2	5,9	16	8,6	62	27,5	80	17,9
Antal familjer som precis klarade gränsen: dvs två personer/rum, vardagsrum och kök oräknat	3	8,8	42	22,6	69	30,5	114	25,6
Övriga	29	85,3	128	68,8	95	42,0	252	56,5
Totalt	34	100,0	186	100,0	226	100,0	446	100,0

vanliga dispositionen av en trerumslägenhet brukar vara ett vardagsrum, föräldrarnas sovrum och barnens rum.

På vilket sätt skiljer sig de familjer som var trångbodda från familjerna i materialet som helhet? Har den förstnämnda kategorin en större barnaskara och sämre ekonomiska resurser än de övriga inom resp socialgrupp?

Här framträder skillnader i medelinkomsten för de olika socialgrupperna. Vid intervjutillfället använde vi oss av inkomstgrupper som var klassindelade och där den övre gränsen var öppen, dvs 80 000 kr/år och däröver. I socialgrupp I klassificerades 60 % av de intervjuade i denna kategori, 10 % av familjerna i socialgrupp II och endast 1 % av dem i socialgrupp III. Medelinkomsten för familjerna i socialgrupp I blev således till viss del underskattad. Detta gäller även i viss mån för socialgrupp II. Trots detta blev differensen mellan socialgrupperna I och III 26 000 kr/år.

Tabell 6:15 Medelinkomsten år 1973 för materialet totalt och för de familjer som var trångbodda. Socialgrupperat

	Socialgruppstillhörighet		
	I	II	III
Medelinkomst år 1973 för de intervjuade familjerna	72 352	49 702	45 790
Medelinkomst år 1973 för de familjer som var trångbodda	55 000	47 500	43 813

Trenden för de socialgruppsmässiga skillnaderna i medelinkomsten kvarstod även för de trångbodda familjerna. Medelinkomsten för de sistnämnda var mer tillförlitliga än för de förstnämnda, eftersom endast tre av familjerna klassificerades i inkomstgruppen 80 000 och däröver. De socialgruppsmässiga skillnaderna i medelinkomst för materialet som helhet och de familjer som var trångbodda var relativt små, både för socialgrupperna II och III, ca 2 000 kr/år.

6.3 Boendeform och uppväxtvillkor

Bostadsområdet och bostaden kan båda betraktas som resurser som har stor betydelse för barnens fostran. De skapar de materiella ramarna för socialisationsprocessen, som i olika avseenden stimulerar och hämmar barnens aktiviteter. Så här beskrivs t ex ytterområdet Rosengård av Gasslander m fl:

Att de minsta barnen saknar förmåga till utvecklad social lek, beror bl a på att deras jaguppfattning, begreppsbildning och kommunikationsförmåga inte är tillräckligt utvecklad. Dessa egenskaper utvecklas emellertid fortlöpande genom barnens kontakter med den fysiska och sociala omgivningen.

Den fysiska miljön, dvs gårdarna i det här fallet, tycks emellertid vara dåligt utrustade med tanke på att de ska stimulera till utveckling av ovan nämnda egenskaper. Den utrustning som finns används inte av barnen, undantaget sandlådor och gungor. De allra minsta kan inte använda den, de äldre lockas inte av de fantasilösa standardredskapen. Det saknas flexibla lekredskap och redskap som kan engagera barnen till lek i samverkan. Barnen uppehåller sig ofta på gångar och asfalt – eller betongtytor, där de inte sällan står rakt upp och ned utan att företa sig något, eller driver omkring, utan att det finns någon synbar mening med aktiviteten. Ett beteende som utmärks av passivitet till såväl den fysiska miljön som till andra människor. Närmiljön rymmer således inte tillräckliga förutsättningar för att barnen skall kunna utnyttja den på ett aktivt, konstruktivt och utvecklande sätt. (Gasslander 1974, s 151.)

Som vi tidigare påtalat är varje materiell struktur egentligen en socio-materiell struktur, där sociala och materiella faktorer är intimt förknippade med varandra. Av politiska, ekonomiska och socialpsykologiska skäl varierar de socio-materiella strukturerna i olika bostadsområden. Därmed är också de mellanmänniskliga relationerna fundamentalt olika utformade. De jättelika och totalexploaterade ytterområdena är oftast indelade i renodlade bostadsrättsområden och hyreshusområden. Insatsen i lägenheter med bostadsrätt selekterar invånarna till dessa områden, dvs de är i regel bättre ekonomiskt situerade än invånarna i hyreshusområden. De sistnämnda områdena uppvisar också en större blandning av människor med olika nationalitet, samtidigt som kommunen hänvisar människor med sociala problem till dessa områden, varför inslaget av kulturkonfrontationer, missbruk, emotionella störningar, direkt ekonomiska problem etc blir stort. Segrega-

tionen har strukturrationaliserat utslagningen i samhället i så stor utsträckning att socialvården i Malmö i princip har sin rekryteringsbas av klienter från ett fåtal hyreshusområden i stadens periferi.

Kulturkonfrontationer och sociala problem i ytterområdena återspeglar sig även i barnens relationer till varandra. Barnen är, i motsats till sina föräldrar, hänvisade till de sociala relationer som området erbjuder. Enligt Åke Daun undvek de vuxna i den förort han studerade – ofta medvetet – kontakter med grannar på grund av områdets sociala blandning. Barnen däremot konfronteras direkt med de problem som koncentrerats till området.

Under det att de vuxna vårbergsborna anpassade sig till den sociala blandningen av grannar, genom att undvika närmare kontakter med dessa, var de yngre invånarna hänvisade till varandra. Föräldrarna valde sina umgängesvänner inom en vidsträckt geografisk räjong, medan barnen huvudsakligen tilldelades kamrater från grannfamiljerna och skolorna i Vårberg. (Daun 1976 a, s 269.)

Villaområdena utgör i många avseenden en diametral motsats till hyreshusområdena. De färdiga miljöerna i hyreshusområdena kontrasteras mot villaområdenas relativa frihet, friheten att uforma den omedelbara närmiljön efter egen smak.

Samhällets resursstarka är till stor del bosatta i villaområden. Där finns inga fattiga invandrare eller missbrukare som fallit ur de socialt accepterade ramarna. Även föräldrarnas värderingar av bostadsområde, lekmiljö och bostad skilde sig åt mellan villa- och hyreshusboende och därmed i stort mellan överklass och arbetarklass. Den grupp som var minst tillfreds i detta avseende var arbetarklassen där också trångboddheten var vanlig.

Från intervjumaterialet har vi plockat ut två specifika familjegrupper, en där familjens sammanlagda årsinkomst var 80 000 kr eller mer (avser bruttoinkomst 1973) och en där familjens inkomst inte översteg 30 000.

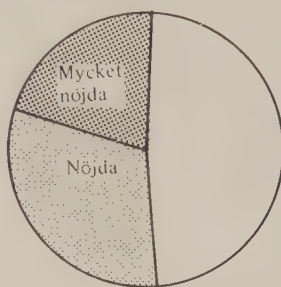
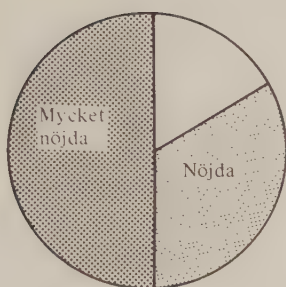
Föräldrarna i "höginkomstgruppen" var mer nöjd med sin boendemiljö, lekmöjligheter för barnen och bostaden än "låginkomstgruppen". En av skillnaderna mellan dessa grupper var att höginkomsttagarna hade möjligheter att realisera en – i deras tycke – positiv boendemiljö. De båda gruppernas bedömningar redovisas i cirkeldiagram i figur 6:5. Även om höginkomstgruppen genomgående var mer tillfreds med sin boendemiljö var andelen nöjda i låginkomstgruppen ändå förhållandevis stor. Mer än hälften förklarade sig nöjda eller mycket nöjda med boendet.

Trots att skillnaderna är statistiskt signifikanta hade vi nog ändå förväntat en ännu kraftigare differens. När vi återkom till 71 av familjerna våren -77 frågade vi dem, vilket som var deras idealiska boendeform, om de bortsåg från ekonomiska aspekter. 73 % av familjerna ville helst bo i villa. 75 % av dem som vid intervjutillfället bodde i hyreshus föredrog villaboende och samtliga som bodde i villa ansåg att det var ett idealiskt boende. Föräldrar som bodde i bostadsrättslägenhet var inte lika benägna att välja villaboende (58 %) som föräldrar i lägenheter med hyresrätt.

Familjernas skattning av bostadsområdet

Hög inkomst
80 000 –

Låg inkomst
– 30 000

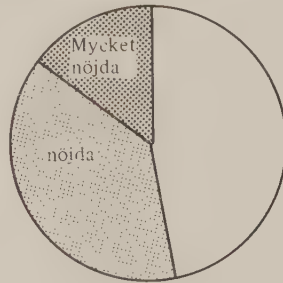
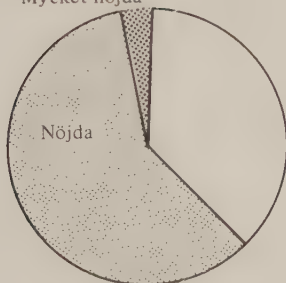

Familjernas skattning av lekmöjligheterna

Hög inkomst
80 000 –

Låg inkomst
– 30 000

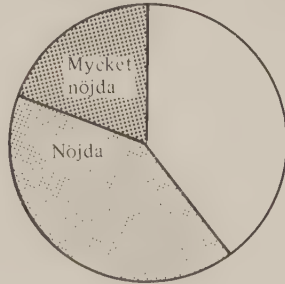
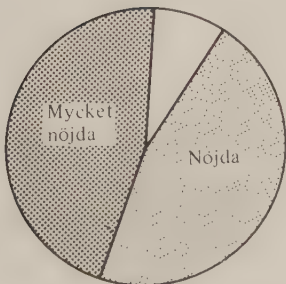
Mycket nöjda

Familjernas skattning av bostaden

Hög inkomst
80 000 –

Låg inkomst
– 30 000

Figur 6:5 Höginkomst- och låginkomstfamiljernas skattning av bostadsområde, lekmöjligheter och bostad

Tabell 6:16 Familjernas boendeform vid intervjutillfället 1977 och deras idealboende

Nuvarande boendeform	Idealboende					Andel där nuvarande boendeform = idealboende
	Hyreshus	Bostadsrätts-hus	Villa	Ej svar	Summa	
Hyreshus	6	—	18	—	24	25,0%
Bostadsrätts-hus	—	11	15	—	26	42,3%
Villa	—	—	19	—	19	100,0%
Ej svar	—	—	—	2	2	
Summa	6	11	52	2	71	

Tydligt önskar människor ofta annan boendeform än den aktuella, men inrättar ändå anspråksnivå och liv efter sina ekonomiska resurser. Gamla språkliga klichéer som "Man skall vara nöjd med det man har" är förmodligen väl förankrade i den resurssvaga befolkningens boendemönster. De boendeleverantörer som är ekonomiskt möjliga för dem skiljer sig inte särskilt från deras nuvarande boendeform.

Vad gör de familjer som är missnöjda med någon eller några av de tre uppräknade boendevariablerna? Flyttar, ändrar det man är missnöjd med, förblir missnöjd eller förtränger missnöjet?

En del saker kan man ändra på medan det är svårare när det gäller andra. Att barnen saknar bra lekmöjligheter kan vara svårt att åtgärda som enskild person. I ett par bostadsområden i Malmö har dock hyresgästerna gått ihop och t ex krävt bättre lekmöjligheter för barnen och i några fall har man också fått gehör för sina krav. Oftast är detta förenat med svårigheter och många människor är rädda för att ställa krav, även om de är rättmätiga.

Av materialet framkommer att även om en arbetarfamilj uppgivit missnöje med någon eller några av boendevariablerna så är det sällan detta föranleder flyttning. På tre år, dvs från våren 1974 till våren 1977, var det ca 10% totalt av de intervjuade föräldrarna (44 familjer) som flyttade. Andelen missnöjda arbetarfamiljer som flyttade under denna period skiljde sig inte nämnvärt från genomsnittssiffran, medan de familjer i socialgrupp II som var missnöjda flyttade dubbelt så ofta som de intervjuade familjerna i genomsnitt. Ingen av de villaboende familjerna som förklarade sig missnöjda med någon av de relaterade boendevariablerna flyttade under denna period. Majoriteten av de medelklassfamiljer som ändrade boendeform flyttade ut till villaområden i Malmös kranskommuner, områden där de i och för sig kanske kunde acceptera en eller annan olägenhet för tillfredsställelsen att bo i villa.

Ser vi till de familjer som var direkt trångbodda ter sig bilden än mer statistisk. Det var endast 6% av dessa som flyttade överhuvudtaget. Förmod-

ligen var det flera faktorer som samverkade till detta. Dessa familjers sammanlagda årsinkomst var något lägre än för familjerna i materialet som helhet. Likaså var antalet barn/familj i genomsnitt högre för de trångbodda familjerna. Barn kostar pengar och detta sammantaget med den sämre årsinkomsten medför svårigheter för dessa familjer att flytta. Här liksom överallt annars när det gäller ekonomiska resurser är det också en fråga om vilken prioritet som respektive familj tillskriver boendemiljö och lägenhetsstorlek.

Drar vi konsekvenserna ur de erfarenheter vi fått angående familjernas boende framstår det ganska klart att inflytandet över barnens uppväxtmiljö och överhuvudtaget familjens närmiljö dikteras av ekonomiska lagar. Alternativen för de resurssvaga i samhället är små och oftast accepterar de sin lott. Det är också ytterst sällan det förekommer kollektiva protester från de boende i undermåliga miljöer. Det framstår ganska klart att den politiska styrningen av bostadsbyggandet för att uppnå jämlika uppväxtvillkor är obefintliga. Barn och föräldrar utelämnas till de sk fria marknadskrafterna. Detta rimmar dåligt med den politik samhället menar sig företräda när det gäller barns socialisation i skola och på daghem.

Det är slående hur de mål som ovan berörts (förskolans och skolans mål omsatta på boendemiljön samt de bostadspolitiska målen – vår anm) handlar om helt olika saker. Förskolan och skolan utgår ifrån vilken slags människa vi vill ha och uttrycker sig i begrepp som jagutveckling, samarbetsförmåga och liknande. Barnet och dess utveckling står i centrum. Miljön ses som ett verktyg bland många att stödja barnet och de vuxna i sampelet dem emellan. I barnstugeutredningen säger man exempelvis: "Hur miljön utformas och tillhandahålls, är ett uttryck för dialogen vuxna-barn".

Samhället svarar i denna dialog, genom att behandla bostaden eller kanske snarare bostadsproduktionen som subjekt eller huvudsak och barnet som objekt eller bisak. Visserligen omnämner man "bostadens grundläggande betydelse för familjelivet, individens hälsa och arbetsförmåga, vila och rekreation" (prop 67:100) men innehållet i övrigt pekar alldeles klart på, att bostadsproduktionen i första hand relateras till näringslivets behov av bostäder samt möjligheter till industriellt byggande.

Föräldrarna och/eller den institutionspersonal, som bär huvudansvaret för barnens uppfostran, tvingas att försöka överbrygga denna klyfta mellan en barninriktad syn och en produktionsteknisk verklighet. (SOU 1975:36, s 53.)

6.4 Familjen som socialisationsresurs

Om vi ser familjen i ett historiskt perspektiv visar det sig att dess funktion har förändrats markant under de senaste två hundra åren. I bondesamhället levde generationer – åtminstone i mer välbärgade familjer – ihop i sk storfamilj och arbetade tillsammans. Barnomsorg och åldringsvård löste man inom familjen. I dagens samhälle består familjen i regel endast av en generation vuxna och barn. Familjemedlemmarnas arbetsutövningar är dess-

utom skilda från varandra liksom barnomsorg och åldringsvård vanligtvis ombesörjes av speciella institutioner.

Övergången från storfamilj till kärnfamilj innebar också stora förändringar för barnen. Tidigare hade barnen haft en naturlig plats i arbetslaget, då vuxna och barn arbetade ihop. De började med mindre och enklare sysslor och fick efterhand mer ansvarsfulla arbetsuppgifter. Under hela uppväxttiden samlade de således praktiska erfarenheter inför det vuxna livet.

Under 1800-talet vidgades klyftorna mellan de ägande respektive icke-ägande grupperna i samhället. De bönder som inte slogs ut växte i stället till i rikedom och deras sociala och ekonomiska positioner förbättrades. Den proletära gruppen däremot blev dels större och hade dels en nedåtgående social rörlighet i motsats till de burgna bönderna. Till denna grupp räknas backstugusittare, torpare och småbönder som endast delvis får en utkomst från sitt jordbruk. Det gemensamma för dem alla var att de var tvungna att sälja sin arbetskraft. Det var i de småborgerliga klasserna som barnens värld förändrades mest. Tidigare hade de förväntats ta över efter föräldrarna, nu förbereddes de för en kommande anvarsfull post i samhället.

I denna period av förberedelse, kännetecknad av på samma gång total oansvarighet inför det produktiva livet och lika total ansvarighet inför den egna utvecklingen, ligger det moderna barnbegreppets grundläggande karaktéristika. Och denna period var noga avgränsad från vuxenvärldens mysterier, gränsen utgjordes av inträdet i arbetslivet som samtidigt markerade utgået ur sommarhagen. För barndomen betraktas som en tid av lek och stoj, som emellertid i realiteten var en lek på de vuxnas villkor, en lek med en bestämd riktning och en icke uttalad avsikt. Barnen var kungar i en värld vars grundläggande villkor satts upp av de vuxna och vars hela karaktär bestämdes av förberedelser för det plötsliga inhoppet i vuxenvärlden. I den borgerlighet som växte fram var barnen barn fram till dess att uppfostran och studier tvärt tog slut, därefter förväntades de bli vuxna över en dag. (Forskning och framsteg 1977, s 17.)

Verkligheten för barnen i den växande proletära gruppen var däremot en annan. Barnarbete förekom ganska långt in på 1900-talet, och det ansågs naturligt att barnens arbetskraft skulle nyttjas för familjens försörjning. I dagens Sverige är barn befriade från arbete långt upp i tonåren, ofta ännu längre. Barndomsbegreppet i vår industrialiserade värld har därmed förändrats radikalt i jämförelse med tidigare samhällen. Barndomen har blivit en klart avgränsad period i individens liv, där synen på barn som "små vuxna" helt försvunnit. Modern beteendevetenskap har förklarat inläringens mysterier och barndomens helgd har satts i högsätet. Leken har förts fram som ett utvecklingsmoment som i kombination med en lång utbildning teoretiskt förbereder barnen för livet i vuxenvärlden. Uppfostran har därmed förts upp på ett mer abstrakt plan. Mycket av det som barn tidigare såg och upplevde hör de nu endast berättas om. Det innebär också att barnens fostran

inte längre är lika starkt kopplad till endast en specifik familjs historia. En allt större andel barn får också sin fostran utanför den egna familjen, på daghem eller i annan familj.

I praktiken har emellertid familjens fostran fortfarande en överväldigande genomslagskraft. Som vi tagit upp i kapitel tre – socialisationsprocessen – är det alltså familjens position i samhällsstrukturen som till största delen bestämmer barnets socialisation. Vuxenvärldens premisser blir i mångt och mycket även barnvärldens premisser. Trots att barnen inte kommer i direkt kontakt med arbetslivet får de ändå dela de problem som arbetslivet ger deras föräldrar. Beroende på att arbetslivet påverkar de vuxnas psykiska och fysiska hälsa, deras livsstil och allmänna intällning till vad livet bör vara. Vissa faktorer överförs till barnen i form av värderingar och uppfostringsideologier och andra genom den materiella verklighet som skapats inom familjens hägn, bl a genom föräldrarnas arbete och familjens sammansättning.

Hur ser då de strukturella ramarna ut för barnens fostran i hemmet rent allmänt och när modern förvärvsarbetar.

6.4.1 *När modern förvärvsarbetar*

6.4.1.1 Förvärvsarbetets omfattning

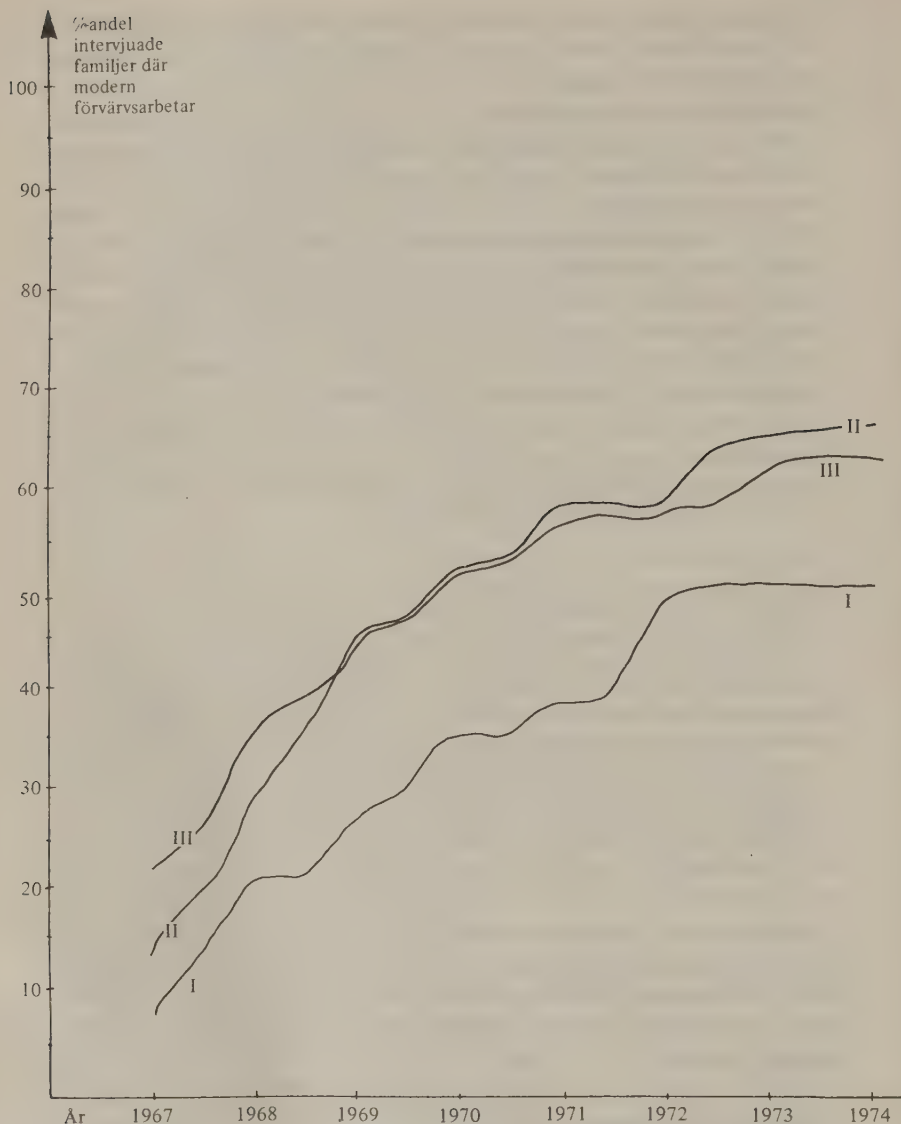
I de fall de intervjuade barnen vistats hemma under förskoleåldern var det genomgående modern som skött tillsynen. Inte i något fall hade fadern varit hemma medan modern förvärvsarbetat. Det har således varit kvinnans förvärvsarbete som bestämt behovet av barntillsyn. Tillsynsproblematiken kommer därför att redovisas i förhållande till kvinnans förvärvsarbete.

Kvinnans möjligheter till arbetstillfälle bestäms till stor del av det aktuella konjunkturläget. Detta gäller framför allt för de kvinnor som vill återgå till yrkesverksamhet efter att ha varit hemma hos barnet några år.

Flertalet av de intervjuade mödrarna (70%) hade förvärvsarbetat någon gång under barnets förskoleålder. Av de yrkesverksamma hade 42% arbetat heltid, 18% halvtid, 23% deltid och de resterande (17%) hade haft varierande antal arbetstimmar/månad, dvs arbetat hel-, halv- och deltid under olika perioder.

Här finns relativt stora socialgruppssmässiga skillnader i vårt material. Mödrarna i socialgrupp I förvärvsarbetade inte lika ofta som mödrarna i de båda andra socialgrupperna. Dessa skillnader var större när barnen var mycket små. Det var dubbelt så vanligt att mödrarna i socialgrupp III förvärvsarbetade när barnen var sex-åtta månader som i socialgrupp I. Se figur 6:6.

Dessa skillnader minskade efterhand allt eftersom barnen blev äldre, men utjämnades dock aldrig. Förmodligen kan man finna olika förklaringar till

Figur 6:6 Andel intervjuade föräldrar där modern förvärvsarbetat under åren 1967–1974.
Socialgrupperat

detta, men den huvudsakliga torde vara de olika socialgruppernas ekonomiska förutsättningar.

Föräldrar med hög socio-ekonomisk status har oftast reella möjligheter att välja om båda föräldrarna skall vara yrkesverksamma eller ej likaväl som arbetets omfattning. Föräldrar med låg socio-ekonomisk status har inte denna ekonomiska valfrihet. Här är ofta båda föräldrarna tvingade till att arbeta. Ensamstående föräldrar är ytterligare en kategori som i regel inte har ekonomiska möjligheter att välja.

Bland de förvärvsarbetande mödrarna förekom heltidsarbete mest frekvent men även här framkommer socialgruppsmässiga skillnader. Som framgår av tabell 6:17 hade endast 17% av de intervjuade mödrarna i socialgrupp I förvärvsarbetat heltid, motsvarande för socialgrupperna II och III var 33% respektive 29%. Deltid – dvs mindre än halvtid, utnyttjades också i större utsträckning av mödrar i socialgrupp III än i socialgrupp I.

Av det totala antalet intervjuade mödrar var det ca en tredjedel som ej var yrkesverksamma under barnets förskoleår. Även här förekommer socialgruppsmässiga skillnader. I socialgrupp I hade 41 % av mödrarna varit hemma under barnets förskoleperiod, i socialgrupperna II och III vardera 27 %.

Som framgår av figur 6:7 har mödrarna i socialgrupp I inte endast vistats hemma under barnets förskoleålder i större utsträckning än i de båda andra socialgrupperna, de har dessutom varit yrkesverksamma färre år under denna

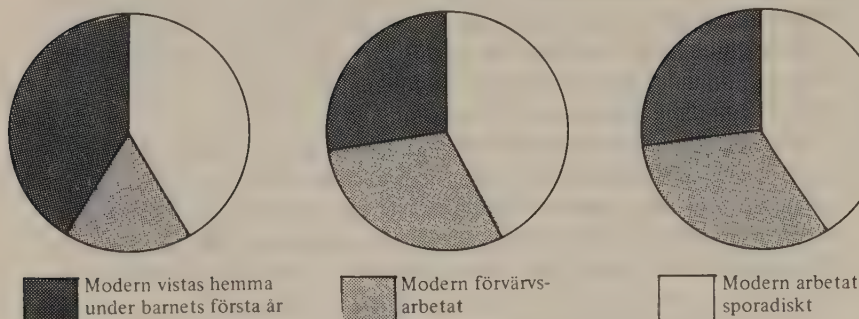
Tabell 6:17 Mödrarnas heltids-, halvtids- och deltidarbete under barnens förskoleålder. Socialgrupperat

Förvärvsarbetets omfattning	Socialgrupp						Antal för- värvsarb	
	I		II		III			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Heltid	6	17,6	62	33,3	63	27,8	131	41,5
Arbetat både hel- halv- och deltid men övervägande heltid	2	5,9	15	8,1	18	8,0	35	11,0
Halvtid	6	17,6	20	10,8	32	14,2	58	18,4
Deltid	4	11,8	28	15,0	42	18,6	74	23,4
Arbetar både hel- halv- och deltid men övervägande deltid	2	5,9	8	4,3	8	3,5	18	5,7
Ej förvärvsarb under angivna år	14	41,2	51	27,4	61	27,0	126	
Summa	34		186		226		446	
		100,0		100,0		100,0		100,0

Socialgrupp I

Socialgrupp II

Socialgrupp III

Figur 6:7 Socialgruppstillhörighet och förvärvsarbete för mödrarna i materialet

period. Totalt sett innebär detta att barnen i socialgrupp I fått en "hemmafostran" i större utsträckning än de övriga barnen.

6.4.1.2 Barntillsyn och materiell verklighet

I kapitel fyra beskrivs de tillsynsformer som varit aktuella för samtliga barn i Malmö kommun födda år 1967. Det bör dock observeras att dessa tillsynskategorier inte på något sätt är identiska med de tillsynsgrupper vi använder när vi talar om de intervjuade barnen. Utifrån det material vi fick in genom enkäten kunde vi konstatera, att tillsynsformerna varierade med klasstillhörighet. I det stora hela verkade arbetarbarnens tillsyn oftare vara löst på ett mindre tillfredsställande sätt än vad som var fallet för medel- och överklassbarnen. Det var också vanligt att tillsynsformerna för ett och samma barn varierade över tid. Kategoriseringen "släkting och bekant" förekommer mer frekvent ju yngre barnen var. Efterhand som barnen blev äldre ökade tillsynen alltmer genom daghemmens försorg.

Vi övergår nu till att studera tillsynsgrupperna i vårt huvudmaterial. Vi skiljer på institutionstillsyn och tillsyn i familj. Den senare tillsynsformen innefattar dels familjedaghem och dels familjedaghem kompletterat med lekskolevistelse. Dessa båda grupper får betraktas som kontrollgrupper till daghemsggruppen.

Det förekommer vissa socialgruppsmässiga skillnader mellan de fyra olika tillsynsgrupperna. Gruppen enbart familjedaghem omfattade flest barn från socialgrupp III, medan daghem däremot nyttjades minst av barn från denna samhällsklass. Det som var speciellt utmärkande för daghemsggruppen var en stor andel ensamstående mödrar, ca en tredjedel av gruppen. Detta bör

noteras eftersom de ensamstående som grupp ibland kan orsaka en viss snedvridning av materialet. De klassificerades ofta i socialgrupp II (till mer än 60 %) men deras inkomster var lika låga som för de ensamstående i socialgrupp III (22 000–23 000 enligt 1973 års taxering). Även i tillsynsgruppen "familjedaghem och lekskola" utgjorde ensamstående mödrar en relativt stor andel (ca en fjärdedel).

Vid analys av materialet framstår emellertid daghemmen mer som en tillsynsform för medelklassens barn, även om man bortser från de som var ensamstående. En tendens som också får stöd i det material som berör hela årskullen barn födda 1967, där 262 daghemsbarn ingår. Detta är intressant att notera, eftersom daghemmen ofta i debatten har framställts som ett tillsynsalternativ för framför allt arbetarbarnen.

Vid en jämförelse av föräldrarnas inkomster i de olika tillsynsgrupperna framkommer att över hälften av daghemsbarnens föräldrar hade en inkomst på 60 000 kronor eller mer enligt 1973 års taxering (de ensamstående är frånräknade). I familjedaghemsgruppen var det knappt en tredjedel av föräldrarna som kom upp till denna inkomst.

Något fler av barnen i daghemsgruppen bodde också i villa jämfört med de båda andra tillsynsgrupperna. Inklusiva de ensamstående mödrarna var det 21 % i daghemsgruppen som bodde i villa mot 11 % i familjedaghemsgruppen respektive 17 % i gruppen familjedaghem och lekskola.⁹

På daghemmen var det således en viss överrepresentation av barn till ensamstående föräldrar och medelklassbarn, medan tillsynsformen "familjedaghem" mer frekvent nyttjades av arbetarbarn.

Barn är tillsammans med sina föräldrar i olika utsträckning beroende på om mödrarna arbetar hel- eller deltid. Föräldrarna till daghemsbarnen ar-

Tabell 6:18 Tillsynsformer och socialgruppstillhörighet för de intervjuade barnen. Procentuell fördelning. Barn till ensamstående mödrar frånräknade i separat redovisning

Social- grupp	Tillsynsform					
	Daghem		Familjedaghem		Familjedaghem + lekskola	
	i gruppen totalt %	frånräkn ensamst %	i gruppen totalt %	frånräkn ensamst %	i gruppen totalt %	frånräkn ensamst %
I	6,7	6,1	2,3	2,7	9,3	12,3
II	57,3	51,0	34,1	29,7	43,0	36,9
III	36,0	42,9	63,6	67,6	47,7	50,8
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Baserar sig på antal:	75	49	44	37	86	65

Tabell 6:19 Tillsynsformer för de intervjuade barnen och inkomst (enligt 1973 års taxering) för de intervjuade barnens föräldrar. Procentuell fördelning. Barn till ensamstående i separat redovisning

Inkomst	Tillsynsform					
	Daghem		Familjedaghem		Familjedaghem + lekskola	
	i gruppen totalt	frånräkn ensamst	i gruppen totalt	frånräkn ensamst	i gruppen totalt	frånräkn ensamst
– 30 000	24,0	8,2	18,2	10,8	16,3	4,6
30 0001 –						
60 000	40,0	36,7	52,3	54,1	51,2	52,3
60 000 –	33,3	51,0	27,3	32,4	32,5	43,1
Inget an- givet	2,7	4,1	2,2	2,7	–	–
	100,0	100,0	100,0		100,0	100,0
Baserar sig på antal fa- miljer:	75	49	44	37	86	65

betade heltid till mer än tre fjärdedelar, medan föräldrarna till barnen i de båda andra tillsynsformerna lika ofta arbetade heltid som deltid.

6.4.2 När modern varit hemma

Då modern varit hemma under barnets förskoleålder kan man säga att lekskolan framför allt utgjort ett komplement till medel- och överklassbarnens hemmavistelse. Av de barn som enbart vistats hemma under förskoleåldern kunde endast 3 % hänföras till socialgrupp I, men hela 72 % till socialgrupp III. I den "hemmagrupp" som kompletterats med lekskolevistelse återfanns däremot 10 % från socialgrupp I och 43 % från socialgrupp III. Jämför man med socialgruppsfördelningen för Malmö i stort är det "hemmagruppen" som avviker starkast, medan "lekskolegruppen" relativt väl ansluter till den genomsnittliga fördelningen.¹⁰

I lekskolegruppen fann vi också den största andelen barn som bodde i villa, 30 %. Motsvarande siffra för de barn som enbart vistats hemma under förskoleåldern var 17 %. Andelen ensamstående var blygsam i båda grupperna, tre totalt, varför materialet inte särredovisas.

Genomsnittsinkomsten för lekskolebarnens föräldrar låg högre än för "hemmabarnens" föräldrar. Dubbelt så många föräldrar i den förstnämnda gruppen (21 %) som i den sistnämnda hade en årsinkomst på 60 000 kronor och mer. I de familjer där båda förvärvsarbetade var inkomsterna förstås

Tabell 6:20 Socialgruppsstillhörighet för barn vars mödrar varit hemma under barnets förskoleålder. Procentuell fördelning

Socialgrupp	Barnet enbart vistats hemma	Barnets hemmavistelse kompletterad m lekskola
I	2,7 %	10,4 %
II	25,3	44,8
III	72,0	44,8
	100,0	100,0
Beräknat på antal familjer:	75	87

Tabell 6:21 Inkomstfördelningen för de barns familjer där mödrarna varit hemma under barnets förskoleålder. Procentuell fördelning

Inkomst	Barnet enbart vistats hemma	Barnets hemmavistelse kompletterat m lekskola
– 30 000	10,4 %	4,5 %
30 001–60 000	80,0	73,6
60 001–	9,3	20,7
Inget angivet	–	1,2
	100,0	100,0
Beräknat på antal familjer:	75	87

betydligt högre. I daghemsgruppen t ex var det mer än 50 % av familjerna som hade en årsinkomst som översteg 60 000 kronor/år.

6.4.3 Några aspekter på hemmiljöns socialisationsformande strukturer

Det är många faktorer som samverkar i formandet av barnens socialisation. Vi har tagit upp bostadsområdet, bostaden och familjen som betydelsefulla ramfaktorer, som i vissa avseenden omgärdar, begränsar och skärper en specifik socialisation. Dessa tre faktorer bildar tillsammans en konsistent socio-materiell struktur som på olika sätt binder upp barnet i socialisationsprocessen. Genom marknadskrafter och bristfällig politisk styrning sorteras människor upp på olika boendeformer efter sociala och ekonomiska resurser. Den relativa friheten i överklassens boende understryker individens position i arbetslivet och samhället totalt sett. Längst ned i den av bostadssegre-

gationen utformade rangskalan återfinns det "ofriaste" boendet. Ofriheten att forma närmiljön, ofriheten till boendeanternativ, tvånget att acceptera det man blivit tilldelad och kanske ofriheten att påverka sina barns socialisation. Verkligheten tycks på olika sätt tyda på detta.

I de nyare ytterområdena är gårdens värld många gånger hård. Flera av de intervjuade föräldrarna nämnde detta. En rundvandring i något av dessa områden visar också på följderna av det strukturella förtrycket, sönderslagna lampor, avbrända ljusknappar, nerklottrade väggar, tomma lägenheter, utströdda kundvagnar från köpcentrum. Många barn har också lärt sig att betrakta centret som en naturlig lekplats. I vissa ytterområden finns också alla de sociala problem som en storstad kan frambringa i koncentrerad form. Problemen avspeglar sig naturligtvis också i barnens beteende. Eva-Lis Bjurman ger följande beskrivning från två skolor, den ena i en utpräglad "villalakommun" och den andra i ett höghusområde med framför allt arbetarbefolkning:

Det syns inte utanpå. Samma jeans, samma täckjackor. Kanske lite fler Adidasväskor i Höghusskolan. Men samma vänliga, låga skolbyggnad, samma klätterställningar, samma rymliga sandlåda på skolgården. Flickorna hoppar rep, pojkarerna kickar boll. Det är i maj. Barnen, 8-9 år, går i tvåan. Har snälla fröknar, ljusa klassrum.

Det tar ett tag innan jag märker skillnaden.

En dag blir det slagsmål på skolgården i Villaområdet. Barnen samlas i en ring, taktfasta hejarop på Anders. Fröken rusar fram. Slagsmålet upphör omedelbart. "Sånt här händer gudskelov ytterst sällan", säger fröken andfädd, lite uppskärnad.

På skolgården i Höghusområdet är det slagsmål nästan varje rast. Ingen reagerar. Ingen fröken kommer fram. Fröken går med ett par småflickor i handen. Det gör jag också. Så fort jag visar mig kommer det barn fram och tar mig i handen.

När det ringer och vi skall in har några stora killar trängt bort tvåorna från deras pingisbord. De spelar rundpingis. De små trycker längs väggarna, halvt dolda av ytterkläderna. Bara en av dem är med i häxdansen kring bordet. De stora hetsar den lille allt snabbare runt bordet. Stämningen är hotfull.

Fröken kommer, de stora försvinner. När hon öppnar dörren till klassrummet kommer en spetsig sax flygande. Saxen träffar fröken i ansiktet. Blodet rinner från ett sår under ögat. Fröken försvinner. Därinne står Kenta. Blek med tårar i rösten. Det var Rogge, jag trodde det var Rogge. Han slog mig, jag blev så jävla . . . Rogge var en av de stora. (Bjurman, se Pockettidningen R 6/76, s 4)

Även om föräldrarna upplever problemen kan de vara svåra att åtgärda. Att byta boendemiljö kostar pengar och för en stor del av ytterområdenas invånare är inkomsterna mycket låga. Under intervjuarbetet träffade vi en familj som sparade frenetiskt för att komma bort från sitt nuvarande bostadsområde sedan man upptäckt att yngsta barnet (i förskoleåldern) gjort det till en sport att tillsammans med ett "gäng" i samma ålder stjäla i

köpcentret. Ibland behärskar människan strukturen och ibland behärskas hon av strukturen. Påfallande ofta är detta klassbetingat.

För oss verkar det som om bostadsområdets och gårdens struktur har större inflytande på barnets socialisation i arbetarområden, på bekostnad av föräldrarnas inflytande, än i typiska överklass- och medelklassområden. Det framkom också att barn från arbetarklassen vistades på gården i större utsträckning än barn från medel- och överklassen. Vid första intervjutillfället hösten -74 frågade vi föräldrarna vad barnen gjorde efter skolan. 41 % av arbetarföräldrarna svarade att barnen vistades ute på gården från det de slutade skola tills de gick och la sig. Motsvarande siffror för medelklass- och överklassföräldrarna var 27 respektive 21 %. När det gäller tillsynsformer var barn från socialgrupp III framför allt representerade i kategorin familjedaghem. Av hemmakategorierna var de överrepresenterade i gruppen "barn som enbart vistats hemma under hela förskoleåldern". I båda dessa grupper svarade föräldrarna till 55 % att barnen "vistades ute från de slutade skolan tills de skulle lägga sig". Motsvarande siffra för daghemsgruppen var 19 %.

Speciellt med tanke på "hemmabarnen" kan detta innebära att "familjens socialisation" till stor del ersätts med "gårdens socialisation".

7 Hemmets fostran

"Fostran" är lika lite som "pedagogik", ett fristående och entydigt begrepp. Det vi vanligen benämner fostran är familjens överföring av normer och värderingar till barnet vilka på olika sätt är förankrade i en materiell struktur – i familjen, i bostadsområdet, i produktionen, i samhället. Fostran är på så sätt klassrelaterad och kopplad till samhällsutvecklingen. En utveckling som inte alltid gagnar människan. Alltför ofta är den underställd kommersiella, marknadsanpassade "utvecklingskrafter".

Tillväxt. Storskalighet. Och tillväxtens pris har blivit avfolkningsbygder och betongförorter, ommöblerade storstäder, större avstånd, främlingskap. Livet sönderhackat i bitar som man kör bil emellan: jobbet, bostaden, stormarknaden, nöjeslivet, fritidshuset. En teknologisk utveckling, styrd av en sanslös tillväxtfilosofi, som lett till ett enormt slöseri med energi, förgiftning av natur och människor och en ström av onödiga, onyttiga, inte sällan direkt skadliga produkter." (Stjärne 1979, s 21)

Människors möjligheter att värja sig mot de negativa konsekvenserna av samhällsutvecklingen står i direkt proportion till deras ekonomiska resurser. Resursstarka familjer kan "köpa" sina barn fria från miljöer som anses negativa för deras utveckling. Dessutom kan de köpa aktiviteter åt barnen som komplement till och ibland även som ersättning för masskulturen. Man kan med andra ord "köpa strukturer" som hjälper till att styra socialisationsprocessen i en viss riktning. Det är också rimligt att tänka sig att familjens roll i socialisationsprocessen som norm-, värderings- och kunskapsöverförare successivt har omformats till "informationsstyrare" i ett samhälle med ett allt intensivare informationsflöde. Att styra detta informationsflöde innebär bl. a. att välja bostadsområde, skolor, kamrater, fritidsaktiviteter, TV-program etc åt sina barn. En uppgift som inte enbart kräver en ideologi utan även resurser. Samhället och massmediaindustrin har således till stor del tagit över familjens traditionella roll.

I detta kapitel tar vi framför allt upp två aspekter av hemmets fostran som vi funnit intressanta: dels föräldrarnas värderingar som strukturförmedlare och dels familjens och barnets handlingar som strukturförmedlare. I båda fallen framträder den bakomliggande samhällsstrukturen som en betydelsefull faktor.

7.1 Värderingar som strukturförmedlare

För att förstå en människas värderingar måste man betrakta dem i sitt sammanhang, dvs de måste sättas in i individens historiska, sociala och ekonomiska situation. En människas värderingar är intimt förknippade med hela hennes livssituation och hennes livsbetingelser. Varje enskild situation markerar hennes plats i samhällshierarkin. En plats som hon blivit påtvingad, dvs som hon socialiserats till att uppfatta som sin egen och som hon oftast har anammat och okritiskt håller kvar som vuxen. Som förälder socialiserar hon i sin tur sina barn att acceptera samma samhällshierarki och att anta samma plats i denna som hon själv en gång som barn blivit socialiserad till.

Värderingar överförs således från generation till generation, men olika samhällsklasser överför olika kluster av värderingar. Melvin Kohn säger:

... the concept of "values" has been used as the principal bridge from social position to behavior ... to show that middle class parental values differ from those of working class parents: that these differences are rooted in basic differences between middle and working class conditions of life, and that the differences between middle and working class parental values have important consequences for their relationships with their children. The interpretive model, in essence is: *social class – conditions of life-values – behavior* (vår kursivering). (Kohn, se Bronfenbrenner och Mahoney 1975, s 436).

Kohns tolkning att värderingarna skulle utgöra en bro mellan föräldrarnas position i den sociala strukturen och deras beteende gentemot sina barn ger en trolig förklaring till de värderings- och uppfostringsskillnader som förekommer mellan arbetare och tjänstemän.

Kohn gör en uppdelning i kategorierna arbetare och tjänstemän, väl medveten om att ingen av dessa kategorier är enhetliga. Han betonar att det förekommer skillnader både mellan religiös och etnisk tillhörighet, men även om man tar hänsyn till detta är det ändå yrkesskillnaderna mellan arbetare och tjänstemän som får störst konsekvenser för hur man uppfostrar sina barn.

Kohn nämner tre aspekter vari arbetarens och tjänstemannens yrken skiljer sig åt. Medelklassmänniskan sysslar mer med interpersonella relationer, idéer och symboler i sin yrkesutövning än arbetaren, som däremot mer handskas med ting. I medelklassyrken finns större utrymme för självbestämmande i arbetet, medan arbetarklassyrken i större utsträckning är standardiserade till sitt innehåll liksom de mer frekvent är föremål för övervakning. Framgångar i medelklassyrken beror oftast på individens eget handlande, medan framgångar för arbetaren däremot i regel är beroende av kollektivt handlande, som i flertalet avseenden endast resulterar i förbättrade arbetsvillkor. Det förekommer också stora skillnader mellan tjänstemän och arbetare i anställningstrygghet, lönestabilitet och allmän social prestige.

Utifrån de uppräknade skillnaderna kan man härleda vilka egenskaper som är betydelsefulla för arbetare respektive tjänstemän för att de skall anpassa sig till sina yrkesroller. Av tjänstemännen förväntas bl a självkontroll och initiativförmåga medan man hos arbetaren framför allt värdesätter följsamhet till uppsatta regler. De egenskaper som föräldrarna upplever som väsentliga i arbetslivet överför de till sina barn för att rusta dem för livet och kommande yrkesutövning.

Som tidigare framkommit är det inte enbart i arbetslivet som arbetares och tjänstemäns livsbetingelser skiljer sig åt. Även deras möjligheter att kontrollera och bestämma över den miljö som inte är förknippad med arbete och arbetsplats är olika.

Eva-Marie Köhler säger i sin bok "Blågul fostran":

Det är naturligtvis i de konkreta livssituationerna som de klassbundna skillnaderna mellan människor verkligen avslöjas. Vi måste utgå från och vara medvetna om att det som föräldrar gör med sina barn, det gör de inom sina möjligheters ram. Det räcker däremot inte att enbart ändra på möjligheterna genom tillfällig ekonomisk hjälp. Vi kan inte rycka loss familjens verksamhet som rör barnen från familjens totala situation. Föräldrarnas arbetsmiljö, boendemiljö och det förtryck som drabbar och drabbat många föräldrar under hela deras livstid och även andra faktorer bildar det sammanhang i vilket också uppfostran ingår. (Köhler 1978, s 39)

Arbetarklassens uppfattning om världen är i sitt sammanhang lika konsistent som medeklassens och olika delar i deras levnadsbetingelser stödjer deras tolkningar. Svårigheterna ligger snarare i att arbetarklassen som grupp inte har avslöjat det strukturella förtryck som kringgärdar deras handlande och beskär deras möjligheter till inflytande över sina egna levnadsbetingelser.

I arbetarklassens socialisation förespråkas tex lydnad, direkt anpassad till samhällets krav på lojal arbetskraft.¹¹ Denna uppfattning legitimeras på olika sätt och får också stöd i den samhälleliga enkulturationen.

7.1.1 Föräldrarnas bedömning av idealegenskaper hos barn och föräldrar

Vid intervju tillfället år 1974 blev föräldrarna ombudda att räkna upp de tre egenskaper som de tyckte var viktigast att barnet besatt. Det kunde vara egenskaper som barnet redan hade eller egenskaper som föräldrarna önskade att det skulle utveckla. För en del föräldrar var frågan mycket lätt att besvara. De beskrev vilka egenskaper de tillmätte störst värde och motiverade också spontant varför. Men flertalet föräldrar funderade en del kring frågan innan de besvarade den. En tredje kategori föräldrar hade mycket svårt att precisera vilka egenskaper de värdesatte eller skulle värdesätta hos sina barn. De hade förmodligen aldrig tidigare funderat i dessa termer.

I socialgrupp I nämnde föräldrarna i första hand "förmåga att umgås med andra, visa hänsyn och tolerans" (21 %) och "att barnet blir lugnt, tryggt och harmoniskt" (21 %). I socialgrupperna II och III tyckte flertalet föräldrar att det var viktigt att "vara ordentlig, uppföra sig väl, inte ge sig in på olovliga vägar" (27 % resp 23 %). I socialgrupp II prioriterade man därefter egenskaper som "lugn, trygg och harmonisk", medan man i socialgrupp III lade större vikt vid att "vara lydig, höra vad man säger" och vara "snäll, vänlig och välartad" (vardera med 15 %).

De egenskaper som föräldrarna uppfattade som betydelsefulla kan inordnas i sju kategorier, där de tre första framförallt beskriver mentala egenskaper hos barnet som innebär självständighet och utveckling, medan de tre därpå följande kategorierna i större utsträckning innebär barnets anpassning till de vuxnas krav. Den sjunde kategorin ger uttryck för en önskan och ett hopp från föräldrarnas sida att deras barn skall förbli friska och ha god hälsa och skiljer sig därmed från de andra kategorierna. De sju kategorierna är följande:

Egenskaper som är utvecklande för barnet

1. Personlighet – "stå på egna ben", "vara självständig", "lugn, trygg och harmonisk"
2. Socialt – "visa hänsyn, tolerans", "kunna umgås med andra människor"
3. Intellektuellt – "ha lätt för att lära", "duktig i skolan"

Egenskaper som innebär en anpassning till krav från vuxna

4. Lydnad – "att lyda", "höra vad man säger"
5. Artighet – "hälsa på vuxet folk", "vara artig mot vuxna", "vara välartade och vänliga"
6. Ordentlighet – "uppföra sig väl", "inte ge sig in på olovliga vägar"

Egenskaper som kan hänföras till god fysik

7. God fysik – "frisk och sund", "få behålla hälsan"

Som framgår av tabell 7.1 var arbetarföräldrarna mer benägna att hävda egenskaper hos barnet som innebär anpassning till de vuxnas krav än föräldrarna från medel- och överklassen. Överklassföräldrarna å andra sidan tog mer frekvent upp egenskaper som i något avseende framstod som utvecklande för barnet.

Det finns också ett samband mellan moderns förvärvsarbete och de ideal-egenskaper som föräldrarna nämnde. I de familjer där modern förvärvsarbetat under barnets förskoleålder var man mer benägen att nämna utvecklingsfrämjande egenskaper än i de fall där modern vistats hemma hos barnet. Vid närmare granskning av materialet visade det sig att denna benägenhet även varierade med val av tillsynsformer, likaså om hemmavistelsen kompletterats med lekskola eller ej.

Om vi först utgår från de olika tillsynsformerna verkar det som om dag-

Tabell 7:1 Föräldrarnas bedömning av barnets idealegenskaper. Socialgrupperat. Tre egenskaper nämnda som mest¹²

Barnets egenskaper	Socialgrupp							
	I		II		III		Summa	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Egenskaper som är utvecklande för barnet	58	67,4	266	58,1	220	53,8	544	57,1
Egenskaper som innebär anpassning till vuxnas krav	28	32,6	180	39,3	165	40,3	373	39,1
God hälsa	—	—	12	2,6	24	5,9	36	3,8
Antal bedömda egenskaper	86	100,0	458	100,0	409	100,0	953	100,0
Antal bedömda egenskaper i genomsnitt	2,5		2,5		1,8			

hemsbarnens föräldrar framför allt uppgav utvecklingsfrämjande egenskaper (61 %) medan familjedaghemsföräldrarna främst nämnde egenskaper som utgör en anpassning till de vuxnas krav (50 %). Föräldrarna till de barn som kompletterat tillsynsformen familjedaghem med lekskolevistelse uppgav mer frekvent utvecklingsfrämjande egenskaper hos barnet än de föräldrar som enbart använt sig av familjedaghem, men dock inte i lika stor utsträckning som daghemsbarnens föräldrar.

Betraktar vi sedan svaren från de föräldrar vars barn vistats hemma under förskoleåldern finner vi att det framför allt är föräldrarna till barn som *enbart* vistats hemma, som prioriterade egenskaper som kan hänföras till anpassning till vuxnas krav. Föräldrarna till "lekskolebarnen", dvs de barn som kompletterat hemmavistelsen med lekskola, uppvisade ungefär samma svars-mönster som de föräldrar där modern förvärvsarbetat, med undantag av daghemsgruppen där föräldrarna något oftare än övriga föräldrar nämnde utvecklande egenskaper. Extremgrupperna blev således daghemsbarnens och "hemmabarnens" föräldrar. Svarsmönstret redovisas i tabell 7:2.

Om vi tar hänsyn till föräldrarnas socialgruppsstillhörighet i daghemsgruppen respektive hemmagruppen försvagas sambanden något men försvinner inte helt. Fortfarande finns det en tendens hos daghemsbarnens föräldrar att lägga tonvikten på utveckling framför krav (tabell 7:2). Detta kan eventuellt bero på att de föräldrar som har barn som vistas på daghem har anammat daghemsverksamhetens ambitioner att arbeta utvecklande. Enligt vår materialistiska modell påverkas människors värderingar och handlingar av de strukturer som de ingår i. För daghemsbarnens föräldrar utgjorde

Tabell 7:2 Föräldrarnas uppfattning om barnens idealegenskaper i "daghemgruppen" och "hemmagruppen". Procentuell fördelning

	Daghemsbarnens föräldrar	Hemmabarnens föräldrar
Egenskaper som är utvecklande för barnet	60,9	44,3
Egenskaper som innebär anpassning till vuxnas krav	36,2	50,3
God hälsa	2,9	5,4
	100,0	100,0
Antal nämnda egenskaper	174	183

daghemmen en del av deras verklighet och förmodligen hade de också tillägnat sig förskolans målsättning.

De största skillnaderna mellan föräldrarnas uppfattning om barnens idealegenskaper framträder emellertid inom daghems- och hemmagruppen. I båda grupperna nämnde ca 80 % av föräldrarna i socialgrupp I utvecklingsfrämjande egenskaper, medan motsvarande för föräldrarna i socialgrupp III var 40–50 %.

Från den tidigare framställningen kan vi erinra oss att den renodlade "hemmagruppen" socialgruppsmässigt skiljde sig från gruppen barn som vistats "hemma kompletterat med lekskolevistelse". De skillnader som fö-

Tabell 7:3 Föräldrarnas uppfattning om barnens idealegenskaper i "daghemgruppen" och "hemmagruppen" socialgruppsfördelat. Procentuell fördelning

	Daghemsbarnens föräldrar			Hemmabarnens föräldrar		
	Socialgrupp					
	I	II	III	I	II	III
Egenskaper som är ut- vecklade för barnet	76,9	65,0	50,8	80,0	44,7	42,8
Egenskaper som innebär anpassning till vuxnas krav	23,1	34,0	42,6	20,0	55,3	49,6
God hälsa	—	1,0	6,6	—	—	7,6
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal nämnda egenskaper	13	100	61	5	47	131

rekommer mellan dessa båda grupper med avseende på föräldrarnas uppfattning av barnens idealegenskaper emanerar sålunda i huvudsak från de båda gruppernas socialgruppsmässiga sammansättning.

Vid en uppsplattning av barnens idealegenskaper på kön framkommer inga större variationer. Den enda skillnad som kan vara värd att notera är att flickornas föräldrar oftare prioriterade egenskaper som självständighet och "stå på egna ben" än pojknas föräldrar, oberoende av socialgrupps-tillhörighet. Detta kan eventuellt vara ett försök från föräldrarnas sida att kompensera flickorna för det svaga utgångsläge som de i allmänhet har i samhället.

Hur upplevde då föräldrarna sig själva som uppfostrare och socialisations-förmedlare? Vilka egenskaper uppfattade de som relevanta i denna roll? Om föräldrarna tyckte det var svårt att uppge betydelsefulla egenskaper för barnet så var det än svårare att räkna upp de tre viktigaste föräldraegenskaperna vilket framgår av tabell 7:4.

59 % av föräldrarna uppgav tre egenskaper hos barnet men endast 41 % nämnde tre betydelsefulla egenskaper hos vuxna i föräldrarollen. Det visar sig här att frågorna inte var direkt lätta att besvara. Svaren från föräldrarna var inte heller entydiga. Det innebär att man får gå fram försiktigt när man uttolkar dessa data.

Av materialet framkommer det att viktiga föräldraegenskaper rent generellt är "att vara kompis med barnet", "lyssna på det" och hjälpa det att utveckla "trygghet, inre harmoni och hänsynsfullhet". I dessa avseenden föreligger inga direkta socialgruppsmässiga skillnader. Även på denna fråga sammanförde vi egenskaper som kan betecknas som "utvecklingsfrämjande för barnet" och "egenskaper som framför allt innebär krav från föräldrar och andra vuxna" enligt följande:

Egenskaper som är utvecklingsfrämjande för barnet

1. Personlighet – "hjälpa barnet till självständighet och att stå för sina åsikter"
2. Socialt – "lyssna på, tala med och umgås mycket med barnet", "vara demokratisk gentemot barnet", "visa tålmod" och "vara tolerant"
3. Intellektuellt – "kunna lära det läsa och skriva", "hjälpa det i skolarbetet"

Egenskaper som befrämjar anpassning till vuxnas krav

4. Lydnad – "vara bestämd", "ha fasthet", "kräva lydnad"
5. Artighet – "visa artighet, vara ett föredöme"
6. Ordentlighet – "vara tillrättavisande"

Egenskaper som syftar till att ge barnet en god fysik

7. God hälsa – "hjälpa barnet att bygga upp sin fysik"

Tabell 7:4 Antal föräldrar som nämnt en, två eller tre viktiga egenskaper hos barnet resp sig själva

	Egenskaper hos barnet		Egenskaper hos föräldrarna	
	f	%	f	%
Inte nämnt någon egenskap	25	5,6	19	4,3
Nämnt en egenskap	32	7,2	40	9,0
Nämnt två egenskaper	126	28,2	203	45,5
Nämnt tre egenskaper	263	59,0	184	41,2

Tabell 7:5 Idealegenskaper hos föräldrarna, socialgrupperat. Tre egenskaper nämnda som mest. Procentuell fördelning

Föräldraegenskaper	Socialgrupp		
	I	II	III
Egenskaper som är utvecklande för barnet	72,9	72,8	66,4
Egenskaper som framför allt innebär krav från föräldrar och andra vuxna	27,1	27,0	33,0
God hälsa, bygga upp barnets fysik	—	0,2	0,6
	100,0	100,0	100,0
Antal nämnda egenskaper	85	431	482

Som framgår av tabell 7:5 är de socialgruppsmässiga differenserna små. Man kan då ställa frågan varför det förekommer så stora socialgruppsmässiga skillnader i föräldrarnas bedömning av barnets idealegenskaper men inte motsvarande skillnader i deras bedömning av sina egna egenskaper som föräldrar. Kan det bero på att föräldrar trots allt har relativt likartade uppfattningar om vilka föräldraegenskaper som är viktiga? Eller har föräldrarna nämnt sådana egenskaper som rent allmänt är viktiga att besitta som vuxen?

7.1.2 Mellanmännsliga relationer och värdemässig fostran

Syftet med denna studie är i första hand att förstå en komplex verklighet där hemmets fostran samverkar med strukturer och kompletterande so-

cialisationsagenter. Sätten att nå denna förståelse är många och dessutom inte entydiga. Genom att studera verkligheten på ett visst sätt beskriver och förklarar man verkligheten inbegripet de begränsningar som själva studieförfarandet sätter upp. Tillvägagångssättet bestäms, förutom av själva problematiken, också av forskningens ekonomiska och tidsmässiga ramar. I den här undersökningen har vi gått tillväga på olika sätt för att studera olika aspekter av den verklighet vi vill förstå och förklara. Kostnaderna, främst ur tidshänseende, har varit tämligen höga.

Den del av undersökningen som det varit svårast att finna adekvata metoder för kommer att behandlas i detta avsnitt, nämligen föräldrarnas inställning till mellanmänniskliga relationer. Vi bedömer denna deras inställning som viktig, eftersom den tex kan förväntas styra barnens aktiviteter och kamratval och på sikt även bidra till att skapa fördomar.

Den metod som vi så småningom fastnade för var en traditionell s k Likert-skala med sina inbyggda begränsningar. Föräldrarna skulle ta ställning till 22 olika påståenden längs en femgradig skala. Frågorna var ömsom positivt och ömsom negativt formulerade. Från ett förtest på 50 item som testades på 100 föräldrar valde vi ut de slutgiltiga påståendena. Frågeformuleringen bygger på gamla test, traditionella uppfattningar och moderna myter. Det bör poängteras att frågorna sammanställdes och formulerades till innehåll och riktning utifrån *våra värderingar*, som dock inte på något sätt är exklusiva utan delas av många människor i samhället. Det bör dock markeras att mätinstrument av denna typ är subjektiva trots sin objektiva framtoning. Med andra ord, testet mäter människors värderingar med forskarens värderingar som måttstock. Nedan följer en genomgång av samtliga frågor i Likert-skalan. För varje svar tilldelades föräldrarna poäng från ett till fem. Ju högre poäng en intervjuperson fick desto öppnare, tolerantare, mer demokratisk etc förväntas denna vara enligt ovanstående förutsättningar, och ju lägre poäng desto mer rigid, auktoritär etc. Svarspoängen kan antingen behandlas för varje enskilt påstående eller i kategorier genom att man sammanräknar poängen för de frågor som ingår i en kategori.

(+) eller (-) framför frågans nummer anger om man skall instämma i eller ta avstånd från frågans formulering för att få maxpoäng.

Könsrollsmönster

(-) 4. Kvinnans plats är i hemmet

(-) 8. Kvinnans frihet bör i vissa avseenden vara mer begränsad än mannens

(-) 15. Det är framför allt mamman som bör svara för barnens uppföstran

(-) 21. En flicka bör hållas i hårdare tyglar än en pojke

(-) 11. Vi bör finna oss i att män, i egenskap av familjeförsörjare, skall ha högre lön än kvinnor

Förhållandet mellan föräldrar och barn

- (-) 1. Barn bör rätta sig efter sina föräldrar i alla lägen
- (-) 5. Ungdomar bör känna en innerlig tacksamhet och respekt för sina föräldrar
- (+) 14. Föräldrar bör inte påverka barnens kamratval även om kamraterna har en annorlunda uppfostran
- (+) 19. Man bör uppmuntra barn att ifrågasätta regler och förordningar, som de tycker är felaktiga
- (-) 20. Föräldrar bör avstyra att deras barn gifter sig med någon av annan nationalitet än sin egen

Förhållandet mellan överordnad och underordnad

- (-) 6. Det bör finnas en viss skillnad mellan personer i ledande ställning och gemene man
- (+) 17. En arbetsgivare bör inte kräva trohet och plikt känsla av de anställda
- (-) 12. Människor med olika social bakgrund bör inte blandas, eftersom de tillhör "skilda världar"
- (-) 22. Det bör vara naturligt för var och en att underordna sig människor med större begåvning och intelligens

Ekonomisk jämlikhet och solidaritet

- (-) 3. Socialhjälpen bör avskaffas så att de som arbetar får lägre skatt
- (-) 13. Har man ingen utbildning, så skall man inte heller göra anspråk på hög lön
- (+) 18. Den som är höglönlönad bör avstå från lönehöjningar för att minska löneskillnaden på arbetsmarknaden

Förhållandet till invandrare

- (+) 2. Svenskarna bör göra allt de kan för att hjälpa invandrarna tillrätta
- (+) 9. Regeringen bör underlätta för invandrarna att få svenskt medborgarskap

Disciplin. Lag och ordning i samhället

- (+) 7. Brottslighet bör inte bemötas med hårda straff
- (-) 16. Det enda sättet att komma tillrätta med disciplinproblem i dagens skolor är att återinföra den gamla skolagan
- (-) 10. Lydnad och respekt för myndighetspersoner är något som varje människa bör lära sig

Ytterligare en tveksamhet med Likert-skalan är att frågorna enbart går att besvara genom instämmande eller avståndstagande. Argumenterande svar är således uteslutna. Detta kan innebära att bakom svar som klassificeras som rigida kan det dölja sig ett progressivt tänkande, även om det är relativt sällsynt. Ta t ex påståendet "Socialhjälpen bör avskaffas så att de som arbetar får lägre skatt". Ett instämmande röjer i allmänhet en negativ inställning till socialhjälpberoende, men kan även dölja en positiv människosyn. Intervjupersonen kanske anser att socialhjälpen bör avskaffas till förmån för en politik som ger arbete åt alla och minskar utslagningen i samhället. Ju fler frågor man slår samman i kategorier desto mindre betydelse får emellertid sådana felmarkeringar.

Trots alla invändningar som man kan resa mot en Likert-skala tror vi

ändå att den kan ge en fingervisning om föräldrarnas värderingar. Som vi också visar längre fram får våra resultat stöd av tidigare forskning.

7.1.2.1 Förvärvsarbete och värderingar

Av de frågor som ingår under rubriken "könsrollsmönster" framkommer klara skillnader mellan de föräldrar som varit hemma under barnets förskoleperiod och de som varit förvärvsarbetande och då framför allt mellan föräldrarna i "den rena hemmagruppen" och "daghemsgruppen". De två påstående som uppvisar den största differensen är "Kvinnans plats är i hemmet", som 81 % av daghemsföräldrarna tog avstånd från medan motsvarande siffra för hemmabarnens föräldrar var 39 %. "Vi bör finna oss i att män i egenskap av familjeförsörjare skall ha högre lön än kvinnor." Det senare påståndet tog 83 % av daghemsföräldrarna avstånd från mot 56 % av hemmabarnens föräldrar. En hel del familjer där modern vistats hemma och barnet deltagit i lekskolevistelse har också instämt i påståndet "Kvinnans plats är i hemmet".

Vad är det då som förorsakar uppkomna skillnader? I och för sig är differenserna inte så märkvärdiga, eftersom det i båda fallen är fråga om att legitimera det sätt man lever på – att vara förvärvsarbetande eller hemarbete – antingen det är självvalt eller en ekonomisk nödvändighet.

Även för de frågor som sammanförts i kategorierna föräldrar-barn och över-underordnad förekommer mindre skillnader, som går i samma riktning, dvs de föräldrar som vistats hemma under barnets förskoleålder är något mer dominanta och bestämmande över barnen än de övriga föräldrarna. Som framkom tidigare varierar den socialgruppsmässiga fördelningen inom de olika tillsynsformerna och föräldrarna i hemmagruppen tillhör till största delen socialgrupp III. I många teoretiska tolkningar framkommer just att arbetarföräldrar och då speciellt arbetarmödrar är mer auktoritära i sin hållning gentemot sina barn än t ex medelklassföräldrar (Holter m fl 1978, s 133 och 284).

På de frågor som tar upp föräldrarnas inställning till ekonomisk jämlikhet och solidaritet förekommer de största differenserna mellan hemmabarnens och daghemsbarnens föräldrar. Det framkommer tydligast av påståndet "Socialhjälpen bör avskaffas så att de som arbetar får lägre skatt" som ca 30 % av hemmabarnens föräldrar tog avstånd från mot 70 % av daghemsbarnens föräldrar.

De två frågor som avsåg att belysa svenskarnas inställning och förhållande till invandrare var "Svenskarna bör göra allt de kan för att hjälpa invandrarna tillrätta" och "Regeringen bör underlätta det för invandrare att få svenskt medborgarskap". Överensstämmelsen i svarsfördelningen på den första frågan är mycket stor mellan de olika grupperna. Ca 77 % av föräldrarna instämde i påståndet. Frågan ställdes så, att respondenten skulle uppfatta

svenskarnas hjälp till invandrarna på det individuella planet, dvs där var och en av oss kan göra en insats som medmänniska.

Den andra frågan förutsätter ett agerande på högre plan, nämligen att regeringen skulle underlätta det för invandrarna. I samtliga grupper var det en stor andel som inte hade någon bestämd inställning till detta påstående. Om det beror på att påståendet i sig vållat problem eller om intervjupersonerna för egen del upplevt det ovidkommande och därför inte engagerat sig i lika stor utsträckning som i de andra påståendena är svårt att säga.

För de påståenden som sammanförts under rubriken "Lag och ordning i samhället" förekommer endast mindre variationer mellan grupperna. "Hemmaföräldrarna" verkar vara något mer för disciplin och ordning än föräldrarna i de andra grupperna. Ser vi däremot till påståendet "Brottslighet bör inte bemötas med hårda straff" ligger svarsfördelningen för de olika grupperna ganska jämt, ca 36 % av de intervjuade instämde i påståendet.

Det som redovisats här är endast skillnader mellan vissa grupper och på vissa utvalda påståenden. För att få en mer samlad bild av föräldrarnas poängsumma på Likert-skalan har vi för varje intervjuperson räknat samman poängen för samtliga påståenden.

I tabell 7:6 är materialet indelat i två kategorier med avseende på föräldrarnas sammanlagda poäng. En kategori där föräldrarnas poäng uppgår till högst 69 och en kategori där poängen är 70 eller däröver. Materialet uppdelas alltså i två ungefär lika stora delar.

Vid en jämförelse mellan tillsynsformerna föreligger den största differensen mellan föräldrarna i daghemsgruppen och hemmagruppen. 57 % av daghemsbarnens föräldrar hade 70 poäng eller mer på Likert-skalan medan endast 29 % av hemmabarnens föräldrar kom upp till motsvarande poäng.

Materialet uppvisar också en mindre skillnad mellan daghemsbarnens mödrar och de andra förvärvsarbetande mödrarna. 10 % fler av de först-

Tabell 7:6 Föräldrarnas poäng på Likertskalans samtliga påståenden. De intervjuades procentuella fördelning på tillsynsformer

Poäng	Dag-hem	Fam dagh	Fam dagh+ lekskola	Hemma	Hemma+ lekskola	Bländat	Totalt
-69	41,4	50,0	50,0	70,6	56,3	45,6	52,5
70-	57,3	47,7	47,7	29,4	42,6	54,4	46,4
Ej svar	1,3	2,3	2,3	—	1,1	—	1,1
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal föräldrar	75	44	86	78	87	79	446

nämnda kom upp till 70 poäng eller därutöver.

Att förvärvsarbetande respektive hemarbetande mödrar uppvisar skillnader kan bl a förklaras med mödrarnas yrkesverksamhet som ofta medför en mer liberal syn på kvinnans ställning i samhället. Men det förekommer också en differens mellan de båda "hemmagruppernas" föräldrar. 14 % större andel av de föräldrar där barnet vistats hemma kompletterat med lekskola uppnådde 70 poäng eller mer än de föräldrar där barnen enbart vistats hemma. Föräldrarna i hemmagrupperna kom emellertid i genomsnitt inte upp till lika hög poängsumma som föräldrarna i de grupper där modern förvärvsarbetade.

Den sammanlagda poängsumman ger en uppfattning om föräldrarnas värderingar i stort i de olika grupperna. *Detta innebär naturligtvis inte att det är tillsynsformen i sig som skapat olika värderingar.* Orsakerna får snarare sökas i föräldrarnas olika materiella situation. Som vi visat tidigare så samvarierade valet av tillsynsform med dessa faktorer.

Tillsynsgrupperna varierade således både i social och ekonomisk sammansättning och det förekommer även andra skillnader mellan grupperna. Vid en närmare analys av materialet visar det sig att mödrarnas typ av förvärvsarbete inom de olika tillsynsgrupperna skiljde sig åt. Daghemsbarnens mödrar är överrepresenterade för yrken inom hälso- och sjukvård samt kameralt arbete, medan familjedaghemsbarnens mödrar till större delen återfinns inom servicearbete, tillverkningsarbete och kommersiellt arbete. En av orsakerna till detta är förmodligen att det vid den aktuella tidpunkten för undersökningen fanns tre speciella daghem för sjukhuspersonalens barn. Det var den enda form av arbetsplatsdaghem som förekom i Malmö. Överrepresentationen på den kamerala sidan får tillskrivas de ensamstående mödrarna som ofta hade ett kontorstekniskt yrke. Daghemsbarnens mödrar arbetade således oftare inom yrken som uppvisade stor likhet med traditionellt kvinnliga arbetsuppgifter eller inom yrkesområden som vi tidigare karakteriserat som feminiserade. Trots detta uppvisade de ändå en mer liberal inställning i bl a könsrollsfrågor. Den största anledningen till detta kan förmodligen härledas till att daghemsbarnens mödrar i större utsträckning var förankrade på arbetsmarknaden än de andra förvärvsarbetande mödrarna.

De hade dels arbetat heltid i betydligt större utsträckning än de andra mödrarna och dels hade de mer frekvent arbetat under barnets hela förskoleperiod. I daghemsgruppen hade ca 40% av mödrarna förvärvsarbetat under hela barnets förskoleålder, medan motsvarande andel förvärvsarbetande mödrar i de andra grupperna endast var hälften så stor. Eftersom många mödrar i denna grupp var ensamstående blev arbetet alltså en nödvändighet.

Detta sammantaget visar att arbetet är en betydelsefull faktor, där lång yrkeserfarenhet och heltidsarbete är betingelser som underlättar skapandet av yrkesidentitet och relationer till arbetskamrater. Daghemsbarnens mödrar

verkar således vara mindre orienterade mot hemmet och de traditionella könsrollsmönstren än familjedaghemsbarnens mödrar. Svaren på Likert-skalan antyder också en mer liberal inställning till sociala relationer och en något större ekonomisk solidaritet än för de andra mödrarna.

7.1.2.2 Socialt skikt och värderingar

Om vi spaltar upp materialet efter socialgruppsstillhörighet finner vi att denna variabel ger utslag för vissa frågor. Skillnaderna mellan socialgrupp I och III är störst för de påstående som kan inordnas under könsrollsfrågor. Vid en sådan jämförelse framstår föräldrarna i socialgrupp III som de mer traditionsbundna. Påståendet "Kvinnans frihet bör i vissa avseenden vara mer begränsad än mannens" tog t ex 91 % av föräldrarna i socialgrupp I avstånd ifrån mot 72 % i socialgrupp III. Liknande tendenser visade sig också för itemen: "Det är framför allt mamman som bör svara för barnens uppfostran", "Kvinnans plats är i hemmet", "Vi bör finna oss i att män, i egenskap av familjeförsörjare, skall ha högre lön än kvinnor" och "En flicka bör hållas i hårdare tyglar än en pojke". På samtliga dessa påståenden var differensen ca 20 % mellan de föräldrar i socialgrupperna I och III som tog avstånd.

Av de påståenden som gäller föräldrar-barn relationen framstår föräldrarna i socialgrupp III som något mer dominanta och auktoritära än t ex föräldrarna i socialgrupp I. Familjerna i socialgrupp II ligger någonstans mitt emellan, ofta närmare socialgrupp I än III. 71 % av föräldrarna i socialgrupp III t ex instämde helt eller delvis i itemet "Barn bör rätta sig efter sina föräldrar i alla lägen" mot 47 % av föräldrarna i socialgrupp I.

Det framkommer allmänt av Likert-skalan att föräldrar i socialgrupp III mer frekvent höll med på item som kan sägas ingå i en auktoritär inställning än föräldrar i socialgrupp I. Likaså var de oftare positiva till påstående om att underordna sig andra. Däremot instämde en större andel föräldrar i socialgrupp III i påståendet "En arbetsgivare bör inte kräva trohet och plikt-känsla av de anställda" än i socialgrupp I. I den förstnämnda gruppen var det 26 % som höll med mot 11 % i den sistnämnda gruppen. En intressant skillnad som i vissa avseenden kan påvisa en intressemotsättning mellan grupperna. Bland de intervjuade i socialgrupp I fanns det t ex en del egna företagare.

Tre item tar upp den ekonomiska aspekten med avseende på lön eller skatt, bl a "Socialhjälpén bör avskaffas så att de som arbetar får lägre skatt". 41 % av föräldrarna i socialgrupp III tog avstånd från detta påstående mot 71 % i socialgrupp I. Innebär detta att familjerna i socialgrupp III inte klart inser att utslagningen är klassrelaterad eller är denna grupps ekonomi så hårt ansträngd att alla kostnadssänkningar prioriteras utan hänsyn till konsekvenserna?

Vad är det då som styr svarsalternativen i socialgrupp I? Ställer de upp solidariskt för de sämre lottade, eller är de bättre medvetna om vilka konsekvenser en nedskrivning av de sociala kostnaderna skulle få, eller uppfattar de kanske en dylik skatteminskning som försumbar för den enskilde individen? Förmodligen ligger bl a det sistnämnda nära till hands eftersom färre föräldrar i socialgrupp I än i socialgrupp III var villiga att minska löneklyftorna på arbetsmarknaden genom att de högavlönade skulle avstå från lönehöjningar.

Familjernas sammanlagda poängsumma på Likert-skalan spaltades upp på socialgruppsstillhörighet, varvid följande skillnader framkommer.

Det visar sig alltså att människor har olika inställning till det vi kallar "demokratiska värden". För att konkretisera det närmare skall vi granska de familjer som sammanlagt fick mycket låga poäng – 49 och därunder – och ställa deras levnadssituation och levnadsförhållande mot dem vars totala poängsumma blev mycket höga – 90 och däröver. Vi jämför dessa båda grupper, som vi i fortsättningen benämner "låggrupp" respektive "höggrupp", längs vissa grundläggande variabler såsom inkomst, socialgrupps-tillhörighet, typ av boende mm.

7.1.2.3 Levnadsvillkor och värderingar

Vad är det som föranleder att vissa människor får höga poäng på mätinstrument som avser att mäta demokratisk respektive auktoritär inställning, medan andra får låga poäng på dylika? Naturligtvis kan man inte utesluta att en del människor vet vad de skall svara för att få höga poäng. Men om vi förutsätter att svaren är någorlunda ärliga, vad beror då skillnaderna på? Vi tror att man till stor del kan finna orsakerna i människors levnadsvillkor. Det finns förhållanden som skapar krav på lydnad och som

Tabell 7:7 De intervjuades sammanlagda poäng på Likertskalan, socialgrupperat. Procentuell fördelning

Poäng	Socialgrupp		
	I	II	III
-69	41,2	46,7	58,8
70-	55,9	52,7	39,8
Ej svar	2,9	0,6	1,4
	100,0	100,0	100,0
Antal intervjuade	34	186	226

samtidigt konserverar fördomar. Arild Gjertsen förklarar t ex lydnadskravet inom arbetarklassen på följande sätt:

Arbetarklassföräldrar lever under mer stressade omständigheter och har därför behov av barn som är lydiga. Fadern har ett tungt, manuellt arbete, och är antagligen oftare fysiskt sliten. Fler mödrar har städarbete, ofta på obekvämt arbetstid. Några av fäderna i vår undersökning är skiftarbetare, och detta skulle också medföra behov av lydnad därför att de vissa dagar måste sova medan barnen är hemma. De allra flesta arbetarfamiljerna bor i lägenhet i hyreshus, i motsats till de flesta familjerna i borgerliga kategorier som bor i villa. När man har ont om utrymme är det kanske nödvändigare att ha klara linjer och regler för vem som skall fatta besluten än under rymligare förhållanden (Gjertsen 1978, s 177).

Av detta drar Gjertsen slutsatsen att det inte är tillräckligt att ändra arbetarens situation inom arbetssfären. En motsvarande förändring fordras också i "hemmasfären" för att en reell förändring skall komma till stånd med avseenden på socialisationens villkor. Detta ställningstagande kräver naturligtvis att man anser att stränga lydnadskrav är olyckligt är utvecklingssynpunkt:

Det räcker inte att genomföra förändringar av arbetarens situation på jobbet som gör att han får mera tillfälle till "självbestämmande" eller blir mindre känslomässigt frustrerad. Förtrycket av arbetarna, som bl a tar sig uttryck i skillnader i bostadsförhållanden, arbetets art och arbetstider, måste upphävas (Gjertsen, 1978, s 178).

Förmodligen är det också lättare att ha en fördomsfri inställning till t ex ungdomskriminalitet, missbruk o dyl när man inte har problemen alldeles inpå sig. En av segregationens effekter är just att de sociala problemen koncentrerats till vissa bostadsområden i stadens utkanter. Att dagligen möta problemen, att uppleva rädslan att ens egna barn skall komma i "dåligt sällskap" befördrar lätt en inställning om "hårdare tag" för att komma tillrätta med problemen. En inställning som klassificeras som auktoritär men *som inte nödvändigtvis speglar något grundläggande personlighetsdrag utan som snarare uppkommer som en effekt av den materiella verklighet som arbetarklassen ofta lever i.*

Denna verklighet avspeglar sig t ex också i människors inställning till invandrare, som vi senare skall se speciellt gäller för barnen. När vi genomförde intervjuerna upplevde vi att fördomarna mot invandrare florerade mest i de områden där invandrarna utgjorde en stor andel av befolkningen. Vi har t ex mött svenska barn i dylika områden som vägrat leka med invandrarbarn och invandrarbarn som inte velat leka med invandrarbarn av annan nationalitet än den egna. Återigen är segregationen orsaken. Eftersom invandrarna är koncentrerade till ett fåtal områden blir *kulturkonfrontationerna* desto intensivare i dessa områden. Det man hyser fördomar mot är andra levnadssätt, andra kulturer som man inte riktigt förstår, vilket i grunden inte bör tolkas som människofientlighet och nationalism.

Genom att studera "höggruppen" – i relation till "låggruppen" – kanske vi kan öka vår kunskap om de materiella betingelser som bidrar till värderingsmässiga skillnader mellan människor.

Av materialet framkommer att mödrarna i höggruppen har förvärvsarbetat heltid eller övervägande heltid i större utsträckning (69%) än mödrarna i låggruppen (28 %). Något fler mödrar i låggruppen än höggruppen hade sina barn hemma på dagarna samtidigt som de själv utförde någon form av förvärvsarbete, i huvudsak på deltid. I dessa fall var det fadern eller något syskon som såg till barnet medan modern arbetade.

Vad beträffar familjernas bostadsstandard förekommer också differenser, framför allt med avseende på lägenhetsstorlek. Det innebär kanske inte att alla familjer i höggruppen har större bostadsyta än de i låggruppen, men sannolikheten för att ett sådant förhållande verkligen föreligger är stor.

Ca hälften av familjerna i låggruppen var trångbodda – enligt normen två personer per rum, kök och vardagsrum oräknat – (15 stycken) men däremot ingen av familjerna i höggruppen.

Jämfört med materialet som helhet hade låggruppen överhuvudtaget en mindre bostad än de intervjuade familjerna i genomsnitt vilket framgår av tabell 7:8.

Föräldrarna i låggruppen hade visserligen något fler barn än föräldrarna i höggruppen, men skillnaden var liten. Antal barn i låggruppen var i genomsnitt 2,31 och höggruppen 2,06. Mer än hälften av familjerna i låggruppen bodde i hyreshus medan motsvarande tal för familjerna i höggruppen var 25 %. Jämfört med vårt totala material visade det sig att familjerna i låggruppen var överrepresenterade i hyresboende. Höggruppen däremot var överrepresenterad för villaboende både i förhållande till låggruppen och till materialet som helhet.

Det var således en större andel föräldrar i höggruppen som ägde sin bostad än i låggruppen, detta till följd av den sneda socialgruppsmässiga sammansättning som föreligger inom de olika grupperna. Med hög socialgruppstillhörighet följer oftast hög inkomst, vilket i regel är förknippat med en annan typ av boende. Familjerna i låggruppen klassificerades till övervägande delen i socialgrupp III (75 %), motsvarande tal för höggruppen var 31 % och för materialet som helhet 50 %.

Tabell 7:8 Antal rum/person, kök och vardagsrum oräknat. Låggrupp/höggrupp

	Låggrupp	Höggrupp	Jfr med materialet som helhet
Antal rum/person kök och vardagsrum oräknat	0,55	0,81	0,63

Tabell 7:9 Familjernas boendeform. Låggrupp/höggrupp

Boendeform	Låggrupp		Höggrupp		Jfr med materialet som helhet	
Hyreshus	17	53,1	4	25,0	172	38,6
Bostadsrätt	9	28,1	6	37,5	173	38,8
Villa	6	18,8	6	37,5	95	21,3
Övrigt	—	—	—	—	6	1,3
Summa	32	100,0	16	100,0	446	100,0

Något som däremot inte helt följde det traditionella mönstret för dessa båda grupper var deras inkomster för år 1973. Familjernas sammanlagda inkomster i höggruppen var 41.000 i genomsnitt mot 48.000 i lågruppen. Denna skillnad får bl a tillskrivas det större antalet ensamstående mödrar som klassificerades i höggruppen, samt två studerande och två konstnärer.

Relationerna mellan barn-föräldrar var kvalitativt annorlunda i höggruppen respektive lågruppen. Om vi ett ögonblick går tillbaka till frågan där föräldrarna räknade upp barnens idealegenskaper visar det sig t ex att familjerna i höggruppen framför allt betonade egenskaper som var utvecklande för barnet, medan lågruppens familjer mer betonade barnens anpassning till de vuxnas krav.

Tabell 7:10 Egenskaper hos barnet som föräldrarna uppfattar som viktiga - Låggrupp/höggrupp. Tre egenskaper nämnda

Barnets egenskaper	Låggrupp		Höggrupp		Jfr materialet som helhet	
Egenskaper som framför allt är utvecklande för barnet	14	20,3	32	82,0	550	51,2
Egenskaper som framför allt innebär krav från föräldrar och andra vuxna	46	66,7	7	18,0	486	45,3
God hälsa, god fysik	9	13,0	—	—	37	3,5
Intervjupersonen har ej besvarat frågan eller inte angivit alla tre egenskaperna	27	—	9	—	265	—
Summa	96	100,0	48	100,0	1.338	100,0

Det var mer vanligt att barnen i höggruppen gått på lekskola och deltagit i andra typer av organiserade aktiviteter under förskoleåldern än barnen i låggruppen. 31 % av barnen i höggruppen hade aldrig deltagit i någon form av organiserad verksamhet. Motsvarande siffra för barnen i låggruppen var 66 %. Jämfört med materialet som helhet var det 39 % av barnen som inte deltagit i någon form av organiserade aktiviteter. Liknande förhållanden har också Eva-Lis Bjurman uppmärksammat i sin undersökning av "hög-husbarn" och "villabarn", en indelning som även till viss del kan appliceras på låggruppen respektive höggruppen i vårt material.

Ett viktigt inslag – det dominerande – i villabarnens utbildningsprogram är träning i olika sportgrenar: tennis, segling, simning, fotboll för pojkarna, och ridning, konståkning, balett, segling, tennis för flickorna.

Detta systematiska, individuella sportande är helt okänt i höghusområdet. Tennisbanorna är långt borta, simhall finns inte och någon segelbåt äger man inte. Några flickor rider, men de är få.

Däremot blomstrar matchraseriet. Snabbköpskedjan ordnar kvartersfotboll med ett intensivt match- och träningsprogram, som skapar konstlade motsättningar mellan barnen i de olika områdena i förorten. De spelar med butiksnamnet på tröjorna (Bjurman 1976, s 30).

Det traditionella könsrollsmönstret framträdde också betydligt starkare i låggruppen än i höggruppen. Mödrarna i låggruppen t ex svarade ensamma för diskning, städning och matlagning i 84 % av familjerna medan motsvarande siffra för höggruppens mödrar var 40 %.

I båda grupperna uppgav föräldrarna t ex att de tillsammans hjälpte och sysselsatte barnen i olika hög grad. Däremot uppkom differenser i moderns och faderns aktiva deltagande när de ensamma sysselsatte sig med barnen. Mödrarna i låggruppen hjälpte barnet mycket oftare än vad de uppgivit att fadern gjorde. I höggruppen däremot uppgav sig modern och fadern vara ungefär lika aktiva på tu man hand med barnet.

7.2 Handlingar som strukturförmedlare

7.2.1 *Vem gör i huvudsak vad i familjen?*

7.2.1.1 "Hemmasfären"

Vid de personliga intervjuerna hösten 1974 tillfrågades föräldrarna bl a om vem i familjen som till största delen utförde vissa arbetsuppgifter förknippade med hem och barn. Det var dels vem i familjen som framför allt svarade för de praktiska hushållsgöromålen som diskning, städning, matlagning och vem som stod för inköpen av mat till familjen samt kläder till barnet. Dels var det vem som framför allt hjälpte och sysselsatte sig med barnet vid olika, av oss specificerade, tillfällen.

Eftersom barn använder vuxna, och då framför allt föräldrar, som fö-

rebylter tog vi fasta på vissa vardagssituationer, där föräldrarnas arbetsfördelning och praktiska handlande klart framkom. Vi antog att bl a föräldrarnas arbetsfördelning i hemmet skulle kunna påverka barnens syn på vad som är manliga respektive kvinnliga sysslor.

Vid samma intervjutillfälle fick barnen ta del av en serie teckningar, där en vuxen utförde olika arbetsuppgifter. Huvud- och hårform var utformade så att det inte framgick av teckningen om det var en man eller en kvinna. Barnen tillfrågades om vem det var som utförde de olika arbetsmomenten. Om de svarade man eller kvinna var i stort beroende på vilken typ av arbetsuppgifter som förekom på bilderna. För en del arbetsmoment på bilden gav traditionellt könsrollstänkande inte några ledtrådar, medan andra däremot var klart diskriminerande i sådana traditioner.

Samstämmigheten mellan föräldrarnas arbetsfördelning i hemmet och barnens uppfattning om könsrollsbundna sysslor kommer att behandlas längre fram.

Vår första fråga blir: Förekommer det någon form av arbetsfördelning i hemmen och i så fall i vilken utsträckning, eller hjälps föräldrarna åt vad beträffar skötsel av hem och barn.

På tio av de tolv variabler som vi tog upp var moderns engagemang starkt överrepresenterat i förhållande till faderns. Av de intervjuades svar framgick klart att det framför allt var kvinnan som hade ansvaret för hem och barn. Den absolut största skillnaden mellan mäns och kvinnors deltagande i hemmets skötsel framkom vid praktiska hushållsgöromål såsom städning, diskning och matlagning. Även inköp av mat och kläder uppvisade liknande svarsmönster. Modern svarade ensam för nämnda arbetsuppgifter i 70 % av familjerna och fadern i 2 %. Av de intervjuade familjerna uppgav ca 28 % att man utförde dessa hemsysslor gemensamt, dvs man hjälptes åt.

Även när det gällde uppgifter som hade med barnet att göra var mönstret i stort detsamma. Att hjälpa barnet i olika situationer, t ex med kläder eller vid matbordet, tillföll modern (25 %) i betydligt större utsträckning än fadern (2 %). I ca hälften av familjerna klarade barnet sig själv i dessa situationer. I andra familjer hjälptes föräldrarna åt. Fadern deltog i barnets aktiviteter – rita, måla, läsa och leka – i något större utsträckning än i andra göromål, men ändå inte i lika hög grad som modern (9 % mot 25%).

Vad beträffar ekonomin däremot hade fadern en betydligt mer aktiv roll. I ca hälften av familjerna skötte föräldrarna ekonomin ihop, medan modern ensam svarade för detta i 28 % och fadern i 19 % av familjerna. Ekonomin var således den uppgift som flest föräldrar samlades kring och löste gemensamt.

Att vara den "händig i familjen" – att laga och sätta ihop saker som gått sönder och konstruera nya – verkade till största delen vara en uppgift för fadern. I nära hälften av familjerna uppgavs fadern som den händige

och i 18 % modern. I de återstående familjerna ansågs modern och fadern vara lika händiga.

Det framkommer ganska klart av intervju svaren, att det traditionella könsrollsmönstret var dominerande bland våra familjer. Denna könsrollsstereotypa arbetsuppdelning överför föräldrarna i sin tur till sina barn.

I vårt material finns 69 ensamstående mödrar, vilket kan medföra att procentandelen kvinnor som utförde de olika arbetsuppgifterna eventuellt blev något högre än om det varit "hela" familjer.

Det visar sig dock, att även om vi endast tar med "hela" familjer så är procentandelen fäder som deltagit i hemmets skötsel ungefär densamma som för materialet som helhet. I och för sig verkar det inte spela så roll om kvinnan är ensamstående eller samboende. Hemmets och barnens skötsel ligger ändå framför allt på henne. I de fall modern är ensamstående blir det naturligt för barnet att hemmets arbetsuppgifter åvilar henne. Finns det däremot två föräldrar i familjen kan det förefalla anmärkningsvärt att det nästan alltid är en och samma förälder som sköter de göromål som är förknippade med hem och barn.

Vid en socialgruppering av materialet visar det sig att könsrollsmönstret i stort kvarstår. I samtliga socialgrupper är det modern som har ansvaret för hushållsarbetet. Vi använder oss fortfarande av materialet som gäller "hela" familjer. De enda socialgruppsmässiga tendenser som framkommer är att föräldrarna i socialgrupp III (35 %) i något större utsträckning uppgivit att de utfört de praktiska hushållsuppgifterna tillsammans än familjerna i socialgrupp I (23 %). Däremot visar det sig att föräldrarna i socialgrupp I något mer frekvent sysselsatt sig med barnen gemensamt än föräldrarna i socialgrupp III.

De två variabler där fäderna deltagit i något större utsträckning, dvs att sköta ekonomin och att vara den händige i familjen, varierar med socialgruppstillhörighet. I socialgrupp III t ex uppgavs fadern i 50 % som den händige i familjen, medan motsvarande tal för socialgrupp I var 20 %. Fäderna i socialgrupp III arbetade ofta med ting och verktyg, dvs med praktiska arbetsuppgifter, vilket förmodligen gör att de utvecklat en hel del praktiska färdigheter. I socialgrupp I skötte fäderna dock ekonomin något mer frekvent än i socialgrupp III (35 % resp 20 %). Flertalet av familjerna markerade dock, som tidigare framkommit, att de la upp ekonomin tillsammans.

Hur kommer det sig då att nästan samtliga av hemmets praktiska göromål ligger inom kvinnans ansvarsområde? Beror det på att mannens tid i hemmet är mer begränsad och att han till följd därav har mindre möjligheter att delta i hushållsarbetet? Eller är det bristande intresse? Kan det vara så att mannen anser att barnens och hemmets skötsel faller inom kvinnans område och därför deltar så lite som möjligt? I nära 50 % av våra intervjuade familjer var kvinnan hemarbetande. Innebär detta att arbetsuppgifter med hem och barn därmed blir legitimerade som kvinnans? Om det förhåller sig så skulle

skillnaderna i stort sett försvinna när vi tar hänsyn till om kvinnan varit förvärvsarbetande eller hemarbetande.

7.2.1.2 Den dubbelarbetande kvinnan

Vid en uppsplättning av materialet på förvärvsarbetande mödrar, hemarbetande mödrar och en grupp där modern varit förvärvsarbetande från och till under barnets förskoleår visar det sig, att modern haft ett betydligt större ansvar för hemmets bestyr än fadern, även i de familjer där båda föräldrarna förvärvsarbetat. Om kvinnan förvärvsarbetade eller ej spelade inte så stor roll för arbetsuppdelningen i hemmet. Vi använder oss även här av "hela"-familjer. Vid en sammanslagning av de praktiska hushållsgöromålen som diskning, städning, matlagning, inköp av mat till familjen och kläder till barnen fann vi att de mödrar som förvärvsarbetade ensamma svarade för dessa arbetsuppgifter i 60 % av familjerna och i de fall hon var hemarbetande i 70 %. Motsvarande siffra för mannen med förvärvsarbetande hustru var 4 % och hemarbetande 1 %. De enda skillnader som framkommer av vårt material, som kunde hänföras till moderns förvärvsarbete, var att de praktiska hushållsgöromålen i något större utsträckning utfördes av familjen tillsammans; en total ökning på ca 10 %.

Även när det gäller att hjälpa barnet med praktiska göromål var modern överrepresenterad (24 %) i förhållande till fadern (1 %). Här förekommer ingen större skillnad beroende på moderns förvärvsarbete. Fortfarande lade familjerna upp ekonomin gemensamt till mer än hälften oberoende av moderns förvärvsarbete. Likaså var fördelningen av föräldrarnas engagemang i barnens aktiviteter densamma.

Vad är det som gör att modern svarar för så stor del av hemmets skötsel och ställer upp på barnen i den utsträckning som framkommer här, framför allt i de familjer där båda föräldrarna förvärvsarbetar? I dessa sammanhang framstår fadern endast som ganska perifer och inte speciellt aktiv i familjens och barnens liv. Eller ligger faderns kompetensområde för hem och barn inom andra sfärer, som vi har missat?

Förmodligen samvarierar flera olika orsaker till den sneda arbetsfördelningen mellan könen. En del förklaringar får man söka i föräldrarnas egen socialisation. Den traditionella könsrollsuppdelningen – modern som ansvarig för hem och barn och fadern som den försörjande – var inte bara vanlig utan näst intill allena rådande när dessa föräldrar var barn. Så gott som hela vårt samhälle återspeglar också detta könsrollsbundna mönster. Det gäller dels inom samhällets olika institutioner och dels inom massmedia.

En annan viktig aspekt är, att även om ca hälften av mödrarna i de intervjuade familjerna förvärvsarbetade vid intervju tillfället så har de ändå inte haft samma yrkesverksamhet under barnets förskoleår som fäderna. De sistnämnda hade till största delen förvärvsarbetat heltid under denna

period. Motsvarande för de förvärvsarbetande mödrarna var 15 %. Förmodligen var fäderna i dessa familjer mer inriktade på yrkesverksamhet och förvärvsliv än mödrarna. Kvinnans arbetsinsatser utanför hemmet betecknas ofta som marginella – därmed inte sagt ouppskattade – och hemmet som hennes verkliga arbets- och kompetensområde.

Det medför stora svårigheter för enstaka familjer att bryta det traditionella mönstret. Många familjer är troligtvis inte ens medvetna om eller reflekterar över hur starkt könsrollsbundet hemmets olika arbetsuppgifter är.

7.2.2 Barnens aktiviteter

Högstatusföräldrar tycks vara betydligt mer benägna att styra sina barns aktiviteter än övriga föräldrar. Detta gäller för flertalet typer av aktiviteter, såsom friluftaktiviteter, idrott, musik, skapande dramatik etc och yttrar sig bl a i barnens deltagande i organiserade sysselsättningar. I vårt material fördelade sig de 446 barnens deltagande i organiserade aktiviteter enligt tabell 7:11. Av tabellen kan vi utläsa att 46 % av barnen i socialgrupp III inte deltagit i någon form av organiserad aktivitet. Motsvarande siffra för barnen i socialgrupp I är 18 %. Dessutom är det fler barn i socialgrupp I som deltagit i två eller tre organiserade aktiviteter än i socialgrupp III. Detta får dels hänföras till olika samhällsgruppers preferenser för sina barn, och dels till föräldrarnas egna livsstilar, som i sin tur skapar förväntningar och ambitioner hos barnen.

Tabell 7:11 Antal barn som deltagit i en, två eller tre aktiviteter, socialgrupperat

	Socialgrupp						Summa	
	I		II		III			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Inte deltagit i någon organiserad aktivitet	6	17,6	65	34,9	104	46,0	175	39,2
Deltagit i en organiserad aktivitet	12	35,3	50	26,9	60	26,5	122	27,4
Deltagit i två organiserade aktiviteter	7	20,6	45	24,2	41	18,2	93	20,9
Deltagit i tre organiserade aktiviteter	9	26,5	26	14,0	21	9,3	56	12,5
Summa	34	100,0	186	100,0	226	100,0	446	100,0

Den största socialgruppsmässiga skillnaden framkommer av barnens idrotts- och sportutövande. 49 % av de barn i socialgrupp I som deltagit i någon form av organiserad aktivitet utövade olika former av idrott och sport. Motsvarande siffra för barnen i socialgrupp III var 28 %. Att denna stora skillnad mellan barnen i socialgrupperna I och III enbart beror på barnens preferenser av olika aktiviteter tror vi knappast. Det finns förmodligen andra och mer utslagsgivande faktorer som bidrar till skillnaderna. Bl a har de olika aktivitetens närhet till hemmen, stor betydelse likaså i de fall aktiviteterna förekommer på annan plats, familjens möjligheter att ställa upp med transport likaså kostnaden för olika aktiviteter i form av medlemsavgifter, redskap och speciella kläder.

Dubbelt så många barn från socialgrupp I och II (15 %) som från socialgrupp III gick i musikskola. Detta beror både på föräldrars olika preferenser och ekonomiska möjligheter. Däremot var fördelningen mellan de olika grupperna mer lika för barnens deltagande i balett, rytmik, dans och skapande dramatik.

Att gå i trafikskola var en relativt populär aktivitet, framför allt bland barnen i socialgrupperna II (15 %) och III (18 %). Inom vissa bostadsområden fanns det också möjligheter till barnparkering, öppen lekskola eller aktiviteter på fritidsgården några timmar per dag. Dessa aktiviteter utnyttjades till största delen av barnen från socialgrupp III.

Det är ett känt faktum att barn tittar på TV alltmer, vilket ersätter andra och kanske mer aktiverande sysselsättningar. Sveriges Radio-TV försöker till viss del föra in pedagogiska program för barn i förskoleåldern och strax däröver för att göra deras TV-tittande mer meningsfullt. Vid en studie av Höghusbarn och Villabarn upptäckte emellertid Eva-Lis Bjurman att barn sällan såg barnprogrammen i TV. I stället såg de långfilmer, deckare o dyl. Speciellt utmärkande var detta för höghusbarnen:

Nu var det här på våren. Men jag blev ändå överraskad över att så få barn såg barnprogrammen. Särskilt höghusbarnen såg sällan på barnprogrammen, de var ute och lekte då. Båda grupperna såg deckare, westerns, långfilmer och serier typ Onedinlinjen. Det var inte ovanligt att barnen såg sena deckare avsedda för vuxna och att dessa filmer skrämde dem mer än något annat. Höghusbarnen hade sett fler deckare och skräckfilmer än villabarnen (Bjurman, 1976, s 30).

Det vi framför allt kan utläsa av vårt material är att omfattningen av barnens TV-tittande varierade högst avsevärt i de olika socialgrupperna.

Av de intervjuade barnen i socialgrupp I var det 32 % som såg på TV upp till en timme per dag. Motsvarande tal för barnen i socialgrupp III var 13 %. Procentandelen barn som såg på TV mer än en timme per dag var större i socialgrupp III än i socialgrupp I.

Av materialet totalt framkommer, att nära 10 % av barnen såg på TV mellan två och tre timmar per dag. Oberoende om barnen ser på TV ensamma

Tabell 7:12 Barns TV-tittande i olika socialgrupper. Procentuell fördelning

Intensitet	Socialgrupp							
	I		II		III		Summa	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Ser sällan på TV	11	32,4	59	31,2	70	31,0	140	31,4
Tittar varje kväll – upp till en timme	11	32,4	31	16,7	29	12,8	71	15,9
Tittar varje kväll – en à två timmar	11	32,4	81	43,5	98	43,4	190	42,6
Tittar varje kväll – mer än två timmar	1	2,8	13	7,0	28	12,4	42	9,4
Ej svar	–		2	1,1	1	0,4	3	0,7
Summa	34	100,0	186	100,0	226	100,0	446	100,0

eller tillsammans med föräldrarna måste ändå denna envägskommunikation påverka barnen.

Barnmiljöutredningen ställer frågan: Hur ter sig massmediakonsumtion och kulturella aktiviteter för olika samhällsklasser? Får alla det lite bättre, oberoende av var de startar? Eller har utvecklingen två linjer: en mera aktiv för de övre sociala skikten och en mera passiv för arbetsskassen och angränsande skikt? Efter genomgången av ett antal undersökningar besvarar utredningen frågan med ja.

Det finns olika kulturer och massmediavanor för barn ur olika samhällsklasser och det verkar uppenbart att det passiva konsumerandet framför allt är utmärkande för arbetsskassen och angränsande skikt (SOU 1975:38, s 15).

Andra aktiviteter som barn och föräldrar kan göra tillsammans är t ex att läsa. Av materialet totalt visade det sig att ca 40 % av föräldrarna läste för sina barn någon gång varje dag. Om vi ser hur det förhåller sig inom respektive socialgrupp framstår vissa skillnader.

Om vi fortfarande gör jämförelser mellan socialgrupperna I och III, där de största skillnaderna förekommer, framgår det att föräldrarna till barnen i socialgrupp I läser procentuellt sett oftare för sina barn än föräldrarna i socialgrupp III. I det förstnämnda fallet läste 44 % av föräldrarna varje dag för sina barn och i socialgrupp III var motsvarande siffra 22 %. I svars-kategorin "det är inte ofta" – som i och för sig är ganska tvetydigt och väldigt individuellt för varje förälder – inordnades 19 % av föräldrarna i socialgrupp III mot 3 % i socialgrupp I. Föräldrarna i socialgrupp II ligger mestadels någonstans mitt emellan socialgrupperna I och III.

Vid samma intervjutillfälle som ovan frågade vi föräldrarna hur ofta de brukade delta i barnets aktiviteter. I det här fallet gäller det andra typer av aktiviteter än att läsa för barnet.

Även denna fråga verkar ge samma svarsmönster som föregående fråga. Det var procentuellt sett dubbelt så många föräldrar i socialgrupp I som i socialgrupp III som varje dag deltog i någon aktivitet tillsammans med barnen (35 % mot 18 %). 18 % av föräldrarna i socialgrupp I och 30 % i socialgrupp III deltog i barnens aktiviteter någon gång i månaden.

Dessa siffror kanske inte skall tas alltför seriöst utan endast utgöra ett riktmärke, eftersom det är en tolkningsfråga vad föräldrarna lägger i orden "delta i barnets aktiviteter". Av vissa föräldrar kan det ha tolkats som att de skulle gjort något "mer speciellt" ihop med barnen, t ex gått på bio eller teater, åkt till någon djurpark medan andra föräldrar kanske uttytt det som att spela ett spel ihop eller lägga pussel.

Vår avsikt med frågan var att få en uppfattning om hur ofta man gjorde något tillsammans på barnens premisser. Det spelade däremot inte så stor roll vad man samlades kring, utan det viktigaste var att man gjorde det tillsammans.

Ser vi till materialet som helhet uppgav ca 50 % av föräldrarna att de någon gång per vecka deltog i barnets aktiviteter och endast 20 % av föräldrarna deltog någon gång per dag. Denna och föregående fråga pekar ändå

Tabell 7:13 Föräldrarnas deltagande i barnens aktiviteter, socialgrupperat

	Socialgrupp						Summa	
	I		II		III			
	f	%	f	%	f	%		
Föräldrarna deltar aldrig i barnets aktiviteter	1	3,0	6	3,2	9	4,0	16	3,6
Föräldrarna deltar någon gång i månaden i barnets aktiviteter	6	17,6	53	28,5	68	30,1	127	28,5
Föräldrarna deltar någon gång i veckan i barnets aktiviteter	15	44,1	94	50,5	108	47,8	217	48,6
Föräldrarna deltar någon gång om dagen i barnets aktiviteter	12	35,3	33	17,8	41	18,1	86	19,3
Summa	34	100,0	186	100,0	226	100,0	446	100,0

på att det inte är mycket tid som barn och föräldrar var tillsammans, om man med det menar att utföra aktiviteter ihop. Förmodligen tillbringade man sin tid inom samma bostadsenhet, men var och en sysslade med sitt.

Som vi nämnde inledningsvis i detta kapitel är det troligt att familjens roll som kunskaps- och normöverbärare har förändrats till informationsstyrande i ett allt större påverkansflöde på socialisationsprocessen, från t ex lekskola, daghem, skola, men kanske framför allt från massmedia och den kommersiella kulturen. De organiserade aktiviteter som barnen deltog i kan ses som ett exempel på att "organisera upp" den påverkan som kommer utifrån familjen. Med hjälp av dylika aktiviteter minskar man också till viss del andra former av påverkan. Genom att låta barnen "gå och rida" eller "gå på balett" etc ett par dagar i veckan utesluts kanske en del av det passiva TV-tittandet och ett oorganiserat "gårdsliv". "Det gäller att hålla honom sysselsatt så han inte hittar på jävelskap", som en förälder uttryckte det. Genom att föräldrarna – med hjälp av materiella resurser – ställer samman speciella "informationspaket" till barnen med de "rätta" skolorna, de "rätta" sporterna, de "rätta" fritidssysselsättningar, de "rätta" lekamraterna, de "rätta" lekmiljöerna, de "rätta" massmediavanorna etc kan de också till stor del förutsäga resultatet av sin fostran. Saknar man de "rätta" resurserna blir fostran ofta mer spontanistisk. Gårdskulturen och den kommersiella världen bjuder då på alternativen:

Hur många tonåringar, som längtar efter gemenskap, kan motstå de förföriska filmer och bilder som berättar att *med coca-cola blir livet fyllt av kamrater, strandpartyn, musik och solnedgångar*. (Peterson 1978, s 52).

8 Barnen

Vi kommer i det här kapitlet att beskriva barnen ur olika avseenden: socialt och kunskapsmässigt. Gemensamt för de variabler vi studerat är att de på något sätt går att relatera till begreppet "jämlikhet". Antingen i bemärkelsen att det underprivilegierade barnet uppnår färdigheter som jämställer det med det privilegierade barnet eller att det sistnämnda barnet behandlar och intar attityder gentemot andra, som tyder på att det uppfattar dem som jämställda.

Ordet jämlikhet är i och för sig mångtydigt och oklart. Olika människor lägger olika innebörd i begreppet. Det vi avser med jämlikhet i det här specifika fallet är *likhet i möjligheter* och en *fördomsfri människosyn*. Därmed inte sagt att jämlikhet inte kan vara mycket mer, men rådande produktionsförhållande begränsar en vidare definition. Så länge ett fåtal har bestämmanderätt över arbetstillfällen, bygdens vara eller inte vara, människors konsumtionsmönster och i grunden deras sociala relationer kan man naturligtvis inte tala om jämlikhet i någon absolut bemärkelse. Den jämlikhet vi talar om här är snarare en jämlikhet *mellan* samhällsskikten, som i bästa fall ger löntagare samma möjligheter i makt och resurshänseende.

En realistisk jämlikhetsdefinition, enligt vissa. En jämlikhetsdefinition som kan utgöra ett etappmål, enligt andra.

Jämlikhetsbegreppet har tagits upp av flera författare och från skilda utgångspunkter. Låt oss endast nämna Lena Johansson, som skrivit kapitlet om utbildningens roll i låginkomstutredningen:

Med jämlikhet kan avses vad som i anglosaxisk litteratur brukar kallas 'equality of opportunity', dvs att inga andra omständigheter än individens förmåga får bestämma hans chanser att göra sig gällande i livet. Men den svenska utbildningspolitikens jämlikhetsmålsättning är vidare än så: 'Det jag avser är naturligtvis något betydligt vidare än den rätt snäva och slappa tankegången att alla formellt skall ges samma chans efter ett startskott som man tror sig göra gemensamt', säger dåvarande utbildningsministern Olof Palme i sitt ovan citerade tal. En 'utjämning i skillnader i värderingar av olika yrken' är en av skolpolitikens målsättningar. Denna målsättning, som alltså går utöver att söka minska olikheter i chanser till att söka minska olikheter i människors levnadsvillkor överhuvudtaget, borde inte i och för sig stå i någon motsättning till det snävare jämlikhetsbegreppet, som equality of opportunity utgör. Tvärtom kan man hävda, att så länge betydande skillnader i barnens uppväxtvillkor består, är det en utopisk tanke att söka komma i närheten av 'equality of opportunity'. (Johansson 1970, s 25)

I de fem föregående kapitlen har vi velat konkretisera de strukturer och mekanismer som motverkar jämlikhet i ett kapitalistiskt samhälle, både på en generell och en specifik nivå, med daghemmen som exempel på samhällets försök att medverka till jämlikhet. Vi skall nu övergå till att studera resultatet av dessa strävanden. Låt oss dock tillägga, att verkligheten inte utan vidare låter sig omformas till forskningsmässiga data. Forskaren, liksom de resurser som står till förfogande, utgör delar av denna transformationsprocess. Med andra ord kan man alltid ifrågasätta den typ av variabler som valts ut för studier och de metoder som använts. Eftersom verkligheten är alltför komplex för att låta sig fångas i alla sina nyanser kan forskaren endast studera utsnitt av verkligheten. Genom att ta upp och belysa problemet utifrån olika infallsvinklar hoppas vi skapa förståelse för de mekanismer som de facto begränsar respektive vidgar barns möjligheter i samhället.

8.1 Barnens sociala relationer

8.1.1 *Barnens aktiviteter*

Vanligtvis förknippas daghemsvistelse med social utveckling. Föräldrarna till daghemsbarnen ansåg också, liksom förskollärarna, att daghemsvistelse framför allt lärde barnen att umgås med andra barn. Om man studerar barnen som vi gjort, just när de börjat skolan, så förefaller emellertid detta påstående tveksamt. När barnen börjar skolan är förskoleålderns socialisation ett faktum. Skolåldern tar vid med helt andra krav på disciplin och prestation. I skolan sammanförs barn som fått vitt skilda socialisationserfarenheter under förskoleåren. Skolmiljön är däremot ny för samtliga barn. Hur klarar sig då daghemsbarnen i skolsituationen i förhållande till barn som vistats hemma och barn med andra tillsynserfarenheter? Förekommer det skillnader mellan barnen beroende på var de vistats under förskoleåldern eller är det återigen den skiftspecifika socialisationen som är avgörande?

Eftersom barnen själva berättat om sina kamratrelationer kan man förmoda att svaren tydligen inte gäller för några längre tidsperioder. I vissa fall kanske svaren enbart är relevanta för de senaste dagarna. Däremot får man anta att *mönstret* i deras svar är giltigt för en längre period. Som vi erinrar oss var det betydligt vanligare att barnen i över- och medelklassen var med i organiserade aktiviteter än det var för barnen i arbetarklassen. Störst differenser uppvisade barnens sportutövande. Barnen i överklassen idkade organiserad sportutövning i nästan dubbelt så stor utsträckning som barnen i arbetarklassen.

Barnens aktivitetspreferenser skiljde sig dock inte åt i de olika socialgruperna. Rörelselekar av olika slag var klar populärast. Man sparkade fotboll, cyklade, spelade tennis etc. Barn har uppenbara behov att röra sig, men

rörelsebehovet kan tillgodoses på flera olika sätt. Det finns en tendens att barnen i överklassen oftare använde mer avancerade redskap i sitt sportutövande än arbetarbarnen. En hade egen segelbåt, en motorcrosscykel, en annan hade swimmingpool för att återge de mer extrema exemplen. Behov av avancerade redskap vid aktivitetsutövandet gäller inte enbart sportgrenar utan även inom andra områden. Ett piano eller annat musikinstrument i hemmet, och någon förälder som trakterar det, bidrar oftare till musikintresse hos barnen i överklassen än i arbetarklassen.

Ställer vi samman materialet visar det sig att 14 % av de aktiviteter som nämndes av barnen i socialgrupp I inte fordrade några redskap. Motsvarande tal för barnen i socialgrupperna II och III var 27 respektive 22 %. Ser vi till de aktiviteter som fordrar avancerade redskap, typ segelbåt och motorcrosscykel, blir bilden annorlunda. De aktiviteter som barnen i socialgrupp I bedrev fordrade avancerade redskap till sju procent, medan sådana redskap endast fordrades för tre procent av barnens aktiviteter i socialgrupp II och en procent i socialgrupp III.

Vi kan således konstatera, att systematisk träning var vanligare i över- och medelklassen än i arbetarklassen, men att barnens preferenser för olika typer av aktiviteter var likartade. En systematisk träning fordrar dels resurser och dels att föräldrarna anser att en sådan träning är viktig. Vi har tidigare framkastat hypotesen, att vissa föräldrar medvetet försöker styra den påverkan som barnen utsätts för längs kanaler som är accepterade av föräldrarna. En upplagd träning fordrar i första hand ekonomiska resurser eftersom medlemsavgifter och krav på "ordentliga grejor" inom klubbar och organisationer kostar pengar.

Vi frågade barnen i vilken utsträckning de utförde de uppräknade selsättningarna ensamma och tillsammans med andra. Det framkom då att arbetarbarnens aktiviteter var något mer kollektiva, 58 % mot 46 % i överklassen och 56 % i medelklassen. Detta innebär emellertid inte att överklassbarnen utförde sina aktiviteter i ensamhet. De idkade dem i stället tillsammans med sina föräldrar i dubbelt så stor utsträckning som arbetarbarnen (10 % mot 6 % i medelklassen och 5 % i arbetarklassen). Spaltar man upp aktiviteterna på kön framträder det märkliga förhållandet, att flickorna i samtliga socialgrupper var tillsammans med sina föräldrar i mindre utsträckning än pojkarna och därmed förstärks den skiftspecifika skillnaden ytterligare mellan pojkarnas aktivitetsutövande tillsammans med föräldrarna.

Skiljer sig då aktivitetsmönstret åt för barn som haft olika tillsynsformer? Det framkommer inga direkta skillnader mellan barnen med avseende på vad de tyckte var roligast att göra. De aktiviteter som var resurskrävande utfördes dock framför allt av den grupp barn som vistats hemma under förskoleåldern och gått på lekskola. Anledningen till detta torde vara att andelen barn från socialgrupp I var överrepresenterad i denna tillsynsform.

Följdriktigt fanns de minst resurskrävande aktiviteterna bland barnen i "hemmagruppen", där nära tre fjärdedelar av barnen klassificerades som arbetarbarn. I den förstnämnda gruppen var andelen resurskrävande aktiviteter 4 % och i den sistnämnda gruppen 0,4 %. Daghemsbarnen uppgav resurskrävande aktiviteter i 2 % av fallen.

Ett annat utslag av den sneda socialgruppsfördelningen i de olika tillsynsgrupperna var att de barn som enbart vistats hemma, något mer frekvent uppgav att de utförde aktiviteter tillsammans med andra barn (60 %). Motsvarande för daghemsbarnen var 55 %, eller ungefär lika stor andel som för den grupp hemmabarn, som kompletterat med lekskola. Det primära är att daghemsbarnen inte väljer kollektiva aktiviteter mer frekvent än andra barn. Det visade sig to m att daghemsbarnen i större utsträckning ansåg det roligare att leka ensamma än barnen i de andra tillsynsformerna. 17 % av daghemsbarnen uttryckte denna preferens mot 16 % av "hemmagruppens barn" och 6 % av barnen i gruppen "hemma och lekskola". Den sistnämnda gruppen får betraktas som den "mest sociala", både i detta och andra avseenden. Kanske en följd av att de vistats hemma hos modern under förskoleåldern men ändå i viss utsträckning fått försmak av vad kamratkontakter kan ge. Daghemsbarnen å andra sidan kanske i många fall fått för stort utbud av sociala relationer utan möjligheter till individualitet.

Den systematiska aktiveringen av barnen från föräldrarnas sida var också något högre i daghemsgruppen än i de andra grupperna, med undantag för gruppen "hemma och lekskola". Vid en uppsplattning på socialgrupps-tillhörighet framkom det dock, att det framför allt var familjerna med högre socialgruppstillhörighet i daghemsgruppen som svarade för den systematiska träningen.

8.1.2 *Barnens kamrater*

Även vid den direkta kamratrelationen mellan barnen tycks de skikt-specifika skillnaderna vara mer utslagsgivande än barnens tillsynsformer. Vi bad barnen räkna upp de barn de ville leka med eller vara tillsammans med.¹³ För varje uppräknat namn antecknades dels kön och dels barnets bostadskvarter. Vi noterade också totalantalet kamrater som våra intervju-personer räknade upp. Samma förfarande upprepades därefter för de barn som de intervjuade *inte* ville leka med. Anledningarna till varför de inte ville leka med vissa barn noterades också.

Några av barnen räknade upp ett stort antal kamrater som de gärna ville leka med, medan andra däremot nöjde sig med att nämna en eller två. Det är rimligt att tänka sig att daghemsbarnen skulle räkna upp ett större antal kamrater än andra barn beroende på att de fått social träning på daghemmen. De kunde således förväntas vara mer socialt expansiva, söka nya kontakter och finna ett nöje i att vara tillsammans med många kamrater.

Så är emellertid inte fallet. Av tabell 8.1 framgår att en något större andel daghemsbarn än barn i allmänhet i materialet enbart uppgav en eller två kamrater som de ville leka med. Daghemsbarnen var emellertid också svagt överrepresenterade bland de barn som räknade upp många kamrater, dvs sju eller fler barn, men något underrepresenterade i gruppen närmast där- under och låg ungefär som genomsnittet bland de barn som räknade upp tre till fyra kamrater. Sätter man därför gränsen vid fem barn eller fler i stället för sju barn i den övre gruppen försvinner daghemsbarnens överrepresentation bland de barn som räknat upp många kamrater.

Om vi i stället studerar materialet med utgångspunkt från barnens klass- tillhörighet framträder ett tydligare mönster. Det visar sig då att det framför allt var barnen i socialgrupp II som nämnde många lekkamrater, tätt följd av socialgrupp III, medan barnen i socialgrupp I uppgav färre kamrater. Uppspaltat på både klasstillhörighet och kön förstärks mönstret för pojkarnas del medan förhållandet blir det omvända för flickornas del. Det var fler flickor i socialgrupp I än i de båda andra grupperna som tenderade att ha många kamrater, som framgår av tabell 8:2.

Av pojkarna i socialgrupp I var det hela 42 % som nämnde en eller två kamrater som de helst ville leka med, motsvarande andel för pojkarna i socialgrupp II var 14 %. Bland flickorna var det däremot nästan lika stora andelar i socialgrupperna som uppgav en eller två kamrater. Däremot var det en större andel flickor i socialgrupp I som hade fem eller fler kamrater än i de båda andra socialgrupperna. Vi måste tillstå att vi haft svårigheter att förklara dessa skillnader. Möjligen hänger könsskillnaderna i socialgrupp I samman med att det framför allt var dessa pojkar som bedrev mer systematiska fritidsaktiviteter. De nämnde också resurskrävande aktiviteter i

Tabell 8:1 Antal kamrater som barnen gärna ville leka med uppdelat på tillsynsform. Pro- centuell fördelning

Antal kamrater	D ¹⁴	F	FL	H	HL	Bl	Totalt
-2	21,4	18,2	16,3	18,6	23,0	20,1	19,7
3-4	34,7	36,3	37,1	32,0	36,8	29,1	34,3
5-6	18,6	27,3	24,4	25,4	18,4	29,2	23,8
7-	25,3	8,2	22,2	22,7	21,8	21,6	22,2
Ej svar	-	-	-	1,3	-	-	1,3
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal in- tervjuade barn	75	44	86	75	87	79	446

Tabell 8:2 Antal kamrater som barnen gärna ville leka med, socialgrupperat. Procentuell fördelning

Antal kamrater	Pojkar			Flickor			Totalt
	I	II	III	I	II	III	
-2	42,1	14,4	21,8	20,0	22,5	16,4	19,0
3-4	21,1	27,9	26,4	26,7	47,2	40,5	33,6
5-6	31,6	30,9	30,0	33,3	9,0	19,8	24,8
7-	5,2	26,8	21,8	20,0	21,3	23,3	22,6
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal intervjuade barn	19	97	110	15	89	116	446

större utsträckning, likaså att de mer frekvent aktiverade sig i sällskap med föräldrarna. Detta sammantaget skulle kunna tyda på en mer styrd socialisation för pojkarna i socialgrupp I med större avskärmning från kamratkontakter som följd än vad som gäller för de andra barnen.

Man kan naturligtvis diskutera om det är positivt eller negativt att ha många kamrater. Vi anser nog att det till övervägande delen är positivt. Barnen lär sig bl a att människor har olika sätt och beter sig olika. Att ty sig till ett fåtal kamrater kan utgöra en trygghet för vissa barn, men det kan eventuellt också skapa en snäv människouppfattning, som kan verka hindrande för förståelsen av andra. Ur denna synvinkel kan de barnfattiga överklassområdena vara negativa. Speciellt som morgondagens makt- och inflytandepositioner kommer att innehas av människor från dessa områden.

Vi frågade också barnen om det fanns någon som de inte ville leka med. Det förekom inga större skillnader på deras svar när det gällde antalet barn de inte ville leka med. I genomsnitt var det något färre än tre fjärdedelar som nämnde ett eller flera barn som de inte ville leka med. Antalet uppräknade barn uppgick i genomsnitt till två, oberoende av om materialet spaltades upp på tillsynsformer, kön eller socialgruppsstillhörighet. Däremot förekom ofta olika anledningar till varför de inte ville vara tillsammans med de uppräknade barnen.

Vissa av de intervjuade barnen uppvisade klart aggressiva tendenser, andra kände sig fysiskt hotade av de barn som de räknat upp. En del barn uppvisade en nedsättande attityd mot dem de räknat upp, medan andra enbart upplevde dem som för små eller för stora att leka med. Barn från socialgrupp III uppvisade oftare aggressiva tendenser och visade sig oftare vara rädda för de barn de räknat upp än barn från de andra socialgrupperna (39 % i so-

cialgrupp III mot 30 % i socialgrupp II och 19 % i socialgrupp I). Kanske ännu ett exempel på den hårdare gårdskultur som råder i arbetarbarnens boendemiljöer. Svaren var mycket olika och framför allt svårklassificerbara. Här återges några exempel:

- Han kommer från ett annat land och så har han dåliga tänder. Det är jätteäckligt.
- Hon har ingen dockvagn. Ingen vill leka med henne för det. (Flicka om flicka)
- Skulle vilja leka med henne men hon vill inte. (Pojke om flicka)
- Dom leker så tradiga lekar, med dockor och sånt. (Flicka om flicka)
- Han är zigenare. Det är många som är det här. Dom gömmer sig i sop-tunnorna.
- Han är inte bra i fotboll. (Pojke om pojke)
- Hon går bara ifrån mig när jag kommer. (Invandrarflicka om svensk flicka)
- Hon är alldeles för liten.
- Han bara slåss.
- Han bölar för allting. Om man t ex kör på honom med cykel, krockar med honom, så bölar han.
- Hon bara säger att jag gal i trapporna.

8.1.3 Att acceptera det avvikande

8.1.3.1 Inställning till invandrare

Barn kan vara utomordentligt fördomsfulla. Det fick vi tämligen klart för oss vid barnintervjuerna. Fördomar som vuxna åtminstone hjälpligt kan hålla tillbaka får fritt utlopp hos barn. Resultatet blir starka uttalanden och ett beteende som kan vara förnedrande gentemot avvikande barn. Redan när de intervjuade barnen uppgav anledningar till varför de inte ville leka med vissa barn framkom en del negativa attityder till invandrare.

I en speciell, diskuterande del av barnintervjun försökte vi mer direkt få reda på vad barnen egentligen kände till om invandrare och vilken inställning de hade till dem. 19 % av de intervjuade visste överhuvudtaget inte vad invandrare var för något. Framför allt i gruppen "vistats hemma kompletterat med lekskola" fanns det många barn (30 %) som inte kände till det. Kanske en spegling av de skyddade miljöer som många av barnen i denna grupp vuxit upp i. Som vi erinrar oss bodde t ex ca en tredjedel av dessa barn i villaområden, långt borta från invandringens sociala effekter. Daghemsbarnen var den grupp som hade bäst kännedom om och störst kontakt med invandrare.

Som framgår av tabell 8:3 fanns det ett antal barn i undersökningen som själva var invandrare eller där någon av föräldrarna var det. Störst andel av dessa barn återfanns i familjedaghemsgruppen och minst i gruppen "familjedaghem kompletterat med lekskola". I vissa fall, när barnet var fött

Tabell 8:3 Barnens kännedom om och kontakter med invandrare, uppdelat på tillsynsformer. Procentuell fördelning

	D ¹⁴	F	FL	H	HL	Bl	Total
Vet ej vad invandrare är	9,3	22,7	19,8	16,0	29,9	15,2	18,8
Har ej haft någon kontakt med invandrare. Vet vad det är	12,0	4,5	7,0	12,0	10,3	10,1	9,6
Kontakt med invandrare på gården, i skolan o dyl men ej som lekkamrater	17,3	9,1	12,8	18,7	26,4	17,7	17,7
Kontakt med invandrare på gården, i skolan o dyl som lekkamrater	42,7	40,9	43,0	34,7	27,6	35,4	37,0
Ip eller någon av ip:s föräldrar är invandrare	9,4	20,5	1,2	14,6	2,4	10,2	8,6
Svårklassificerbart	9,3	2,3	16,2	4,0	3,4	11,4	8,3
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal intervjuade barn	75	44	86	75	87	79	446

i Sverige, talade svenska lika bra som de andra barnen eller när någon av barnets föräldrar var invandrare ställdes frågan angående invandrare på samma sätt som till svenska barn. Dessa "invandrarbarn" visade sig vara lika diskriminerande mot invandrare som svenska barn.

15 % av barnen i materialet visade en negativ inställning till invandrare. Exempel på negativa uttalanden om invandrare var följande:

- Tycker inte att invandrare skall bo här, för svenska barn retar en om man leker med dom. (Pojke i ytterområde, som blivit mobbad av fem större pojkar för att han lekt med invandrarbarn)
- Dom har flyttat hit till Sverige för att dom inte har kläder. Här finns mycket kläder, och så är det för att bli rika och sno cyklar.
- Dom har flyttat hit för att ta grejor.
- Det finns några jävla turkar här borta som snor pengar. Intervjuarens kommentar: IP negativt inställd till invandrare, tycker att de slåss, stjäla och är allmänt dumma.
- Zigenare bajsar och kissar i sandlådan.

Daghemsbarnen och barnen i gruppen "hemma + lekskola" visade sig, trots olika grad av kontakter med invandrare, mest negativa till dem. Barnen

Tabell 8:4 Barnens inställning till invandrare, uppdelat på tillsynsformer. Procentuell fördelning

	D ¹⁴	F	FL	H	HL	Bl	Total
Negativ inställning till invandrare eller grupper av invandrare	16,0	6,8	11,7	12,0	22,9	13,9	14,6
Neutral, varken positiv eller negativ	81,3	86,4	88,4	84,0	77,0	83,5	83,2
Fråga ej ställd	2,7	6,8	–	4,0	–	2,5	2,2
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal intervjuade barn	75	44	86	75	87	79	446

i dessa båda grupper intog en negativ attityd i 16 % respektive 23 %. Minst negativ inställning uppvisade de barn som enbart vistats i familjedaghem under förskoleåldern. Den sociala träningen för daghemsbarnen har således inte lyckats särskilt bra i det här speciella fallet.

Vid en uppspaltning på socialgrupp för daghemsgruppen visade det sig i något större utsträckning vara barn i socialgrupp III som var negativa till invandrare. Ca 20 % av dessa barn uppvisade en mer eller mindre uttalad negativ attityd till invandrare, medan motsvarande tal för medelklassen var 15 %. Inget av barnen i socialgrupp I uppvisade sådana attityder.

Av vårt material tycker vi oss kunna se att föräldrarnas inställning till invandrare förmodligen har påverkar barnen. Vi delade tidigare in föräldrarna i två grupper efter deras poängsumma på Likert-skalan, en "höggrupp" – där föräldrarna sammanlagt fick höga poäng – och en "låggrupp" – där föräldrarna sammanlagt erhöll låga poäng. Poängsumman återspeglar inte enbart föräldrarnas inställning till invandrare utan även deras diskriminerande inställning mer allmänt.

Vi kan då konstatera, att fem av barnen i låggruppen (16 %) är mer eller mindre uttalat negativa till invandrare, medan inga av barnen till föräldrarna i höggruppen uppvisar sådana tendenser. Vi kan inte säga om daghemsvisiteten direkt förstärker en negativ inställning till invandrare hos barnen, men vi håller det ändå inte för otroligt. Tidigare har vi tagit upp att barngruppen ofta styr verksamheten på daghemmen. Detta leder ibland till att förskolepersonalen står mer eller mindre maktlös inför vad som utspelar sig inom gruppen. Det stora antalet barn per förskolepersonal är givetvis en bidragande orsak. Eftersom det finns ett stort inslag invandrarbarn på vissa daghem i ytterområdena blir också kulturkonfrontationerna intensiva

på dessa daghem. För att komma tillrätta med dylika problem måste de vuxna utgå från uppkomna konfrontationer för att på sikt kunna påverka barnens värderingar. Konfrontationerna får så s utgöra det pedagogiska materialet. För att kunna utnyttja detta på ett meningsfullt sätt fordras förutom goda personalresurser också en ideologi, som kan vägleda personalen i vad som är rätt och fel.

8.1.3.2 Inställning till handikappade

När det gäller barnens inställning till handikappade är bilden inte fullt så dystert för daghemsbarnen. Här är det i stället barnen i "hemmagruppen" som visar sig vara mest negativa. 20 % av barnen i denna grupp hade en negativ inställning till handikappade, medan motsvarande procentandel för daghemsbarnen var 9 % och för materialet som helhet 12 %.

Vid en uppspaltning av daghemsbarnen på socialgruppsstillhörighet visade det sig att de negativa svaren i något större utsträckning återfanns i socialgrupp III. 12 % av dessa barn, hade en negativ inställning till handikappade. I socialgrupp II uppvisade 10 % av barnen en sådan attityd men inte någon i socialgrupp I. Ett liknande svarsmönster återfanns också bland barnen i de andra tillsynsformerna.

Av ett par barn i daghemsgruppen fick vi några av de mer negativa uttalandena om handikappade. Ett barn berättade t ex: "På mitt daghem fanns en som inte kunde prata riktigt. Honom kallade vi för 'cp'. Och en med runt huvud som vi kallade för 'knasboll' . . . Jag retade dom själv också men det var inte så ofta . . . tror inte att dom brydde sig om det för jag har aldrig sett dom gråta". Ordet "cp" har vi tidigare träffat på som skällsord just på daghemmen. Vid intervjuerna med förskollärarna framkom det också

Tabell 8:5 Barnens inställning till handikappade, uppdelat på tillsynsformer. Procentuell fördelning

	D ¹⁴	F	FL	H	HL	Bl	Totalt
Negativ inställning till handikappade	9,4	13,6	9,3	20,0	5,7	16,4	12,1
Neutral, varken positiv eller negativ	85,3	86,4	88,4	78,7	93,1	83,6	86,5
Frågan ej ställd eller ej besvarad	5,3	—	—	1,3	1,2	—	1,4
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal intervjuade barn	75	44	86	75	87	79	446

att barnen accepterade fysiska handikapp i större utsträckning än mentala handikapp.

"Hemmabarnen" visade sig mest fördomsfulla mot handikappade. Fördomsfulla på ett okunnigt sätt. Flera barn i denna tillsynsgrupp trodde t ex att handikapp kunde smitta. Exempel på uttalanden var:

- Jag har lekt med en 4-årig flicka utan ben. Jag ville inte hålla i henne för jag kunde kanske bli som hon.
- Om man kysser en blind kan man bli blind själv.

Även i detta fall verkar det finnas ett samband mellan föräldrarnas värderingar och barnens. Visserligen ställdes inga frågor om handikapp på Likert-skalan, men den kan sägas spegla fördomar på ett mer generellt plan. Fördomar hänger ofta ihop. Fem av barnen till föräldrarna i Likert-skalans "låggrupp" hade en negativ inställning till handikappade (16 %) mot ett (6,3 %) av barnen till föräldrarna i dess "höggrupp".

Även när det gällde handikappade var daghemsbarnen de som haft mest kontakt med och som bäst kände till handikappade. Det var endast 7 % av barnen i daghemsgruppen som inte visste vad handikapp var, mot exempelvis 39 % av barnen i familjedaghemsgruppen. Kunskap är en förutsättning för värderingsmässig påverkan.

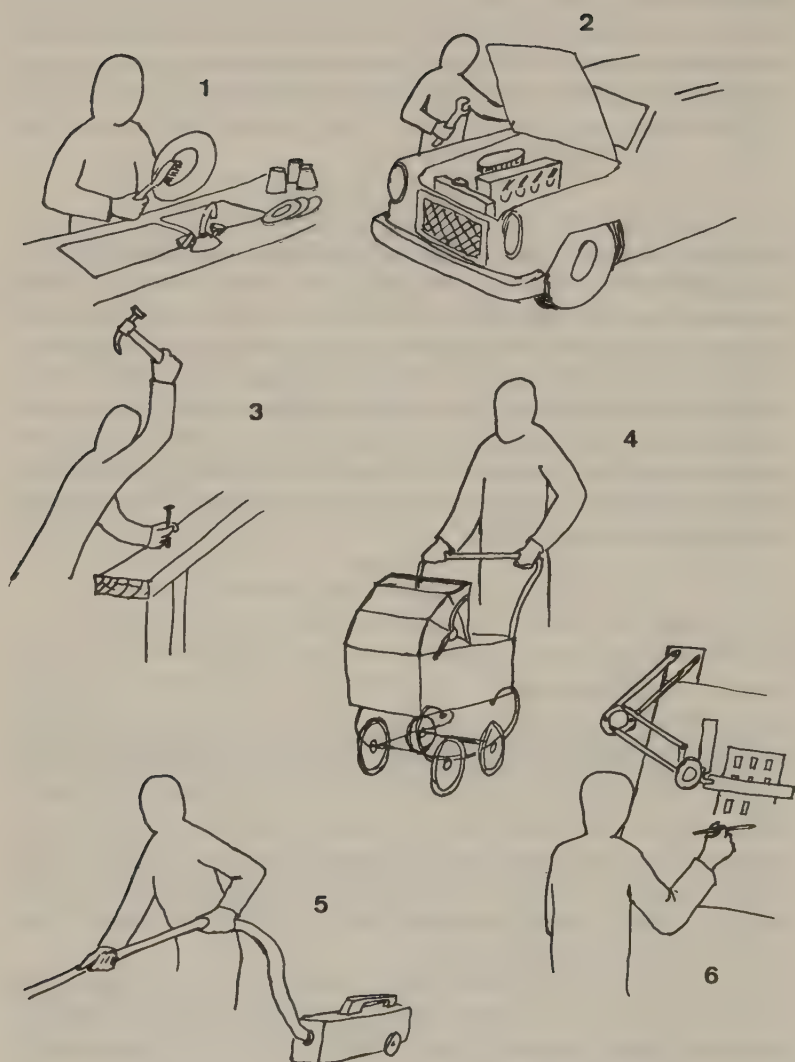
8.2 Könroller

8.2.1 "Farbröder kan allt"

Vi visade barnen en bild, där könsoidentifierbara människor utförde olika aktiviteter: de dammsög, snickrade, körde barnvagn etc. Se figur 8:1. Aktiviteterna på bilden hade sammanställts så att tre av dem skulle spegla traditionellt kvinnliga sysslor och tre traditionellt manliga. Efter att barnen begrundat bilden med aktiviteterna frågade vi dem, om de tyckte att det fanns aktiviteter som bara män kunde utföra eller aktiviteter som bara kvinnor kunde utföra. I de fall barnen ansåg att det förekom dylika aktiviteter fick de motivera sina ståndpunkter.

Det var endast 19 % av flickorna och 14 % av pojkarna som inte tyckte att det fanns några aktiviteter på bilden som bara män kunde utföra. De återstående barnen placerade in någon eller några av aktiviteterna reparera bilen, rita och snickra som manliga aktiviteter.

Enligt de intervjuade barnen förekom det inte alls så många aktiviteter som enbart var bundna till kvinnor som det fanns aktiviteter som enbart var bundna till män. 51 % av flickorna och 49 % av pojkarna ansåg att det inte fanns några speciellt kvinnliga aktiviteter på bilden. De andra placerade in diskning, dammsugning och barnpassning som kvinnliga aktiviteter.

Figur 8:1

Flera av barnen hittade på de mest raffinerade förklaringar till varför aktiviteterna var könsrollsbundna. "Tanter" t ex slog sig på tummen om de försökte snickra, "farbröder" gick för långt om de körde barnvagn och kom inte hem i tid när babyn skulle ha mat, "farbröder" fick damm i näsan om de dammsög etc. Dessa motiveringar visar på de svårigheter som kan drabba ett barn när det tvingas motivera något som de lärt sig vara självklart. Andra barn däremot ansåg inte att deras ståndpunkter fordrade någon närmare förklaring. Ett av de vanligaste svaren var "Det bara är så". Ibland med något tillägg: "Pappor ser ju på TV när mammar diskar". "Tanter hinner inte snickra, dom har ju bebisar som dom måste ta hand om och laga mat och sådant". T o m en pojke som bodde ihop med sin far, som var fränskild, kunde inte motivera varför han tyckte att det enbart var "tanter" som kunde passa barn, utan svarade: "Det bara är så".

En del av barnens svar markerade att könsroller var inlärdas och att alla kunde utföra allt bara de fick träning. "Tanter är ju inte vana vid sådant, de brukar ju mest diska". "Om farbröder är ensamma kan de diska men om det är en familj gör mamman det".

Den typ av svar som citerats ovan avsåg främst de typiskt kvinnliga aktiviteterna. Till skillnad från kvinnor kan nämligen män det mesta. "Farbröder kan allt", enligt en del barn. De kan vara lata och slöa, som några påpekade: "Farbröder är så lata. Min pappa gitter inte ens bädda sängen". Men i det ögonblicket männen *vill* så kan de också dammsuga, diska etc.

När det däremot gällde de traditionellt manliga aktiviteterna var det oftare helt omöjligt för kvinnan, både i pojkarnas och flickornas ögon: "Att laga bilar är rent för svårt för tanter". "Tanter kan inte rita, de är inte lika bra på färger och sånt". "Tanter är för dumma för att laga bilar". "Tanter är inte tillräckligt starka för att laga bilar".

Tabell 8:6 Andelen barn i de olika tillsynsgrupperna som anser att den nämnda aktiviteten kan och bör utföras av både män och kvinnor. Procentuell fördelning

	D ¹⁴	F	FL	H	HL	Bl	Totalt
Diska	64,0	68,2	74,4	70,6	67,8	63,3	68,2
Reparera bilen	12,0	31,8	10,5	21,3	31,0	20,3	20,4
Snickra	36,0	40,9	38,4	36,0	50,6	39,2	40,4
Passa barn	53,4	47,7	60,4	56,0	63,2	57,0	57,2
Dammsuga	68,0	56,8	75,6	70,7	69,0	65,8	68,6
Rita	62,7	70,5	73,3	77,3	70,7	64,6	69,7
Antal intervjuade barn	75	44	86	75	87	79	446

I barnens svar framställs hemmet som kvinnans sfär. Många barn menade också, att "det är ju tanternas barn, då får dom också passa dom". "Det är ju tanternas disk . . ." etc. Det är kanske i och för sig inte så märkvärdigt, eftersom barnens värld är kvinnodominerad i vårt samhälle. Detta förhållande gäller även för de barn som vistas på daghem. Ibland kan männen "hjälpa till" inom kvinnornas sfär, men i männens sfär konstruktion/reparation/produktion – även om det sker som fritidssysselsättning – härskar mannen. Kanske man i könsrollsdebatten har inriktat sig alltför ensidigt på att män och kvinnor skall "dela arbetsuppgifterna i hemmet", dvs att männen skall ta större ansvar för hem och barn.

Daghemsbarnen såg inte mindre diskriminerande på dessa aktiviteter än andra barn. Snarare tvärtom. Ofta var de mer könsrollsfixerade. Av tabell 8:6 framkommer att barnen i daghemsgruppen i genomsnitt ligger lägre än de andra för samtliga sex aktiviteter som vi diskuterat. Daghemsbarnen uppgav mera sällan än de andra barnen att både män och kvinnor kunde utföra de uppräknade aktiviteterna. *Detta trots att daghemsbarnens föräldrar var de som uppvisade en mer liberal inställning* både när det gällde arbetsfördelningen i hemmet och de speciella könsrollsfrågorna på Likert-skalan. (Se kap 7.)

8.2.2 Könsrollsbundna leksaker och lekar

Vi visade också barnen en bild med ett antal leksaker, se figur 8:2, på samma sätt som vi tidigare gjort med vuxenaktiviteterna. Vi tog med tre leksaker i figuren som i traditionella könsrollsmönster bedömdes som flickleksaker och tre som bedömdes som pojkleksaker. De förstnämnda var docka, hopprep och symaskin och de sistnämnda bil, boll och borr. Det fanns även tre leksaker medtagna som vi uppfattade som mer neutrala, skrivmaskin, trumma och ficklampa.

Tre av de mer traditionella pojk- och flickleksakerna klassificerades av mellan hälften och upp till ca 80% av barnen enligt gällande könsrollsmönster. Även de leksaker som vi uppfattade som könsrollsneutrala visade sig, enligt barnen, vara fullt möjliga att inordna i ett dylikt könsrollsmönster. Skrivmaskinen placerades ömsom som pojkleksak och ömsom som flickleksaker, medan de båda andra leksakerna entydigt klassificerades som "pojkleksaker". Motiveringarna till varför det var pojkleksaker var bl a: "Flickor vill inte ha sånt liv" (om trumma). "Pojkar är ute längre på kvällarna" (om ficklampa). Det fanns också en flicka som på ett välgörande sätt skilde sig från de andra i sin diskriminering: "Flickor behöver inte ficklampor, dom är inte mörkrädda".

Vad beträffar vuxenaktiviteterna upplevde barnen det markant svårare att tänka sig kvinnor i typiskt manliga sysselsättningar än tvärtom. När det gäller leksaker tycks förhållandet snarare vara det omvända. Det är

Figur 8:2

inte så att pojkar inte *kan* leka med tex dockor. Det kan de. Det tycks snarare vara den *sociala kontrollen* barn emellan som avhåller dem att beträda förbjudna lekområden. Speciellt allvarligt är det om en pojke ger sig till att leka med "flickleksaker". Det gäller att hålla på manligheten även i de lägre åldrarna. "Pojkar kan leka med hopprep men de blir så lika flickor då". "Pojkar *ska* inte leka med dockor, hopprep och symaskin även om dom vill. Jag skulle skratta då". "Andra retas med en om man leker med dockor" (pojke). "Jag skulle skratta om jag såg en pojke leka med hopprep".

Även om barnen närde en hemlig önskan att själva leka med det motsatta könets leksaker kunde de ändå falla in i ett traditionellt könsrollsmönster när det gällde andra barn, vilket ett par av svaren vittnade om: "Det är mest pojkar som använder verktyg. Jag skulle själv vilja ha en borr men jag skulle inte använda den så att de andra flickorna såg det". Samma flicka menade emellertid: "Det ser så glyttigt ut när pojkar leker med dockor och sånt".

Även om barnen skulle ta det avgörande steget och verkligen leka med det motsatta könets leksaker, trots att de andra barnen troligtvis skulle skratta åt tilltaget, så kanske de ändå hindras från det genom mer handfasta metoder. Lek är en social handling, och de medspelande måste godkänna vars och ens deltagande: "Det är mest pojkar som spelar fotboll, men jag vill också göra det. Jag har själv en fotboll men ingen vill spela med mig".

Det finns naturligtvis även barn som är mer klarsynta när det gäller könsrollssammanhang: "Flickor kan göra allt och pojkar också. Tanter och farbröder kan också göra allt. Pappor kan ju vara hemma och städa. Det är dumt att det skall vara vissa saker för pojkar och andra för flickor. Dom kan ju göra samma saker".

Tabell 8:7 Andel barn i de olika tillsynsgrupperna som anser att den nämnda leksaken kan och bör användas av både pojkar och flickor. Procentuell fördelning

	D1 ⁴	F	FL	H	HL	BI	Totalt
Borr	41,3	47,7	46,5	42,7	52,9	48,1	46,6
Skrivmaskin	74,7	88,6	86,0	82,2	77,0	82,3	81,4
Docka	18,7	29,5	20,9	17,3	28,7	22,8	22,6
Fickklampa	64,0	75,0	77,9	61,3	80,5	68,4	71,3
Boll	32,0	52,3	47,7	52,0	52,9	46,8	47,1
Trumma	50,7	56,8	62,7	54,8	64,4	73,3	61,0
Hopprep	29,3	22,7	33,7	28,0	44,8	27,8	32,1
Symaskin	54,7	45,5	44,2	40,0	50,6	41,8	46,2
Bil	37,3	40,9	39,5	45,3	50,6	41,8	42,8
Antal intervjuade barn	75	44	86	75	87	79	446

Tabell 8:8 Barnens könsrollsbundna kamratval, uppdelat på tillsynsgrupperna. Procentuell fördelning

	D ¹⁴	F	FL	H	HL	Bl	Totalt
Alla kamrater av samma kön	76,0	75,0	73,3	80,0	72,4	68,4	74,0
Minst en kamrat av motsatt kön	24,0	25,0	26,7	18,7	27,6	31,4	25,8
Inget angivet	—	—	—	1,3	—	—	0,2
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal intervjuade barn	75	44	86	75	87	79	446

Analogt med vad som framgick av vuxenaktiviteterna var det inte heller här fler barn i daghemsgruppen än i materialet som helhet som uttalade sig som ovan, dvs att det inte fanns några speciella pojk- och flickleksaker. Snarare tvärtom. I samtliga fall med undantag av symaskinen ansåg de leksakerna könsrollsneutrala i lägre omfattning än barnen i allmänhet i materialet.

Vi frågade också barnen vem de tyckte det var roligast att leka med. De barn som räknades upp antecknades enligt tidigare mönster. Av samtliga kamratval som barnen gjorde var det generellt sett ytterst få som valde kamrater av det motsatta könet. 74 % av barnen valde överhuvudtaget enbart kamrater av samma kön som de själva. Daghemsbarnen utgjorde inte heller här något undantag. Ändå är det förmodligen de som har störst urvalsmöjligheter av både pojkar och flickor.

8.3 Barnens allmänskaper

På daghemmen tränas barnen tydligen en hel del i allmänskaper. Man följer årstidernas växlingar, man lär sig hur man uppför sig i trafiken, hur olika serviceinrättningar fungerar etc. Sådana kunskaper får emellertid även andra barn i förskoleåldern. För att kunna jämföra daghemsbarnen med de andra barnen i detta avseende tog vi med ett antal frågor i barnintervjun om elementära ting. Vi frågade bl a barnen vad man gjorde i olika serviceinrättningar, vad olika yrkeskategorier innebar, vilket år, månad och veckodag det var den aktuella intervjudagen, benämningen på olika geometriska figurer, vad rött ljus betydde vid ett övergångsställe och vad den färg kallades som trafikljuset sedan slog om till, hur mycket klockan

var när visarna stod på ett visst sätt (uppritad klocka) och slutligen om de visste vad en karta var och om de kunde peka ut Sverige (karta medfördes vid intervjutillfället).

Den enda fråga som var problematisk att klassificera var den som berörde kartan. En del barn hade inte hört talas om Sverige men visste väl vad en karta var. Andra däremot hade kännedom både om Sverige och en del andra länder. Det fanns ett klart samband på denna fråga mellan socialgruppsstillhörighet och kunskap, liksom på en mängd andra kunskapsfrågor. 12 % av barnen i socialgrupp III hade varken sett en karta eller visste vad Sverige var, medan motsvarande för barnen i socialgrupp I var 3 %. I socialgrupp I var det 27 % av barnen som kunde peka ut Sverige på kartan och ibland även andra länder. Av barnen i socialgrupp III var det 9 % som hade motsvarande kunskaper.

Uppdelat på tillsynsform var det inte mer än 20 % av barnen i någon av grupperna som kunde peka ut Sverige på kartan. Barnen i gruppen "hemma + lekskola" var de som uppnådde högst poäng, förmodligen till följd av en stor andel barn från socialgrupp I. Strax därunder kom barnen i daghemsgruppen, där 19 % hade motsvarande kunskaper. I familjedagshemsgruppen var det endast 2 % av barnen som kunde peka ut Sverige, vilket får förklaras av den överrepresentation av barn från socialgrupp III som förekommer i denna tillsynsform. I sammanställningen i tabell 8:9 har de barn som inte känt till "Sverige" eller sett en karta räknats bort.

Om man jämför barnens kunskaper i materialet som helhet med daghemsbarnens kunskaper framstår inte de sistnämndas som speciellt unika, åtminstone inte inom de områden som återges i tabellen.

De barn som vistats på daghem ligger något över medelvärdena på flertalet frågor, liksom barnen i de båda grupper där lekskolevistelse ingått i barnens socialisation. Detsamma gäller den grupp barn som haft olika tillsynsformer under förskoleåldern. Medelvärdena för två av dessa grupper ligger dessutom något högre än för daghemsgruppen. Skillnaderna är dock små. De barn som enbart vistats hemma under förskoleperioden är de som har lägst andel rätt svar.

När barnen skulle besvara frågorna fick vi relativt ofta hjälpa dem på rätt väg. Ge dem en liten ledtråd, t ex en nickning, när de var på rätt väg men tvekade. Vi ville få intervjusituationen så positiv som möjligt och att den inte skulle uppfattas som förhör av barnen. Vi tror att vi lyckades med detta och att barnen hade det lika trevligt som vi. Intervjuaren gjorde en anteckning om barnet besvarade frågan med eller utan hjälp. Om vi enbart skulle beakta de svar på frågorna som barnen gav utan hjälp skulle siffrorna i tabellen justeras ned med sju-tio procent. Den inbördes ordningen mellan barnen i tillsynsgrupperna skulle emellertid inte förändras.

Tabell 8:9 Barnens kunskaper på nedan uppräknade frågor, uppdelat på tillsynsformer. Tabellen återger andelen barn (%) inom varje grupp som gett en tillfredsställande förklaring eller ett tillfredsställande svar

	D ¹⁴	F	FL	H	HL	Bl	Totalt
<i>Var gör man på:</i>							
Banken	80,0	81,8	88,3	89,4	92,0	91,2	87,7
Snabbköpet	71,0	50,0	70,9	61,3	70,1	76,0	68,1
Posten	93,4	90,9	94,1	90,7	94,3	93,7	93,1
Muséet	89,4	54,6	80,2	70,7	89,7	83,5	80,1
<i>Vad är en . . . för nå- got?</i>							
Chaufför	98,7	88,6	93,1	85,4	90,8	93,7	92,0
Arkitekt	10,7	0,0	7,0	2,7	3,5	7,6	5,6
Kontorist	8,0	4,5	2,3	5,4	6,9	10,2	6,3
Snickare	84,7	84,1	91,9	80,0	89,6	87,4	88,3
<i>Vilket/vilken . . . är det?</i>							
År	40,0	27,3	38,4	16,0	41,4	31,7	33,2
Månad	26,7	13,6	20,9	12,0	26,5	22,8	21,1
Veckodag	50,7	40,9	47,7	24,0	52,9	53,2	45,5
<i>Vad kallas figuren?</i>							
Kvadrat	66,6	54,5	79,1	60,0	78,2	77,2	70,9
Cirkel	92,0	84,1	88,4	66,7	90,8	89,9	85,1
<i>Stoppljus</i>							
Vad betyder rött?	97,4	97,7	96,5	97,4	98,9	97,5	97,5
Vad heter färgen (vi- sar på grön)?	80,0	75,0	91,9	77,4	83,9	83,5	82,7
<i>Kan peka ut Sverige på karta</i>							
Procentandel barn som svarat tillfreds- ställande inom varje tillsynsform	64,4	56,3	64,3	54,4	65,5	65,2	62,0
Antal intervjuade barn	74	44	86	75	87	79	446

8.4 I skolan

8.4.1 *Barnens förkunskaper innan skolstarten*

Under senare år har skolan uppmärksamats alltmer för reproduktionen av de sociala och kulturella strukturerna i samhället (Bernstein, Bourdier & Passeron, Illich, Christie m fl). Skolan anses utgöra en av klassamhällets bästa bevarare genom att den sorterar och nivågrupperar eleverna med avseende på social bakgrund. Den legitimerar klassamhället genom att omforma klassmässiga determinanter till betygsmässiga determinanter.

Man kan då fråga sig om även daghemmen ingår som en del i reproduktionen av klassamhället. På grundval av våra kunskaper om daghemsbarnens totala situation är vi nog benägna att svara ja.

Resultaten av inskolningstesten för årskurs ett hösten 1974 och resultaten av de diagnostiska prov som utfördes våren 1975 visar att det finns klara samband mellan socialgruppstillhörighet och kunskaper redan vid skolstarten och att daghemsvistelsen inte ändrar något i detta avseende.

Vid inskolningsproven i Malmö använde man sig av Tage Ljungblads "Höstproven". Under de första veckorna i skolan testades barnen individuellt med avseende på:

- **Förkunskaper i bokstäver:** Man räknar antalet stora och små bokstäver som barnen känner till.
- **Vokabulär:** Avser att ge en uppfattning om barnens ordförråd. Läraren ger instruktioner som t ex: "Dra ett streck på den väg som är kurvig". Barnen utför sedan uppgiften i ett häfte med bilder.
- **Taluppfattning:** Avser att ge en uppfattning om barnens kunskaper om grundbegrepp inom matematiken. Testen utförs under samma förhållanden som ovan. Barnen drar t ex ett streck över det antal bananer som det har kvar när det ätit upp fyra bananer av sju.
- **Kopiering:** Avser att pröva barnets förmåga att efterbilda en förelagd figur.

Dessa inskolningsprov används för att lärare och skolpsykologer skall kunna bilda sig en uppfattning om varje enskild elev. I de fall ett barn har stora svårigheter att klara dessa test kan det få stå över till nästa skolår. I detta sammanhang kan vi bortse från om denna typ av test är berättigade eller ej, samt den kritik som förekommit mot dem. Testen finns de facto och utgör ett hjälpmedel vid en första uppsortering av eleverna.

Om vi till en början betraktar barnen i de olika tillsynsformerna kan vi konstatera, att daghemsbarnen i genomsnitt har något högre poäng på inskolningsproven än vad som gäller för materialet som helhet. Bäst placerar sig, liksom tidigare, barnen i gruppen "vistats hemma kompletterat med lekskola" och de med varierande tillsynsformer. Sämst placerar sig de barn som enbart vistats hemma under förskoleåldern och de som vistats i fa-

miljedaghem. Att genomsnittspoängen för de olika tillsynsformerna varierar speglar emellertid snarare gruppernas olika klassspecifika sammansättning än tillsynsformerna i sig.

Vid en uppspaltning av materialet på socialgruppstillhörighet finner vi att barnen i socialgrupp III, *oberoende av vilken tillsynsform vi beaktar*, i genomsnitt hade lägre poäng på inskolningsproven än barnen i materialet som helhet. Barnen i socialgrupp I däremot hade genomgående, även de oberoende av tillsynsform, en poängsumma som låg över medelvärdena för barnen totalt. Även de två barn i socialgrupp I som ingick i gruppen "hemmabarn" uppnådde en genomsnittspoäng på sex.

I tabell 8:10 har barnens antal rätt på olika delprov omräknats till stanine-poäng, vilket innebär att råpoängen transformerats till en niogradig poängskala. Alla delproven får därmed jämförbara värden. Tabellen anger medelvärdena för varje delprov, uppdelat på socialgruppstillhörighet. Inom parentes återges daghemsbarnens poäng för motsvarande delprov. I den sista kolumnen anges medelvärdena för samtliga barn i materialet. Det är således de sistnämnda värdena som de specifika socialgruppspoängen bör jämföras med.

Av tabellen framgår att de socialgruppsmässiga skillnaderna slår igenom oberoende om barnen vistats på daghem eller ej (se medelvärde per socialgrupp). Samma mönster upprepas även för de barn som haft andra former av tillsyn under förskoleåren. Det utslagsgivande i detta fall är således socialgruppstillhörigheten.

Tabell 8:10 Barnens förkunskaper vid skolstarten år 1974, socialgrupperat. Resultaten omräknade till stanine-poäng

Förkunskaper vid skolstarten med avseende på:	Socialgrupp						Genom- snitts- poäng samtliga
	I		II		III		
	Samt- liga	Dagh- barn	Samt- liga	Dagh- barn	Samt- liga	Dagh- barn	
Stora bokstäver	5,8	(5,4)	5,5	(5,4)	4,6	(4,3)	5,0
Små bokstäver	6,1	(6,2)	5,6	(5,5)	4,7	(4,6)	5,2
Vokabulär	6,5	(6,0)	5,2	(5,2)	4,1	(4,4)	4,9
Taluppfattning	6,6	(7,0)	5,8	(6,1)	4,8	(4,8)	5,7
Kopiering	6,5	(6,6)	5,7	(6,0)	5,0	(5,6)	5,9
Medelvärde	6,3	(6,2)	5,6	(5,6)	4,6	(4,7)	5,3
Antal intervjuade barn	34	5	186	43	226	27	446

Med viss rätt kan man kanske hävda att det inte är daghemmens uppgift att träna barnen i förkunskaper inför skolstarten. Som framkommit tidigare hade förskollärarna något olika inställning till kunskapsträning i förskolan, men i stort kunde vi konstatera, att de försökte undvika att öva barnen i direkta skolfärdigheter.

En hel del föräldrar förbereder uppenbarligen sina barn inför skolstarten. De resursstarkas barn är också de resursstarka inför skolstarten. Eventuella farhågor om att daghemmen skulle svara för någon form av "elitutbildning" av barnen i samhället är tämligen obefogade. Elitutbildningen sker i hemmen!

Att daghemspersonalen avhåller sig från att träna barnen i direkta skolämnen medför snarare att "inläringen hålls konstant" medan föräldrarna arbetar. Inom skolan utgår man också från att vissa barn har mer kunskaper vid skolstarten än andra. Inskolningsproven syftar framför allt till att sortera eleverna med avseende på förkunskaper, varefter skolan anpassar sig efter de skilda utgångspunkterna. Eftersom lågpresterande respektive högpresterande elever oftast hålls samman i klasser eller i hela skolor behöver denna anpassning oftast inte ske individuellt utan kollektivt. Eva-Lis Bjurmans beskrivning av villaskolan och höghusskolan får tjäna som exempel på hur de olika miljöerna kan gestalta sig.

Jag började med att titta i Carolines skolbänk i villaskolan. Den var full av pennor, suddgummi, en vacker flöjt och många böcker: Vi läser och lär (1973), Nu läser vi (1971), Svenska för grundskolan (1968), Läsebok av Byttner, Edfeldt (1972), Vill du läsa (1948).

Alltså *fen* läseböcker i svenska, alla ganska tjocka. Dessutom "Hej matematiks" olika häften, två böcker med skrivövningar, en handskrivningsbok, 4 böcker i OÅ, en bok med ordlista och en rolig korsorsbok, psalmbok och lärobok i blockflöjt.

Så tittade jag mig om i klassrummet: Orgel, TV, bandspelare, gram-mofon och en lång rad med låneböcker, klassens egna, många nyutkomna.

Fröken: "Jag får så mycket material jag vill ha. Kommunen är väldigt generös. Jag har köpt ett roligt läggspel så nu kan de hela multiplikationstabellen... Över hälften kunde läsa när de började..."

I höghusskolan har man ännu inte börjat med multiplikationstabellen. Fröken vill gärna använda "Hej matematik", "den är väldigt bra men alldeles för dyr, den kan vi inte få". Läseboken är Signe Anderssons med skrivlära och övningsbok (1969). Ingen annan läsebok i svenska används. Det finns bara ett ganska litet bibliotek för hela skolan. Anslaget per barn har krympt från 20:- per barn till 9:- per barn och år, klagar fröken. Pengar till övningsmaterial, bandspelare, gram-mofon och stads-resor saknas. Klassens reseanslag är 300:-/år. Det räcker till en resa till stan. Två kunde läsa när de började. (Bjorman 1976, s 5.)

Vid intervjutillfället hösten 1974 gjorde intervjuarna även en skattnig av barnen längs fyra variabler: ordförråd, språk, (dels flöde och dels logik) samt koncentrationsförmåga. Naturligtvis har ett dylikt förfarande vissa brister men vi anser ändå att vi fick en relativt bra uppfattning om barnen under

Tabell 8:11 Barnens ordförråd, språkets logik och flöde samt koncentrationsförmåga, socialgrupperat

Socialgrupps- tillhörighet	Språk								
	Ordförråd			Logik			Flöde		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III
Över genomsnitt	41,1	18,8	16,8	26,4	26,3	16,9	32,4	31,8	24,8
I genomsnitt	56,0	45,2	65,9	70,7	67,2	73,4	47,0	53,1	54,4
Under genomsnitt	2,9	36,0	17,3	2,9	6,5	9,7	20,6	15,1	20,8
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal intervjuade barn	34	186	226	34	186	226	34	186	226
							34	186	226
							26,5	21,5	19,5
							53,0	55,4	55,3
							20,5	23,1	25,2
							100,0	100,0	100,0
							34	186	226

intervjun och själva intervjusituationen medverkade naturligtvis också till att barnen "skärpte sig".

Inte helt oväntat, med tanke på vad som framkommit av den sociolingvistiska forskningen, skiljde sig barnen socialgruppsmässigt åt med avseende på språket. Mönstret var detsamma för de båda andra variablerna, men skillnaderna framstod tydligast när det gällde barnens ordförråd, där 41 % från socialgrupp I klassificerades över genomsnitt mot 17 % i socialgrupp III. Skillnaderna är statistiskt signifikanta i samtliga fall och indikerar till stor del barnens möjligheter att tillgodogöra sig skolans abstrakta kunskapsförmedling.

8.4.2 *Barnens kunskaper efter några månader i skolan*

Under sommaren 1975 samlade vi in resultaten på de diagnostiska prov som gjordes på våren, de sk "Vårproven", som består av Lindahls H4 och DLS-proven (Malmö skolkontor). Även dessa prov avser att ge lärare och skolpsykologen en uppfattning om var eleverna står kunskapsmässigt och om de lyckats tillgodogöra sig de första månadernas undervisning.

De diagnostiska proven utgör även ett bra underlag för våra syften. Vår frågeställning är: Även om utgångspunkterna vid skolstarten inte var de bästa för alla daghemsbarn kanske deras förmåga att lyssna och lära övats upp under deras daghemsår så att de snabbt hämtar in det försprång som vissa barn fått. Detta spørsmål avser naturligtvis främst arbetarbarnen, eftersom barnen i socialgrupp I och även till viss del i socialgrupp II inte har något försprång att hämta in, oavsett om de vistats på daghem eller i någon annan tillsynsform.

Vid "vårproven" testades två färdigheter. Dels barnens förmåga till *högläsning* (dvs man noterar antalet rätt lästa ord för varje barn enligt fastställt formulär) dels deras färdigheter att ta *diktamen* (dvs barnens förmåga att skriva enligt lärarens instruktioner). Båda färdigheterna har betydelse under de första åren i skolan. Färdigheter som eventuellt sätter gränser för respektive öppnar nya vägar i det fortsatta skolarbetet.

Även resultaten av dessa prov gav emellertid vid handen att kunskaperna var socialgruppsrelaterade. I tabell 8:12 redovisas resultaten av vårproven och anges på samma sätt som höstproven tidigare, dvs medelvärden per socialgrupp. För jämförelse har även höstprovens sammanlagda medelvärden per socialgrupp medtagits.

Samma mönster återkommer vid de diagnostiska proven som vid inskolningsproven. Fortfarande är det socialgruppsstillhörighet som korrelerar med kunskaper. Som framgår av tabell 8:12 ansluter sig daghemsbarnens resultat till resultaten inom respektive socialgrupp.

En tänkbar förklaring till att daghemsbarnen inte presterat bättre kan

Tabell 8:12 Barnens resultat på "vårproven" omfattande högläsning och diktamen, socialgrupperat. Materialet omräknat till staninepoäng

	Socialgrupp						Genomsnittspoäng samtlig
	I		II		III		
	Samtliga	Dagbarn	Samtliga	Dagbarn	Samtliga	Dagbarn	
Medelvärde vid höstproven	6,3	(6,2)	5,6	(5,6)	4,6	(4,7)	5,3
Vårproven							
högläsning	5,5	(5,5)	5,3	(5,1)	4,6	(4,6)	5,0
diktamen	6,6	(7,0)	6,5	(6,5)	6,0	(6,1)	6,4
Antal intervjuade barn	34	5	186	43	226	27	446

eventuellt vara att daghemsvistelsen varit alltför långvarig för många av barnen; upp till sex och ett halvt år. Det är därför möjligt att tänka sig att dessa barn känner skolleda redan innan de börjat skolan och att de av den orsaken ännu inte lyckats mobilisera hela sin kapacitet. Vid intervjuerna med förskollärarna stötte vi vid ett flertal tillfällen på begreppet "Daghemstrött", ett omdöme för förskolepersonalen gav om ett och annat barn. Ett typiskt drag för dessa barn var att de tappat lusten för allt "pyssel och knåp". De var ibland på gränsen till apati för det som rörde sig inom daghemssfären. De upplevde att de redan gjort allt så många gånger. En av förskollärarna ansåg att daghemströttheten ofta var ett resultat av den dåliga samordningen mellan aktivitetsutbudet för de olika barngrupperna på daghemmet.

Till en början kan aktiviteterna på lågstadiet kanske jämföras med daghemmens aktiviteter, men efter ett tag ändrar de karaktär. I detta läge kan det tänkas att daghemsbarnen lever upp till barnstugeutredningens förhoppning att daghemsvistelsen skall ha gett dem en förmåga att inhämta kunskaper, en förmåga som ännu inte gjort sig gällande men som eventuellt kan visa sig effektiv på sikt. Men de har inte obegränsat med tid. Skolans successiva uppsortering vidtar alltmer.

8.5 Att inordna sig i systemet

8.5.1 Att sortera och nivågruppera

Vi har tidigare återopat skolans reproducerande funktion och konstaterat, att skolan undan för undan ökar de formella kunskapsskillnaderna mellan olika socialgrupper. Fler och fler av barnen från arbetarklassen sällas bort ju högre upp i utbildningshierarkin man kommer.

Den första selektionen i skolan sker redan på lågstadiet. Denna selektion sker efter "skolintresse", dvs om barnen upplever skolan som rolig eller tråkig. En avgörande betydelse för en positiv inställning till skolan har säkerligen den form av inskolning i skolans norm-, kunskaps- och språkvärld som sker i de välsituerades hem. Barn har i regel redan från början en klar uppfattning om vad de skall tycka om skolan. Detta gäller inte enbart barn från socialgrupperna I och II. En pojke i ett ytterområde t ex förklarade vid intervjun 1974, att "Skolan kan vara rolig ända upp i fjärde klass, sen är det mest skit".

Den tidiga selektionen i skolan sker också genom att vissa barn – de högpresterande – får mer uppmärksamhet i skolan än andra barn. Det gäller ju att "mätta deras kunskapsörst". Vi erinrar oss Carl Ljungmans ord om skolintresse och uppmätt IQ-värde:

I skolan skall barnen tillbringa större delen av tio års dagtid. Vad som händer där, eller rättare sagt, *hur barnet upplever skolan*, har större betydelse genomsnittligt sett för barnets IQ än någon annan faktor. Om barnet från början hamnar i den bättre hälften av klassen, eller i den stora gruppen av medelmåttiga elever, behövs kanske inga särskilda åtgärder. Men om motsatsen skulle vara fallet: Om fröken meddelar att lille Per tyvärr är lite efter sina jämnåriga kamrater. Då är det genom själva skolsystemets struktur risk för att han kommer att stanna kvar i positionen som relativt sett mindre intelligent än sina jämnåriga till skolgångens slut. I skolan får de från början intellektuellt överlägsna barnen mer uppmärksamhet, mer beröm mer respekt, än de andra. (Ljungman 1972, s 196.)

Högre upp inom utbildningshierarkin finns mer formella selektionsmekanismer som successivt sorterar ut vissa barn för högre studier med hjälp av betygen samtidigt som den successivt stämplar andra med hjälp av obsklasser och särundervisning. De diagnostiska proven *kan* tjäna samma syften på lågstadiet som betygen i de högre klasserna. Det är oftast avhängigt "fröken", om hon vill koncentrera sig på de lättarbetade och stimulerande högpresterande eleverna eller på de mer svårarbetade och tidkrävande lågpresterande eleverna.

Den ovanstående beskrivna selektionen sker på ett *individuellt* plan, men det förekommer även en mer *kollektiv* selektion, där hela områden och hela skolor är lågpresterande, medan andra är högpresterande. Dessa låg- och högpresterande skolor återfinns i låg- respektive högstatusområden. An-

deresson m fl har studerat hög- och lågstatusklasser i ett antal kommuner, där högstatusklasser innebär att mer än 75 % av barnen kommer från socialgrupperna I och II och lågstatusklasser att mindre än 25 % av barnen i klassen kommer från dessa socialgrupper. Variabel för variabel visar de att barnen i lågstatusklasserna är mer utsatta och har en mer problematisk skolgång än barnen i högstatusklasserna. Lågstatusklasser är lågpresterande medan högstatusklasserna är högpresterande. Detta mönster går tvärs över socialgruppstillhörigheten, så att barn ur alla socialgrupper presterar bättre i högstatus- än i lågstatusklasser.

De högre socialgruppernas elever har bättre standardprovresultat och bättre betyg än lägre socialgrupper. Men ju mera socialgrupp III-eleverna dominerar i en klass, desto sämre är alla socialgruppernas prestationsnivå, även socialgrupp I-barnen har således sämre skolresultat i en lägre medel- eller lågstatusklass. (Andersson m fl 1978b, s 9.)

Förklaringarna till detta får sökas på flera nivåer, bl a i det faktum att barnen i lågstatusklasserna har en mer problematisk skolsituation än barnen i högstatusklasserna, vilket i sin tur påverkar det totala klimatet i klassen. Flyttningen i lågstatusklasserna är också väsentligt högre än i högstatusklasserna, liksom lärarbyten, andelen invandrare och barn med sociala problem. I stort är det således samma faktorer som framkommer i vår segregationsstudie.

Med utgångspunkt från den gruppindelning av daghemmen som gjordes i segregationsstudien kan vi få fram eventuella skillnader i barnens skolprestationer som kan relateras till olika typer av daghem. Det innebär således att vi ser *daghemmen/hemmen som utbildningsinstans medan skolan i det här faller reduceras till en "testinstans"*. Förskoleårens socialisation avslutas sås med inträdet i skolan. Eftersom man under de första månaderna går tämligen varligt fram i skolan tror vi att man till viss del kan bortse från att de diagnostiska proven utfördes först under vårterminen. Eftersom många barn kunde läsa redan innan de började skolan innebär "vårproven" fortfarande i viss utsträckning en test på barnens förkunskaper.

I segregationsstudien indelades daghemmen i tre grupper med avseende på socio-ekonomisk kvot. I den första daghemsgruppen – med en övervikt av över- och medelklassbarn – var denna kvot 1,98. I mellangruppen – som dels bestod av daghem med övervikt av medelklassbarn och dels av daghem med en mer normal socialgruppsfördelning – var kvoten 2,33. I den tredje daghemsgruppen – med en överrepresentation av arbetarbarn – var den socio-ekonomiska kvoten 2,62. Om vi nu studerar daghemsbarnens resultat på inskolningsproven och de diagnostiska proven med avseende på vilken typ av daghem de vistats på under förskoleåldern, framträder mönstret i tabell 8:13.

Det är således samma mönster som framkommer på daghemmen som Andersson m fl funnit i skolan. Barnen i socialgrupp I presterar bättre än de i socialgrupp II, som i sin tur presterar bättre än barnen i socialgrupp III.

Tabell 8:13 Socialgruppstillhörighet, daghemskategori (enligt definition efter socio-ekonomisk sammansättning) och prestationer vid inskolningsprov och diagnostiska prov

Daghemskategori	Socio-ekonomisk kvot	Barnens testpoäng Socialgrupp		
		I	II	III
1	1,98	6,0	5,9	5,3
2	2,33	—	5,8	4,8
3	2,62	—	5,4	4,9
Antal barn i gruppen ¹⁵		4	36	20

Men barn i tex socialgrupp II placerar sig bättre om de gått på daghem i kategori 1 än om de gått på daghem i kategori 2, som i sin tur presterar bättre än de som gått på daghem i kategori 3. Förhållandet är detsamma för barnen i socialgrupp III, även om genomsnittspoängen för kategorierna 2 och 3 i stort sett är desamma. Förklaringarna till detta kan man troligen finna i de specifika förhållandena på daghemmen tillsammans med de specifika förhållandena i hemmiljön. Andersson m fl menar: "... det är inte samma socialgrupp I-, II- eller III-barn i de olika skolmiljöerna. Socialgrupp I-elever i en högstatus-klass skiljer sig på många sätt från socialgrupp I-elever i lågstatus-klass". (Andersson f fl, se Forsberg och Petersson 1978b, s 10.)

8.5.2 Lydnad som ett grundläggande krav

Enighet ger styrka heter det. Är man två eller fler kan man stödja varandra. Kollektiven kan medvetet skapa och omforma samhället. Så ej med de ensamma. De äger få möjligheter att ändamålsenligt påverka omgivningen. De ensamma står svaga mot företaget, organisationen, statsmakten. De är lätta att sära. Jämför vi med det gamla samhället finner vi att företagen blivit större, organisationerna mäktigare, staten allsmäktigare. Människor med inflytande över dessa är starkare än förr. Men för övrigt tycks samhällsutvecklingen göra individerna alltmer utsatta, styrda av andra och styrda av den brist på överblick som ensamheten ger. (Daun 1976, s 52.)

Kollektiven kan medvetet skapa och omforma samhället, säger Åke Daun i citatet ovan. Det påpekas ofta, både i samhällsvetenskapliga och andra sammanhang, att arbetarklassens etik primärt är kollektivistisk och att arbetarklassen framför allt försöker påverka sin situation genom kollektiva åtgärder (se Golthorpe m fl 1971). Därom vittnar inte minst arbetarklassens fackliga kamp. Men därmed är kanske exemplen uttömda. "Eniga vi stå, söndrade vi falla", kan sägas ha utgjort rättesnöret för den svenska fack-

föreningsrörelsens utveckling. Men den alltmer ökade enigheten har efterhand bidragit till den centralstyrda kollektivism som fackföreningsrörelsen uppvisar idag. Lydnaden inom rörelsen är väsentlig för dess fortlevnad. Resultatet har blivit en stark rörelse, med internationella mått mätt. Skall man då betrakta lydnaden som positiv eller negativ? Det beror på. Att eftersträva lydnad kan vara ett allmänt drag hos arbetarklassen, något som den okritiskt försöker överföra till barnen i socialisationsprocessen. Som framkom tidigare poängterade arbetarföräldrarna "lydnad" som en viktig egenskap hos barnen i större utsträckning än andra föräldrar. "Att lyda" kan då innebära följsamhet till varje auktoritet, antingen det är fråga om facklig kamp eller att generellt acceptera de förhållanden man lever under.

Lydnaden kan emellertid även vara ideologiskt betingad. Dvs lydnad *inom* en organisation för att uppnå kollektivt definierade mål. En sådan lydnad tar s a s hänsyn *till vem* som kräver lydnaden och *för vilka syften*.

Arild Gjertsen menar att:

Många arbetare har erfarenheter från situationer där lydnad inåt gentemot kollektivet har varit ett kampmedel för att stärka viljan till *gemensam olydnad utåt*. Om det är sådana erfarenheter som gör att arbetarna betraktar lydnad som ett värde, och som något som barnen måste lära sig, är det en annan form av lydnad än den som innebär underkastelse under *varje* auktoritet. (Gjertsen 1928, s 185.)

Kravet på lydnad har troligen inte hämtats från strejker och andra direkt kollektiva aktioner. Det är nog snarare erfarenheter från arbetslivet som lagt grunden till arbetarklassen större krav på lydnad i socialisationsprocessen. Ur detta perspektiv kan "lyda" vara liktydigt med "att acceptera". Att acceptera myndigheternas beslut, arbetsgivarnas allmakt, att inordna sig i systemet.

Något tillspetsat kan man också se lydnaden ur kollektiv synvinkel, dvs som kollektiv lydnad. Arbetarklassens kollektivism är till stor del en *sektoriell kollektivism*, som i huvudsak ägnar sig åt människor i arbete och på befintliga arbetsplatser. Världen utanför arbetslivet, som är skapad av arbetslivet, fäster man ingen större vikt vid. Samtidigt tenderar denna del av vardagen, som ligger utanför det direkta arbetslivet, att bli alltmer komplicerad. Åke Daun anser att företagen blir större, organisationerna mäktigare och statsmakten allsmäktigare, i samma utsträckning som människor i sin ensamhet blir alltmer utsatta, "styrda av andra och styrda av den brist på överblick som ensamheten ger". Utan arbete, utanför kampen om högre löner och bättre arbetsförhållanden, i bostadsområdet, som konsument, i massmediasamhället osv är arbetaren fortfarande ensam.

I barnintervjun var en fråga medtagen som avsåg att mäta barnens konforma beteende och deras benägenhet att instämma i auktoriteters uttalande. Vi visade en figur med 16 olika långa streck, som var ordnade efter storleksordning och där skillnaderna mellan det första och det sista strecket

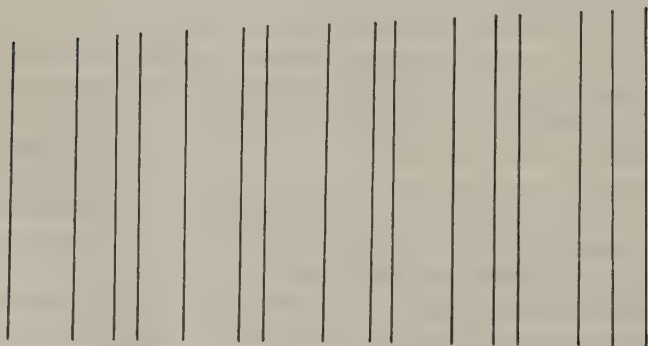
var 1 cm. Det första strecket var sju cm och det sista åtta cm. Skillnaderna i storlek kan således betraktas som uppenbar. (Se figur 8:3.)

Denna fråga var förlagd till slutet av intervjun, då en god kontakt vanligen uppkommit mellan intervjuare och barn. Trots detta får man förmoda att barnen betraktade intervjuaren som en auktoritet. Dels var han/hon en auktoritet i egenskap av vuxen och dels i egenskap av en främling, som kom och ställde frågor.

Efter det att barnen studerat figuren pekade intervjuaren ut ett streck i mitten och sade: "Jag tycker att det strecket ser längst ut, tycker inte du det också" varvid några barn protesterade, medan andra höll med. Alla intervjuare pekade ut samma streck för att situationen skulle bli så likvärdig som möjligt. Om barnen opponerade sig försökte intervjuaren åter att påverka barnet genom mild övertalning: "Ja, men det strecket måste väl ändå vara längst?" Ytterligare några barn höll med intervjuaren denna gång, medan andra höll fast vid det streck de själva uppfattat som längst.

Mönstret från de tidigare resultatredovisningarna upprepar sig. Svårast att dupera var barnen i gruppen med olika tillsynsformer, där 51 % av barnen ansåg att det sista strecket var längst, dvs rätt streck. 18 % av barnen i gruppen höll dock med intervjuaren i dennes val utan övertalning. Dag-hemsbarnen visade sig också vara bland de som var svårast att övertala, där 45 % höll fast vid rätt streck trots övertalningsförsök och 23 % ändrade sig. Mest manipulerbara visade sig barnen vara i hemmagruppen och familjedaghemsgruppen, där 28 % respektive 39 % instämde i intervjuarens val utan övertalning.

Om vi spaltar upp daghemsbarnen efter socialgruppstillhörighet finner vi, att det återigen är arbetarbarnen som kommer till korta. Inget av de fem barnen i socialgrupp I höll med om att det valda strecket var längst,

Figur 8:3 Bild för enkelt test av barnens konforma beteende

medan 22 % av barnen i socialgrupp II och 27 % av barnen från socialgrupp III instämde i intervjuarens val utan övertalning. Tre av de fem barnen i socialgrupp I (60 %), 51 % av barnen i socialgrupp II och 39 % av barnen i socialgrupp III pekade däremot ut rätt streck efter att först ha opponerat sig mot intervjuarens påstående.

De socialgruppsmässiga skillnaderna är dock inte på något sätt unika för daghemsbarnen. De återfinns även i de andra tillsynsgrupperna liksom i tidigare analyser. Om barnen i en specifik tillsynsgrupp i genomsnitt presterar bra eller dåligt beror helt enkelt på gruppens socialgruppsmässiga sammansättning. Hemmagruppen och familjedaghemsgruppen omfattar flest barn från socialgrupp III, medan hemmagruppen med lekskola, gruppen med blandade tillsynsformer och daghemsgruppen omfattar färre barn från denna samhällsklass.

Med detta vill i markera att det inte är tillsynsformen som sådan som är det primära ur socialisationshänseende utan de olikheter i materiella betingelser som råder för olika barns totala situation.

Naturligtvis ingår tillsynsformen i dessa materiella strukturer men uppvisar en följsamhet och anpassning till de mekanismer i barnens materiella omvärld som i stort differentierar människor. Att tro att daghemmen skulle kunna ha ett avgörande inflytande över människors liv och över samhällsutvecklingen är befängt.

8.6 Tre år senare

På våren 1977 gjordes åter en intervjuundersökning med ett antal barn och deras föräldrar. De barn vi intervjuat hösten 1974, när de nyligen börjat skolan, hade nu bara några veckor kvar på sitt tredje år i lågstadiet. Det vi nu var intresserade av var hur det gått för barnen de första skolåren. Vid denna "uppföljningsundersökning" intervjuades endast barn och föräldrar i tillsynsgrupperna "daghem" och "hemma", eftersom vi ansåg det tillräckligt att vid detta tillfälle enbart studera två "extremgrupper". Daghemsgruppen var vårt huvudsakliga undersökningsobjekt och som motsats till denna valdes "hemmagruppen" eftersom deras uppväxtmiljö under förskoleåren hade varit så olika daghemsbarnens. Barnen i den förstnämnda gruppen skiljde sig per definition från daghemsgruppen genom att de vistats hemma under förskoleåldern och genom att deras mödrar inte förvärvsarbetat. Materiellt var denna grupp inte heller lika resursstark som daghemsgruppen. Likaså skiljde sig föräldrar och barn i de båda grupperna åt bl a med anseende på intervjuaren.

Eftersom barnen hade gått i skola tre år vid intervjutillfället 1977 kan man förutsätta att den direkta kunskap de fått genom sina specifika tillsynsformer under förskoleåldern hade eliminerats. Det vi främst avsåg att

få fram vid uppföljningsundersökningen var vilka eventuella sociala effekter som fanns kvar av daghemsvistelsen respektive hemmavistelsen. Det var t ex rimligt att anta, att daghemsbarnen skulle ha klarat anpassningen till skolkamraterna bättre än hemmabarnen, som inte fått samma sociala träning som daghemsbarnen. Det var också rimligt att tänka sig att daghemsbarnen i övrigt skulle ha lättare för att anpassa sig till skolans värld än hemmabarnen. De hade ju sedan tidigare lång erfarenhet av institutionsmiljö. Eller är det så att eventuella skillnader mellan daghemsbarn och hemmabarn åter får relateras till den klassmässiga sammansättningen av de båda grupperna snarare än till effekterna av de olika tillsynsformerna. Ett annat tänkbart utfall är att de tre skolåren helt raderat ut alla former av differenser mellan barnen.

När vi valde ut intervjupersonerna i de båda grupperna försökte vi göra dem så likvärdiga som möjligt längs några variabler. I daghemsgruppen fanns det relativt många ensamstående mödrar. I hemmagruppen däremot var det endast ett fåtal som var ensamstående. Det var därför omöjligt att göra en jämförelse mellan föräldrar som var ensamstående respektive samboende i de båda grupperna. Man kan inte heller jämställa eller sätta likhetstecken mellan ensamstående och samboende eftersom deras totala livssituation är så olika. Likaså hade flertalet av de ensamstående tidigare varit samboende. I vissa fall hade de separerat så sent som ett eller ett par år innan barnet började skolan. Det är svårt att uttala sig om hur en separation återverkar på barnen. Vi beslöt därför i uppföljningsundersökningen att *enbart intervju barn i "hela" familjer*. För att förstärka eventuella tillsynseffekter krävdes också att barnen i daghemsgruppen hade vistats på daghem sammanhängande under åtminstone de åtta senaste terminerna före skolstarten.

Efter korrigeringar – sex familjer som flyttat från kommunen och ett bortfall på 9 % – utfördes intervjuer med 35 barn från daghemsgruppen med tillhörande föräldrar och 36 hemmabarn med föräldrar. Socialgruppsmässigt hade de båda grupperna närmast sig varandra, även om det alltså förekom skillnader.

Data om familjernas medelinkomst samlades inte in denna gång, men enligt uppgift från 1973 var medelinkomsten ca 59 000 för de uttagna daghemsbarnens familjer och ca 41 000 för de uttagna hemmabarnens familjer.

Tabell 8:14 Andelen barn i uppföljningsundersökningen i olika socialgrupper

	Socialgruppsstillhörighet			Totalt
	I	II	III	
Daghemsbarn	5,7	45,7	48,6	100,0 (35 st)
Hemmabarn	2,8	33,3	63,9	100,0 (36 st)

Antalet rum per person skiljde sig fortfarande något mellan de två grupperna. Daghemsbarnens familjer hade 0,8 rum per familjemedlem och hemmabarnens familjer hade 0,6 rum per familjemedlem. Enligt normen: kök och vardagsrum oräknat.

Utöver intervjuundersökningen insamlades också uppgifter om de betyg barnen fått i slutet av årskurs 3. I detta fall studerade vi betygen för samtliga barn som varit med vid intervjutillfället hösten 1974. Det vi framför allt ville få svar på i detta moment var om daghemsbarnen, i förhållande till andra barn, förvärvat en mer öppen syn på inläring och därför presterade bättre än de övriga i skolan.

8.6.1 *Hur gick det bland kamraterna?*

Efter tre år i skolan kan man förmoda att vissa av barnens kamrater från förskoleåldern fortfarande är aktuella och ingår i kamratgruppen men att denna för övrigt utvidgats till att också omfatta skolkamrater. Skolans miljö har blivit det primära, även i socialt hänseende.

Av de 71 barn som vi följde upp med intervjuer år 1977 hade fjorton direkta kamratproblem enligt föräldrarna. De hade således av en eller annan orsak inte klarat anpassningen till kamraterna speciellt bra. En del av barnen hade haft lindrigare problem med enstaka kamratkonfrontationer. Andra däremot hade haft allvarliga problem, typ mobbning, eller hade mer eller mindre blivit uteslutna ur kamratgemenskapen och därmed socialt isolerade i skolan. Deen senare formen av kamratproblem kan säkerligen upplevas lika påfrestande för barnet som ett mer öppet trakasserier. Enligt föräldrarna hade kamratproblemen i flertalet fall varat under de två första åren men hade nu mer eller mindre försvunnit. Några exempel på uttalanden är:

- Det har varit problem med mobbning i skolan hela tiden. Eva stack från skolan. Hon klarade helt enkelt inte av det. Det har funkade med pojkarna i klassen men inte med flickorna. Det är dom som stått för mobbningen. Det har gått till rena handgripligheter. Men det verkar som om det har gått över nu och det tycks inte ha satt några spår hos flickan.
- Det är rätt komplicerat. De hade en yngre lärare första året. Det var en orolig klass och han var rätt naiv. Sen blev det en mer auktoritär lärare men barnen blev inte bättre för det. Dom var aggressiva och bråkiga. Inte minst gentemot varandra. Och fröken hon underblåste det hela genom att dela in barnen i grupper. Följden blev att Anders tog på sig en tuff mask som inte riktigt passade honom. Den stämmer liksom inte riktigt överens med hans sätt. Han har varit väldigt bekymrad för skolan.
- Det är bra nu men hon ville inte gå i andra klass. Hon var lite ensam då. Dom andra barnen ville inte leka med henne och så kallade dom henne för skvallerbytta.
- Där vi bodde tidigare gick det inte så bra (ytterområde: vår anm). Kamraterna slog honom. Han kom ofta hem och grät. Här vi bor nu har det gått mycket bättre (villaförort: vår anm).

Om vi delar in barnen efter den tillsynsform de haft under förskoleåren så uppvisade daghemsbarnen oftare kamratproblem i skolan än hemmabarnen. 26 % i den förstnämnda gruppen uppgavs ha haft kamratproblem i en eller annan form. Motsvarande för hemmabarnen var 14 %. Man kan givetvis inte utesluta att föräldrarna i de båda grupperna uppfattat och definierat kamratproblem på olika sätt. Det en förälder upplever som stora problem kanske en annan förälder överhuvudtaget inte observerar.

Även barnen tillfrågades om sina kamratkontakter och tendensen i deras svar går i samma riktning, dvs att daghemsbarnen haft mer kamratproblem i skolan än hemmabarnen. Av barnens svar framgår att det rör sig om aktuella kamratproblem, sådana som de upplevde just vid tidpunkten för intervjun. Fyra av hemmabarnen (11 %) och fem av daghemsbarnen (14 %) uppgav problem.

Liksom vid första intervjutillfället tillfrågades också barnen om vilka kamrater de brukade leka tillsammans med och om det fanns några som de inte ville leka med. I genomsnitt räknade hemmabarnen och daghemsbarnen upp ungefär lika många kamrater som de ville leka med (4,5 resp 4,3 stycken). Däremot uppgav daghemsbarnen något färre barn som de inte ville vara tillsammans med än hemmabarnen (46 % av daghemsbarnen nämnde en eller flera som de inte ville leka med, mot 58 % av hemmabarnen).

Vid en närmare analys av materialet finner vi att det är den sneda socialgruppsfördelningen i daghems- respektive hemmagruppen som förorsakar skillnaderna mellan grupperna. Det var framför allt barnen i socialgrupp III som hade de mer problematiska kamratkontakterna. 30 % (12 stycken av 40) av dessa barn uppgav att de inte ville leka med de uppräknade kamraterna beroende på att dessa slogs och bråkade. I socialgrupp II var motsvarande andel barn 7 % (2 av 28 stycken) och i socialgrupp I fanns det ingen som nämnde barn som de inte ville vara tillsammans med (endast tre barn i gruppen).

Även vid detta intervjutillfälle frågade vi barnen om de tyckte att det var roligast att leka ensam eller tillsammans med andra barn och vilket de mestadels gjorde. Det framkom att det var ungefär lika många daghemsbarn som hemmabarn som helst ville leka tillsammans med andra barn. I båda grupperna var det 63 % som svarade det. De uttryckte sig ofta på följande sätt: "Det är roligast att leka tillsammans med andra. Om man är själv vet man inte vad man ska göra. Däremot svarade något färre daghemsbarn (51 %) än hemmabarn (67 %) att de mestadels lekte med andra barn. Att de inte lekte med andra barn lika ofta som de ville kunde t ex förklaras med: "Ingen vill leka med mig, jag vet inte varför". "Jag är van att leka ensam, men om någon vill leka med mig är det roligt".

Sammanfattningsvis kan vi konstatera, att daghemsbarnen inte anpassat sig bättre till kamraterna i skolan än hemmabarnen, snarare tvärtom. Den

sociala träningen i förskolan får antingen förutsättas vara sekundär eller enbart ha kortsiktiga effekter.

8.6.2 Könsrollsbindenhet

När barnen räknade upp de kamrater de helst ville leka med antecknade intervjuarna också, med utgångspunkt från namnen, om det var pojkar eller flickor. Det var få barn i båda grupperna som nämnde kamrater av det motsatta könet, men däremot skiljde det sig åt mellan pojkarnas respektive flickornas val i de båda tillsynsgrupperna. Det var fler pojkar i hemmagruppen (17 %) som nämnde flickor som lekkamrater än det var i daghemsgruppen (6 %), men å andra sidan var det fler flickor i daghemsgruppen (35 %) som valde pojkar som lekkamrater än i hemmagruppen (23 %). Som framgår av procentsiffrorna var pojkarna i båda grupperna betydligt mer könsbundna i sina kamratval än flickorna. Slår man däremot samman pojkarnas och flickornas kamratval försvinner skillnaden mellan gruppernas könsbindenhet.

Vid barnintervjuerna 1977 återkom frågan angående manliga respektive kvinnliga aktiviteter. Nu ställde intervjuaren frågan direkt, utan bild (se sid 206) och räknade upp de olika aktiviteterna en efter en: "Tycker du att både män och kvinnor kan städa/diska/laga bilar/passa barn/rita hus/snickra". Det var betydligt fler barn vid detta intervjutillfälle som ansåg att både män och kvinnor kunde utföra de uppräknade aktiviteterna. Barnen i daghemsgruppen nämnde det i något större utsträckning än barnen i hemmagruppen (89 % resp 78 %). Nu hade således förhållandet mellan barnen i de båda grupperna förändrats. Vid intervjuundersökningen 1974 var det fler hemmabarn än daghemsbarn som uppgav att både män och kvinnor kan utföra de nämnda aktiviteterna. Andelen könsrollsbundna barn var således *betydligt* större vid det första intervjutillfället. Det har tydligen blivit en del förändringar med avseende på barnens uppfattning om könsroller under de tre första skolåren. Det är möjligt och t o m troligt att den mer omaskerade könsrollsbindenheten är större i de lägre åldrarna och att barnen efterhand mer tar fasta på vad människor säger, t ex att män och kvinnor *kan* göra samma saker, även om det inte är så vanligt att de gör det. Barnen ser nämligen fortfarande väldigt ofta i sin omgivning att män och kvinnor liksom pojkar och flickor utför olika aktiviteter och sysslor.

Vi frågade även barnen om de tyckte att vissa, av oss specificerade, yrken enbart kunde utövas av män eller enbart av kvinnor eller om både män och kvinnor kunde utföra dessa. Intervjuaren räknade upp sju yrken, varav tre kan sägas representera typiskt manliga aktiviteter inom olika områden och två traditionellt kvinnliga rutinarbeten. Ett av de två återstående yrkena har visserligen en överrepresentation av män inom yrkeskåren, men kan

nog ändå inte klassificeras som typiskt manligt. Det andra yrket var tämligen könsneutralt. De olika yrkena räknades upp för barnen ett efter ett: Bilreparatör, direktör för ett stort företag, läkare, ambulansförare, kassörska i en butik, maskinskrivare och lärare. Tillägget "... för ett stort företag" på det andra yrket visade sig så förödande ur differentieringssynpunkt att i stort inget barn ansåg att en kvinna kunde sköta arbetet. Tydligt fanns det gränser även för de mest könsrollsneutrala barnen. En flicka som för övrigt inte verkade könsrollsdifferentierande förklarade t ex: "Nej, jag tror inte att en kvinna kan stå för en hel stor fabrik".

Redan efter femton intervjuer kompletterades därför frågan med en annan fråga: "Tycker du att både män och kvinnor kan arbeta som chef på en fabrik?" Denna fråga kodades förutom i de femton första intervjuerna (antalet intervjuer var relativt jämnt fördelat mellan daghemsbarn och hemmabarn). Svarsfördelningen på den sistnämnda frågan visade sig däremot följa ungefär samma svarsmönster som för de andra yrkeskategorierna.

Ambulansförare och bilreparatör var de yrkeskategorier som differentierade mest (50 %). Lärare och läkare var de som differentierade minst mellan grupperna. Så gott som samtliga barn ansåg att både män och kvinnor kunde utöva de två sistnämnda yrkena.

Andelen barn som ansåg att både män och kvinnor kunde utföra de specificerade yrkena var i stort sett densamma för daghemsbarnen som för hemmabarnen. I genomsnitt ansåg ca 81 % av barnen att de uppräknade yrkena varken var manliga eller kvinnliga. Det var således en tämligen hög andel barn som inte var speciellt könsrollsdifferentierande.

Vi testade även några andra infallsvinklar på könsrollsproblematiken. Två av dessa visade sig ge ett relativt stort utslag. Vi frågade barnen om de tyckte att både män och kvinnor skulle arbeta utanför hemmet eller om det bara var män som skulle förvärvsarbeta och kvinnor skulle vara hemma. Inte helt oväntat var det ca dubbelt så stor andel av daghemsbarnen som menade att "båda skall arbeta" (80 %) som i hemmagruppen (36 %). För hemmabarnen hade det ju varit en del av deras tillvaro att ha mamma hemma. Det var dock endast fyra barn i hemmagruppen (11 %) som ansåg att kvinnan absolut *skulle* vara hemma. Däremot ansåg ingen av daghemsbarnen det. De andra barnen lämnade svar som mer tydde på att de upplevde det som en trygghet att det fanns någon hemma och då helst mamman: "Bäst om någon är hemma. Det är så tråkigt att vara ensam. Man är rädd på något sätt när ingen är hemma".

En annan fråga som differentierade ganska starkt var barnens uppräkningsav "pojkleksaker" och "flickleksaker". Barnen tillfrågades om det fanns leksaker som bara var för pojkar respektive flickor. Om de ansåg att det fanns dylika saker fick de ange vilka. 66 % av daghemsbarnen och 53 % av hemmabarnen menade att det inte fanns några speciella pojkleksaker. Antalet speciella flickleksaker var emellertid betydligt större. Det var endast

33 % av hemmabarnen som menade att det inte fanns några speciella flickleksaker. I daghemsgruppen var det nästan dubbelt så stor andel (60 %), som inte kunde komma på dylika saker.¹⁶

De data vi redogjort för speglar väl den bristande samstämmighet som framkommer av barnens svar beträffande deras uppfattningar om könsroller. Det man framför allt kan utläsa av materialet är att flertalet barn blivit betydligt mindre könsrollsdifferentierade än de var när de började skolan. Barn i förskoleåldern är förmodligen mer mottagliga för faktiska förhållande i den omedelbara närheten. Efterhand lär de sig mer att lyssna på vad människor säger. Om vi då säger att alla kan göra allting och det inte finns något som är speciellt för män eller speciellt för kvinnor, så anammar barnen detta i viss mån så småningom, trots att de kanske ser ett samhälle där aktiviteterna verkligen är könsrollsuppdelade. Barnen i materialet var mycket väl medvetna om att män och kvinnor, pojkar och flickor, utförde olika aktiviteter. Låt oss lite tillspetsat kalla det för en successiv anpassning till den maskerade vuxenvärlden, där man säger ett och menar ett annat.

8.6.3 Den kunskapsmässiga utvecklingen

I årskurs tre fick barnen betyg för första gången under sin skoltid. Med hjälp av betygen klassificeras barnen in kunskapsmässigt innan de s s lämnas över till nya lärare och nästa nivå i grundskoleutbildningen, mellanstadiet. Betygen är således viktiga. De *kan* utgöra en betydelsefull faktor i barnens fortsatta utveckling. Mellanstadieläraren kan ignorera betygen, men kan också använda dem som ledtråd för att lokalisera de barn som har svårigheter för att om möjligt hjälpa dessa elever redan i inledningsskedet på mellanstadiet.

Men betygen kan utgöra ett första led i den redan påbörjade stigmatiseringsprocessen i skolan. I vilket fall som helst så utgör emellertid betygen en betydelsefull indikator för hur det kunskapsmässigt har gått för barnen i skolan. Vid uppföljningsundersökningen samlades betygsuppgifter in för samtliga de barn som deltog i intervjuundersökningen hösten 1974. Några av de barn och familjer som intervjuats tidigare hade dock flyttat från kommunen, varför de ursprungliga grupperna reducerades något.

Barnen fick betyg i ämnena svenska, matematik, orienteringsämne, musik och gymnastik. I tabell 8:15 är betygen uppdelade på ämnesområde och socialgruppstillhörighet. Daghemsbarnen finns särredovisade liksom vid den tidigare redovisningen av barnens poäng på inskolningsprov och diagnostiska prov.

Tabell 8:15 Barnens medelbetyg i årskurs tre år 1977, socialgrupperat

Ämne	Socialgruppstillhörighet						Totalt
	I		II		III		
	Samt- liga	Dagh- barn	Samt- liga	Dagh- barn	Samt- liga	Dagh- barn	
Svenska	3,8	(4,0)	3,3	(3,3)	2,9	(3,0)	3,1
Matematik	3,7	(3,2)	3,2	(3,3)	2,9	(3,0)	3,1
Orienteringsämne	3,6	(3,6)	3,3	(3,3)	2,9	(3,0)	3,1
Musik	3,6	(3,6)	3,2	(3,2)	3,1	(3,0)	3,1
Gymnastik	3,5	(3,4)	3,2	(3,5)	3,2	(3,2)	3,1
Medelbetyg	3,6	(3,6)	3,2	(3,3)	3,0	(3,0)	3,1
Antal intervjuade barn	32	(5)	158	(38)	211	(25)	401
Antal barn som flyttat sedan intervju-tillfället 1974	2	(-)	28	(3)	15	(1)	45

Som framkommer av tabell 8:15 är det även vid detta mätillfälle socialgruppstillhörigheten som korrelerar med betyg. Oberoende om barnen vistats på daghem eller ej så följer ändå betygen samma tydliga mönster. Barn i socialgrupp I har högre betyg än barn i socialgrupp II, som i sin tur har högre betyg än barn i socialgrupp III. Detta trots att lärarna, vid den första betygsutdelningen ger barnen så lite differentierade betyg som möjligt. De verkligt differentierade betygen utdelas först under barnens senare skolar.

Det märkliga med barnens betyg är att de är starkt relaterade till socialgruppstillhörighet. Till och med i övningsämnena musik och gymnastik har barnen i socialgrupp I och till viss del även i socialgrupp II högre betyg än barnen i socialgrupp III. Differenserna kan troligen förklaras med de högre socialgruppernas mer systematiska träning av sina barn i bl a musik och idrott.

Även i årskurs 3 delade vi in daghemsbarnen efter betygsresultat enligt den gruppindelning som konstruerades i segregationsstudien, dvs i tre grupper beroende på daghemmens socio-ekonomiska kvot (se sid 93). Som framgår av tabell 8:16 har de barn som vistats på daghem som klassificerats i den första daghemskategorin ett högre medelbetyg än de andra barnen. Liksom vid inskolningstesten och de diagnostiska proven ligger socialgrupp III-barnen i kategori tre något högre än socialgrupp III-barnen i kategori två.

Tabell 8:16 Betyg i årskurs tre för barn med olika socialgruppsstillhörighet och som enligt segregationsstudien haft barntillsyn inom olika daghemskategorier

Daghems-kategori	Socio-ekonomisk kvot	Medelbetyg i socialgrupp:		
		I	II	III
1	1,98	3,6	3,6	3,3
2	2,33	—	3,2	2,9
3	2,62	—	3,2	3,1
Antal barn: ¹⁵		4	36	20

Som vi påpekat tidigare är det inte daghemmen i sig som skapat skillnaderna. Det är snarare så att daghemskategorierna speglar de socio-materiella strukturerna som gäller för de familjer som använder olika typer av daghem.

En intressant fråga med avseende på barnens betyg är i vilken utsträckning föräldrarna försöker komplettera skolan. Som förälder kan man sätta stor tilltro till skolans förmåga att hjälpa de barn som kunskapsmässigt kommit efter. Man kan också misstro skolan i detta avseende och därför själv lägga stor vikt vid att "läsa med barnen". Vi fann att misstron mot skolans möjligheter var ungefär lika frekvent bland föräldrarna som deras tilltro till skolan, oberoende av hur det gick för deras barn. I vissa fall aspirerade således föräldrarna på högre betyg för sina barn när de "läste med" dem, medan intentionerna hos andra föräldrar snarare var att klara barnen från "ettor". Ca hälften (51 %) av föräldrarna hjälpte regelbundet sina barn med skolarbetet.

I ett par fall (ett hemmabarn och ett daghemsbarn) menade barnens föräldrar, som var invandrare, att de *inte kunde hjälpa barnen trots att de ansåg det nödvändigt*. Båda barnen var födda i Sverige och i det ena fallet kunde barnet så gott som enbart tala svenska, medan modern däremot talade svenska relativt dåligt. Kommunikationen dem emellan var således inte den bästa och dessutom var modern föga insatt i det svenska skolsystemet. Invandrarfamiljerna kan således ha stora problem med barnens skolgång. Så här berättar kvinnan:

Ibland tycker B att det är tråkigt, han vill inte gå i skolan. Invandrarbarnen behöver mer hjälp än andra barn. Det är svårt att själv hjälpa barnen. Det blir svårare och svårare för varje år. B har inga kompisbekymmer, men han tycker att det är *svårt* i skolan. Därför håller dom på med annat. B:s kompis har börjat snusa och man vet aldrig var det kan sluta. Man är rädd för knark och sprit. Invandrarbarnen borde nog få två-tre

timmars extra undervisning i skolan varje vecka. (Modern i invandrarfamilj)

Vid uppföljningsundersökningen gjordes också en skattning av barnens ordförråd, språk (dels logik och dels flöde) på samma sätt som vid det första intervjutillfället. Det fanns emellertid inga skillnader mellan daghemsbarnen och hemmabarnen i detta avseende. Barnen i de båda grupperna erhöll 2,8 i medelpoäng på logik och ca 2,7 på flöde. När det gällde ordförrådet låg daghemsbarnen något sämre till än hemmabarnen (2,6 mot 3,0 i medelpoäng). Som helhet kan vi inte se några effekter av daghemsvistelsen med hjälp av uppföljningsundersökningen. I stället är det även här socialgrupps-tillhörigheten som differentierar barn.

8.7 Hade det kunnat bli annorlunda?

8.7.1 *Klassamhället som läromästare*

Som vi påpekat i undersökningens inledande teoretiska del om socialisationsprocessen, så legitimerar samhället sig själv genom de successivt uppbyggda strukturerna. Det behöver inte vara något hårt eller brutalt förtryck av människor för att ett system med över- och underordnade skall bestå, generation efter generation. Människor skiktas upp till följd av arbetsdelningen i arbetslivet och denna uppskiktning tas i sin tur som intäkt för en uppsortering av människor även utanför arbetslivet. Det är främst de monetära belöningarna i arbetslivet som gör att människor har olika boendemiljö, olika kostvanor och överhuvudtaget olika levnadsvillkor. Vi har tidigare visat att människor de facto bor efter inkomst. Så snart man har samlat ihop tillräckligt med pengar flyttar man gärna till ett område där husen är mer attraktiva och där det således är dyrare att bo, men där också den *individuella* friheten att forma sin närmiljö ökar. Denna och andra faktorer utgör på olika sätt differenser som understryker de specifika klassattributen. Ju högre upp man befinner sig i arbetslivets hierarki, desto större bestämmanderätt har man både över människor och miljöer, inom och utom arbetslivet.

8.7.1.1 En kortfattad rekapitulation utifrån det specifika – fyra olika boendemiljöer

I följande avsnitt skall vi kortfattat rekapitulera några av de mer väsentliga utgångspunkterna i människors materiella och sociala levnadsbetingelser så som de framkommer i vårt material. Detta kommer sedan att relateras till daghemsproblematiken och övergå i en diskussion om möjligheterna att förändra samhället i jämlikhetsfrämjande syfte med hjälp av sektoriella

förändringar. Avsnittet kan förhoppningsvis ha det dubbla syftet att dels utgöra en sammanfattande diskussion av den här undersökningen, och dels användas som underlag vid en mer allmän diskussion om människors villkor och vad det är som begränsar dem.

Vi har tidigare diskuterat bostadssegregationen rent allmänt och då också påtalat dess negativa konsekvenser. I detta avsnitt skall vi konkretisera problematiken och belysa hur den socio-materiella verkligheten gestaltar sig för invånarna i olika boendemiljöer.

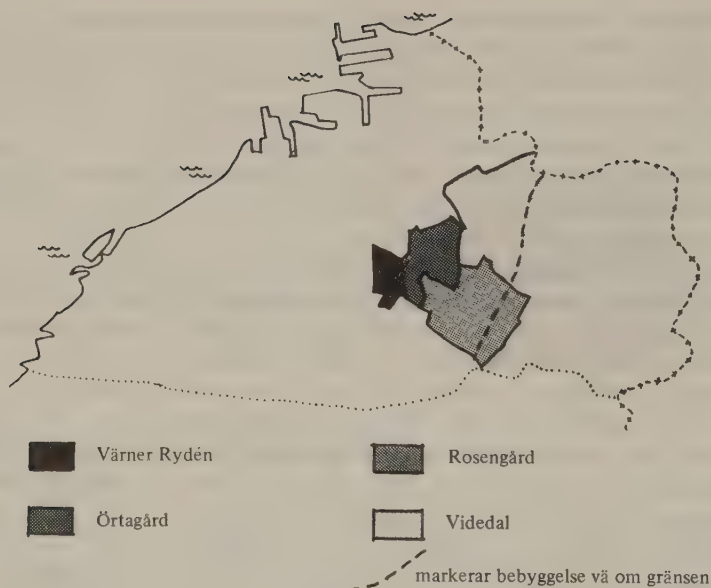
Vi har detaljstuderat fyra rektorsområden i Malmö kommun, som geografiskt ligger intill varandra i stadens östra delar. 106 av de intervjuade familjerna bodde där. De intervjuades bostadsadresser överfördes till statistikområdesbeteckningar. För att få meningsfulla och inte alltför små grupper, sammanslogs de statistikområden som ingick i resp rektorsområde Videdal, Rosengård, Örtagård och Värner Rydén. (Se fig 8:4.) Trots att områdena ligger intill varandra är bostädernas upplåtelseformer och områdenas fysiska planering ändå mycket olika. Videdalsområdet består av villabebyggelse, Rosengårdsområdet av blandad bebyggelse, Örtagård övervägande av flerfamiljshus (både med bostadsrätts- och hyreslägenheter) och Värner Rydénområdet till största delen av flerfamiljshus med hyreslägenheter.

Att de olika områdena har olika upplåtelseformer framgår av vårt material. De 106 intervjuade familjerna fördelar sig på boendeform och rektorsområde enligt tabell 8:17. Dessa områden är inte på något sätt unika i Malmö. Det finns flera liknande områden. Villaoområdet Videdal utgör inte ens något av de mer exklusiva överklassbetonade områdena. Dessa ligger i de västra delarna av staden, närmare Öresund. I Videdal finns visserligen en större representation av familjer från socialgrupp I än i de tre andra områdena, men där finns också en del familjer från socialgrupp III. 28 % av de 25

Tabell 8:17 Familjernas boendeform, uppdelat på rektorsområde

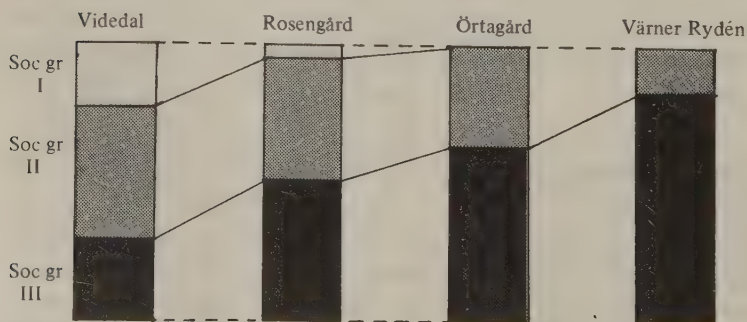
Boendeform	Rektorsområde				Summa
	Videdal	Rosengård*	Örtagård	Värner Rydén	
Eget hus, villa eller radhus	25	7	1	1	33
Bostadsrättslägenhet i flerfamiljshus	—	15	16	2	34
Hyresrättslägenhet i flerfamiljshus	—	14	8	17	39
Totalt	25	36	25	20	106

* Rektorsområdet Rosengård är ej identiskt med bostadsområdet Rosengård.

Figur 8:4 Fyra rektorsområden i Malmö

familjer som bodde i Videdal klassificerades i socialgrupp III. Det är således betydligt fler familjer från socialgrupp III som bor i Videdal än i de mer exklusiva villaområdena, men samtidigt betydligt färre än inom rektorsområdet Värner Rydén, där 85 % av familjerna klassificerades i socialgrupp III.

Figur 8:5 Rektorssområde

Hög social status är oftast relaterad till hög ekonomisk status, vilket också gäller för våra familjer inom de olika bostadsområdena. Familjernas sammanlagda inkomst samvarierar med områdenas socialgruppsmässiga sammansättning. Den högsta medelinkomsten registrerades för invånarna på Videdalsområdet och den lägsta för dem på Värner Rydén. En skillnad på nära 15 000 kronor/år enligt 1973 års taxering.

Med hög socio-ekonomisk status följer inte enbart en annan upplåtelseform för bostaden utan också en större bostadsyta. Familjerna som bodde i Videdal hade i medeltal 5 rum, medan de på Rosengård hade 3,5 rum, i Örtagård 3,4 rum och på Värner Rydén 3 rum. Även med hänsyn tagen till antalet familjemedlemmar per rum förändrades inte den inbördes ordningen. Tvärtom förstärkes skillnaderna. Det visade sig nämligen att mönstret för trångboddheten var detsamma fast i omvänd ordning, dvs det var flest familjer inom Värner Rydénområdet som var trångbodda (30 %), varefter andelen trångbodda familjer minskade gradvis i de andra områdena för att vara obefintlig i Videdalsområdet. Ser man till de familjer som hade en bostadsstorlek på två personer/rum, kök och vardagsrum oräknat, framträdde samma mönster som ovan, dvs 35 % av familjerna i Värner Rydénområdet klassificerades i denna kategori men däremot ingen av familjerna på Videdalsområdet.

På frågan om familjerna var nöjda eller missnöjda med bostaden, bostadsområdet och barnens lekmöjligheter uppgav 12 % av familjerna på Videdal, 31 % på Rosengård, 56 % på Örtagård och 70 % på Värner Rydén att de var direkt missnöjda med en eller flera av de uppräknade faktorerna. Mestadels var det bostadsområdet och lekmöjligheterna som man var missnöjd med.

Det var inte enbart i materiellt avseende som familjerna inom de fyra rektorsområdena skiljde sig åt utan även värdemässigt framkom skillnader på så gott som samtliga de frågor som vi samlade in uppgifter på. Vi frågade bl a föräldrarna vilka egenskaper hos barnen de tyckte var viktigast. Videdalsföräldrarna besvarade mestadels (64 %) med egenskaper som på något sätt kan betraktas som utvecklande för barnet, medan föräldrarna inom Värner Rydén-området framför allt uppgav egenskaper som innebar krav från vuxna (61 %) som lydnad, artighet, ordentlighet.

På inskolningsproven i årskurs ett fick barnen inom Värner Rydén-området i genomsnitt 4 poäng när barnen inom Videdalsområdet fick 5,5 etc. Barnen i de båda andra rektorsområdena placerade sig så gott som genomgående någonstans mitt emellan de båda ytterligheterna på samtliga variabler. Mönstret upprepades gång efter annan. Barnen inom dessa fyra områden tillhör s a s skilda materiella och värderingsmässiga världar. Barn som växer upp inom de olika bostadsområdena får helt olika socialisationserfarenheter.

Av denna genomgång framkommer att daghemmen och senare skolan inte tillför barnen något som går utöver deras världsbild. Dessa institutioner

ingår i bostadsområdenas socio-materiella strukturer och är helt underordnade dessa. I studien över daghemssegregationen framkommer att de olika daghemmens förutsättningar var helt beroende på upptagningsområdenas belägenhet och barngruppernas sociala sammansättning.

Eftersom bostadsområdenas invånare utgör socialt homogena grupper kommer uppsorteringen av barn för framtida inflytelserika poster liksom standardjobb att ske på kollektiv basis. Överklassområdena reproducerar makt och inflytande, medan arbetarklassområdena reproducerar underordning och maktlöshet.

Den sociala ojämlikheten som redan är ett faktum när barnen börjar skolan, trots daghemspåverkan för vissa barn, kommer successivt att öka under skolåren, år som är betydelsefulla och som på olika sätt är utslagsgivande för barnens framtid.

8.7.1.2 Daghemspedagogik som metod för samhällsförändring?

Barnstugeutredningens förhoppning att barnstugeverksamheten skulle bidra till ökad social jämlikhet ter sig en aning optimistisk. Daghemmen liksom skolan lyckas inte åstadkomma ens den mest rudimentära form av jämlikhet – likhet i möjligheter – och i princip av samma orsaker. Daghem och skola utgör endast delar av en större helhet som formar barns världs- och identitetsuppfattning, där de olika delarna står i samklang med varandra och ämsesidigt stödjer varandra. Jämlikhetstanken inom daghemsverksamheten syftar något längre än för skolan, eftersom man också har intentioner att vilja forma en jämlik människouppfattning hos barnen och få dem att tillmäta män och kvinnor lika värde.

I kapitel fem påpekade vi att pedagogiken på barnstugorna inte kan överskrida de strukturella ramar som samhället skapat. I själva verket finns även klassamhällets attribut inbyggda i daghemsmiljön. Varje daghem utgör en arbetsplats där barnen får en första inblick i arbetslivets villkor, där det finns en klart uttalad personalhierarki, där vissa har mer att "säga till om" och har högre lön än de andra. Dessutom finns det en klar kvinnodominans, som direkt understryker uppfattningen att kvinnor är bättre lämpade för arbete med barn än män. De få manliga förskollärare som kommer ut på barnstugorna tycks ofta avancera till daghemsföreståndare redan efter en kort tid ute i arbetslivet. Den uppfattning som barnen får av arbetslivet stämmer också väl överens med den bild av mellanmänsklig interaktion som de får i samhället i övrigt, genom massmedia, i olika vardagliga situationer, i bostadsområdet etc. En bild där över- och underordning av människor är naturligt och där människor som är överordnade i arbetslivet också förtjänar att bo och leva bättre än de som betraktas som underordnade. Utifrån föräldrarnas position i denna hierarkiska struktur och med kunskap om den egna familjens reella livsbetingelser och i vilken utsträckning fa-

miljen kan förverkliga sina intentioner etc mejslas successivt de referensramar ut hos barnet som sätter gränserna för deras aspirationer och bestämmer deras plats i samhällsstrukturen.

Såvitt vi kan se utgör normosäkerheten på daghemmen, som på officiell nivå bl a yttrar sig i den sk dialogpedagogiken, inte en positiv utgångspunkt när det gäller att forma barns uppfattningar om människor. Idealen måste fastställas av vuxna, helst som ett resultat av människor i samverkan. Det är orimligt att tänka sig att barn själva skall komma fram till en positiv människouppfattning om de inte får hjälp med att tolka verkligheten, som många gånger är svår att tyda. Speciellt problematiskt blir det för de barn som vistas på daghem med ett stort inslag av invandrarbarn och barn med sociala problem. Utan de vuxnas hjälp utmynnar nog snarare konflikter och konfrontationer i fördomar än i förståelse och en positiv människouppfattning. Klassamhället har även smugit sig in i daghemsverkligheten och på grund av bl a bostadssegregationen finns det olika daghem för överklassbarn och arbetarklassbarn med sina specifika strukturer av social och materiell karaktär. Etniskt och socialt är överklassdaghemmen mer homogena än arbetarklassdaghemmen.

Segregationen inverkar även på daghemssocialisationen på andra sätt. Bland annat innebär den sociala segregationen att olika socialisationsmönster hålls åtskilda från varandra. Den bidrar dessutom till att förstärka de kvalitativa skillnaderna i den skiktspecifika socialisationsprocessen genom att barn ur lägre skikt missgynnas, medan barn i högre skikt gynnas. Låt oss endast nämna ett exempel på detta. Eftersom de sociala problemen är koncentrerade till vissa bostadsområden blir arbetssituationen mer pressad på de daghem som ansluter till dessa områden. Detta i sin tur medför att personalomsättningen på dessa daghem blir hög, vilket bl a hindrar barnen från att knyta stabila kontakter med personalen och omöjliggör en pedagogisk kontinuitet.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera, att den pedagogiska målsättningen må vara aldrig så hög, de strukturella ramarna kan den ändå inte förändra. Pedagogiken måste både vara förankrad i en konkret verklighet och i ett norm- och värderingssystem.

8.7.2 *Makten över strukturerna*

Klassamhället finns således i vår vardag utan att vi för den skull jämt påminns om det. Tvärtom legitimeras det genom de erfarenheter vi gör i de dagliga rutinerna. "Alla har det ungefär som jag" blir något som efterhand inpräntas i det uppväxande barnet. Den "generalized other" som barnet associerar till i sitt införlivande av samhället blir en begränsad "generalized other", som i huvudsak omfattar den värld som är specifik för det enskilda barnet.

Uppväxtvillkoren för de uppväxande barnen hänger intimt samman med deras föräldrars levnadsvillkor. Att förändra barnets värld blir således också en fråga om att förändra föräldrarnas värld. I ett sådant läge är det lätt att föra tillbaka allt på klassamhället och fastna i en diskussion som innebär att man inom de nuvarande samhällsramarna inte kan uträtta något som gagnar arbetarbarnen.

Man kommer då raskt fram till att barns villkor hänger oupplösligen samman med föräldrarnas och att man i princip inte kan förändra barns situation utan att förändra föräldrarnas.

Och så är man då tillbaka i klassamhället och slår ut med händerna och ger upp. (Stjärne 1979, s 161)

8.7.2.1 Reproduktionens slutenhet

Vi tror däremot inte att det finns någon anledning att "slå ut med armarna och ge upp". Att invagga sig själv i tron att man inte kan påverka samhällsutvecklingen är en form av passivitet, som knappast gagnar den resurssvaga delen av befolkningen. *Det som behövs* för ett förändringsarbete är – förutom ideal och vilja – *kunskaper* om inom vilka områden man bör ställa de grundläggande kraven. Detta leder naturligtvis inte automatiskt till en förändring i den arbetande majoritetens intresse, men kunskapen, och de bakomliggande analyserna, är viktiga förutsättningar för att överhuvudtaget kunna ställa krav.

I denna avhandling har vi försökt påvisa de mekanismer som håller samhällsklasserna åtskilda och som ständigt reproducerar de sociala och kulturella strukturerna i samhället, varefter vi knutit denna problematik till daghemsbarnens socialisation. Kunskapernas teoretiska värde ligger framför allt i att de ger ytterligare exempel på den skiktspecifika socialisationens allmängiltighet. De kan emellertid också ha ett ideologiskt/praktiskt värde.

I sin biografi om Hjalmar Branting skriver Zeth Höglund om arbetarklassens inträde på den politiska arenan:

När Branting 1897 tog säte i andra kammaren och första gången där lät höra sin välljudande stämma, så betecknar denna talardebut en riksdagspolitisk vändpunkt. Det var ej blott en ny och betydande personlighet, som trädde in bland de gode herrar och svenske män, det var en ny uppåttstigande samhällsklass och med den en ny samhällsåskådning, som nu ryckte fram på arenan och tog upp kampen med borgare och storbönder för att erövra politisk och social demokrati. (Höglund 1939, s 148)

Åren därefter präglades av en kampvilja och mobilisering av arbetarklassen som vi numera kan ha svårt att föreställa oss. Det socialdemokratiska partiet och fackföreningsrörelsen fick en kraftfull start. Så här beskriver Zeth Höglund i ex den snabbt växande socialdemokratiska ungdomsförbundets agitation:

Den socialdemokratiska ungdomsrörelsen svepte som en stormvind över landet, och bröt mark på otaliga ställen för både fackförening och partioorganisation. Särskilt i de stora brukssamhällena, som dittills i regel varit oberörda av de socialdemokratiska idéerna, fyllde de socialdemokratiska ungdomsklubbarna en sådan banbrytande uppgift. Rörelsens månadstidning *Fram* och en rad agitatoriska och upplysande småskrifter spreds i jätteupplagor, och en stab av unga agitatorer utbildades, vilka drogo ut som socialistiska "härjare" över landet, väckte den sovande arbetarungdomen till andligt liv och organiserade den till praktisk kamp för arbetarklassens omedelbara politiska och ekonomiska intressen. (Höglund 1939, s 184)

Arbetarrörelsen utvidgades alltmer med åren och dess politiska makt blev en realitet i mars 1920, när socialdemokraterna för första gången fick bilda regering.

Det är omtvistat vad som därefter hänt med den svenska arbetarrörelsen och arbetarklassen. En tolkning är att arbetarklassen efterhand accepterat den kapitalistiska samhällsordningen där socialdemokratin har omformats till ett beskedligt reformparti och fackföreningsrörelsen till ett förhandlingsorgan vid avtalsuppgörelser med arbetsgivarna.¹⁷ Walter Korpi föreslår en annan tolkning, där arbetarklassen inte har införlivats i kapitalismen, utan där "kapitalismens dödgrävare" fortfarande arbetar. Bakgrunden till denna tolkning är att de fackliga organisationerna gradvis kommit att omfatta en överväldigande majoritet av alla löntagare, vilket på sikt markerar deras motsatsförhållande till arbetsgivarna. Korpi anser också att det blir allt svårare att lösa grundläggande samhällsproblem och samtidigt bevara ett kapitalistiskt samhällssystem. (Korpi 1978, s 15).

Däremot framstår arbetarrörelsens politiska avideologisering ganska klart, speciellt under efterkrigstiden, då folkhemstanken och den sociala välfärden utgjort de huvudsakliga målen. Efterhand som välfärden ökat och samhället tagit över allt fler ansvarsområden från familjen och människor i samverkan har också den sociala isoleringen i samhället blivit större. Utslagning och missbruk har efterhand ökat i omfattning, arbetsvården har blivit ett substitut för arbeten för ett allt större antal människor. Även antalet självmord har ökat och är nu dubbelt så stort som antalet trafikoffver.¹⁸ Välfärd är ett tänjbart begrepp och kan ges olika innebörd men en rimlig utgångspunkt borde vara att det skall ge människor i gemen ett ökat välbefinnande.

Den ökade utslagningen i samhället, kontaktlösheten mellan människor, de ensidiga boendemiljöerna m m skapar problem och en marknad för poliser, socialarbetare, terapeuter, psykologer och andra experter. Efterhand har arbetarklassen och arbetarrörelsen trätt tillbaka inför den professionella anstormningen. Den erkända kollektivismen inom arbetarklassen har inte utsträckt sig till att kräva lösningar på dessa problem i arbetarklassens intressen. Problem på arbetsplatser tenderar alltmer att bearbetas i sk personalgrupper ledda av erfarna psykologer. Problem i familjen kräver insatser

av bl a familjerådgivningsbyråer och socialvårdens hemma-hos-terapeuter.

Utvecklingen inom barnstugeområdet är således inte en isolerad företeelse. Den speglar en mer allmän samhällsutveckling.

Vid denna tid hade nya psykologiska idéer börjat vinna insteg. Så småningom blev det psykologerna och terapeuterna som intog platsen som auktoriteter på uppfostrans område. På barnstugorna fick detta konsekvenser. Efter det andra världskriget anställdes inte längre hantverkare som lärare på arbetsstugorna (föregångare till våra dagars fritidshem: vård anm). Barnens arbete ansågs otidsenligt, det blev fritidssysselsättning och service i stället. Arbetsstugorna döptes om till fritidshem, lärarna till fritidspedagoger. På daghemmen ersattes efterhand barnens vardagliga arbetsuppgifter och organiserade kollektiva lekar med pedagogiskt lekmaterial och utvecklingspsykologi. Barnstugeutredningen i början av sjuttio-talet kom som kronan på verket i denna individualiserande och psykologiserande utveckling. Den tidiga arbetarrörelsens uppfattning om vad barn skulle läras: arbetets värde, kunskap är makt, ordning, kollektiv anda och självdisciplin, hade sedan länge stoppats i malpåse. (Barn i stan 1979, s 267.)

Såvitt vi kan se utgör avsaknaden av normer att mäta verkligheten med det största hindret för arbetarklassen att få inflytande över de strukturer som begränsar dess möjligheter i samhället. I första hand måste således normlösheten brytas. Sätten kan vara olika men avsikten måste främst vara att bryta "professionalismen" och den myndighetsbaserade formen av social kontroll. Kurt Sjöström tar upp några intressanta alternativ till den etablerade socialvården, som även kan överföras till ett vidare perspektiv och som här kan tjäna som exempel på vad vi menar.

Han konstaterar bl a, att efterhand som staten växer förs den mellan-mänskliga formen av social kontroll över till olika myndighetsorgan. En "medborgerlig kontroll" ersätts successivt av en myndighetsbaserad form av social kontroll. Det som rätteligen borde vara gemensamma angelägenheter för människor i t ex ett bostadsområde blir på så sätt en sak för "experter" inom statsapparaterna. Sociala problem löses sålunda med hjälp av fler socialarbetare eller fler poliser. Efterhand som staten tar över allt mer av den sociala kontrollen förleds människor att acceptera "det rätta" i utvecklingen och passiviseras alltmer. Sociala problem *blir* på så sätt en fråga för experter. Detta förhållande måste brytas, enligt Sjöström. "Gemensamma angelägenheter" måste förvaltas av de arbetandes egna organisationer, samtidigt som statsapparaterna genom ideologisk och politisk kamp måste förändras inifrån i arbetarklassens intressen. (Sjöström 1977, s 169.)

Insatta i detta sammanhang tror vi att pedagogiska lösningar *kan* vara möjliga, men det pedagogiska innehållet kan inte ensidigt dikteras av statliga utredningar utan måste utformas av olika organisationer och människor i samverkan. Den sk normdebatt som moderata samlingspartiet startat är viktig, men knappast för moderaternas barn, utan framför allt för arbetarnas

barn, eftersom det främst är de som drabbas av ojämlikheten och degraderingen i samhället. Därför är det också inom arbetarklassen som denna debatt borde föras.

Pedagogiken kan emellertid inte ensam svara för förändringen av samhället. Det vore naivt att tro något sådant. Daghemmen har inte något extraordinärt inflytande över samhällsutvecklingen. I stället bör pedagogiken ha en betydligt mer underordnad ställning. För att en förändring skall komma till stånd måste allt samhällsbyggande, inklusive bostadsplaneringen, ha *samma* mål för ögonen som utbildningsinstitutionerna i samhället.

Som framkommit av den här undersökningen ligger de huvudsakliga hindren för ett första etappmål mot jämlikhet *utanför* daghemmens verksamhet. Att förändra denna verklighet är ett tidsödande projekt som ideligen kommer att stöta på motstånd. Men det ligger ändå inom möjligheternas ram. Statsapparaterna är inga diffusa abstraktioner utan består av människor, av vilka många – även inom klara maktpositioner – vill verka för arbetarklassens syften. Deras antal kommer förmodligen också att öka efterhand som ett större antal arbetarungdomar når den högre utbildningen.

Jan Myrdal menar att det är felaktigt att tro att arbetarbarn automatiskt anammar ett medelklassideal när de uppnår en högre utbildning. Tvärtom så skärper de ofta sin ideologiska förankring i arbetarklassen. Som exempel anför han att antalet arbetarstudenter inom organisationer som Clarté o dyl är proportionellt högre än för studenter i allmänhet (Myrdal 1979, s 166): Detta kan eventuellt peka på en potential som så småningom kan utvecklas inom förvaltningar, departement och på olika positioner inom arbetarrörelsen.

9 Sammanfattning

I den förskoledebatt som förts de senaste årtiondena har daghemmen och förskolan ofta påståtts ha en utvecklande och jämlikhetsfrämjande effekt på barn. Att umgås i grupp under sakkunnig ledning anses ha en positiv påverkan på socialisationsprocessen. 1968 års barnstugeutredning befäste ytterligare denna inställning, när de i början av 70-talet kom med sitt betänkande. Där fastslog man bl a att förskolans målsättning var att tillsammans med föräldrarna "ge varje barn bästa möjliga betingelser att rikt och mångsidigt utveckla sina känslö- och tankemässiga tillgångar" och att "lägga grunden till att barnet utvecklas till en öppen, hänsynsfull människa med förmåga till inlevelse och till samverkan med andra, i stånd att komma fram till egna omdömen och problemlösningar" samt att lägga grunden hos barnet till "en vilja att söka och använda kunskap för att förbättra såväl egna som andras levnadsvillkor". Man betonade att barnen skulle lära sig att söka kunskap i förskolan snarare än att denna skulle utgöra en utbildningsinstans för barn i de lägre åldrarna. Enligt barnstugeutredningen utgör förskolans övergripande målsättningar dynamiska faktorer "som på sikt skall kunna leda till demokratiskt viktiga sociala förändringar".

Mer specifikt anges förskolans väsentligaste uppgifter vara att "ta tillvara utvecklingsmöjligheter och anlag hos barn från alla slags miljöer och låta dem komma till fullt uttryck i samhället", med hänvisning till att skolan inte lyckats att föra fram arbetarbarn till den högre utbildningen. Man anser också att förskolan skall verka för jämställdhet mellan könen genom att "stödja pojkar och flickor i att utgå från en verklig inneboende förmåga, som inte hindras av fördomar och vad som av djupt inrotad tradition, betraktas som manligt eller kvinnligt".

Förskolans ambitioner är således att den skall utgöra en demokratiskt viktig institution och att den skall bidra till att skapa *jämlikhet i samhället*. Dessa ambitioner begränsas emellertid av faktorer som ligger utanför daghemmens verklighet, dvs som ligger *i samhällets strukturer och människors olika förutsättningar* beroende på klasstillhörighet.

I föreliggande studie tar vi vår utgångspunkt i en teoretisk diskussion om hur mellanmänniskliga relationer formas av de materiella och sociala strukturer som människor själva skapat under flera generationer. Socio-materiella strukturer framträder ofta som en given och orubblig verklighet i människors vardag. Makten över strukturerna och den sociala förändringen är i huvudsak förankrad hos samhällets ledande skikt och framför allt dikterad

av de samhälleliga produktionsförhållandena. I ett utvecklat kapitalistiskt samhälle består de ledande skikten i första hand av dem som har den direkta makten över produktionsmedlen, men också av avlönade direktörer, kamrerer, ingenjörer, personalchefer m m, som förvisso har makt och inflytande, även om det är på olika nivåer. Arbetslivet är starkt hierarkiskt uppbyggt till följd av en långt driven vertikal arbetsdelning, där manuellt och intellektuellt arbete sedan långt tillbaka utvecklats i olika riktningar och fördelats på olika människor. Längst ner i denna hierarki är de med manuellt arbete placerade med ett minimum av makt och inflytande och med låg monetär ersättning för sina arbetsinsatser.

Det specifika syftet med struktureringen av arbetslivet är framför allt att organisera upp arbetsprocessen till högsta möjliga avkastningsnivå. *En organisering av produktionsprocessen medför emellertid också en formalisering av de mellanmännsliga relationerna.* Människor tar intryck av de förhållanden som omger dem. Hög/låg, överordnad/underordnad är begrepp som präntas in i deras medvetande i produktionsprocessen och som följer dem i livets olika skeden. Med makt och inflytande inom arbetslivet följer hög monetär belöning, som också ger makt och inflytande utanför arbetslivet. Familjer med goda ekonomiska resurser kan *köpa sig önskade strukturer*, vilket framför allt gör sig gällande i boendet och utgör den väsentligaste orsaken till den kraftigt uttalade bostadssegregationen i vårt samhälle. De mest attraktiva, individuellt utformade villaområdena är reserverade för höginkomsttagarna i de övre skikten, medan de mer torftiga, prefabricerade miljöerna framför allt är avsedda för de resurssvaga skikten.

Allt eftersom lär sig människor sin plats i samhällets sociala struktur och accepterar denna samhällsordning som odiskutabel genom ett subtilt och komplext legitimeringssystem. I den skikt-specifika socialisationen överförs till största delen föräldrarnas normer och värderingar till barnen. Påverkan på barnen blir klar och entydig. Arbetarbarn lär sig i allt de ser att människor i själva verket är maktlösa och hänvisade till myndighetspersoners beslut. Medelklassbarn å andra sidan lär sig att det mesta går att förändra bara man vet hur man skall gå tillväga. Den värld som de vuxna i barnens omgivning erbjuder dem framstår som den enda och sanna världen.

Barn socialiseras således efter två huvudlinjer skiktstillhörighet och kön. Man kan säga att den skikt-specifika socialisationen utgår från arbetslivet, medan den könsrollsspecifika socialisationen i dagens samhälle tar sin utgångspunkt i polariseringen av arbetets och hemmets sfärer. Mannen tillhör i huvudsak arbetets sfär. Efterhand som kvinnornas uppgifter i hemmet underlättats eller alltmer övertagits av samhället samtidigt som industri och statliga verk i allt större utsträckning varit i behov av arbetskraft, har kvinnorna mer och mer dragits in i arbetslivet. Kvinnans arbetsuppgifter i förvärvslivet har ofta samma karaktär som hennes traditionella sysslor

inom hemmet, dvs arbetsuppgifter som är rutiniserade, har låg status och är underordnade i förhållande till mannen. I konsekvens med detta når kvinnor i regel inte lika högt i utbildningshierarkin som män och tilldelas överhuvudtaget en mer maktlös position i samhället. Denna verklighet formar genom sin blotta existens de uppväxande pojkar och flickornas aspirationsnivåer. Det är dessa socialisationsmönster som daghemmen och förskolan i gemen önskar motarbeta.

I föreliggande studie har vi lagt tonvikten på att studera daghemmen utifrån deras jämlikhetsfrämjande och utvecklingsfrämjande funktioner. Huvudfrågeställningarna kan summariskt uttryckas:

1. Ingår daghemmens verksamhet i samhällets reproduktion av de sociala och kulturella strukturerna, dvs sorterar förskolan barn efter deras sociala bakgrund med avseende på anpassning till skolan och understödjer den moment i den skikt-specifika socialisationen som kan utgöra barriärer för ett jämlikt vuxenliv, eller utgör förskolan ett reellt brott mot denna reproduktion?
2. Legitimerar förskolan en social "hackordning" bland barn eller utgör den en betydelsefull positiv påverkan och jämställer barns sociala relationer genom att överbrygga fördomar, stärka deras självkänsla m m?

I studien behandlas effekterna av daghemsvistelsen i en komparativ analys. Daghemsbarn och barn med andra socialisationserfarenheter jämförs med varandra i olika avseenden när förskoleålderns socialisation är över och skolans värld börjat göra sig gällande. Vi tar även upp och granskar de *förutsättningar* som daghemmen i realiteten har att förverkliga sina ambitioner.

Uppläggningsen av den empiriska delen följer en struktur-process-produktmodell, där barnet socialiseras i ett växelspel mellan strukturella och pedagogiska faktorer i daghemsmiljön och strukturella och uppfostringsmässiga faktorer i hemmiljön. De olika miljöernas inverkan på denna process antas variera. I studiens empiriska del beskrivs hur dessa båda miljöer ser ut i realiteten och diskuteras vilken betydelse de har för barnets utveckling.

I analysens första del – daghemmens strukturella rammar – konstaterar vi att daghemmen de facto utgör en del av den struktur som de förutsättes motarbeta. Klasssamhället har på olika sätt även smugit sig in i daghemsverkligheten. Den sociala segregation som förekommer i samhället i stort och dess negativt diskriminerande effekter för arbetarklassen gör sig också gällande på daghemmen. Med hjälp av kvantitativa data påvisas en uttalad *daghemssegregation* i Malmö kommun, dit studien varit förlagd. På vissa daghem består barngrupperna framför allt av barn från överklass och medelklass, medan barngrupperna på andra daghem mestadels består av arbetarbarn. Vi konstaterar också att denna form av social segregation förmodligen är generaliserbar även till andra större kommuner med uttalad bostadssegregation.

En annan kvantitativt iakttagbar effekt av daghemssegregationen är att daghem med stor andel arbetarbarn har ett snävare upptagningsområde än andra daghem. Barn från arbetarklass har mer frekvent än barn från medel- och överklass daghemmet i samma kvarter som bostaden. Dessa daghem är dessutom till största delen belägna i stadens ytterområden. Daghem med överrepresentation av barn från de övre skikten har ofta vidsträckta upptagningsområden och är mer centralt lokaliserade i staden. De sk innerstadsdaghemmen har socialt homogena barngrupper med övervikt av barn från över- och medelklass.

Daghemssegregationen har en mångfald sociala effekter som bl a ger upphov till kvalitativa skillnader i socialisationsprocessen. Dessa effekter blir speciellt uttalade vid en jämförelse mellan innerstadsdaghem och ytterområdesdaghem. Barn på ytterområdesdaghem är mer fysiskt och socialt isolerade i sin miljö än barn på innerstadsdaghem, dels till följd av ytterområdenas avfolkning på dagen och dels dess avsaknad av arbetsplatser och skiftande miljöer. I innerstaden finns torgliv, hamnar, museer, arbetsplatser, varierad byggnation, folkliv m m. Den relativa diskrimineringen i detta avseende förstärks dessutom genom att kommunen ger lika stora resebidrag till daghemmen oberoende var de är lokaliserade. Barnens aktiveringsmöjligheter på innerstadsdaghem och andra daghem med resurstarka föräldragrupper förbättras ytterligare genom extraanslag från föräldrarna till utflykter, ridning etc. Det finns även ett flertal andra skillnader. Vi nöjer oss här med att nämna att kulturkonfrontationer till följd av stora inslag invandrarbarn och sociala problem är betydligt vanligare på daghemmen i ytterområdena än i innerstaden, vilket bl a medverkar till en större personalomsättning på den förstnämnda typen av daghem.

Den attitydmässiga påverkan som barnen utsätts för på daghemmen bör ha en förankring i barnens närmiljö. I detta avseende brister det på åtminstone två punkter. Daghemsmiljön utgör inte enbart en plats för barn-tillsyn, utan är också en arbetsplats för personalen. Därmed blir daghemmen *den första arbetsplats som daghemsbarnen får inblick i*. Kvinnodominansen inom daghemsverksamheten är så gott som total. De män som söker sig till daghemmen hamnar ofta i ledande ställning redan efter kort anställningstid.

Den andra svårigheten att förankra en jämlikhetsmodell i daghemsverkligheten får tillskrivas den interna statushierarki som råder på daghemmen. Som det nu är bildar föreståndare, förskollärare, barnsköterskor, köks- och ekonomipersonal en tydlig statushierarki på varje daghem. Statusskillnader beroende på utbildning, ansvarsfördelning och lönerförmåner är exempel på attityder som barnen intuitivt kan lära in. Detta har även barnstugeutredningen konstaterat, men däremot inte föreslagit några åtgärder mot. Vid vår intervjuundersökning med förskollärare på olika daghem framkom det också att det ofta rådde ett spänt förhållande mellan förskollärare och

barnsköterskor som framkom i det direkta arbetet med barngrupperna, just beroende på ansvarsfördelning och lönersättning.

Daghemmens pedagogik är på olika sätt kringskuren av de ovan beskrivna strukturerna, men det finns även andra orsaker till att daghemmens pedagogiska möjligheter är begränsade. Till följd av de stora barngrupperna är det ofta gruppen som styr de enskilda barnens agerande, framför allt i de s k fria lekarna, som upptar större delen av dagen. Personalen vill ogärna gå in och styra barnens aktiviteter. Det innebär att barnen själva söker sina aktiviteter i daghemsmiljöns rikhaltiga utbud. För de barn som så önskar anordnar personalen ofta organiserade aktiviteter parallellt, såsom att klippa, klistra, måla etc. Det finns dock en fara med detta förfaringssätt, som vi ser det, och det är att daghemsmiljön enbart "renodlar" vissa aspekter hos barn, dvs det utvecklas speciella "legobarn", "dockvråbarn", "krigslekarbarn" etc på bekostnad av en mer allsidig utveckling. På vissa daghem yttrade sig detta t ex i en kraftig polarisering av hela barngruppen, där en del koncentrerade sig på s k "vilda lekar", medan de andra föredrog "pys-selverksamhet". Vi tror att en sådan renodling kan vara speciellt allvarlig för barn, som leker samma typ av lekar i hemmiljön, som på daghemmet. Frågan är om inte daghemsmiljön, i detta avseende, med sitt kollektiva liv, i större utsträckning utgör ett komplement till överklassbarnens bostadsmiljöer som i regel är barnfattiga än den gör till arbetarbarnens barnrika gårdsliv.

Om förskolan har reella mål att förverkliga så borde förskolans miljö, material och aktiviteter, underordnas dessa mål. Vi har emellertid inte funnit några tydliga belägg på att så skulle vara fallet. Det tycks snarare råda en normosäkerhet på daghemmen. Eftersom det svenska samhället är "pluralistiskt" florerar det olika åsikter om hur barn skall fostras och vilka ideal man skall eftersträva. Detta bidrar också till att personalen ogärna vill styra barnens fostran. Normosäkerheten har tagit sig officiellt uttryck i den s k "dialogpedagogiken", där man förespråkar att barnen på egen hand bör söka sig fram till ideal och normer. Vi tror dock att denna form av pedagogik kan utgöra en direkt negativ utgångspunkt när det gäller att forma barns uppfattningar om människor. Det är orimligt att tänka sig att barn själv skall komma fram till en positiv människouppfattning om de inte får hjälp med att tolka en många gånger svårtydbar verklighet. Speciellt problematiskt kan det bli för de barn som vistas på daghem med ett stort inslag av invandrabarn och barn med sociala och psykiska problem. Utan de vuxnas hjälp utmynnas nog konflikter och konfrontationer snarare i fördomar än i föreställelse och en positiv människouppfattning.

Daghemsvistelsen tycks således inte tillföra något nytt till barnens världsbild. Daghemmen ingår i stället i och är underställda de socio-materiella strukturer som är specifika för barn ur olika samhällsskikt. Eftersom människor i stort sorteras upp på olika bostadsområden efter skiktillhörighet

kommer selektionen till de inflytelserika befattningarna i samhället likaväl som till de mer rutiniserade sysselsättningarna, ja, till och med selektionen för utslagningen, att ske efter bostadsområde. Inom de mest attraktiva villaområdena reproduceras makt och inflytande, medan underordning och maktlöshet reproduceras inom de standardiserade hyreshusområdena i stadens periferi. Daghemmen kommer inte att kunna förändra något i detta avseende. Det är till största delen de klassbetingade materiella förhållandena som styr barnens liv och värderingar.

Studien tar upp data från tre element i barnens hemmiljöer: bostadsområdet, bostaden och familjen. Det är framförallt inom dessa strukturer som ramarna för den skiktspecifika socialisationen skapas. Dessutom verkar det som om bostadsområdet och "gårdens kultur" har större inflytande på barnens socialisation i typiska arbetarområden, på bekostnad av föräldrarnas inflytande, än i medel- och överklassområden. Ibland *behärskar* människan strukturerna och ibland *behärskas* hon av strukturerna. Påfallande ofta verkar detta vara klassbetingat.

Vi har också studerat hur hemförhållande varierade för barn som haft olika former av tillsyn under förskoleåldern. Det visade sig då, kanske något överraskande, att daghemsbarnen övervägande hade medelklassstillhörighet. Arbetarklassbarnen var framför allt överrepresenterade bland dem som fått sin tillsyn i familjedaghem eller som enbart vistats hemma under förskoleåldern. I de fall då dessa båda tillsynsformer kompletterats med lekskola sjönk andelen arbetarbarn i grupperna markant, samtidigt som andelen barn från överklassen ökade kraftigt. De skillnader som framkom mellan barn med olika tillsynsalternativ och deras föräldrar har så gott som undantagslöst varit att hänföra till tillsynsgruppernas olika sociala sammansättning.

Den fostran som förmedlas i hemmen kan i stort relateras till föräldrarnas position i den sociala strukturen. Föräldrarnas värderingar kan ses som en förbindelselänk, eller bro, mellan struktur och beteende/fostran. Vi ställde en serie frågor till föräldrarna för att få fram värderingar och handlingsmönster. Föräldrarna ombads bl a att ange vilka idealegenskaper som de helst ville se hos sina barn. Överklassföräldrarna uppgav mer frekvent utvecklingsfrämjande egenskaper hos barnen än medel- och arbetarklassföräldrarna, medan förhållandet var det omvända när det gällde egenskaper som innebar barnens anpassning till vuxnas krav (lydnad, ordentlighet, uppföra sig väl).

Med hjälp av en Likertskala erhöles en grov skattning av föräldrars värderingar i könsrollsfrågor, statushänseende, disciplinfrågor m m. Det visade sig att arbetarklassföräldrar mer frekvent instämde i påståenden som kan sägas ingå i en auktoritär inställning än tex överklassföräldrar. Likaså var de förstnämnda oftare positiva till påstående som att underordna sig andra. Skillnader som till övervägande delen får hänföras till olikheter i levnadsvillkor. Förhållanden som skapar krav på lydnad och som samtidigt kon-

serverar fördomar är vanligare i arbetarmiljöer än annorstädes. En av segregationens effekter är att sociala problem framför allt koncentrerats till vissa arbetarområden i stadens utkanter. Att dagligen möta problemen, att ständigt vara rädd för att barnen skall komma i "dåligt sällskap", kan lätt befordra en auktoritär inställning.

Vi frågade också föräldrarna vem som i huvudsak gjorde vad i familjen. Inom samtliga sociala skikt var det modern som bar den tyngsta bördan av hushållsarbetet. Detta förhållande kvarstod även i de familjer där modern förvärvsarbetade, ett förhållande som naturligtvis påverkar barnens socialisation, oberoende av vad föräldrarna säger om likställdhet mellan könen.

En annan viktig skillnad i socialisationsprocessen är att barnens aktiviteter är betydligt mer uppstrukturerade i de högre skikten än i de lägre. Det systematiska tränandet i diverse färdigheter är speciellt utmärkande för överklassen. Detta innebär även att de sistnämnda har lättare att "organisera upp" den påverkan som barnen möter utanför familjen, samtidigt som icke önskvärda aktiviteter till viss del inskränkes. Eftersom föräldrarna med hjälp av materiella resurser kan ställa samman speciella "informationspaket" till barnen med de "rätta" skolorna, de "rätta" sporterna, de "rätta" lekmiljöerna, de "rätta" massmediavanorna etc, har de större möjligheter att förutsäga resultatet av barnens fostran, trots att dagens föräldrar till stor del mist sin roll som normöverbärare i socialisationsprocessen. Saknar man de "rätta" resurserna kan fostran bli mer spontanistisk. "Gårdskulturen" och den kommersiella världen får större genomslagskraft.

Hur har då daghemsbarnen anpassat sig till skolsituationen, kamrater, kunskapsinläring m m i förhållande till barn med andra socialisationserfarenheter? Vi fann inga större skillnader mellan barnen som gick att hänföra till olika former av tillsyn under förskoleåldern. I några fall gick det t o m sämre i skolan för daghemsbarnen än för de andra barnen. De hade t ex färre kamrater, oftare en negativ inställning till invandrare och var mer frekvent könsrollsfixerade. Tillsynsformerna spelade dock oftast en underordnad roll. Det var i stället barnens skiktillhörighet som i överväldigande utsträckning gjorde sig gällande.

Det visade sig också att de förkunskaper som "våra" barn hade när de började skolan strikt följde samma skiktspecifika mönster som andra forskare påvisat för barn högre upp i skolåldrarna. Samma mönster återkom vid de diagnostiska prov som utfördes genom skolans försorg på vårterminen 1975. Materialet ger således klart och entydigt vid handen, att de reursstarkas barn också är de resursstarka inför skolstarten. Under de nio år som barnen vistas i skolan kommer förmodligen ingenting att förändras i detta avseende. Det skiktspecifika skillnaderna kommer att kvarstå och troligtvis även att skärpas.

Vi utförde också ett enkelt konformitetstest med barnen för att få ett mått på deras benägenhet att acceptera auktoritetsuttalanden, som här re-

presenterades av intervjuarnas lätta övertalningsförsök i anslutning till en figur. Det visade sig då, att de klassmässiga skillnaderna var stora. Arbetarbarnen var de som var lättast att övertala.

Vid slutet av årskurs tre gjordes återigen en intervjuundersökning med några av barnen i materialet. Betygen för samtliga barn i årskurs tre samlades in. Samma mönster upprepades vid detta tillfälle. Det framkom inte heller några långsiktiga effekter av daghemsvistelsen vid detta tillfälle. Snarare visade det sig här att det främst var daghemsbarnen, som fått problem bland kamraterna, trots sin sociala träning.

Vi kan således konstatera, att daghemsvistelsen i stort varken gjort från eller till i jämlikhetshänseende. En samhällsförändring i arbetarklassens intresse kan inte heller utgå från daghemmen. En sådan förändring måste bygga på en ökad medvetenhet om samhällsprocesser och mekanismer och borde kanske i stället utgöra en uppgift för en samlad arbetarrörelse. Tills vidare får vi acceptera att daghemmens funktion framför allt består i att ta väl hand om barnen medan föräldrarna arbetar.

Noter

1. Testets nuvarande 22 item har framtagits genom reduktion av ett 50-tal item som med hjälp av 100 provintervjuer faktoranalyserats.
2. För en närmare analys av debatten om värderingarnas betydelse för samhällsforskningen och meningsfullheten med "mjuka" respektive "hårda" data, se Anders Gullberg: "Till den svenska sociologins historia".
3. Det finns också teorier som tar sin utgångspunkt i produktionssfären som ser den uppkomna differentieringen till följd av arbetsdelningen som icke-antagonistisk och i grunden funktionell och integrerande, t ex Talcott Parsons.
4. Se t ex Gutt A och Salfner R: "Socialisation och språk", där författarna i konkreta undervisningssituationer arbetat fram och prövat ett program för språkundervisning enligt de beskrivna principerna.
5. Har tidigare använts av statistiska centralbyrån vid 1952 års valstatistik, Birgit Werner (1963) och Harald Swedner (1970). I den ursprungliga formeln gav man socialgrupp I högst vikt och socialgrupp III lägst. Av pedagogiska skäl har vi emellertid satt socialgrupp I=1, II=2 och III=3.
6. H Swedner särskiljer t ex fyra flerfamiljshusområden i uppsatsen "School segregation in Malmoe, 1970, Soc inst, Lund.
7. Skalan var femgradig enligt traditionellt mönster: mycket nöjd/nöjd/varken nöjd eller missnöjd/missnöjd/mycket missnöjd.
8. Detta fenomen utgör ett ofta återkommande tema i Åke Dauns författarskap. I essän "Hur man får och skaffar sig kamrater" i boken "Strategi för gemenskap" för han fram de materiella orsakerna till skillnaderna i vuxnas och barns etablering i vår tids boendemiljöer.
9. Enligt folk- och bostadsräkningen 1970 (Statistisk årsbok för Malmö 1976, tab 104) var det ungefär 10 % som bodde i villa i Malmö, men något fler barnfamiljer hade valt denna bostadsform. Genomsnittet för villaboende i vårt material totalt var ca 21 %, vilket daghemsgruppen ansluter till relativt väl.
10. Enligt H Swedners Biblioteksundersökning 1964 fördelade sig socialgrupperna i Malmö sålunda: soc gr I 10 %, soc gr II 43 % och soc gr III 47 %.
11. Hildur V Henriksen diskuterar lydnadsbegreppet i ljuset av ett antal socialisationsteorier i uppsatsen: "Socialisation, familjekultur och klass". Ingår i Holterm II: "Familjen i klassamhället".
12. Anm: 25 stycken (5,6 %) av de 446 intervjuade föräldrarna kunde inte nämna någon idealegenskap hos barnet. Fördelningen av detta interna bortfall är också tämligen intressant. Även med hänsyn till de olika socialgruppernas representation i materialet är det interna bortfallet dubbelt så stort (7,5 %) i socialgrupp III som i de båda andra socialgrupperna. Som framgår av tabellen har föräldrarna i socialgrupp III också nämnt färre egenskaper i genomsnitt än föräldrarna i socialgrupperna I och II.
13. Den exakta ordalydelsen på fråga var: "Vem tycker du att det är roligast att leka med?" Vid intervjuer med barn är det i det närmaste omöjligt att ge or-

- dagranna frågor. Intervjusituationen präglades av samtalsmäsigt atmosfär, där barnens spontana infall och avbrott inte betraktades som störande moment.
14. Barnen har under förskoleåldern vistats: D = på daghem, F = i familjedaghem, FL = i familjedaghem och på lekskola, H = enbart hemma, HL = hemma och på lekskola, Bl = sporadiskt vistats i olika tillsynsformer.
 15. De återstående intervjuade daghemsbarnen återfinns bland de barn som vistats på s k sjukhusdaghem, vilka inte ingick i segregationsstudien.
 16. Typiska pojkleksaker var bilar, traktorer etc, krigsleksaker och serietidningar som handlade om krig, skräck och "spännande" äventyr, sport. Typiska flickleksaker var dockor, dockvagn o dyl, make up-väskor och s k "flickböcker" och hästtidningar.
 17. På 1920-talet kunde vissa av fackföreningarna göra direkt politiska uttalanden till förmån för socialistiska mål. Metallarbetarförbundet underströk t ex vid denna tidpunkt att fackföreningarna måste organiseras industrivis i stället för yrkesvis med tanke på inskolningen av arbetarna i industriell skötsel, eftersom en framtida socialisering med all sannolikhet måste ske industrivis. S Hansson: "Den svenska fackföreningsrörelsen", s 297.
 18. Några siffror hämtade ur statistisk årsbok. Mellan år 1972 och 1976 ökade försäljningen av starksprit med 18 %. Under samma tidsperiod ökade brott mot liv och hälsa med 19 % varav mord och dråp med 71 %. Rånen ökade med 59 %, mordbränderna med 66 %, skadegörelse med 48 %. Mellan åren 1973 och 1975 ökade antalet personer inom skyddad verkstad med 18 % och inom den halvskyddade verksamheten med 91 %. Antalet förtidspensionerade i åldersgruppen 30-34 år ökade med 124 % och åldersgruppen 45-49 år med 60 %.

Summary

In recent years, it has been argued that day nurseries and pre-school education as a whole stimulate the general development and sense of equality in children. Close association in groups, under competent guidance and supervision, is held to affect the socialisation process in a favourable manner. The Pre-School Education Commission (*barnstugeutredningen*) of 1968 gave added support to this attitude in their two-volume Report, published in the early 1970's. The Report stated, among other things, that pre-school education aims to, together with the parents "create the optimal conditions for each child's extensive and varied development of his emotional and intellectual capabilities, "supplying a foundation for the child's development into a frank, considerate person capable of imaginative identification and co-operation with others and of forming independent view and problem solutions", instilling into the individual child "a will to seek and employ knowledge in order to improve conditions for other people as well as for himself". The Commission lay stress on the children's being taught to pursue knowledge actively for themselves, rather than being subjected to formal education and training at an early age. According to the Commission, the general aims of pre-school education form a set of dynamic factors "which will in the long run facilitate social changes of democratic significance".

Among the essential components in pre-school education are, according to the Commission, the importance of "bringing out the potential and talent found in children from all walks of life, allowing these to develop fully in society", with special reference to the fact that the school system has not been successful in guiding working-class children to higher education. Pre-school education will also, it is hoped, be conducive to equality between the sexes by "supporting boys and girls in their efforts to make use of their own fundamental capabilities, unhampered by prejudices and by deeply ingrained traditional conceptions of what is masculine and feminine".

In other words, pre-school education has the goal of contributing to the creation of a truly democratic society, based upon equality. This ambition is, however, limited by factors that were beyond the everyday reality of day nurseries, that is, by factors found in the *social structures and the varying sociomaterial conditions of people's lives according to their class background*.

The present study proceeds from a theoretical discussion of the way in which human interrelationships are conditioned by those very structures, material and social, which people have themselves created in the course of several generations. Socio-material structures often emerge as a set, inflexible reality in everyday life. Control over these structures as well as social change are, for the most part, firmly anchored in the leading strata of society and in particular dictated by the social relations of production. In a developed capitalist society the leading strata are, by and large, made up of people who exercise direct control over the means of production but also by salaried managers, accountants, engineers, personnel managers, etc., who wield power and influence, albeit on different levels. Working life forms a highly developed hierarchy, due to a far-reaching vertical division of labour where manual

and intellectual work has, over a period of many years, developed along different lines, and been distributed to different people. Manual workers are found at the base of the hierarchy with a minimum of power and influence and with low pecuniary compensation for the work they perform.

The specific purpose behind working-life structuring is to organise the working process in such a way as to make it yield the maximum profit. *However, such an organisation of the production process also entails a formalisation of human interrelationships.* A person's environment makes impressions on him. High/low, superior/inferior are concepts woven into the consciousness of people in the production process, subsequently following them throughout their lives. Power and influence in working life are accompanied by high pecuniary reward which also supply power and influence outside the realm of work. Families with ample financial resources at their command are able to *purchase structures*, which is particularly obvious with regard to housing, and which forms the most important cause of the pronounced housing segregation found in our society. The most attractive, individually designed residential neighbourhoods are reserved for high-income earners from the upper strata of society, whereas the plainer, pre-fabricated settings are primarily intended for the strata with scanty resources.

In due course, people learn their place in the social structure of society and accept this order as being indisputable by means of a subtle and complex system of legitimisation. In the kind of socialisation which is conditioned by the social stratum, parental norms and values are very largely transmitted to the children. The effect of the latter is obvious and unambiguous. Working-class children learn from everything they see that people are in fact powerless and at the mercy of decisions made by authorities. Middle-class children, on the other hand, learn that you can change most things as long as you know how to go about it. The world which the adults in their immediate environment offer the children emerges as the only true world.

Children are thus socialised according to two main factors: social stratum and sex. One might say that the socialisation which is conditioned by the social stratum is rooted in working life, whereas the socialisation conditioned by sex role patterns in modern society is based on the polarisation of two spheres, the working sphere and the domestic sphere respectively. Men mainly belong to the working sphere, whereas women, by force of tradition, primarily belong to the domestic sphere. Women's domestic assignments have increasingly been taken over by the community, or been facilitated; at the same time, the needs of industry and the public administration for more labour has grown. As a result of this process, women have come to take a constantly growing part in working life. A woman's assignments at work often resemble her traditional home-sphere chores; in other words, hers are often routine jobs, with low status, ranking below those performed by men. Similarly, women usually fail to climb as high as men do in the educational hierarchy, being restricted to a more powerless position in society in more ways than one. The mere existence of this reality influences the levels of aspiration in growing boys and girls. These are the socialisation patterns which the day nurseries, and pre-school education generally, are anxious to oppose and resist. This dissertation is mainly concerned with studying the day nurseries from the point of view of their promotion of equality and development. The most important questions can, in simplified terms, be expressed in the following manner:

1. Are day nurseries a part of the reproduction of society's social and cultural structures, that is, does pre-school education grad children according to their social background with consideration to their later school adjustment and does it support those factors in the child's socialisation conditioned by their social stratum which may act as barriers for an adult life based on equality? Or does pre-school education form an actual breach in this reproduction?
2. Does pre-school education legitimise a social "pecking order" among children, or does it constitute an important favourable influence, equalising children's social relationships by means of counteracting prejudice, raising their self-esteem, etc?

In the present study, the effects of day nursery attendance are subjected to comparative analysis. Day nursery children and children with other socialisation experiences are compared in different respects when pre-school socialisation is over and school life has begun to affect them. We also bring up, and discuss, the *potentialities* that the day nurseries actually have when it comes to realising their ambitions.

The empirical part of the study is patterned according to a structure-process-product model, where the child is considered as being socialised in the process of an interplay involving, on the one hand, structural and educative factors in the day nursery environment and structural and child-rearing factors in the home environment on the other. The influences that the different environment exercise on this process may be assumed to be variable. In the empirical part of the study, a description is made of the actual relationship between these two environments, that is, their relative importance for the child's development.

In the first part of the analysis, dealing with the structural framework of the day nurseries, we are able to state that the day nurseries do in fact form part of the very structure they are supposed to counteract. Class society has slipped into the everyday reality of the nursery in different ways. The social segregation which characterises society at large, and its effect of unfavourable discrimination on the working class, also operates in the day nurseries. With the aid of quantitative data, a pronounced *day nursery segregation* is demonstrated in the municipality of Malmö, the location chosen for the study. In certain day nurseries, the groups of children are largely made up of children from the upper and middle classes, whereas the child groups in other nurseries to a great extent consist of working-class children. We also state that this kind of social segregation is probably generalisable to other big municipalities with pronounced residential segregation.

Another effect of day nursery segregation which can be observed quantitatively is that day nurseries with a large proportion of working-class children have a narrower recruiting area than other day nurseries. Children from working-class homes are more apt to have their day nurseries in the neighbourhood where they live. In addition, most of these day nurseries are found on the outskirts of the city, in the so-called fringe areas. Day nurseries where children from the upper strata of society are over-represented often have larger recruiting areas and are closer to the city centre. The so-called city centre day nurseries have socially homogeneous groups of children, with a majority of children from the upper and middle classes.

The day nurseries segregation, in addition, results in many social effects which may be expected to cause qualitative differences in the socialisation process. These effects are particularly pronounced when comparing city centre nurseries with fringe

area nurseries. The children of the fringe area nurseries are more physically and socially isolated in their environment than children at city centre nurseries, partly because of the daytime depopulation of the fringe areas, partly because of their lack of workplaces and varied surroundings. At the centre of the city, there are squares, markets, docks, museums, workplaces, varying architecture and plenty of people everywhere. The relative discrimination in this respect is reinforced by the fact that the local authorities grant the same excursion allowances to all day nurseries, irrespective of their location. The possibilities for arranging activities for the children in city centre nurseries – and other day nurseries with parents of ample means – are further improved by extra parental contributions towards excursions, riding etc. A number of other effects also occur; we need only mention the fact that cultural confrontations due to large proportions of immigrant children and various social problems are decidedly more common in fringe area nurseries than in the city centre. This is one of the causes of the greater employee turnover in the former type of day nurseries.

It is reasonable to expect that the effects of the attitudes which the children are subjected to in the day nurseries have their foundation in the immediate environment. At least two flaws are observable here. In the first place, the day nursery environment is not only a place where children are cared for; it is the place where the staff is working, too. Hence, the day nursery is *the first workplace into which children gain an insight*. Women dominate the day nurseries to nearly 100 per cent. The men who do apply for nursery work often find themselves in leading positions after a short term of employment.

The second flaw in the attempts to put a model of equality into practice in the day nurseries is due to the internal status hierarchy operating in the day nurseries themselves. Today, the superintendent, the trained nursery school teachers, the child care assistants or “nannies”, the kitchen staff, and the cleaners form at patent status hierarchy in each day nursery. Differences in status, due to different levels of education and responsibility as well as varying salaries, exemplify the kind of attitudes that the children might pick up intuitively. The Pre-school Education Commission mentioned this point too; if offered no remedial suggestions, though. When interviewing nursery school teachers at different day nurseries, we found that tensions frequently cropped up between the trained teachers and the assistants while they were actually working with the groups of children, tensions due to these very differences in respect to responsibility and salary.

The educational activity in the day nurseries is hampered in various ways by the structures described above, but the educational potentialities of the nurseries are limited by other causes, too. In consequence of the large size of the child groups, it is often the group that directs the actions of the individual child, particularly in the course of the so-called “free play” which takes up most of the day. The result is that the children themselves select their activities from the wide range of facilities offered by the day nursery environment. The staff often organises other activities alongside the “free play” for the children who so desire, activities such as cutting out pictures, pasting, painting, etc. In our view, however, there is a risk inherent in this kind of procedure, the danger being that the day nursery environment “cultivates” only certain aspects in the children. This is apt to produce special “building block children”, “dolls’s corner children”, “war game children”, etc., at the expense of a more varied

development. In some day nurseries this state of things resulted in a marked polarisation of the entire group, some children concentrating on so-called "rough games" whereas the others preferred "quiet table pursuits". We believe that this cultivating process may have especially serious effects in the case of children who play the same sort of games in the day nursery as they do in their home environment. The question is whether the day nursery environment, with its institutional group life, does not form a supplement to the home environment of the upper-class children – usually with few children – rather than to the working-class children's life in courtyards swarming with children.

If pre-schol education has aims which are to be realised, it follows that its environment, its materials, and its activities should be made to serve these aims. We have not found any particular evidence that this is the case, however. On the contrary, there seems to be uncertainty in respect to norms and standards in the day nurseries. Swedish society being "pluralistic", different views on child rearing and on what ideals are to be pursued abound. This also contributes to the staff's reluctance to direct the children's upbringing. The uncertainty has found official expressions in the so-called "dialogue pedagogics", which holds that children should be allowed to seek out their ideals and norms on their own. However, we feel that this kind of educational theory could have downright harmful results when it comes to developing children's ideas about people.

Children cannot possibly arrive at a favourable view of mankind in general unless they receive help in interpreting a reality which is often hard to grasp. Children in day nurseries which have a large proportion of immigrant children and children with social and psychological problems are particularly prone to difficulties. Without adult aid, conflicts and confrontations are more likely to result in various prejudices than in understanding and a favourable attitude towards people.

Attendance at a day nursery does not, then, appear to introduce new elements into the children's idea of the world. Instead, the day nurseries form part of, and are subjugated to, those socio-material structures which are specific for children from different strata in society. As people are, by and large, assigned to different residential areas according to their social stratum, the selection process leading to the influential posts in society, as well as to the routine jobs – indeed, even the selection of down-and-out cases – is determined by the residential area. In the most attractive residential neighbourhoods, power and influence are reproduced, whereas submissiveness and powerlessness are being reproduced in the standardised housing estates on the outskirts of the city. The day nurseries will not be able to alter this state of affairs in any way. Generally speaking, class-conditioned material circumstances form the decisive influence on children's lives and values.

The present study makes use of data derived from three aspects of the children's respective home environment: the residential area, the home itself, and the family. In these structures particularly, the framework of the socialisation conditioned by the social stratum is set up. Besides, it would seem as though the area itself, and its "courtyard culture", exert a greater influence on children's socialisation in typical working-class districts – at the expense of the parent's influence – than in middle- and upper-class districts. Sometimes man *controls* the structures; sometimes he is *controlled by* the structures. Remarkably often, this seems to depend on a person's class background.

We also studied the variations in home conditions of children who had been cared for in different ways during their early years. Somewhat surprisingly perhaps, most day nursery children proved to belong to the middle class. Working-class children were particularly over-represented among those children who had been cared for by child minders, or in their homes only, during their early years. In cases where these two types of child care were supplemented by nursery schools, the number of working-class children in the groups was strongly reduced while the number of upper-class children rose markedly. Practically without exception, the discrepancies that emerged between children with varying child care alternatives and their parents were clearly due to the different social make-up of the child care groups.

The home upbringing can, generally speaking, be related to the parents' position in the social structure. The parental values may be regarded as a link, or bridge, between the structure and the behaviour / upbringing. We asked the parents a number of questions in order to be able to ascertain certain values and patterns of action. Among other things, the parents were asked to state what ideal qualities they would prefer to see in their children. Upper-class parents were more apt to name qualities conducive to the children's personal development than were middle- and working-class parents. This situation was reversed with regard to qualities which entailed the children's submission to adult demands (obedience, tidiness, good behaviour).

With the aid of a Likert test, a rough appraisal of parental values concerning questions of sex role, status aspects, matters of discipline, etc., was obtained. Working-class parents proved to be in greater agreement than, for instance, upper-class parents with statements that may be held to reflect an authoritarian attitude. In addition, the former parents more frequently approved of statements expressing the importance of subordinating oneself to others. These discrepancies can, by and large, be ascribed to different terms of existence. Circumstances which favour the formation of demands for obedience, as well as conserving prejudice, occur more often in working-class surroundings than elsewhere. One of the effects of segregations was that social problems were mainly concentrated in certain working-class districts in the fringe areas of the city. Having to face the problems every day, fearing that one's children might join a set of "undesirable companions", may easily call forth an authoritarian attitude.

We asked the parents to state which of them did what about the house, too. In all social strata, the mother bore the brunt of household work. This was still the case in families where the mother was working, a circumstance which will obviously affect the children's socialisation, regardless of what their parents may say about the equality of the sexes.

Another important difference in the socialisation process is the fact that children from the upper strata of society take part in far more structured activities than those from the lower ones. The systematic training of certain skills is a particularly prominent feature in the upper class. This also means that those who belong to the latter class find it easier to organise, or "break down", the influence to which the children are exposed outside the family; meanwhile, undesirable activities may be limited to some extent. The parents being able, aided by their material resources, to compile special "information packages" for the children – packages containing the "right" schools, the "right" sports, the "right" environments for play, the "right" media habits, etc. – they also stand a better chance of being able to foretell the outcome of the

rearing of their children, despite the fact that parents today have to a great extent lost their roles as transmitters of norms in the socialisations process. If you lack the "right" resources, child rearing may become more of a spur-of-the-moment affair, more erratic; "courtyard culture" and the commercial world will then make a relatively greater impact.

How, then, have day nursery children adjusted to the school situation, their schoolmates, the acquisition of knowledge, etc., compared to children with different socialisation experiences? Among the children, we found no great discrepancies of a kind that could be attributed to different types of child care during the pre-school years. In some cases, day nursery children actually did worse than the other children. For instance, they had fewer friends; their attitudes to immigrants were apt to be unfavourable; and they were more often tied down by sex roles. In most cases, differences between the various types of pre-school care were fairly unimportant. Instead, the decisive factor was the social stratum to which the children belonged.

Furthermore, the prior knowledge that "our" children had on starting school strictly adhered to the same pattern of social-stratum conditioning that other scientists have demonstrated in older school children. The identical pattern appeared again in those diagnostic tests which the school carried out during the spring term of 1975. In other words the material shows, beyond any doubt, that children of parents with ample resources are also equipped with the best resources on starting school. Nothing much is likely to be altered in this respect during the nine years that the children spend in school. The differences that are due to social-stratum conditioning will remain; indeed, they are likely to become still more accentuated.

In addition to this, we did a simple conformity test on the children in order to obtain a measure of their readiness to accept authoritarian statements, represented in this case by the moderate attempts of the interviewer to persuade the children (a pictorial representation provided the background). Class differences proved to be great. Working-class children were the easiest to persuade.

At the end of the third school year, a new interview investigation was made, involving some of the children in the material. The reports and grades of all the children in this year were gathered. The same pattern was repeated on this occasion. If anything, it became apparent that day nursery children were more likely to run into difficulties with their schoolmates, despite their social training.

Generally speaking, then, we are able to state that attendance at a day nursery has had no appreciable effects either way on the children's sense of equality. Nor can a change in the society in the interest of the working class start from the day nurseries. Such a change must be based on people's consciousness. Equipped with knowledge of the mechanisms involved in social-stratum-conditioned socialisation, this might be a suitable task for a unified labour movement. In the meantime, we might have to accept that the essential function of the day nurseries is to take good care of the children while their parents are working.

Litteratur

- Abelin, A, 1978: En beskrivning av ett ytterområdesdaghem, i Forsberg och Petersson, 1978
- Ahrne, G, 1978: Om klass, arbete och medvetande. Sociologisk forskning nr 4
- Armbruster, V m fl, 1975: Kvinnor i alla länder... Stockholm
- Arnell-Gustavsson, U, 1975: Om bostadssegregationens effekter. Uppsala
- Aspelin, G, 1969: Karl Marx – Samhällsforskare och samhällskritiker. Lund
- Andersson, B, Arnman, G och Swedner, H, 1975: Social segregation i grundskolan. Sociologiska institutionen. Lund
- Bandura, A och Walters, R, 1969: Social learning and personality development. New York
- Barnkulturgruppen, 1978: Barnen och kulturen. Stockholm
- Beard, R, 1970: Piagets utvecklingspsykologi. Stockholm
- Beckne, R, 1974: Skolans arbetsmiljö. Stockholm
- Belotti, E G, 1977: Vad händer med små flickor? Stockholm
- Berg, L-E m fl, 1975: Medvetandets sociologi. Stockholm
- Berger, P och Luckman, T, 1967: The social construction of reality. New York
- Berner, B, Callewaert, S och Silberbrandt, H (red), 1977: Skola, ideologi och samhälle. Stockholm
- Bernstein, B, 1971: Class, codes and control, vol 1. London
- Bernstein, B, 1973: Class, codes and control, vol 2. London
- Bernstein, B, 1977: Class, codes and control, vol 3. London
- Bjurman, E-L: Pockettidningen R nr 6. 1976
- Bourdieu, P och Passeron, J C, 1977: Reproduction in education, society and culture. London
- de Beauvoir, S, 1976: Det andra könet. Stockholm
- Braverman, H, 1979: Arbete och monopolkapital. Stockholm
- Brim, O Jr och Wheeler, S, 1966: Socialisation after childhood. New York
- Bronfenbrenner, U, 1972: Två barndomsvärldar. Stockholm
- Bronfenbrenner, U och Mahoney, M (ed), 1975: Influences on human development. Hinsdale
- Bäckström, K, 1977: Arbetarrörelsen i Sverige, del 1 och 2. Stockholm
- Cederström-Friman m fl, 1979: Barn i stan. Stockholm
- Christie, N, 1972: Om skolan inte fanns. Stockholm
- Cook-Gumpertz, J, 1973: Social control and socialisation. London
- Dahlberg, G, 1973: Samlek. Rapport. Lärarhögskolan, Stockholm
- Dahlén, U, 1977: Småhusbarnen. Stockholm
- Dahlgren, A, 1977: Två världar. Lund
- Dahlgren, L och Styrborn, S, 1976: Tid för arbete och barnomsorg. Rapport, Barnomsorgsprojektet. Umeå
- Dahlöf, U, 1978: Svensk utbildningsplanering under 25 år. Lund

- Durkheim, E, 1968: *The division of labour in society*. New York
- Daun, Å, 1976a: *Förortsliv*. Stockholm
- Daun, Å, 1976b: *Strategi för gemenskap*. Stockholm
- Deasey, D, 1978: *Education under six*. London
- Ekholm, B, 1973: *Samarbetsträning i förskolan*. Rapport, Lärarhögskolan. Mölndal
- Ekholm, M, 1977: *Social utveckling i skolan*. Stockholm
- Engels, F, 1969: *Familjen, privategendomen och statens ursprung*. Stockholm
- Erasmie, T, 1971: *Barn – ungdom*. Stockholm
- Erasmie, T, 1977a: *Pedagogik för besuttna*. Stockholm
- Erasmie, T, 1977b: *Språket i klassen*. Lund
- Feyerabend, P, 1978: *Against method*. London
- Flising, B, 1975: *Insikt – målsättning – handling*. Rapport, Lärarhögskolan. Mölndal
- Forsberg, M och Petersson, S, 1978a: *Segregationens konsekvenser för barn*. Socialdepartementet, Stockholm
- Forsberg, M och Petersson, S (red), 1978b: *Segregationens konsekvenser för barn*. Socialdepartementet, Stockholm
- Forsén, B, 1978: *Kritik av rollteorin*. Göteborg
- Forskning och framsteg, 1977: *Familjen*
- Freire, P, 1975: *Pedagogik för förtryckta*. Stockholm
- Gasslander, K, Månsson, S-A och Rolfsson, M, 1974: *Rosengårdsrapporten*. Sociologiska institutionen, Lund
- Gesser, B och Fasth, E, 1973: *Gymnasieutbildning och social skiktning*. Stockholm
- Giddens, A, 1974: *The class structure of the advanced societies*. London
- Gjertsen, A, 1978, *Kön, klass, familj*, i Holter m fl 1978
- Goldthorpe, J m fl, 1971: *Arbetaren i överflödssamhället*. Stockholm
- Gottschalch, W m fl, 1976: *Socialisationsforskning – material, problem, kritik*. Stockholm
- Gregersen, F m fl (red), 1976: *Klassspråk – sociolingvistik och utbildning*. Stockholm
- Gullberg, A, 1974: *Till den svenska sociologins historia*. Stockholm
- Guteland, G m fl, 1975: *Ett folks bibliografi*. Stockholm
- Gutt, A och Salfner, 1977: *Socialisation och språk*. Lund
- Göransson, A, 1978: *Den könsliga arbetsdelningen och dess strategiska konsekvenser*. Sociologisk forskning nr 3
- Halsey, A H (ed), 1965: *Education, economy and society*. New York
- Hansen, V, 1973: *Intelligens och inläring*. Stockholm
- Hansson, B, 1978: *Familj, hushåll, släkt*. Stockholm
- Hansson, S, 1923: *Den svenska fackföreningsrörelsen*. Stockholm
- Heinemann, P P, 1972: *Mobbing – gruppvald bland barn och vuxna*. Stockholm
- Heinsohn, G och Knieper, B, 1978: *Daghem och lekpedagogik*. Stockholm
- Henriksson, S, 1978: *Förskolans sociala roll*. Lund
- Hessellund, H, 1972: *Kön, identitet, roll*. Stockholm
- Himmelstrand, U, 1974: *Några huvudlinjer i sociologin*, i Ullenhag 1974
- Holmgren, B och Lanz, K-Å, 1975: *Daghem och kommunal planering*. Lund
- Holter, H, 1973: *Könsroller och samhällsstruktur*. Stockholm
- Holter, H m fl, 1978: *Familjen i klassamhället*. Stockholm
- Huch, K, 1977: *Vägen in i klassamhället*. Stockholm
- Husén, T, 1977: *Jämlikhet genom utbildning*. Stockholm

- Husén, T, 1972: Skolans kris. Stockholm
- Höglund, Z, 1939: Hjalmar Branting och hans livsgärning. Stockholm
- Israel, J, 1971: Alienation – från Marx till modern sociologi. Stockholm
- Johansson, I m fl, 1972: Positivism, marxism, kritisk teori. Stockholm
- Johansson, L, 1970: Utbildning. Låginkomstutredningen, Stockholm
- Johansson, S, 1971: Politiska resurser. Låginkomstutredningen, Stockholm
- Jonsson, G, 1969: Det sociala arvet. Stockholm
- Kallos, D, 1979: Den nya pedagogiken. Stockholm
- Kohn, M, 1975: Social class and parent-child relationship, i Bronfenbrenner och Mahoney
- Korpi, W, 1978: Arbetarklassen i välfärdskapitalismen. Stockholm
- Krut: Frigörande dialog, nr 2, 1977
- Kultur och Klasse: Socialisation, nr 30, 1977
- Kulturrådet, 1978: Bilden i tiden. Nio debattinlägg. Stockholm
- Kvinnobulletinen, nr 3-4, 1973
- Kyle, G, 1979: Gästarbeterska i manssamhället. Stockholm
- Köhler, E-M, 1978: Blågul fostran. Stockholm
- Ladberg, G, 1974: Daghem – förvaringsplats eller barnmiljö. Stockholm
- Lejdström, K (red), 1977: Barnuppfostran och politik. Stockholm
- Liljeström, R, 1974: Uppväxtvillkor. Stockholm
- Liljeström, R, 1976: Våra barn, andras ungar. Stockholm
- Lillard, P, 1976: Montessoripedagogiken i vår tid. Stockholm
- Liungman, C, 1972: Myten om intelligensen. Stockholm
- Loman, B (red), 1974: Barnspråk i klassamhälle. Lund
- Lukacs, G, 1971: Historia och klassmedvetande. Lund
- Lundberg, S, Selander, S och Öhlund, U (red), 1977: Jämlikhetsmyt och klassherravälde, Lund
- Mannheimer, C, 1974: Rapport om kvinnor. Stockholm
- Marx, K, 1970: Kapitalet, första boken. Lund
- Mead, G H, 1976: Medvetandet, jaget och samhället. Lund
- Mead, G H, 1969: On social psychology. Chicago
- Merton, R, 1967: On theoretical sociology. New York
- Malmö kommun 1978: Förslag till barnomsorgsplan 1980-1986
- Malmö kommun 1979: Förslag till barnomsorgsplan 1981-1987
- Malmö Socialförvaltning, 1974: Daghemmens utemiljöer. Rapport.
- Malmö Socialförvaltning, 1977: IMU 77:del 1 – 4. Rapport
- Mussen, P, 1960: Handbook of research methods in child development. New York
- Mussen, P, Conger, J och Kagan, J, 1969: Child development and personality. New York
- Myrdal, G, 1968: Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen. Stockholm
- Myrdal, J, 1979, Kunskap är makt, i Petersen 1979
- Månsson, M, 1976: Ska samhället passa barnen? Lund
- Nilsson, C, 1978: Hemma i mediasamhället, SR publik- och programforskning nr 11
- Nordenstam, G m fl, 1972: Värde, välfärd och jämlikhet. Lund
- Ordets makt, 1977, nr 2-3: Familjen
- Ord och bild, 1976, nr 8: Behöver vi barn?

- Palm, G, 1978: Kritik av kulturen. Stockholm
- Paulsen, K, 1978: En beskrivning av ett innerstadsdaghjem, i Forsberg och Pettersson 1978
- Pearlin, L och Kohn, M, 1976: Socialgrupp, yrke och föräldrars värdering, i Gregersen m fl, 1976
- Peters, D och Willis, S, 1978: Early childhood. Monterey
- Petersen, J (red) 1979: Skolan som kunskapsförmedlare, Stockholm
- Pockettidningen R, 1976, nr 6: Barn, bovar och fyllisar
- Pockettidningen R, 1978, nr 2. Om pottor och pedagogik, frön, fröknar och föräldrar
- Poulton, G A och James, T, 1975: Pre-school learning in the community. London
- Qvist, G, 1978: Konsten att blifva en god flicka. Stockholm
- Rasmussen, K, 1972: Utvecklingspsykologi. Stockholm
- Rosengren, B, 1972: Vad vill barnstugeutredningen? Stockholm
- Rudebrant, S och Thörn, S, 1979: Barn på daghem, familjedaghjem och hemma – en uppföljningsstudie. Rapport. Barnpsykologiska forskningsgruppen, Stockholm
- Riksbankens jubileumsfond, 1979:3: Forskning för jämställdhet. Rapport
- Råd och anvisningar, dec 1965, nr 184
- Schmidt, L-H, 1978: Socialisationskritik og politisk praksis, København
- Schultz, P (red), 1972: Barn och kultur. Stockholm
- Sellerberg, A-M, 1973: Kvinnorna på den svenska arbetsmarknaden under 1900-talet. Lund
- Sharp, R och Green, a, 1975: Education and social control. London
- Sidel, R, 1973: Frihet och arbete. Kvinnofrågor och barnuppfostran i dagens Kina. Stockholm
- Sjöholm, K, 1977: Åtta spädbarn börjar på daghem. Stockholm
- Sjølund, A, 1969: Børnehavens og vuggestuens betydning for barnets udvikling. Socialforskningsinstituttet, publikation nr 38. København
- Schyl-Björman, G, 1976: Förskolan. En teoretisk bakgrund. Lund
- Sjöström, K. 1977: Socialpolitik eller socialism. Lund
- Socialstyrelsen och Lekmiljörådet, 1974: Miljö och material i förskolan. Stockholm
- Sonesson, I, 1979: Förskolebarn och TV. Malmö
- SOU 1971:61: Val av utbildning och yrke. Rapport U-68
- SOU 1972:26: Förskolan, del 1. Betänkande avgivet av barnstugeutredningen. Stockholm
- SOU 1972:27: Förskolan, del 2. Betänkande avgivet av barnstugeutredningen. Stockholm
- SOU 1975:33: Barns uppfostran och utveckling. Rapport avgiven av barnmiljöutredningen. Stockholm
- SOU 1975:30: Barnens livsmiljö. Rapport från barnmiljöutredningen. Stockholm
- SOU 1975:35: Barnfamiljernas ekonomi. Rapport från barnmiljöutredningen. Stockholm
- SOU 1975:36: Barnen och den fysiska miljön. Rapport från barnmiljöutredningen. Stockholm
- SOU 1975:38: Barnkultur. Rapport från barnmiljöutredningen. Stockholm
- Studiekollektivet ELLa MIRRoL, 1979: Beskrivning av fyra svenska daghem. Ett försök till en analys av barnomsorgen. Lärarhögskolan, Malmö
- Stukát, K G, 1969: Lekskolans inverkan på barns utveckling. Stockholm

- Stukát, K G och Sverud, K-A, 1972: Inlärnin g i förskolan. Stockholm
- Stövling, B, 1975: i Armbruster m fl, 1975
- Sundbom, L, 1970: De extremt lågavlönade. Låginkomstutredningen. Stockholm
- Swedner, H, 1970: School segregation in Malmoe. Sociologiska institutionen. Lund
- Svenning, C och Svenning, M, 1970: En studie av en samhällsinstitution. Lund
- Svenning, C och Svenning, M, 1974: Dagis. Sociologiska institutionen. Lund
- Svenning, C och Svenning, M, 1975: Daghemsbarn och daghemsmiljö. Sociologiska institutionen. Lund
- Svenning, C och Svenning, M, 1976: Tillsynsformer och tillsynsresurser. Sociologiska institutionen. Lund
- Sverud, K-A och Ernestam, O, 1978: Perspektiv på förskolan. Stockholm
- Stjärne, K, 1979: Fler passningar. Stockholm
- Taylor, F W, 1916: Rationell arbetsledning. Stockholm
- Teori och Praxis, 1977, nr 6: Socialisationsteori
- Therborn, G, 1973: Det svenska klassamhället 1930 – 70. Zenit
- Ullenhag, J (red), 1974: Samhällsvetenskap inför 70-talet. Stockholm
- Växa i förskolan. Uppslag för utveckling. 1974 Stockholm
- Zaretsky, E, 1979: Det personliga är politiskt. Stockholm
- Zeitlin, I M, 1968: Ideology and the development of sociological theory. Englewood Cliffs
- Åkerman, N (red), 1972: Den nya underklassen. Stockholm
- Østerberg, D, 1977: Makt och materiel. Göteborg

Daghemmens primära funktion är att svara för barntillsynen medan föräldrarna arbetar. I den allmänna debatten och sedermera även i barnomsorgslagen har de emellertid pålagts ännu en uppgift — att främja barnens utveckling. Man har velat se daghemmen som ett medel att ge barn en mera likartad start i livet, oberoende av social bakgrund. Förhoppningarna att daghemmen skulle lyckas där skolan misslyckats har ofta varit stora.

Utifrån en kartläggning av daghems- och hemmiljön för ett stort antal barn med olika social bakgrund och efter att ha följt ett urval av dem under de tre första skolåren menar författarna till den här boken att sådana förhoppningar är alltför optimistiska. Daghemmen fungerar på olika sätt för barn med olika social bakgrund och är underordnade de strukturer i samhället som styr den sociala skiktningen. Barnens uppväxtvillkor och möjligheter hänger intimt samman med föräldrarnas levnadsvillkor och sociala skiktillhörighet. Att förändra barnens värld måste också bli en fråga om att förändra de vuxnas värld.

